

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Gediminas BUČIŪNAS

**SLAPTAS SEKIMAS –
TINKAMOS PUSIAUSVYROS PAIEŠKA
TARP VISUOMENĖS TEISĖS BŪTI SAUGIA
IR ASMENS TEISĖS Į PRIVATUMĄ**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (O1 S)

Kaunas, 2014

UDK 340.1
Bu-48

Mokslinis konsultantas:

Doc. dr. Artūras Panomariovas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – O1S)

ISBN 978-609-467-054-1

TURINYS

DAŽNIAUSIAI DISERTACIJOJE VARTOJAMŲ SANTRUMPŲ SĄRAŠAS.....	5
ĮVADAS	7
TYRIMO ŠALTINIAI IR TYRIMŲ APŽVALGA	13
DARBO METODOLOGIJA	16
DARBO STRUKTŪRA.....	19
1. STEBĖJIMAS – PAŽINIMO (INFORMACIJOS RINKIMO) METODAS.....	21
1.1. Filosofinis stebėjimo aspektas.....	21
1.2. Psichologinis stebėjimo aspektas	31
2. SLAPTAS SEKIMAS KAIP ATSKIRAS TYRIMO VEIKSMAS.....	45
2.1. Tyrimo veiksmo samprata.....	45
2.1.1. Ikitėisminio tyrimo veiksmas plačiaja ir siauraja prasmėmis.....	49
2.1.2. Tyrimo veiksmo pažintinis ir teisinis aspektai	52
2.2. Slapti tyrimo veiksmai Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.....	58
2.2.1. Slapto sekimo samprata plačiaja ir siauraja prasmėmis.....	60
2.3. Slaptas sekimas ir kiti panašaus pobūdžio informacijos rinkimo būdai.....	68
2.3.1. Slaptas sekimas ir kiti panašaus pobūdžio tyrimo veiksmai reglamentuoti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.....	70
2.3.2. Slaptas sekimas ir kiti panašaus pobūdžio informacijos rinkimo būdai reglamentuoti ne Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.....	75
3. SEKIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS	84
3.1. Teisinė sistema	85
3.1.1. Slapto sekimo teisinio reguliavimo modelio juridinės konstrukcijos lingvistinis tyrimas Lietuvos Respublikos BPK 160 str. kontekste	86
3.1.2. Slapto sekimo teisinio reguliavimo modelio galimybės taikyti naujausius mokslo ir technikos pasiekimus kontekste	88
3.1.3. Politinių partijų rinkiminių programų įtaka pusiausvyrai tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą.....	96
3.2. Slaptų tyrimo veiksmų reguliavimo modelių lyginamasis tyrimas anglosaksų ir kontinentinės teisės sistemose.....	98
4. SLAPTO SEKIMO VEIKSMO STRUKTŪRINĖS DALYS (ELEMENTAI).....	110
4.1. Subjektas ir objektas	110
4.1.1. Slapto sekimo objektas.....	112
4.1.1.1. Slapto sekimo objektas – asmuo.....	113

4.1.1.2. Transporto priemonė.....	136
4.2. Stebėjimo eigos ir rezultatų fiksacija.....	137
4.3. Erdvė.....	147
5. SLAPTO SEKIMO SKYRIMO IR TAIKYMO TURINYS.....	153
5.1. Tikslas, būtinumas ir tinkamumas.....	153
5.2. Slapto sekimo sąlygos ir pagrindai.....	162
5.2.1. Sąlygos.....	162
5.2.2. Tyrimo veiksmų taikymo faktinis pagrindas Lietuvos Respublikos BPK kontekste ...	164
5.2.2.1. Faktinis pagrindas ir tikimybės laipsnis.....	171
5.2.2.2. Faktinio pagrindo tekstinė išraiška užsienio šalių teisės aktuose (Iyginamasis tyrimas).....	173
5.2.2.3. Faktinis pagrindas teismų praktikoje.....	177
5.2.2.4. Žmogiškojo faktoriaus įtaka faktiniam pagrindui.....	181
5.2.2.5. Slapto sekimo taikymo teisinis pagrindas.....	183
TYRIMO IŠVADOS.....	187
PASIŪLYMAI.....	189
NAUDOTŲ TYRIMO ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	191
Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti teisės aktai.....	191
Tarptautiniai ir Europos Bendrijų/Europos Sąjungos teisės aktai.....	192
Užsienio šalių įstatymai ir kiti teisės aktai.....	193
Teismų praktika.....	197
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir išvados.....	197
Lietuvos Respublikos bendrosios kompetencijos teismų sprendimai ir apžvalgos.....	198
Specializuotų teismų sprendimai.....	199
Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai.....	199
Europos Teisingumo Teismo sprendimai.....	201
Užsienio šalių teismų sprendimai.....	201
Specialioji literatūra.....	203
Elektroniniai šaltiniai.....	209
Internetinės svetainės.....	212
PRIEDAS.....	213

DAŽNIAUSIAI DISERTACIJOJE VARTOJAMŲ SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

a. – amžius

angl. – anglų kalba

d. – dalis

d. – diena

Deklaracija – 1948 m. Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 9-44.

ed. – leidimas (angl. *edition*)

EP – Europos Parlamentas

ES – Europos Sąjunga

ET – Europos Taryba

etc. – (lot. *et cetera*, angl. *and other things*), kiti

ETT – Europos Teisingumo Teismas

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

isp. – ispanų kalba

it. – italų kalba

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos

JK – Jungtinė Karalystė

Konstitucija – Lietuvos Respublikos Konstitucija // *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

Konvencija – 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6, 7.

kt.– kiti

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

Lietuvos Respublikos BK (arba BK) – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741 su pakeitimais ir papildymais.

Lietuvos Respublikos BPK (arba BPK) – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341 su pakeitimais ir papildymais.

Lietuvos Respublikos CK (arba CK) – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262 su pakeitimais ir papildymais.

lot. – lotynų kalba

m. – metai

m. pr. m. e. – metai prieš mūsų erą

mėn. – mėnuo

MRU – Mykolo Romerio universitetas

NATO – Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija (angl. *North Atlantic Treaty Organization*)

Nr. arba No. – numeris

p. – punktas

p. arba c. (rusų kalba) – puslapis

para (s) (angl.) – paragrafas(i)

pranc. – prancūzų kalba

pvz. – pavyzdžiui

RF – Rusijos Federacija

rus. – rusų kalba

sk. – skirsnis

str. – straipsnis

VDU – Vytauto Didžiojo universitetas

vok. – vokiečių kalba

vol. (angl.) – tomas

VU – Vilniaus universitetas

IVADAS

Tyrimo problematika ir aktualumas. Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimas 1990 m. kovo 11 d. *ipso facto* reiškė naujos Lietuvos teisinės sistemos kūrimo pradžią ir geriausių Vakarų (terminas Vakarai čia vartojamas kultūrine bei intelektualine, o ne geografine prasmėmis) teisės tradicijų perėmimą. Tuo pačiu tai laikytina savotišku atramos tašku, nuo kurio Lietuvos Respublikos teisinė sistema pradėjo plėtotis ir plėtojasi pagarbos žmogaus teisėms bei laisvėms linkme. Tai akivaizdžiai atsispindi Lietuvos Respublikos Konstitucijos Preambulėje įtvirtintam siekiui sukurti tokią teisinę sistemą, kuri užtikrintų efektyvią žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Žinoma, tai nereiškia, kad valstybė apskritai privalo susilaikyti nuo bet kokio kišimosi į žmogaus teisių ir laisvių sritį. Žmogus, būdamas socialine-visuomenine būtybe, gyvendamas visuomenėje ir turėdamas savų interesų, kurie ne visada sutampa su kitų individų interesais, peržengia nustatytas elgesio ribas. Valstybė, siekdama išsaugoti pagrindines vertybes, apsaugoti teisinę rimtį visuomenės viduje, nustato atitinkamų teisinių gėrių apsaugą baudžiamojo įstatymo pagalba, t. y. uždraudžia akivaizdžiai žalingą elgesį numatydamą už jo padarymą kriminalines bausmes. Asmuo, savo elgesiu pažeidęs nustatytus draudimus baudžiamajame įstatyme, turi atsakyti už jau padarytus savo nusikalstamus veiksmus, bet prieš tai, vadovaujantis baudžiamojo proceso įstatymu, turi būti atliekamas ikiteisminis tyrimas. Taigi visuomenėje žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas yra neišvengiamas, o tam tikslui teisėsaugos institucijoms, vykdančioms baudžiamąjį persekiojimą, yra įstatymais suteikta teisė taikyti specialius tyrimo metodus, pvz., slaptą sekimą. Šių tyrimo veiksmų atsiradimas sąlygojo naujas problemas, su kuriomis susiduria baudžiamųjų procesinių teisinių santykių dalyviai, taikydami slaptus tyrimo veiksmus nusikalstamų veikų atskleidimui atskirų asmenų atžvilgiu dėl jų atliekamų funkcijų svarbos visuomenėje ir valstybėje, specialių tyrimo metodų, įskaitant slaptą sekimą, taikymo sąlygų, būtinumo ir faktinio pagrindo identifikavimas. Visa tai savo ruožtu turi įtakos slaptais tyrimo veiksmams surinktų duomenų vertinimui teisme ir jų pripažinimui įrodymais byloje.

Organizuoto nusikalstamumo, korupcijos, terorizmo grėsmės, kita vertus, pažangiausių technologijų panaudojimo galimybės atskleisti nusikalstamas veikas iškelia kokybiškai naujas slaptų tyrimo veiksmų taikymo problemas, ieškant pusiausvyros tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą. Naujų pagal savo pobūdį diskusinių klausimų gausa lėmė, kad tiriant baudžiamuosius procesinius santykius, atsirandančius taikant slaptą sekimą, turi būti kalbama ne vien tik apie instrumento, kuriuo renkama informacija (duomenys) apie socialinį reiškinį įvykusį praityje, tai yra slapto sekimo, grindžiamo stebėjimo būdu, problematiką. Analizuojant šio tyrimo veiksmo

ištakas, genezę, bus išskirti sekimą apibūdinantys požymiai ir formuluojamas šio tyrimo veiksmo apibrėžimas. Kita vertus, būtina į slaptą sekimą pažvelgti ne tik iš baudžiamojo proceso teisės pozicijų. Dėl to darbe bus tiriamas stebėjimas kaip pažinimo metodas filosofiniu ir psichologiniu aspektais, apžvelgiamas stebėjimo būdu renkamos informacijos (duomenų) apdorojimas, veiksniai, turintys įtakos renkamos informacijos (duomenų) turiniui. Taip pat bus analizuojamas tyrimo veiksmas, slapto sekimo veiksmas, jų požymiai, slapto sekimo ryšys su kitais panašaus pobūdžio informacijos (duomenų) rinkimo būdais ir atskyrimo nuo jų kriterijai. Pasak profesoriaus hab. dr. S. Vansevičiaus, „teisinio reguliavimo ribas lemia ne teisiniai veiksniai. Jų pamatas – žmonių veiklos prigimtis, priklausanti nuo bendrosios kultūros ir civilizuotumo, determinuotos esamos santykių sistemos, ekonominių, istorinių, religinių, nacionalinių aplinkybių.“¹ Kaip tik todėl skirtingoms teisinėms sistemoms – kontinentinės ir bendrosios teisės tradicijos priskiriamų užsienio valstybių įstatymų, reguliuojančių slaptus tyrimo veiksmus palyginimas leis identifikuoti išskirtinius jų požymius, tuo pačiu leis įstatymų kūrėjams, nacionaliniam įstatymų leidėjui numatyti galimas slapto sekimo reglamentavimo tobulinimo kryptis *de lege ferenda* jau taikomo modelio viduje. Naujausių mokslo ir technikos pasiekimų efektyvaus panaudojimo galimybės slapto sekimo veiksmu renkant informaciją (duomenis) atskleis Lietuvos slapto sekimo teisinio reguliavimo modelio imlumą pažangiausių technologijų panaudojimui, siekiant nustatyti nusikalstamos veikos aplinkybes ir jas padariusius asmenis. Senovės Romos legistų suformuluotas principas *ubi ius incertum ibi ius nullum*² suponuoja įstatymo leidėjui pareigą nustatyti aiškiai apibrėžtą elgesio taisyklę, konkrečiai nusakant teisės normos akte toleruojamą elgesio modelį, itin preciziškai apibrėžiant slapto sekimo taikymo sąlygas, tinkamumą, būtinumą, pagrindus. Tik kokybiškai teisės normomis reglamentuotas slapto sekimo veiksmas gali užtikrinti žmogaus teisių bei laisvių apsaugą atliekant ikiteisminį tyrimą. Analizuojant Europos Žmogaus Teisių Teismo, Lietuvos Respublikos teismų praktiką matyti, kad dalis minėtų teismų sprendimų tiesiogiai palietė slaptuosius tyrimo veiksmus, egzistuojančias problemas juos taikant, atskleidė atotrūkį tarp visuomenės teikiamų lūkesčių į slaptus tyrimo veiksmus, jų taikymo efektyvumą ir disbalansą žmogaus teisių bei laisvių apsaugoje, taip pat problematiką, susijusią su taikymo sąlygomis, būtinumu, tinkamumu, faktiniu pagrindu, slapto sekimo taikymo ypatumais asmenų, kurie dėl savo atliekamų pareigų visuomenėje, valstybėje turi įstatymu garantuotas veiklos garantijas jiems pavestų funkcijų realizavimui, atžvilgiu. Kita vertus, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika rodo, kad žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas, taikant specialius tyrimo metodus yra pateisinamas, jei laikomasi įstatymo nustatytų reikalavimų. Pavyzdžiui, 1978 m. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime byloje *Klass and others vs. Federal Republic of Germany* konstatavo, kad

¹ Vansevičius, S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, p. 193.

² *Lot.* – kur įstatymas neaiškus, ten jo nėra.

„demokratinei visuomenei gresia terorizmas ir kompleksinės šnipinėjimo formos, todėl valstybė, norėdama su tuo veiksmingiau kovoti, privalo turėti galimybę slapčia stebėti jos teritorijoje vykstančius ardomuosius veiksmus.“³ Slapto sekimo taikymas apima ne tik tinkamą sukurtos teisės akto laikymąsi, įgyvendinimą, galimybę prognozuoti jos socialinį veiksmingumą, atitinkanti visuomenės lūkesčius, bet ir tinkamą teisėkūros principų taikymą kuriant kokybišką teisės normą. Darbe buvo atliktas Lietuvos Respublikos BPK ir užsienio šalių įstatymuose reglamentuotų tyrimo veiksmų faktinio pagrindo išreiškimui vartojamų juridinių konstrukcijų lyginamasis tyrimas, siekiant nustatyti optimaliausius žodžių junginius informacijos (duomenų) pakankamumui išreikšti norint taikyti slaptus tyrimo veiksmus. Tai, pasak senovės romėnų teisininko Publijaus Juvencijaus Celso, „įstatymų išmanymas yra ne tik teksto žinojimas, o įstatymo prasmės, paskirties bei veikimo ribų supratimas“.⁴ Ši antikinė sentencija, autoriaus nuomone, taikliai apibūdintų pasirinktos tyrimo temos aktualumą.

Mokslinis tyrimo naujumas ir jo rezultatų reikšmė. Sąlygos analizuoti slaptą sekimą nacionaliniu lygmeniu buvo sudarytos įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos BPK.⁵ Slaptų tyrimo veiksmų instituto atsiradimas sukėlė tiek teisėkūros, tiek atskirų baudžiamojo proceso įstatymo normų taikymo (atitinkamai jų aiškinimo) problemas. Užsienio šalių teisės mokslo krypties mokslininkų moksliniuose darbuose, Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamoje praktikoje slaptų tyrimo veiksmų skyrimui ir taikymui skiriama nemažai dėmesio, tačiau nėra atlikta išsamių mokslinių tyrimų, kuriose būtų kompleksiskai analizuojami baudžiamieji procesiniai santykiai susiklostantys skiriant ir taikant slaptą sekimą (šaltiniai nagrinėjama tema yra pristatomi tyrimų apžvalgos skyriuje). Tuose darbuose, kur analizuojami su slaptais tyrimo veiksmais susiję klausimai, dažniausiai yra koncentruojamasi į konstitucinius baudžiamojo proceso principus, atskirus slaptų tyrimo veiksmų sandaros elementus, sekimo taikymo ypatumus asmenų, turinčių veiklos garantijas, atžvilgiu. Slaptas sekimas kaip atskiras tyrimo veiksmas moksliniu lygmeniu Lietuvos, Latvijos ir Estijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje analizuojamas pirmą kartą, išskyrus E. Losio⁶, L. Štarienės⁷ daktaro

³ *Klass and others v. Federal Republic of Germany* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą: http://www.hrcr.org/safrica/limitations/klass_germany.html.

⁴ Milinis, A. Baudžiamoji atsakomybė už nužudymą be pavojingumą didinančių ir mažinančių aplinkybių (BK 129 str. 1 d.). daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 10.

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 9 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

⁶ Losis, E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese. daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

⁷ Štarienė, L. Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

disertacijose, kuriose šie klausimai buvo gvildinami baudžiamojo proceso principų taikymo kontekste. Autoriaus nuomone, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pažinimo socialinę prigimtį, taikomų informacijos (duomenų) rinkimo būdų grindžiamą stebėjimu ypatumus, reglamentavimą, tarpusavio ryšius, tikslinga stebėjimą kaip pažinimo metodą vertinti filosofiniu ir psichologiniu aspektais. Visa tai padės suvokti stebėjimo esmę, informacijos (duomenų) kelią nuo pažinimo šaltinių iki jų užfiksavimo teisės normų aktu nustatytos formos procesiniame dokumente. Darbe taip pat atskleista Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje dar nenagrinėta juridinių konstrukcijų vartojamų faktiniam pagrindui išreikšti analizė lingvistiniu aspektu, taikymo sąlygos, tikslas, būtinumas ir tinkamumas, slapto sekimo struktūriniai elementai. Atkreiptinas dėmesys į slapto sekimo taikymo problematiką atskirų asmenų atžvilgiu, kurie dėl savo atliekamų funkcijų visuomenėje, valstybėje svarbos turi įstatymu garantuotas veiklos garantijas. Atliktas lyginamasis slaptų tyrimo veiksmų reguliavimo modelio užsienio šalyse tyrimas padėjo išskirti slapto sekimo taikymo specifika, leido suformuluoti praktinės intervencijos kryptis teisėkūros srityje tobulinant slapto sekimo reglamentavimą Lietuvos Respublikos BPK. Tyrimas neapsiribojo vien tik teoriniu lygmeniu – pirmą kartą slapto sekimo fiksavimo būdų ir žodžių junginių, kuriais išreiškiamas slapto sekimo taikymo būtinumas, faktinis pagrindas, analizei buvo pasitelkti baudžiamųjų bylų procesiniai dokumentai. Juos apibendrinus, buvo iškeltos konkrečios slapto sekimo eigos ir rezultatų fiksavimo būdų taikant sekimą problemos, pateikti galimi jų sprendimo variantai, modeliuotos pažangiausių technologijų taikymo galimybės renkant informaciją (duomenis). Be to, darbe analizuojama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo, užsienio valstybių teismų praktika, reikšminga slaptų tyrimo veiksmų taikymui.

Šio tyrimo rezultatai gali būti naudingi Lietuvos teisės doktrinai ypač teisėkūros srityje, tobulinant juridinę techniką slaptų tyrimo veiksmų taikymo sąlygų, būtinumo, tinkamumo ir faktinių pagrindų išreiškimui; kaip mokymo priemonė aukštųjų mokyklų teisės specialybės studentams dėstant baudžiamojo proceso teisės, kriminalistikos ir policijos teisės dalykų temas, lyginamosios teisėtyros baudžiamojo proceso teisės srityje studijoms; rengiant mokomojo pobūdžio leidinius, metodines rekomendacijas ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams, advokatams, teisėjams ir kriminalinės žvalgybos subjektams bei organizuojant jiems kvalifikacijos kėlimo kursus. Atsižvelgiant į darbe suformuluotas išvadas ir pateiktus pasiūlymus išryškėjusioms problemoms spręsti, gali būti tobulinama galiojanti pozityvioji teisė, siekiant slapto sekimo taikyme susiklosčiusių santykių reguliavimo užbaigtumo, tuo pačiu ir pusiausvyros tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą užtikrinimo.

Tyrimo objektas. Visuomeniniai santykiai, susiklostantys reglamentuojant ir taikant slaptą sekimą.

Tyrimo dalykas. Slapto sekimo veiksmas, jo struktūriniai elementai, taikymo sąlygos, būtinumas, tinkamumas ir faktinis pagrindas.

Tyrimo tikslas. Sisteminiu požiūriu išnagrinėti vieną iš tyrimo veiksmų – slaptą sekimą ir jo struktūrinius elementus, šio veiksmo taikymą esant dabartiniam teisiniam reguliavimui ir pasiūlyti slapto sekimo veiksmo galimas tobulinimo kryptis. Šiam tikslui įgyvendinti yra iškeliami tokie **tyrimo uždaviniai**:

1. Apibūdinti stebėjimo kaip pažinimo metodo filosofinį ir psichologinį aspektus.
2. Išanalizuoti tyrimo veiksmo pažintinį ir teisinį aspektus, išskiriant būdingus kiekvienam tyrimo veiksmui ir specifinius slapto sekimo veiksmui požymius bei suformuluoti slapto sekimo apibrėžimą.
3. Nustatyti slapto sekimo santykį su kitais panašaus pobūdžio informacijos rinkimo būdais.
4. Atlikti slaptų tyrimo veiksmų teisinio reguliavimo modelio lyginamąjį tyrimą romanų–germanų ir anglosaksų teisės sistemos šalyse, siekiant išgryninti modelių privalumus, bei pateikti pasiūlymus kaip patobulinti Lietuvos Respublikos slapto sekimo teisinio reguliavimo modelį.
5. Identifikuoti tarptautinių, užsienio šalių ir Lietuvos Respublikos teismų praktikoje kylančias problemas taikant slaptus tyrimo veiksmus.
6. Aptarti slapto sekimo veiksmo struktūrinius elementus, slapto sekimo taikymo sąlygas, būtinumą, tinkamumą ir faktinį pagrindą.

Tyrimo hipotezė: Esamas teisinis reglamentavimas nepakankamai užtikrina pusiausvyrą tarp visuomenės teisės būti apsaugotai nuo nusikalstamų veikų ir atskiro individo teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą.

Ginamieji disertacijos teiginiai:

1) Tyrimu išskirti slapto sekimo veiksmą apibūdinantys požymiai, suformuluotas slapto sekimo apibrėžimas atribos šį tyrimo veiksmą nuo panašaus pobūdžio informacijos (duomenų) rinkimo būdų ir leis pažinti slapto sekimo teisinio reguliavimo modelio esmę.

2) Tinkamas ir lankstus slapto sekimo teisinio reguliavimo modelis yra įrankis, leidžiantis subalansuoti nuolat du tarpusavyje konkuruojančius ir pastoviai kintančius teisinius gėrius: visuomenės teisę būti apsaugotai nuo nusikalstamų veikų ir individo teisę į privatumą.

3) Slapto sekimo veiksmas susideda iš šių struktūrinių elementų: subjekto, objekto, stebėjimo eigos ir rezultatų fiksacijos, erdvės (teritorijos). Veiksmo struktūrinių elementų aiškus išdėstymas teisės normų akte, preciziškai apibrėžiant, kas gali taikyti šį tyrimo veiksmą ir į ką jis gali būti nukreiptas, kokie būdai gali būti taikomi fiksuojant šio veiksmo eigą ir rezultatus, veiksmo taikymo teritorija, yra tinkamas saugiklis, apsaugantis nuo neteisėto įsibrovimo į privatų asmens gyvenimą.

4) Tikslus ir aiškus slapto sekimo taikymo sąlygų, būtinumo, tinkamumo, faktinio pagrindo išdėstymas teisės akte – būtina sąlyga apsaugoti asmenį nuo nepagrįsto ir (ar) neteisėto

įsiterpimo į asmens privatą gyvenimą, ir tuo pačiu užtikrinantis kryptingą būtinos informacijos (duomenų) gavimą tiriant nusikalstamas veikas.

TYRIMO ŠALTINIAI IR TYRIMŲ APŽVALGA

Tyrimo šaltiniai. Atliekant tyrimą buvo nagrinėjami pirminiai ir antriniai informacijos šaltiniai. Pirminiai šaltiniai: Lietuvos, Latvijos, Estijos, Jungtinės Karalystės, JAV, Kanados, Australijos, Norvegijos, Vokietijos Federacinės Respublikos ir kitų užsienio šalių teisės aktai, reglamentuojantys slaptą sekimą, tarptautinės teisės normų aktai, tarptautinių teisminių institucijų (EŽTT, ETT) ir valstybių teisminių institucijų (konstituciniai, aukščiausieji teismai ir etc.) jurisprudencija, ikiteisminio tyrimo bylų procesiniai dokumentai, neteisminių institucijų (teisėjų garbės teismų) procesiniai dokumentai. Antriniai šaltiniai: įvairių šalių valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų ataskaitos, atlikti viešosios nuomonės tyrimai atskirais klausimais, mokslo straipsniai, mokymo leidiniai, daktaro disertacijos, monografijos, baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės, kriminalistikos, statistikos, kibernetikos, policijos veiklos, kriminalinės žvalgybos (operatyvinės veiklos), filosofijos ir kitų socialinių mokslų mokslinė literatūra. Antrinius šaltinius galima dar skirstyti: vidiniai (prokuratūros veiklos ataskaitos, apibendrinimai) ir išoriniai: oficialūs leidiniai, elektroninės patikimos turinio atžvilgiu duomenų bazės ir kt. Prieš pradėdant pirminių ir antrinių šaltinių analizę buvo atliktas juose patalpintos informacijos patikimumo, tinkamumo patikrinimas (ar informacija nepasenusi, ar informacijos šaltinis patikimas ir pan.).

Lietuvos jurisprudencijoje išsamūs kompleksiniai moksliniai tyrimai apie slaptą sekimą iki tol nebuvo vykdyti. Atkreiptinas dėmesys, kad Rytų Europoje slaptas sekimas kaip informacijos (duomenų) rinkimo būdas yra pakankamai naujas slaptas tyrimo veiksmas, reguliuojamas baudžiamojo proceso įstatymais. Ilgą laiką šis veiksmas buvo slaptų tarnybų įrankis ir iki Sovietų Sąjungos⁸ imperijos žlugimo šio veiksmo moksliniai tyrimai procesiniu aspektu nebuvo atliekami, o atlikti tyrimai kriminalistikos ir operatyvinės veiklos mokslų kontekste buvo išslaptinti ir neprieinami nei mokslininkams, nei plačiajai visuomenei. Slapto sekimo tematikomis mokslinių darbų nebuvo rengta Estijoje ir Latvijoje.

Pažinimo šaltinio problematika, stebėjimo kaip pažinimo metodo esmė ir jo filosofinis bei psichologinis aspektai gvildinti remiantis R. Burdos, S. Kukliansko⁹, V. Justickio¹⁰, R. Lekavičienės,

⁸ Lietuviškoje teisinėje ir politikos mokslų literatūroje vartojamos santrumpos „TSRS“ ir „SSRS“ žymi tą pačią valstybę – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga (Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga). Pasak kalbininko J. Klimavičiaus tiek tarybos, tarybinis, tiek sovietai, sovietinis yra tolygūs ir neutralūs žodžiai. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/lit/3105>.

⁹ Burda, R.; Kuklianskis, S. Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktika ir teorija). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

¹⁰ Justickis, V. Bendroji ir teisės psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

Z. Vasiliauskaitės, G. Matulienės, D. Antinienės, J. Almonaitienės, J. Jakščio, N. Ausmanienės¹¹, E. Nekrašo^{12, 13}, N. Hartman¹⁴, D. Myers¹⁵, B. Williams¹⁶ ir kt. mokslininkų atliktais tyrimais.

Ikiteisminio tyrimo veiksmo samprata plačiau ir siaurąja prasmėmis, tyrimo veiksmo pažintinis ir teisinis aspektai analizuoti P. Danisevičiaus, A. Liako¹⁷, S. A. Šeifer¹⁸, V. M. Bykov¹⁹, V. V. Kalnickij²⁰, A. M. Larin²¹, R. S. Belkin²², L. E. Vladimirov²³, A. B. Solovjev²⁴, Ph. Huxley²⁵ ir kt.

Slaptų tyrimo veiksmų teisinis reguliavimas kontinentinės (romanų-germanų), anglosaksų teisės sistemose nagrinėtas remiantis V. Williams²⁶, J. H. Israel, W. R. LaFave²⁷, L. L. Weinreb²⁸, S. C. Thaman²⁹, R. N. Boyce, R. M. Perkins³⁰, P. Ancelio³¹, G. Godos, P. Kuconio³² ir kt.

¹¹ Lekavičienė, R.; Vasiliauskaitė, Z.; Matulienė, G.; Antinienė, D.; Almonaitienė, J.; Jakštys, J.; Ausmanienė, N. *Psichologija šiandien. vadovėlis*. Kaunas: Technologija, 2007.

¹² Nekrašas, E. *Filosofijos įvadas. Trečioji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.

¹³ Nekrašas, E. *Pozityvus protas Jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.

¹⁴ Hartmanas, N. *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Pradai, 2001.

¹⁵ Myers, D. *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008.

¹⁶ Williams, B. *Etika ir filosofijos ribos*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 1993.

¹⁷ Danisevičius, P.; Liakas A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1971.

¹⁸ Шейфер, С. А. *Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение*. Самара: Издательство Самарского государственного университета, 2004.

¹⁹ Быков, В. М. *Фактические основания производства следственных действий по УПК РФ // Журнал российского права*. 2005, № 6. с. 81–88.

²⁰ Кальницкий, В.В. *Следственные действия: Учебное пособие*. 2-е изд., перераб. и доп. Омск: Омская академия МВД России, 2003.

²¹ Ларин, А. М. *Расследование по уголовному делу: процессуальные функции*. Москва: Юрид. лит., 1986.

²² Белкин, Р.С. *Курс советской криминалистики. Т.1.: Общая теория советской криминалистики*. Москва: Академия МВД СССР, 1977.

²³ Владимиров, Л. Е. *Учение об уголовных доказательствах*. Тула: Автограф. 2000, 464.

²⁴ Соловьев, А. Б. *Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России. Научно-практическое пособие*. Москва: Юрлитинформ, 2002.

²⁵ Huxley, Ph. *Evidence - The fundamentals*. First edition. London: Sweet&Maxwell, 2008.

²⁶ Williams, V. *Surveillance and Intelligence Law Handbook*. Oxford: Oxford university press, 2006.

²⁷ Israel, J. H.; LaFave, W. R. *Criminal Procedure constitutional limitation*. Saint Paul/Minneapolis: West Publishing Co, 1994.

²⁸ Weinreb, L. L. *Criminal Process Cases Comments Questions*. 5th edition. New York: The foundation press, 1993.

²⁹ Thaman, S. C. *Comparative criminal procedure A casebook approach*. Durham: Academic press, 2002, p. 21–79.

Procesinių prievartos priemonių taikymo teorinius klausimus, sietinus faktinių pagrindų ir duomenų pakankamumo problemomis įvairiais aspektais yra nagrinėję įvairių šalių mokslininkai: D. Lyon³³, O. S. Kerr³⁴, N. Taylor³⁵, D. Coleman³⁶, A. Brudner³⁷, B. J. Goold, D. Neyland³⁸, J. D. Jackson³⁹, S. Gageler⁴⁰, A. Pingree⁴¹, S. Bronitt⁴², B. Z. Tamanaha⁴³, R. A. Edwards⁴⁴, M. Taruffo⁴⁵, K. Huigens⁴⁶, P. Gottschalke⁴⁷, Q. A. M. Eijkman, D. Weggemans⁴⁸, A. Barak⁴⁹, S. Penney⁵⁰, G. Goda⁵¹, E. Losis⁵², P. Tarasevičius⁵³, A. Panomariovas⁵⁴ ir kt.

³⁰ Boyce, R. N.; Perkins, R. M. Criminal law and procedure Cases and materials. 7th edition New York: The foundation press, 1989, p. 1153–1173.

³¹ Ancelis, P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius: Saulelė, 2007.

³² Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. Baudžiamojo proceso teisė. vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

³³ Lyon, D. Facing the future: seeking ethics for everyday surveillance // *Ethics and information technology*. 2001, No. 3, p. 171–181.

³⁴ Kerr, O. S. An equilibrium-adjustment theory of the Fourth amendment law // *Harvard law review*. 2011, No. 125, p. 1–66.

³⁵ Taylor, N. State surveillance and the right to privacy // *Surveillance and society*. 2002, No. 1 (1), p. 66–85.

³⁶ Coleman, D. Baconian probability and Hume's theory of testimony // *Humes studies*. 2001, Vol. 27, No. 2, p. 195–226.

³⁷ Brudner, A. A Theory of Necessity // *Oxford journal of legal studies*. 1987, Vol. 7, No. 2, p. 339–368.

³⁸ Goold, B. J.; Neyland, D. New directions in surveillance and privacy. Devon: Villan publishing, 2009.

³⁹ Jackson, J. D. Theories of truth finding in criminal procedure: an evolutionary approach // *Cardozo law review*. 1988, Vol. 10, p. 475–526.

⁴⁰ Gageler, S. Fact and law // *Newcastle law review*. 2008–2009, Vol. 11, p. 1–30.

⁴¹ Pingree, A. Provocation as a complete defence to trespass to the person // *Deakin law review*. 2010, Vol. 15, No. 2, p. 205–222.

⁴² Bronitt, S. The law in undercover policing: a comparative study of entrapment and covert interviewing in Australia, Canada and Europe [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://heinonline.org>

⁴³ Tamanaha, B. Z. The tension between legal instrumentalism and the rule of law [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://heinonline.org>.

⁴⁴ Edwards, R. A. Stop and search, terrorism and the human rights deficit [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://heinonline.org>

⁴⁵ Taruffo, M. Rethinking the standards of proof // *The American journal of comparative law*. 2003, Vol. 51, p. 659–678.

⁴⁶ Huigens, K. Liberalism, normative expectations, and mechanics of fault // *The modern law review*. 2006, Vol. 69 (3), p. 462–479.

⁴⁷ Gottschalk, P. Information sources in police intelligence // *The police journal*. 2009, Vol. 82, p. 149–170.

⁴⁸ Eijkman, Q. A. M.; Weggemans, D. Visual surveillance and the prevention of terrorism: What about the checks and balances? // *International review of law computer and technology*. 2011, Vol. 25 (3), p. 143–150.

DARBO METODOLOGIJA

Darbas paremtas metodologinėmis teisės tyrimų nuostatomis, derinant normatyvistinės (etatistinės) ir sociologinės teisės teorijų idėjas. Pasak etatistų (Hans Kelsen, Herbert Hart ir kt.), būtina tyrinėti galiojančias teisės normas kaip elgesio taisykles, siekiant, kad jos operatyviau ir tiksliau veiktų praktikoje. Sociologinės teisės teorijos šalininkai (John Gray ir kt.) tvirtina, kad rašytinių įstatymų prasmė yra ne jie patys, o realus jų įgyvendinimas, kadangi tik tuomet, kai norminiai teisės aktai yra taikomi ir daro realų poveikį, galima kalbėti apie įstatymų ir visos pozityviosios teisės prasmę.⁵⁵ Taigi šiame darbe slapto sekimo tema tyrinėjama ne tik teisinio reguliavimo, bet ir praktinio realizavimo kontekste, kuris daugiausiai identifikuojamas atliekant ikiteisminio tyrimo ir teismų praktikos bylų mokslinės literatūros analizę. Taip pat darbas buvo rengiamas remiantis socialinių mokslų suformuluotais metodologijos pagrindais⁵⁶, atsižvelgiant į šio tyrimo tikslą ir sprendžiamus uždavinius. Atliekant tyrimą naudoti įvairūs tyrimo metodai.

⁴⁹ Barak, A. Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje // *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, Nr. 1, p. 291–306.

⁵⁰ Penney, S. Reasonable expectation of privacy and novel of search technologies: an economic approach // *The journal of criminal law and criminology*. 2007, Vol. 97, No. 2, p. 477–529.

⁵¹ Goda, G. Procesinės prievartos baudžiamajame procese ribos // *Teisė*. 1997, Nr. 31, p. 39–48; Goda, G. Procesinės prievartos priemonės samprata // *Teisė*. 1998, Nr. 32, p. 54–69; Goda, G. Procesinės prievartos priemonės Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys // *Teisė*. 2000, Nr. 35, p. 17–27.

⁵² Losis, E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata // *Jurisprudencija*. 2008, Nr. 108, p. 76–81.

⁵³ Tarasevičius, P. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis // *Jurisprudencija*. 2003, Nr. 49 (41), p. 65–75; Tarasevičius, P. Esminės operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo reglamentavimo poįstatyminiais teisės aktais problemos // *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 75 (67), p. 76–82.

⁵⁴ Panomariovas, A. Žvalgybinė veikla ir žvalgybinės informacijos panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas: *de lege lata- de lege ferenda* // *Socialinių mokslų studijos*. 2009, Nr. 4(4), p. 279–294.

⁵⁵ Vaišvila, A. Teisės teorija. Vilnius: Justicija. 2009, p. 74, 90.

⁵⁶ Metodologija: 1. Filosofinis mokslo srities, dėstomo dalyko tyrimų metodų vertinimas; domėjimasis konceptualiniais, teoriniais ir žinių tyrimo aspektais. 2. Mokslo srities, dėstomo dalyko naudojami metodai ir strategijos, naudojami atliekant veiksmus, reikalaujančius patikimumo ir ir tikslumo gauti ir apdoroti duomenis ir žinias: pažinimo pažangos sąlygų samprata, kuri apima mokslinės mąstysenos principus. Jary, D.; Jary, J. *Collins Dictionary of Sociology*. 2nd edition. Associate Editors: Nicholl, P.; Silitoe, A. 1998, p. 417; Metodologija – tai pažinimo metodai ir būdai konkrečioje mokslo kryptyje. Metodologija galima apibrėžti kaip teoriją, kuri nagrinėja mokslinio pažinimo procesą (bendroji metodologija) ir jo principus (bendramokslinė metodologija) bei mokslinio tyrimo metodus ir technika (mokslo krypties metodologija). Kardelis, K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas: Judex, 2002, p. 88; Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 190; Janonis, O. *Bibliografinių nuorodų ir jų sąrašo sudarymo studijų bei mokslo darbuose metodika* (pagal Lietuvos standartus LST ISO 690 ir LST ISO 690-2),

Lyginamasis tyrimo metodas panaudotas lyginant teisės normų aktuose slapto sekimo ar panašaus savo esme tyrimo veiksmo teisinį reglamentavimą užsienio šalyse, priskiriamose kontinentinės (romanų-germanų) ir anglosaksų teisinėms sistemoms. Tai leido įvertinti slapto tyrimo veiksmų teisinio reguliavimo modelius užsienio valstybėse, nustatyti teisinio reglamentavimo spragas ir naudojantis užsienio šalių slapto tyrimo veiksmų taikymo gerąja praktika pateikti nacionaliniam įstatymų leidėjui siūlymus dėl slapto sekimo teisinio reguliavimo modelio tobulinimo kryptį, pateikiant galimus išryškėjusių problemų sprendimų variantus.

Apibendrinimo metodu pereinama nuo siauresnių sąvokų ir teiginių prie platesnių, nusakant bendruosius teiginius, dėsningumus. Jie buvo išvedami induktyviai (remiantis empirinio patyrimo ar tyrimo duomenimis) arba deduktyviai (pagal taisykles).

Istorinis tyrimo metodas buvo naudingas gilinantis į sekimo ištakas, istorinę raidą, paskirties kitimą.

Dedukcija kaip samprotavimas, kurio metu iš keleto teisingų teiginių (prielaidų) pagal logikos taisykles formuluojamas naujas teisingas teiginys, panaudotas kuriant slapto sekimo sampratą ir kt. Šiuo metodu, nagrinėjant slaptą sekimą, buvo daromi apibendrinimai ir formuluojamos tyrimo išvados.

Lingvistiniu metodu teisės normos prasmė nustatoma analizuojant jos tekstą pagal bendrinę ir specialioje (teisinėje) kalboje priimtas žodžių reikšmes, taikant įvairių kalbotyros sričių suformuluotas kalbos taisykles. Buvo analizuojama aiškinamosios teisės normos tekste vartojamų bendrinės kalbos žodžių, vartojamų teisinių sąvokų prasmė, žodžių jungtys vartojamosios teisės normoje – analizuojant slapto sekimo taikymo faktinio pagrindo išraiškas žodžių junginiais. Įvertintas kiekvienas aiškinamosios teisės normos žodis, sakinio konstrukcija ir t. t., formuluojant slapto sekimo sampratą.

Anketavimo metodas. Šio sociologinės informacijos rinkimo būdu, pagrįstu tiriamosios grupės asmenų atsakymais į pateiktus klausimus, buvo apklausti respondentai dirbantys penkiose Lietuvos Respublikos apygardų prokuratūros veiklos teritorijose, juos tolygiai paskirstant pagal regionus (30 pareigūnų), siekiant sužinoti kokie fiksavimo būdai ir techninės priemonės yra naudojamos tyrimo veiksmų metu. Anketa su klausimais respondentams buvo išsiųsta elektroniniu paštu ir anketavime dalyvaujantiems respondentams paaiškinta, kad jų

Vilnius: Vilniaus universitetas, 2005. Taip pat naudotasi šiais socialinių mokslų metodologiją nagrinėjančiais šaltiniais: APA (angl. American Psychological Association). Manual of the American Psychological Association [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.apa.org/books/4200060.html>; Maslauskaitė, A. Mokslo tiriamojo darbo metodologiniai pagrindai. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio karo akademija, 2008; Kuhn, T. S. Mokslo revoliucijų struktūra. Vilnius: Pradai, 2003; Rienecker, L.; Jorgensen, P. S. Kaip rašyti mokslinį darbą. Vilnius: Aidai, 2003.

dalyvavimas yra savanoriškas, ir jeigu jie nesutinka, tyrime gali nedalyvauti. Respondentai turėjo galimybę išsiaiškinti jiems kilusius neaiškumus. Tyrimo metu buvo laikomasi anonimiškumo principo, taigi anketavime dalyvavusių respondentų vardai, pavardės, institucijos, kuriose jie dirba bei kiti asmeniniai duomenys nefiksuoti. Šio tyrimo autorius pasižadėjo laikyti paslapyje viską apie asmenį, pateikusį jam informaciją anketavimo metu ir tyrimui pateikė tik iš tikrųjų gautus duomenis (Priedas Nr. 1).

Struktūrizuotas dokumentų analizės metodas (apibrėžtas procesiniais dokumentais, susijusiais su slaptais tyrimo veiksmais, reglamentuotais Lietuvos BPK 154, 158–159, 160 str.) buvo taikomas tiriant ikiteisminio tyrimo pareigūnų tarnybinius pranešimus prokurorui dėl slaptų tyrimo veiksmų taikymo būtinybės; prokurorų prašymai teisėjui leisti taikyti slaptus tyrimo veiksmus ir ikiteisminio tyrimo teisėjų priimtos nutartys; ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų nutarimai leisti taikyti minėtus veiksmus esant neatidėliotinam atvejui vartojamus žodžių junginius slaptų tyrimo veiksmų taikymo faktinio pagrindo išreiškimui Kauno apygardos prokuratūros veiklos teritorijoje 2010-11-01–2013-03-01 laikotarpiu. Tiesiogiai su slaptu sekimu buvo susiję 28 dokumentai (tarnybinis pranešimas, prašymas, nutartis ar nutarimas). Siekiant pažvelgti į tiriamąjį reiškinį platesniu rakursu, buvo analizuojami ir su kitų slaptų tyrimo veiksmų taikymu susiję procesiniai dokumentai. Tiksliniu duomenų atrankos būdu, autorius atsirinko ir susipažino su 52 ikiteisminio tyrimo bylomis tirtomis 2009–2011 m. Kauno apygardos prokuratūros veiklos teritorijoje, siekdamas išanalizuoti kokie fiksavimo būdai ir techninės priemonės buvo taikytos tyrimo veiksmų metu.

Taikytas **naratyvinis tyrimo metodas** besiremiantis autoriaus ilgamete praktine patirtimi nuo 1991 m. dirbant prokuroro-tyrėjo ir prokuroro-kaltintojo pozicijose, dokumentais (autoriaus baigiamųjų kalbų teismui užrašai ir kiti dokumentai).

DARBO STRUKTŪRA

Mokslinio darbo struktūrai įtakos turėjo pasirinkta tyrimo metodologija, leidusi pereiti nuo pažinimo šaltinių aprašymo prie aiškinimo, nuo stebėjimo kaip pažinimo metodo esmės prie šio pažinimo būdo teisinės išraiškos formos. Atsižvelgiant į pasirinktą mokslinio tyrimo kryptį, vedančią nuo pažinimo šaltinių analizės, jų tarpusavio ryšių ir sąveikos tiriant socialinio pasaulio objektus link stebėjimo turinio ir esmės atskleidimo, galima teigti, kad tai sąlygojo vertikalaus disertacijos struktūros tipo pasirinkimą. Vertikaliame struktūros tipe pateikti skirtingų lygmenų elementai ir jų tarpusavio santykiai labiausiai atitiko tyrimo autoriaus reikmes, kurias galima apibrėžti kaip judėjimą nuo konceptualių teorinių prieštaravimų pažinimo šaltinio klausimais link stebėjimo teisinės formos išraiškos tyrimo veiksmo.

Disertacijos struktūrą sudaro šie sandaros elementai: įvadas, tiriamoji-dėstomoji dalis, išvados, pasiūlymai, disertacijai rengti naudotos literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

Darbo įvade pristatoma tyrimo problematika ir aktualumas; mokslinio tyrimo naujumas ir jo rezultatų reikšmė apibrėžiamas tyrimo objektas ir dalykas; iškeliamas tyrimo tikslas ir sprendžiami uždaviniai; pateikiama tyrimo hipotezė ir ginamieji disertacijos teiginiai; apžvelgiami tyrimo šaltiniai ir tyrimų apžvalga pasirinkta tema; pateikiama darbo metodologija, kurios pagalba buvo atliekamas disertacinis tyrimas.

Disertacijos dėstomąją-tiriamąją dalį sudaro penkios dalys, jos suskirstytos į skyrius ir poskyrius, kuriuose nagrinėjami atskiri tyrimo dalykai.

Pirmoje dalyje yra aptariama pažinimo šaltinių problematika filosofijoje, pasireiškianti nuolatiniu ginču tarp empirizmo ir racionalizmo šalininkų tikrojo pažinimo šaltinio klausimu. Kiekvienos filosofinės krypties žymiausių atstovų mintys pažinimo šaltinio klausimu pateikiama socialinio pasaulio reiškinių – nusikalstamos veikos kontekste. Pažymėtina, kad atsižvelgiant į nagrinėjamos problematikos kompleksiskumą, šiame darbe nagrinėjami trys pažinimo šaltiniai: patirtis, protas ir intuicija, ir jų tarpusavio ryšiai pažinime. Tai leis geriau suvokti empirinį pažinimo metodą – stebėjimą, kuriuo grindžiamas slaptas sekimas. Atskleidus pažinimo šaltinius, stebėjimo kaip pažinimo metodo, taikomo renkant informaciją (duomenis) apie tyrinėjimo objektą, tyrimas nukreipiamas į žmogaus fiziologiją. Tuo siekiama suprasti kaip informacija (duomenys) aptinkami, suvokiami, įsimenami, esant poreikiui atgaminami. Ši dalis užbaigiama stebėjimo ir eksperimento kaip pažinimo metodų panašumams, skirtumams identifikuoti, taip pat stebėjimo renkant informaciją (duomenis) analizei etikos kontekste.

Antroji dalis yra skiriama tyrimo veiksmo sampratos analizei iš socialinio veiksmo perspektyvos, išskiriant tyrimo veiksmą apibūdinančius požymius. Remiantis suformuluotu tyrimo

veiksmo apibrėžimu išskiriami teisinės formos turintys tyrimo veiksmai, kurie taikomi vienoje iš baudžiamojo proceso stadijų – ikiteisminiame tyrime. Didelis dėmesys skiriamas ikiteisminio tyrimo veiksmo pažintiniam ir teisiniui aspektams, leidžiantiems atskirti atskiras ikiteisminio tyrimo veiksmų grupes ir pateikti ikiteisminio tyrimo veiksmo sampratą. Ši tyrimo dalis užbaigiama į slaptą sekimą panašaus pobūdžio informacijos rinkimo būdų, reglamentuotų Lietuvos Respublikos BPK ir kituose teisės normų aktuose, analize.

Trečioje dalyje lyginamuoju aspektu tiriamas Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių priskiriamų kontinentinei (romanų-germanų) ir anglosaksų teisės sistemoms slaptų tyrimo veiksmų teisinio reguliavimo modelis. Tai leidžia išskirti taikomų teisinio reguliavimo modelių trūkumus ir privalumus skirtingose šalyse. Tyrimu analizuota pažangių technologijų taikymo galimybė slapto sekimo teisinio reguliavimo modelyje leido numatyti galimas tobulinimo kryptis.

Ketvirtoje dalyje analizuojami atskiri slapto sekimo struktūriniai elementai: subjektas ir objektas, tyrimo eigos ir rezultatų fiksavimas, šio veiksmo vyksmo erdvė. Teisės aktų ir teismų praktikos analizė taikant slaptą sekimą leido identifikuoti iškilusias problemas praktinėje plotmėje.

Penktoje dalyje apžvelgiami, analizuojami ir įvertinami per žmogaus teisių bei laisvių apsaugos prizmę slapto sekimo skyrimo ir taikymo elementai: tikslas, būtinumas, tinkamumas, sąlygos, faktiniai (lyginamuoju aspektu) ir teisiniai pagrindai. Pateikiami kiekvieno elemento požymiai, kurie atskleidžia slapto sekimo esmę.

Tyrimo pabaigoje formuluojamos tyrimo išvados ir pateikiami pasiūlymai.

*Pažinimas kaip jūra: tas, kuris kapanojasi ir pliuškenasi
paviršiuje, visados panašus į juokdarį ir todėl atkreipia į save
daugiau dėmesio negu perlų ieškotojas, kuris, nekeldamas jokio
triukšmo, skverbiasi į patį nepažintų gelmių dugną ieškodamas
brangakmenių.
[V. Irvingas]⁵⁷*

1. STEBĖJIMAS – PAŽINIMO (INFORMACIJOS RINKIMO) METODAS

Kasdieniniame gyvenime susiduriame su žmonių veiksmais, daiktais, reiškiniiais, procesais (aut. toliau „žmonių veiksmus, daiktus, reiškinius, procesus“ šiame tyrime vadins „tyrinėjimo objekto“ sąvoka) tiesiogiai ar netiesiogiai paliečiančius mus, kurie sunkiai suvokiami arba tiesiog nesuprantami. Žmogus, norėdamas juos suvokti, renkasi efektyviausius informacijos (duomenų) rinkimo būdus. Vieni būdai yra tinkami fizikoje, kiti biologijoje, o dar kiti – teisės moksluose, tiriančiuose teisinės sistemas, teisės normas, jos struktūrinius elementus ir su jais susijusius visuomeninio gyvenimo reiškinius. Pavyzdžiui, baudžiamojo proceso teisės mokslas tiria baudžiamojo proceso teisę, reguliuojančią ikiteisminių tyrimo įstaigų, prokuratūros ir teismo veiklą iškeliant, tiriant, nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir vykdant nuosprendžius. Taigi informacijos (duomenų) rinkimo būdai pasirenkami atsižvelgiant į konkrečios mokslo srities specifiką. Tiriant nusikalstamas veikas naudojami įvairūs informacijos rinkimo būdai. Pavyzdžiui, slaptas sekimas grindžiamas stebėjimu. Siekiant kuo išsamiau pažinti tiriamąjį objektą konkrečioje mokslo srityje, būtina atlikti tyrimą surenkant kuo daugiau informacijos, kad liktų kiek įmanoma mažiau abejonių. Tai veda mus prie būtinybės pažinti pačio tyrimo sritį, jo specifiką, informacijos (duomenų) rinkimo būdus, kurių pagalba ieškoma ir renkama informacija (duomenys), siekiant patenkinti konkretaus informacijos (duomenų) vartotojo poreikius

1.1. Filosofinis stebėjimo aspektas

Kiekvienas žmogus nuo pat savo egzistencijos prado didesne ar mažesne apimtimi stengėsi stebėti jį supančią aplinką, aplink vykstančius procesus, naudodamas savo jusles (pvz., akis), turėdamas paprasčiausią tikslą – išgyventi. Tai apėmė ne tik maisto paiešką, bet ir saugios aplinkos kūrimą, kaip vienos iš sąlygų žmogaus egzistencijai ir elementariam poreikiui išlikti. Pirmykštėje bendruomenėje žmonės gyveno nedidelėmis grupėmis (šeimomis), kurios, siekdamos įveikti iškilusius įvairius sunkumus, jungdavosi į gimines pagal kraujo ryšius, o šios į didesnius junginius – gentis.

⁵⁷ Citatos [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 29 d.]. Prieiga per internetą:<http://minciu-pasaulis.net/index.php?cat=43>.

Priešistorėje šeimos, giminės ar genties nariai stebėjo įvairius gamtinius reiškinius, procesus, vykstančius tiek šeimos, giminės ar genties viduje, tiek ir už jos ribų. Toks elgesys laikytinas natūralia žmogaus savisaugos reakcija į įvairius vidinius ir išorinius pavojus, keliančius grėsmę atskiram nariui, šeimai, giminei, genčiai. Tai stebėjimas, siekiant apsaugoti atskirą šeimos narį, pačią šeimą, giminę, gentį nuo potencialių grėsmių, kurių, pradedant laukiniais žvėrimis, gamtos stichijomis ir baigiant kitos šeimos, giminės ar genties žmonėmis, aplinkui buvo apstu. Priešistorėje (pirmykštėje bendruomenėje) rašto sistema dar neegzistavo, todėl beveik visa informacija apie tų laikų žmonių gyvenimą yra gauta iš radinių, rastų archeologinių tyrėjų metu, pvz., piešiniai rasti ant uolų bei urvų viduje. Nuolatinis aplinkos stebėjimas, kurio metu buvo nustatyti tyrinėjimo objektų dėsningumai, darbo įrankių tobulinimas, mokslo žinių gausėjimas įtakojo pokyčius žmogaus evoliucijoje. Tai leidžia pagrįstai teigti, kad sukauptos gyvenimiškos patirties perdavimas iš kartos į kartą – žmonių bendruomenės išgyvenimo ir tolimesnio tobulėjimo variklis. Pasak filosofo A. Anzenbacher, „patyrimas yra bet kokio filosofavimo pradžia. Mes pradedame nuo mums įprasto kasdieninio patyrimo pasaulio, kuriame orientuojamės ir susivokiame.“⁵⁸

Nuolatos tobulėti – šis per amžius buvęs ir esantis žmogaus poreikis skatino ekonominius-socialinius pokyčius pirmąkart bendruomenėje, kur ilgainiui gimininę gentinę organizaciją pakeitė valstybinė organizacija. Stebėjimo reikšmė nesumenko, o priešingai, tik dar labiau padidėjo. Iš to galima spręsti, jog vykstančios kovos dėl naujų teritorijų užkariavimų iškėlė informacijos (duomenų) svarbą vykdant naujus nukariavimus. Sprendimų priėmimas negalėjo būti atsietas nuo informacijos (duomenų) paieškos, rinkimo, naudojant efektyviausius informacijos (duomenų) rinkimo įrankius, iš kurių paminėtinas stebėjimas. Taigi informacijos (duomenų) rinkimui ir rinkimo būdų tobulinimui buvo skiriami finansiniai, materialūs ir žmogiškieji resursai. Siekiant palikti sukauptas žinias ateities kartoms, pradėta naudoti ženklų sistemas informacijai užfiksuoti, iš kurių seniausia – piktografa (piešinys).

Dar valstybės formavimosi priešaušryje, žmonės, siekdami nustatyti asmenis, pagrobusius jų turtą ar atėmusius gyvybę gentainiui, pradėjo stebėti aplinkos pokyčius, kuriuos sukėlė priešingi nusistovėjusioms pirmąkart bendruomenėje taisyklėms žmogaus veiksmams ir tai leido susiformuoti praktikoje patikrintiems informacijos rinkimo būdams. Jiems įstatymų leidėjai palaipsniui suteikė teisinę formą. Vienas iš seniausiai žinomų būdų – stebėjimas, kurio esmę atskleidžia išlikę piešiniai ant uolų vaizduojantys medžioklę, kovas, o atsiradus raštijai – pagrindinių pasaulio religijų Šventosiose knygose, filosofiniuose traktatuose, pvz., krikščionių šventajame rašte Biblijoje, Skaičių knygoje⁵⁹.

⁵⁸ Anzenbacher, A. Filosofijos įvadas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992, p. 17.

⁵⁹ Biblija. Skaičių knyga [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKK1998_Sk_13.

Autoriaus atliktas stebėjimo kaip pažinimo metodo ištakų ir genezės istorinių šaltinių kontekste⁶⁰ mokslinis tyrimas išskyrė stebėjimą apibūdinančius bruožus ir suformulavo stebėjimo apibrėžimą, skelbiantį, kad stebėjimas yra žmogaus vykdoma veikla, kurios metu įdėmiai, nuolat kažką stebint ar kontroliuojant, yra ieškoma ir renkama tikslinio pobūdžio informacija (duomenys), siekiant pažinti tyrinėjimo objektą, t. y. gaunant informaciją dviem pagrindinėmis formomis: vizualine ir garsine, t. y. regėjimo ir klausos pagalba.⁶¹

Mokslininkai Marshall C. ir Rossman G. B. pateikia tokį „stebėjimo“ apibrėžimą, skelbiantį, jog „įvykių, elgsenos, žmogaus darbo produktų sisteminis aprašymas pasirinktame tyrime.“⁶²

Užsienio šalių teisinėje literatūroje vietoj termino „stebėjimas“ naudojamas jo sinonimas „observacija“, kuriuo apibūdinama žmogaus veikla renkant informaciją. Lietuvių kalboje tokią pačią reikšmę turi sinonimas „stebėjimas“, todėl žodžiai „stebėjimas“ ir „observacija“ laikytini lygiaverčiais šio tyrimo apie slaptą sekimą plotmėje.

Kita vertus, vien tik stebėjimo nepakanka norint pažinti tiriamąjį objektą, dėl to naudotini ir kiti pažinimo būdai, šaltiniai, kuriuos aiškino filosofai. Savo egzistencijos pradžioje žmogus stebėjo įvairius tyrinėjimo objektus be jokio parengto plano, nesiremdamas žiniomis, kurios žmogaus evoliucijos pradžioje tik buvo pradėdamos kaupti. Vis didėjantis žinių poreikis apie skirtingus savo prigimtini, struktūra tyrinėjimo objektus nubrėžė kryptis pažinime, t. y. prisidėjo prie atskirų mokslo sričių formavimosi proceso. Pavyzdžiui, geometrija, algebra, astronomija, medicina reikalavo mokslinio pagrindimo pažinimo šaltinių klausimu. Tokiu apibendrinančiu ir jungiančiu įvairias mokslo sritis metodologiniu aspektu tapo filosofija.

Pagal tai, kuo žmogus remiasi pažinimo procese: patyrimu, protu, šaltiniu, peržengiančių protinio tyrimo sferą (intuicija), filosofijoje santykinai galima išskirti tris filosofines kryptis: 1) empirizmą; 2) racionalizmą; 3) iracionalizmą.

Ta kryptis, kurios garsiausi atstovai yra J. Locke, D. Hume, F. Bacon, teigiantys, kad pažinimo šaltinis yra *patyrimas*, vadinami *empiristais*. Šios pažinimo teorijos šalininkai akcentuoja patirties svarbą, gautą per jutimo receptorius: regėjimą, klausą, lytėjimą, uoslę, skonį. Jau minėti empirizmo šalininkai svarbiausiu bei vieninteliu pažinimo šaltiniu laiko tik patirtį, gaunamą per pojūčius, t. y. tai, ką žmogus jusliškai patiria. Empiristų teigimu, žinios

⁶⁰ Bučiūnas, G. Slaptas sekimas Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai. Vilnius: Registrų centras, 2012. p. 28–47.

⁶¹ Ten pat.

⁶² Kawulich, B. B. Participant observation as a Data Collection method [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/rt/printerFriendly/466/996>.

įgytos stebint ir eksperimentuojant turi daug didesnę praktinę reikšmę nei žinios gautos vien tik sausais loginiais samprotavimais.

Priešingai, *racionalistai*, kurių garsiausi atstovai Demokrit, Platon, R. Descartes, G. Leibnic, K. R. Popper atmetė juslinį pažinimą, teigdami, kad pažinimo šaltinis yra *protas*. Racionalizme – savarankiškai veikiančiam protui patyrimas yra išvis nereikalingas arba geriausiai atveju yra tik pagalbinė priemonė, žinios apie tiriamuosius objektus gaunamos protu dedukcijos pagalba. Pažinimas negali būti paaiškintas remiantis tik juslumumu, kuris tik parodo, kad juslių organais suvokiami tyrinėjimo objektai yra tarpusavyje susiję.

Požiūris, pripažįstantis, kad, be patyrimo ir proto, yra kiti pažinimo šaltiniai (*mistinės būsenos, intuicija ir pan.*) yra vadinama *iracionalizmu*. Žymiausi atstovai Plotinas, Aurelijus Augustinas⁶³ buvo ypač nusistatę prieš racionalizmą. Iracionalistai teigia, jog pažįstančiojo subjekto sąmonėje po racionalaus ir loginio mąstymo sluoksniu visada slypi neprotiniai, neloginiai faktoriai, lemiantis pažinimą, bet ši filosofinė srovė nebuvo įtakinga.

Taigi, kaip matome, šios kryptys priešinamos, bet vargu ar jas galima priešinti. Negalima remtis vien tik patirtimi, nesinaudojant protu, intuicija. Būtina žvelgti į pažinimo šaltinių problematiką kompleksiskai, nes tai svarbu analizuojant slaptą sekimą.

Anglų filosofas F. Bekonas (angl. *Francis Bacon* 1561–1626) veikaluose „Mokymo pažanga“ (angl. *The advancement of learning*, 1605 m.) ir „Novum organum“ (1620 m.) rašė, kad realiai pažinti įmanoma tik tai, ką galime jusliškai patirti, ir vienas iš tokių mokslinio tyrimo metodų tai atlikti yra stebėjimas, kurio filosofiniam pagrindimui F. Bekonas skyrė gan daug vietos minėto veikalo pirmoje knygoje bei kituose veikaluose.^{64,65} J. Locke (1632–1704) pažinimo šaltinio klausimu teigia, jog žmogaus protas yra tiesiog užpildomas įrašant žinias, gautas juslių pagalba. Kadangi gamta apdovanojo kiekvieną organizmą – taip pat ir žmogų – jutimais, atitinkančiais jo poreikius, jutimų sistemos dėka organizmai gauna reikalingą informaciją (duomenis). Visgi atkreiptinas dėmesys į tai, kad žmogus ne viską gali matyti, bet gali taikyti sukurtas protu kategorijas apibūdinti tai, ko nemato tiesiogiai. Iš to galima spręsti, kad juslės operuoja tik fiziologiškai apibrėžtose ribose. Pasak D. Hume, vienintelis juslių trūkumas yra tas, jog juslės didelius objektus atvaizduoja kaip mažus. Kaip pavyzdį D. Hume pateikia rašalo dėmę ant balto popieriaus lapo. Stebint šią dėmę ir judant nuo jos toliau kol išnyks, prieš pat jai išnykstant, rašalo dėmė atrodo kaip taškas, nedalus vienetas. Žmogus nejunta šios

⁶³ Augustinas, A. Apie krikščionių mokslą. Vilnius: Aidai, 2013.

⁶⁴ Bacon, F. *The advancement of learning*. New York: Collier P. F., 1901 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1433>.

⁶⁵ Bacon, F. *Novum Organum*. New York: Collier P. F., 1902.[interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1432>.

klaidos, ir tai sieja su išpūdžio stiprumu – didesnis daiktas padaro stipresnį išpūdį ir atvirkščiai.⁶⁶ D. Hume paaiškina, kad „mažiausios nutolusių kūnų dalys neperteikia jokio juntamo išpūdžio ne todėl, kad trūktų į mūsų akis patenkančių šviesos spindulių, o todėl, kad jos jau nutolo nuo to atstumo, už kurio išpūdžiai sumažėja iki minimumo ir nebegali mažėti.“⁶⁷ Tai leidžia teigti, jog juslėmis gaunamos informacijos patikimumas tiesiogiai koreliuoja su kokybinėmis stebimo objekto savybėmis, kurios yra pagrindas protui atlikti logines operacijas sprendžiant identifikacinius uždavinius. Pavyzdžiui, pradedant ikiteisminį tyrimą yra iškeliamos tyrimo versijos, bandančios paaiškinti tiek visą nusikalstamos veikos padarymo mechanizmą, tiek atskiras jo detales. Tyrimo versijų konstravimas neįmanomas be proto pagalbos ir be pateikto protui peno – informacijos (duomenų), kurios dalis gaunama per jusles ar pradedant slaptą sekimą tiesiogiai taikyti, susipažįstama su informacija (duomenimis) apie sekimo objektą. Tai parodo, kad be patirties pažintinėje veikloje – nusikalstamos veikos tyrime yra dar kitas pažinimo šaltinis – protas.

Garsaus racionalizmo atstovo K. R. Popper teigimu tik protas yra pažinimo šaltinis ir pagrindas. Tikėjimas protu yra K. R. Popper filosofijos apie pažinimo šaltinį kertinis pagrindas ir apima pasiryžimą mokytis iš patirties, o mokslas remiasi pirmiausia teorijomis.⁶⁸ Minties ir vaizduotės pagalba protas skiria tyrinėjimo objektus, jeigu jie yra skirtingi. Neaiškumas, pasak D. Hume, atsiranda dėl išpūdžio silpnumo, o ne dėl proto gebėjimo priimti išpūdžius, kurie gali daryti psichinį, fizinį poveikį stebėtojui. Pavyzdžiui, tyrinėjimo objekto fizinis dydis. Anot D. Hume, išpūdžiai pirmesni už juos atitinkančias idėjas, ir tiesiogiai veikia jusles.⁶⁹ Protas tik padaro išpūdžio kopiją, išlaikomą atmintyje jam dingus kaip konkretus vaizdinys ir samprotaujant gali būti pritaikomas kaip paieškos atmintyje raktas tik tada, kai yra jau anksčiau užfiksuoto objekto panašumas į naujai atėjusi vaizdinį. Žmogaus atmintis talpina daugybę informacijos apie mus supantį materialų pasaulį. Tyrinėjimo objektus, kuriuos ketiname nagrinėti, bet dar nepatyrėme tiesioginio jų poveikio per žmogaus jusles, arba jau tik pradėjus tirti, sąmoningai ar nesąmoningai protas pradeda informacijos paiešką apie panašius tyrinėjimo objektus patalpintus atmintyje pagal nustatytus paieškos kriterijus, tiesiogiai koreliuojančius su tyrinėjimo objektu, atlikdamas logines operacijas reikiamos informacijos suradimui ir atrinkimui. Visa tai įgalina geriau suvokti tyrinėjimo objektą, pasirinkti atitinkamą elgesio modelį kaip atsakomąją reakciją į bręstantį įvykį, kai jis tampa panašus į tą, kuris yra tyrinėjimo objektas. Pasak D. Hume, „iš atminties susikuriame tokią sistemą, kuri apima viską, ką prisimename, kas buvo duota mūsų vidiniams suvokiniam, arba juslėms ir kiekvieną šios sistemos dalelę kartu su

⁶⁶ Hume, D. Traktatas apie žmogaus prigimtį. Vilnius: Charibdė, 2007, p. 35–36.

⁶⁷ Hume, D. Traktatas apie žmogaus prigimtį. Vilnius: Charibdė, 2007, p. 36.

⁶⁸ Popper, K. R. Istorizmo skurdas. Vilnius: Mintis, 1992, p. 147.

⁶⁹ Hume, D. Traktatas apie žmogaus prigimtį. Vilnius: Charibdė, 2007, p. 79–86.

turimais išpūdžiais vadiname realybe.⁷⁰ Vis dėlto pats atgaivinimo vaizduotėje greitis, protui atliekant mąstymo eigoje logines operacijas tiesiogiai priklauso nuo praeityje užfiksuoto tyrinėjimo objekto kaip visumos ar jo atskirų struktūrinių elementų pasikartojimų skaičiaus, dažnio, žmogaus savybių ir kt. veiksmų. Tai ateina tik su patirtimi, t. y. kuo žmogaus daugiau sukaupė patirties, tuo yra jam lengviau rasti informaciją apie tyrinėjimo objektą, bet su sąlyga, jei jam nedaro įtakos savo paties fiziologinė būseną, pvz., liga. Taigi, autoriaus nuomone, loginių operacijų atlikimui protui būtina duoti informacijos (duomenų), kurios dažnas pateikimas daro įtaką mąstymo greičiui, esančiam tiesioginiame ryšyje su patirtimi. Pasak N. Hartmann (1882 – 1950), „pažinimas yra ne kas nors kita, o subjekto santykis su objektu. Sąmonė drauge su objektu atspindi visą realųjį pasaulį. Sąmonė stebinti prieš save esantį objektą iš savosios patirties ir daranti jį pamatiniu pažinimo fenomenu, peržengia ribas. Tada pažinimas tampa „transcendentaliniu aktu.“⁷¹ Tai leidžia pagrįstai teigti apie pažinimo kilmės dvejopumą – apriorinį ir aposteriorinį. Pasak I. Kanto, „vaizdiniai, kurie paveikia subjektą (jis gali pats save paveikti arba būti paveiktas kokio nors objekto) priklauso jusliniam gebėjimui pažinti; o tie, kurie susiję tik su veikla (mąstymu), priklauso intelektiniam gebėjimui pažinti.“⁷² Gebėjimas mąstyti yra intelektas, o be intelekto nebūtų galima mąstyti, o mąstymui reikia peno, kuris pateikiamas per jusles. Pasak I. Kanto, „gebėjimas pažinti vadinamas intelektu <...> kuriame turi glūdėti: gebėjimas išidėmėti duotuosius vaizdinius (attentio), kad atsirastų objekto stebiny; gebėjimas abstrahuotis...; jog būtų sudaryta objekto sąvoka; gebėjimas apmąstyti (reflexio), kad objektas būtų pažintas.“⁷³ Intelektas pats savaime negali stebėti, o juslumas mąstyti. Intelektinis pažinimas veikia kūniškuose organuose, bet yra nematerialus, kaip pavyzdžiui, akis (regėjimas), ausis (girdėjimas), liežuvis (skonio jutimas), nosis (kvapų jutimas), ranka (lytėjimas). Tai akivaizdžiai parodo, kad juslės neįsako protui ir protas yra ne tik sugebėjimas nustatyti to, kas vyksta, bet ir pagrindinių teiginių šaltinis, formuluojantis sąvokas apie tyrinėjimo objektus, t. y. juslėmis suvokiamiems objektams įvardinti taiko sąvokas, formuluoja teiginių pažinime.

Stebėjimo praktikoje yra užsimenama apie intuicijos apraiškas, padėjusias geriau pažinti tyrinėjimo objektus. D. Myers intuicijos egzistavimui pagrįsti pateikia pavyzdžių su skirtingų skaidrių demonstravimu – švystelėjimu tik akimirkai. Šio eksperimento rezultatai parodė, kad žmonės jaučia tai, ko nežino ir negali apibūdinti. Trumpas dirgiklis sužadina silpną reakciją, kuri aptinkama skenuojant smegenis. Šis ikislenkstinio sužadinimo reiškinys patvirtina intuicijos

⁷⁰ Ten pat, p. 94.

⁷¹ Hartmanas, N. Filosofijos įvadas. Vilnius: Pradai, 2001, p. 89–90.

⁷² Kant, I. Antropologija pragmatiniu požiūriu. Iš vokiečių kalbos vertė Plečkaitis, R. ir Rybelienė, R. Vilnius: Margi raštai, 2010, p. 28.

⁷³ Ten pat, p. 25–26.

egzistenciją.⁷⁴ Pasak D. Myers, „didumą informacijos apdorojame automatiškai, jos nepastebėdami, ši informacija yra už mūsų sąmoningo suvokimo ribų.“⁷⁵ Perteikiant I. Kanto žodžius, intuicija – tai informacija perduodama žmogui simbolių kalba, tam tikrais minties blyksniais, vieni žmonės jais pasikliauja, o kiti atmeta.⁷⁶ Tad galima teigti, kad intuicija irgi gali būti laikoma vienu iš pažinimo šaltinių.

Taigi tiek empirizmo, tiek racionalizmo, tiek iracionalizmo šalininkai pažinimo šaltinių klausimu yra savaip teisūs, bandydami moksliskai paaiškinti ir pagrįsti atskirai paimto pažinimo šaltinio svarbą renkant informaciją (duomenis) apie tyrinėjimo objektą.

Patirtis ir protas kaip du pagrindiniai pažinimo šaltiniai yra lygiaverčiai vienas kito atžvilgiu, neatsiejamai susiję, vienas kitą papildantys tyrinėjimo objektų pažinime ir negalintys izoliuotai vienas be kito egzistuoti. Pažinimo šaltiniai nusikalstamos veikos tyrime kaip vienos iš pažintinės veiklos sričių yra: patirtis ir protas, besiremiantys apriorinėmis formomis (sąvokomis, principais), kylančiomis ne iš patyrimo, tačiau esančiomis patyrimo sąlygos. Kaip trečias pažinimo šaltinis intuicija gali būti laikomas atskiru pažinimo šaltiniu. Tyrimui reikalingos informacijos (duomenys) gavimui naudojamos penkios juslės: regėjimas, klausa, uoslė, skonis, lytėjimas yra patikimas informacijos (duomenų) gavimo kanalas savo fiziologinių galimybių ribose. Autoriaus nuomone, per jusles gaunamos informacijos (duomenų) poveikio žmogaus protui laipsnis yra tiesiogiai proporcingas proto atliekamų loginių operacijų kiekiui, apibūdinamu mąstymo greičiu, kuris savo ruožtu priklauso nuo anksčiau gautos informacijos (duomenų) apie tyrinėjimo objektą kiekio, pasikartojimo dažnio ir kt. veiksnių.

Nusikalstamų veikų tyrimas irgi yra pažintinė veikla, kuri apibūdinama tiek nuo patyrimo nepriklausomais – aprioriniais, tiek ir priklausomais – aposteriniais teiginiais, kuriems žinias įgyjame per jutimus. Apriorines žinias įgyjame protaudami apie kažką. Proto pagalba yra kuriamos mokslinės teorijos, remiantis surinkta tyrimo veiksmis informacija (duomenimis) konstruojamos tyrimo versijos. Pasak A. F. Chalmers, „stebėjimo teiginys yra mokslo pagrindo dalis, jei jis gali būti akivaizdžiai patikrintas juslėmis ir išlaiko patikrinimus. „Akivaizdžiai“ čia reiškia, jog potencialūs stebėjimo teiginiai turėtų būti tokie, kad jų teisingumą būtų galima patikrinti įprastomis, objektyviomis procedūromis, nereikalaujančiomis subtilių, subjektyvių stebėtojo sprendimų.“⁷⁷

Žmogus stebėjo ir stebi tyrinėjimo objektą juslių pagalbą per visą savo evoliucinį vystymąsi. Pradžioje stebėjimas buvo primityvus, apimantis nedidelio kiekio informacijos surinkimą, kurio

⁷⁴ Myers, D. *Psichologija*. Iš anglų kalbos vertė Masilionis, D. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008, p. 259–260.

⁷⁵ Ten pat, p. 260.

⁷⁶ I. Kanto filosofijos profiliai. Sudarė Degutis, A. Vilnius: Mintis, 1988, p. 52.

⁷⁷ Chalmers, A. F. *Kas yra mokslas*. Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 45.

pakako žmogaus egzistencijos reikmėms. Vykstant natūraliai atrankai įgyta daugiau žinių, atsirado patirtis, pradėta perduoti iš kartos į kartą ne tik simbolių (piešinių, rašto) pagalba, bet ir genetiniu būdu. Tai patvirtina psichologo D. Myers atlikti tyrimai su dešimtimis žmonių, kurie gimė akli, bet vėliau praregėjo. Šių tyrimų išvadoje teigiama, jog patirtis tik sustiprina smegenų nervinių ryšių susidarymą, t. y. patirtis patobulina tai, ką jau davė prigimtis.⁷⁸ Besivystantys ekonominiai santykiai išplėtė stebėjimo paskirtį ir imtį. Visai tai perkėlė stebėjimą iš paprasto lygmens į naują dimensiją, kurioje jau nebuvo apsiribojama tik informacijos gavimu per jusles, bet akcentuojamas jos suvokimas, pasireiškiantis stebėjimo objektų sąlyginiu suskirstymu į grupes, pavyzdžiui, laukinių žvėrių medžiojimo ypatumai atsižvelgiant į žvėries priskyrimą konkrečiai grupei, oro permainos leidžiančios numatyti artėjančią audrą, prieš karinių pajėgų manevrai. Patirties kaupimas neapsiriboja tik ties minėtu slenksčiu, o akstinas tobulėti žmogų vedė ir veda prie vis sudėtingesnių užduočių, tikslų, siekiant pažinti tyrinėjimo objektą. Žmogui, užfiksavus tam tikrą įvykių seką, jų pasikartojimus, pastovumą, stebint tyrinėjimo objektą kaip visumą, buvo pradėta aprašinėti tiriamąjį objektą, naudojant žmogaus sukurtus simbolius. Iš pradžių tyrinėtoji reikėjo išsiaiškinti ar pasikartojimai atskirame tyrinėjimo objekte, ar visumoje su kitais buvo dėsningi ar viso labo atsitiktiniai. Tai vedė prie stebėjimo kaip informacijos (duomenų) rinkimo įrankio tobulėjimo reikalavimų užtikrinančių reikiamos ir santykinai patikimos informacijos (duomenų) rinkimą. Vienaip yra stebėti, grožėtis gamtos reiškiniu, pavyzdžiui, vaivorykšte, o visai kas kita yra stebėti ligos eigą. Skirtingi tikslai, sprendžiami uždaviniai pateiktuose pavyzdžiuose veda prie skirtingų reikalavimų keliamų stebėtojiui, stebėjimo procesui. Vienu atveju nebūtinai atidumas, susikoncentravimas, jei nebandoma gilintis į šio gamtos reiškinio esmę, o kitu atveju – ligo stebėjimas reikalauja atidumo, norint pastebėti žmogaus kūno reakcijas ir t. t. Iš to akivaizdu, kad stebėjimas nėra tik vien paprastas žiūrėjimas ir klausymas.

Taigi stebėjimo būdingi bruožai: nuoseklumas, kryptingumas, organizuota veikla, kuria siekiama atskleisti būtinus ir pastovius ryšius tiek tarp tyrinėjimo objektą sudarančių struktūrinių elementų, tiek tarp pačių tyrinėjimo objektų kaip atskirų vienetų apibrėžtoje visumoje.

Kita vertus, patys tyrinėjimo objektai skiriasi vienas nuo kito savo prigimtimi, struktūra ir pan., pavyzdžiui, tyčinis nužudymas ir žaibavimas. Moksle tyrinėjimo objektai skirstomi į socialinio pasaulio ir gamtos pasaulio tyrinėjimo objektus,⁷⁹ pavyzdžiui, socialinis reiškinys – nusikalstama veika. Tyrimo veiksmis surinkta, išanalizuota informacija (duomenys) suteikia galimybę išskirti atskiras nusikalstamų veikų rūšis iš jų visumos, suformuluoti jų tyrimo metodikas, bet tai tėra viso labo rekomendacijos, nurodančios kryptis nusikalstamų veikų tyrime.

⁷⁸ Myers, D. *Psichologija*. Iš anglų kalbos vertė Masilionis, D. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008, p. 450–472.

⁷⁹ Kardelis, K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. vadovėlis. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas: Judex, 2002, p. 398.

Kiekviena nusikalstama veika yra unikali, nepakartojama, paliekanti savitus pėdsakus – atspindžius supančiame materialiaame pasaulyje. Asmuo ar asmenys, padarę nusikalstamas veikas, irgi skiriasi vienas nuo kito savo elgesiu, mąstysena, išsilavinimu, kriminaline patirtimi ir t. t. Nusikalstama veika yra padaroma žmogaus veiksmais ir yra pačio žmogaus tiriama, fiksuojant tyrimo eigą ir rezultatus įstatymo nustatyta tvarka procesiniuose dokumentuose.

Tiriant nusikalstamas veikas kaip ir kitus socialinio pasaulio objektus yra formuluojamos taisyklės, kurios gali įgyti esant tam tikroms aplinkybėms privalomą pobūdį. Pavyzdžiui, tyrimo veiksmo atlikimo sąlygas, tvarka tiriant nusikalstamą veiką reglamentuoja įstatymas. Visgi tiriant socialinio pasaulio objektus, pavyzdžiui, žmogaus elgseną, visada egzistuoja tam tikras tikimybės laipsnis, kad gali būti nukrypstama nuo standartinio elgesio modelio, neišitenkama į apibrėžtus rėmus, galimas atsitiktinumo elementas, kuris sugriauš visas prognozes. Pasak M. Hollio, „socialinio pasaulio materija ir forma iš esmės skiriasi nuo gamtos pasaulio, o priežastiniam aiškinimui gali tekti užleisti vietą interpretaciniam supratimui. Net ir tokiu atveju gali likti vietos kompromisui ir bendradarbiavimui.“⁸⁰ Sutapus keletui detalių atsiranda tikimybė, o didėjant sutapimų skaičiui atitinkamai padidėja ir tikimybės laipsnis. Egzistuojantis tikimybinių elemento faktorius suteikia žmogui galimybę prognozuoti įvykių eigą, kai jis asmeniškai patyrė ar susižinojo iš kitų ir vėl susidūrė su besivystančiais įvykiais, savo turiniu primenančiais jau įvykusius praesityje įvykius. Pavyzdžiui, slapto sekimo subjektas slapta seka jau anksčiau stebėtą asmenį ir remdamasis savo patirtimi gali prognozuoti slapta sekamo asmens elgseną įvairiose situacijose su tam tikra paklaida. Tai yra įvedama tikimybės sąvoka, kuri reiškia tam tikrą procentą bendros taisyklės išimčių. Iš to išplaukia, jog socialinis reiškinytis turi savyje tam tikrą nuspėjamumo elementą, kuris ne visada gali būti numatomas ir juo pažinime reikia remtis saikinga abejojone, ribojančia žmogaus pažinimo galimybes.

Tiek gamtos, tiek socialinio pasaulio tyrinėjimo objektus sieja informacijos (duomenų) rinkimo būdas – stebėjimas. Ar stebėjimo esmė yra tokia pati tiriant gamtos ir socialinio pasaulio objektus? Filosofas A. F. Chalmers savo veikale „Kas yra mokslas“ išsamiai aprašo botaniko ekspediciją į sunkiai žmogaus kojai įžengiamas vietas turint tikslą stebėti dar žmonijai nežinomas augalų rūšis. Botanikas žino į ką atkreipti dėmesį ir kaip efektyviau stebėti tyrimo taikiniu tapusį objektą nei kitas stebėtojas, kuris neturi žinių botanikoje.⁸¹ Tuo tarpu tiriant nusikalstamą veiką, kriminalinės žvalgybos subjekto pareigūnai, prieš pradėdami slapta sekti asmenį, susipažįsta su informacija (duomenimis) esančia tyrimo byloje, kuri buvo gauta taikant kitus tyrimo veiksmus, nusprendžia kokia taktika gali būti efektyviausia taikant slaptą sekimą. Pasak A. F. Chalmers, „teiginių apie faktus tiesiogiai nenulemia jusliniai dirgikliai, o stebėjimo

⁸⁰ Hollis, M. Socialinių mokslų filosofija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000, p. 174.

⁸¹ Chalmers, A. F. Kas yra mokslas. Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 33.

teiginiai suformuluojami, remiantis žiniomis, todėl negalime tvirtinti, kad pirma nustatome faktus, o paskui iš jų išvedame žinias.⁸² Iš to išplaukia, kad stebėjimo procese nepakanka tik fiksuoti šviesos spindulių pavidalu akį pasiekiančius dirgiklius, būtina turėti žinių tam tikrose mokslo srityse, kad būtų galima suvokti ką reikia stebėti ir kaip. Visa tai ir atskleidžia stebėjimo esmę pasirinktoje tyrinėjimų srityje.

Taigi botaniko ir kriminalinės žvalgybos subjekto atliekamas gamtos ir socialinio reiškinių stebėjimas remiasi konceptualia sistema, kurią sudaro atskirų mokslo sričių žinios, leidžiančios stebėjimo metu efektyviausiai surasti ir surinkti informaciją (duomenis). Ieškant ir renkant informaciją (duomenis), reikalingą tyrimui apie gamtos ir socialinio pasaulio objektus, stebėjimas, priklausomai nuo mokslinio pagrindimo, yra skirstytinas į struktūrizuotą ir nestruktūrizuotą. Struktūrizuotam stebėjimui išankstinis teorinis pagrindimas leidžia patį stebėjimo procesą santykinai suskirstyti į stadijas, palengvinančias stebėti tyrinėjimo objektą. Pavyzdžiui, baudžiamąjo proceso teisės moksle slapto sekimo taikymo procesas santykinai gali būti skirstytinas į stadijas ir vienos stadijos vyksmas įmanomas tik užbaigus ankstesnę stadiją:

- 1) faktinė procesinė,
- 2) parengiamoji,
- 3) slapto sekimo eigos ir gautų rezultatų fiksavimo, perdavimo pridėti prie tyrimo bylos,
- 4) gautų rezultatų analizės ir sprendimo dėl informacijos reikšmingumo priėmimas.⁸³

Kiekvienoje stadijoje sprendžiami tyrimui iškelti uždaviniai, siekiant tyrimu apibrėžto tikslo. Parengiamąjoje stadijoje, sprendžiant klausimą dėl informacijos (duomenų) pakankamumo kreiptis dėl leidimo slapta sekti yra analizuojama informacija (duomenys), iškeliamos tyrimo versijos, sprendžiama dėl sąlygų, būtinumo, tinkamumo ir pagrindo buvimo norint skirti slaptą sekimą. Atliekamos loginės operacijos mąstymo procese, siekiant išanalizuoti suplaukiančią informaciją (duomenis), kurios dalis yra gauta per jusles, o kita dalis yra mąstymo produktas. Juk tiek apie augalo vystymosi fazes, tiek apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes informacija (duomenys) renkami atidžiai, kryptingai stebint tyrinėjimo objektus realiuoju laiku.

Kaip matome, stebėjimas yra kryptingai organizuota žmogaus veikla, kuri skirta tiesiogiai fiksuoti žmonių atliekamus veiksmus. Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, kad nusikalstama veika gali būti padaroma tiek aktyviais valiniais žmogaus veiksmais, tiek pasyviais veiksmais, t. y. neatliekant jokių veiksmų, nors įstatymas ir įpareigoja asmenį atlikti aktyvius veiksmus, užtikrinančius kito asmens teisės realizavimą. Prokurorą, ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūną domina reikšmingi

⁸² Ten pat, p. 33.

⁸³ Ancelis, P.; Aleksonis, G.; Bučiūnas, G.; Juškevičiūtė, J.; Šalčius, M., Šlepetys, R.; Šukys, M. Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese. vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 250.

faktiniai duomenys, leidžiantys atskleisti nusikalstamą veiką. Tai daroma pasirenkant tyrimo veiksmą iš baigtinio jų sąrašo pateikto baudžiamojo proceso įstatyme, pvz., apžiūrą, slaptą sekimą. Atliekant apžiūrą yra fiksuojami nusikalstamos veikos padariniai statinėje būsenoje, pasireiškiantys pokyčiais materialaus pasaulio objektuose. Pavyzdžiui, išlaužtos buto išorinės lauko durys, šūvio pėdsakai. Priešingai – slapto sekimo atveju reikšmingiausi yra dinaminiai veiksmai, o ne „užkonservuoti žmogaus aktyvūs veiksmai statinėje būsenoje“. Pavyzdžiui, stebėjimo objektu tapusio žmogaus komunikavimas su kitais žmonėmis; nusikalstamos veikos įrankio – šaunamojo ginklo paslėpimas. Tai leidžia išskirti stebėjimo, kuriuo grindžiamas slaptas sekimas tiriant nusikalstamas veikas, požymius: aktyvūs, valiniai žmogaus veiksmai; informacijos (duomenų) fiksavimas realiuoju laiku; jos susiejimas su nusikalstama veika įvykusia praeityje, laiku matuojamu laiko matavimo vienetais kaip dienomis, savaitėmis, mėnesiais, metais ar dešimtmečiais. Stebėjimo metu iš žmogaus atliekamų aktyvių veiksmų visumos atrenkami tie, kurie apibūdina konkrečios nusikalstamos veikos struktūrinius elementus apibrėžtus baudžiamajame įstatyme ginančiame konkrečią teisinę vertybę. Iš to seka išvada, kad slapto sekimo metu stebimi ne bet kokie žmogaus atliekami aktyvūs veiksmai, o tik teisiniu požiūriu reikšmingi būsimam nusikalstamos veikos kvalifikavimui ikiteisminio tyrimo stadijoje ir įrodinėjimui baudžiamajoje byloje teismo proceso metu. Taigi informacijos (duomenų) rinkimas apima procesą, kuris prasideda aptikus tiriamąjį objektą ir pasibaigia užfiksavus informaciją (duomenis) tam tikrais būdais bei forma.

Galima daryti išvadą, jog stebėjimu renkant informaciją (duomenis), turinčią reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, yra įtraukiami visi trys pažinimo šaltiniai: patirtis, protas, intucija. Stebimi tik aktyvūs, valiniai, teisiškai reikšmingi žmogaus (stebimojo) veiksmai nukreipti į kitus žmones ar/ir į kitus objektus, kuriuose gali būti atliekami žmogaus (stebimojo) aktyvūs veiksmai.

Taigi stebėjimas slapto sekimo metu yra kryptingai organizuota, betarpiška, tiesioginė žmogaus veikla, besiremianti konceptualia sistema tinkamiausia tyrimo tikslui pasiekti bei iškeltiems uždaviniams išspręsti, kurios metu atidžiai ieškoma, atrenkama ir fiksuojama pagal nustatytus kriterijus informacija (duomenys) apie žmogaus aktyvius, valinius, teisiškai reikšmingus veiksmus susijusius su nusikalstamos veikos struktūriniais elementais, leidžiančiais kvalifikuoti nusikalstamą veiką, t. y. nustatyti tapatumą tarp žmogaus atliktų veiksmų, palikusių nusikalstamos veikos pėdsakus materialiam pasaulyje ir nusikalstamos veikos sudėties požymių įtvirtintų baudžiamajame įstatyme.

1.2. Psichologinis stebėjimo aspektas

Stebėjimas filosofiniu aspektu palieka nuošalyje fiziologinius procesus, vykstančius žmoguje jam jauslėmis priimant informaciją (duomenis) ir juos apdorojant proto pagalba. Dėl to aiškinant socialinius reiškinius, kuriuose dalyvauja žmonės, nereikia pamiršti psichologijos. Žmonių elgsenai

turi įtakos ne tik patirtis, protas, bet ir individualaus žmogaus psichinė būseną, jausmai, nuotaika ir pan. Todėl tiriant stebėjimą, kuriuo grindžiamas slaptas sekimas, būtina iširti stebėjimo psichologinį aspektą.

Stebėjimu surinktos informacijos (duomenų) pagrindu gana dažnai yra formuluojami teiginiai, kurie neturi kelti abejonių, nes einama nuo abejonių link jų įveikimo. Pasak R. Descartes, „taip pat paika manyti, jog nėra to, kas mąsto, kai yra mąstoma, todėl nepaisant visų kraštutinių prielaidų, mes galime netikėti, kad išvada: aš mąstau, vadinasi aš egzistuoju, yra teisinga ir todėl ji yra pirmoji ir teisingiausia iš tų, kurios prieinamos žmonėms, tvarkingai dėstantiems savo mintis.“⁸⁴ Tai parodo, jog tyrimas gali remtis faktais, nuomonėmis, spekuliatyviais vaizdiniais. Siekiant geriau suvokti pažinimo šaltinius, būtina suvokti vykstančius procesus juslėmis priimant informaciją (duomenis) ir ją apdorojant proto pagalba, veiksmus darančius įtaką ar galinčius tai daryti tam tikromis aplinkybėmis žmogaus juslėmis.

Žmogui atliekant vieną ar kitą tyrimo veiksmą, renkant informaciją (duomenis) slapto sekimo veiksmu, grindžiamu stebėjimu susiduriama su kiekvieno žmogaus kaip individo anatominiiais, fiziologiniais ir psichiniais ypatumais. Dėl to neatsitiktinai skirtingų žmonių, atlikusių tą patį tyrimo veiksmą, surinkta informacija (duomenys) apie tą patį stebėjimo objektą nėra visiškai tapati, t. y. skiriasi tam tikromis turinio detalėmis. Tai leidžia suabejoti dėl stebėjimu surinktos informacijos (duomenų) tapatumo, kai du stebėtojai stebi vieną ir tą patį tyrinėjimo objektą tomis pačiomis sąlygomis ir iš tos pačios vietos. Atlikti N. R. Hanson tyrimai patvirtina, kad du normalūs stebėtojai nebūtinai mato tą patį.⁸⁵ Pavyzdžiui, nupieštame piešinyje siūloma tarp įvairių daiktų išvelgti žmogaus veidą. Iš pradžių, žiūrint į piešinį, matomas pastatas su atskirais architektūriniais elementais. Atidžiau patyrinėjus paveikslą ir žinant ką reikia atrasti jame, aptinkamas žmogaus veidą primenantis piešinys. Kitą kartą pamačius tą patį piešinį, stebėtojas suras skirtumus ir išspręs galvosūkį greičiau nei pirmą kartą. Analogiškai kaip žmogus, stebintis per teleskopą dangaus kūnus pirmą kartą gyvenime, daug ko nepastebės, o stebėdamas kitus kartus, atras jam anksčiau nepastebėtų objektų danguje, nors stebėjimo sąlygos ir teleskopo kokybinės savybės nepakito tarp pirmojo ir antrojo bei paskesnių stebėjimo seansų, tik atsirado daugiau žinių ir patirties.

JAV, Jungtinėje Karalystėje atlikti tyrimai siekiant nustatyti koreliacinį ryšį tarp radiologų patirties ir jų diagnozių tikslumo patvirtino, kad radiologo patirtis tiesiogiai turi įtakos rentgenogramų/mamogramų analizės ir išvadų pateikimo kokybiniais rezultatais.^{86, 87}

⁸⁴ Chalmers, A. F. Kas yra mokslas. Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 20.

⁸⁵ Ten pat, p. 27–28.

⁸⁶ Gur, D.; Abrams, G. S. et al. Digital breast tomosynthesis: observer performance study. AJR (American Rontgen Ray Society). 2009, August, p. 586–591.

R. Hooke (1635–1703) knygoje „Micrographia“ pateikė pavyzdžių, iliustruojančių stebėjimo rezultatų skirtumus, kurie susidarė dėl įvairių veiksnių.⁸⁸ Tai įrodo, kad žmogaus patirtis pažintinėje veikloje tiesiogiai turi įtakos stebėjimu renkamos apie tyrinėjimo objektą informacijos (duomenų) kokybinėms ir kiekybinėms charakteristikoms.

Daugiausiai stebėjimui juslėmis naudojame regėjimą, t. y. stebime akimis. Pavyzdžiui, slaplas sekimas tiriant nusikalstamas veikas atliekamas vizualiai kažką stebint. Jau akies dugne, t. y. tinklainėje prasideda vizualinis suvokimas, nes tinklainėje esančių neuronų ir kitų tipų ląstelių pagalba atliekamas dalies vaizdo apdorojimas, kuris po to perkeliamas į smegenis, kur galutiniai apdorojamas iš akių atėjęs signalas – vaizdas ir dalis vaizdo elementų patiria kokybinius pokyčius apdirbimo metu, t. y. vieni elementai paryškunami, kiti supaprastinami. Žmogaus smegenys apdoroja gautą informaciją ne žingsnis po žingsnio principu, o lygiagrečiai, t. y. smegenys daro kelis dalykus vienu metu iš karto. Po informacijos apdorojimo lygiagrečiu būdu, gaunama tai, ką žmogus suvokia, talpina į atmintį, formuluoja teiginiuose.⁸⁹ Pasak I. Kanto „žinias įgyjame įgimtais būdais organizuodami jutimų patirtį. Iš tikrųjų gimstame jau mokėdami apdoroti jutimų informaciją.“⁹⁰

Kita vertus, gyvenimiška patirtis rodo, kad akis negali būti patikima stebimų objektų dydžio matavimo ir lyginimo priemonė. Pavyzdžiui, net aiškiomis sąlygomis negalima nustatyti ištiestos rankos atstume esančių objektų dydžio, kai reikalaujama didesnio tikslumo. Jau senovėje amatininkai neapsiribojo vien tik akies stebėjimu gautais rezultatais, o panaudodavo elementarius instrumentus praplėsti tikslumo ribas, pvz., liniuotės pagalba.

Kitas pavyzdys, iliustruojantis vizualinio stebėjimo akimis ribotumą, pateikiamas filosofų darbuose aprašyta istorija su regimojo Veneros ir Marso dydžio kitimais, stebint šiuos dangaus kūnus akimi ir teleskopu. Tuo pačiu tai buvo bandoma spekuliuoti kaip įrodymu, kad juslėmis gauta informacija (duomenys) nepatikimi. Jeigu akimis gaunama informacija (duomenys) nepatikima, tai kaip ji gali būti patikima tik pridėjus akį prie teleskopo ir stebint tą patį objektą. Teleskopas tėra tik techninis prietaisas, praplečiantis žmogaus akies regėjimo lauką.

Taigi juslės nėra patikimas įrankis, kai vertinami stebimų tyrinėjimo objektų dydžiai, kurie matuojami sutartiniais mato ir svorio vienetais. Kita vertus, tai paaiškina techninių priemonių naudojimo taikant slaptą sekimą būtinybę nepasikliaujant vien tik akimis, ar kitais jutimais.

⁸⁷ Radiology's Achilles heel: error and variation in the interpretation of the Rontgen image. Review article. The British journal of radiology. 1997, No. 70, p. 1085–1098.

⁸⁸ Hooke, R. Micrographia [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.gutenberg.org/files/15491/15491-h/15491-h.htm>.

⁸⁹ Myers, D. Psichologija. Vertė iš anglų kalbos Masilionis, D. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008, p. 51–55.

⁹⁰ Ten pat, p. 321.

Stebėjimas, taikant slapta sekimą, remiasi ne tik rega, bet ir kitomis juslėmis, pvz., klausa. Atkreiptinas dėmesys, kad skirtingų žmonių rega, klausa, gebėjimas skirti kvapus skiriasi pagal minimalų dirginimo dydį, sukeltą vos pastebimą pojūtį į šviesą, garsą, kvapą, kuris psichologijoje yra įvardijamas absoliutaus jautrumo slenksčiu. Pavyzdžiui, atliekant klausos testą, specialistas, norėdamas nustatyti tiriamojo asmens absoliutų klausos slenkstį, pasako atskiras frazes, t. y. kiekvieną ausį dirgina garsu, ir tokiu būdu nustatoma riba, kaip 50 procentų garsų – pasakytas frazes suprantamos teisingai, o 50 procentų – neteisingai. Silpnų signalų, pvz., garsų aptikimas priklauso ne tik nuo jų šaltinio skleidžiamo stiprumo, bet ir nuo žmogaus psichinės būsenos. Pavyzdžiui, verkiantis kūdikis atkreips tėvų dėmesį. Iš to išplaukia, kad žmonių gebėjimas priimti informaciją (duomenis) per jusles priklauso nuo žmogaus psichinės būsenos, informacijos šaltinio skleidžiamo stiprumo, kiekvienam žmogui būdingo absoliutaus jautrumo slenkščio atskiroms juslėms.

Taigi žmogaus juslių fiziologiniai parametrai apibrėžti absoliutaus jautrumo slenkščio kategorija tiesiogiai turi įtakos per jusles renkamos informacijos (duomenų) turinio kokybinei ir kiekybinei charakteristikoms, tuo pačiu ir informacijos (duomenų) patikimumui. Tai leidžia teigti, kad kiekvienas stebėjimo procese dalyvaujantis asmuo savo individualiomis savybėmis skiriasi nuo kitų žmonių.

Kitas svarbus veiksnys, turintis įtakos renkamos informacijos (duomenų) turinio patikimumui, išsamumui, objektyvumui vizualiai stebint slapto sekimo metu, yra stebėtojo (žmogaus) dėmesys, kurio metu smegenys kreipia informacijos apdorojimo išteklius, siekdamas atskirti tuo momentu psichikai ir organizmui svarbius dalykus nuo nesvarbių. Tačiau smegenų darbo apimtys yra ribotos, jos negali neribotą laiką įvairių dirginimų veikiamos apdoroti sąmoningai suplaukiančią informaciją, dėl to reikia atskirti, kokia informacija yra svarbi atliekamam tyrimui ir į ką turi būti kreipiamas dėmesys, o kokia informacija neturi jokios vertės tyrimui. Jei per 5 sekundes į informaciją nekreipiamas dėmesys, ji prarandama (arba jei buvo suvokta nesąmoningai, ją atgaminti sudėtinga). Tai daroma koncentruojant dėmesį į tam tikrus objektus, o svarbių faktų atranka pagrįsta filtro funkcija. Smegenys nuolat vertina (išorinius) dirginimus ir jų svarbą nustato pagal įvairius kriterijus. Viena vertus, dėmesys kreipiamas į naujus, neįprastus dirginimus (orientacijos reakcija, smalsumas). Kita vertus – į emociškai svarbią informaciją, kuri yra netiesioginis informacinės svarbos organizmui „žymeklis“. Dėmesio kreipimas į dirginimą ar objektą, mintį yra būtina sąmoningo suvokimo sąlyga. Smegenys nesąmoningai apdirba ir tuos dirginimus, į kuriuos nekreipiamas joks dėmesys. Dėmesys kreipiamas automatiškai, tačiau šis procesas gali būti sustiprinamas sąmoningai (valingai įtakoiant). Ši dėmesio koncentracija, jos valdymas ir intensyvumas kiekvieno individo atveju labai skiriasi, t. y. priklauso nuo įvairių faktorių, pradedant nuo žmogaus sveikatos būklės, psichinės būsenos, pasirėngimo tam tikrų užduočių vykdymui lygmens ir pan. Jeigu reguliariai dėmesys sutelkiamas į tam tikrą daiktą, tai tampa įpročiu. Dėl to svarbu nuolat kontroliuoti savo dėmesio kryptį. Tam tikri įvykiai

skatina suvokimo fokusavimą į atskirus objektus, nustatant prioritetų svarbos klausimus, remiantis nuokrypiu nuo dirginimo intensyvumo; judėjimo (judantys objektai nejudančių atžvilgiu, besiantinantys tolstančių atžvilgiu); spalvų kombinacijos; matymo pozicijos ir kt. Kaip matome, dėmesio svarba taikant slaptą sekimą grindžiama stebėjimu yra labai reikšminga. Atsižvelgiant į tai, kad stebėjimą atlieka žmonės, besiskiriantys vienas nuo kito savo juslių fiziologiniais parametrais, psichine būseną ir pan., būtina naudoti technines priemones stebėjimo eigos ir rezultatų fiksavimui.

Kitas reikšmingas faktorius, tai žmogaus dėmesio imtis, kuri gali būti apibrėžta skaitmenine išraiška, t. y. kiek objektų žmogus gali apimti vienu žvilgsniu. Moksliniais tyrimais nustatyta, kad suaugusieji gali kreipti dėmesį į 6–12 (paprastai 4–7), vaikai mažiau. Dėmesio imtis priklauso nuo objektų pobūdžio, jų žinomumo stebėtojai, apšvietimo, subjektyvių stebėtojo nuostatų dėl stebimų objektų tipų ir savybių.⁹¹

Neretai žmogui tenka nukreipti sąmonę į objektus ar įvykius, kurių dar nėra, bet kurie pasirodo ar įvyksta tam tikru tikimybinio dažnumu. Toks pastovus atidumas vienos ar kelių rūšių signalų srautui, psichologijoje vadinamas budrumu, kuris paaiškinamas kaip atrenkamoji, valios pastangomis palaikoma, pastovi parengties priimti signalus ir reaguoti į juos, būseną. Valia čia itin svarbi, nes panašūs ir monotoniški signalai labai bukina dėmesį ir skatina snaudulį. Rusų psichologas N. Dobryninas tai pavadino povaliniu (savaiminiu) dėmesiu. Veiklos pradžioje reikalingas valingas susikaupimas, o po kurio laiko valios pastangų lyg ir nebereikia, veikiama lyg ir savaime. Vadinasi, povalinis dėmesys – tai labai koncentruotas valingas dėmesys.⁹² Atsižvelgiant į tiriamo socialinio reiškinio – nusikalstamos veikos specifika, stebėtojo, slapta stebinčio sekimo objektą, budrumas yra svarbus veiksnys renkant informaciją (duomenis) apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes.

Žmogaus nuotaika, pvz., linksmas, liūdnas irgi turi įtakos stebėjimo rezultatams. J. Pettigrew iš Kvynslendo universiteto (Australija) atlikti moksliniai tyrimai dėl juoko poveikio suvokimui yra aktualūs stebėjimo kontekste dėl stebėtojo subjektyvumo renkant informaciją (duomenis). J. Pettigrew teigia, kad juokas keičia tai, kaip žmonės mato pasaulį. Stebint objektą įprastai, žmogaus abi akys priimamą vaizdą siunčia į skirtingas smegenų puses. Pavyzdžiui, stebint optines iliuzijas – Neckerio kubą reguliarius suvokimo perjungimas leidžia mums pamatyti kubą dviem skirtingais būdais, lyg žiūrėtume į jį iš skirtingų kampų. Besijuokiant paveikslas susilieja ir iliuzija išnyksta, lieka tik plokščias dvimatis piešinys.⁹³ Tai leidžia teigti, kad stebėtojo nuotaika daro įtaką kokybiniais stebėjimo rezultatams, o stebėjimu renkamos

⁹¹ Dėmesys [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/D%C4%97mesys>

⁹² Bagdonas, A. Eksperimentinė dėmesio psichologija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1974, p. 183.

⁹³ Besijuokiantys žmonės pasaulį mato kitaip [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/mokslas/mokslas/besijuokiantys-zmones-pasauli-mato-kitaip.d?id=6007453>.

informacijos (duomenų) „nufiltravimui“ turi įtakos žmogaus valinė veikla, pasireiškianti dėmesio koncentracija pagal nustatytus mąstymo išdavoje atrankos kriterijus į tyrinėjimo objektą, dėmesio imtimi ir pačio žmogaus psichine būseną.

Kitas svarbus veiksnys, galintis turėti įtakos stebėjimo būdu renkamos informacijos (duomenų) kokybei, yra iliuzijos. Jau senovėje buvo pastebėta, kad žmogus, stebintis kai kurias geometrines figūras, mato iškreiptą vaizdą, t. y. mūsų smegenys gali apsigauti dėl iliuzijos, kurios būdingos visoms žmogaus jutimų sistemoms: regai, klausai, lietimui ir yra prigimtinis nervų sistemos struktūros bei informacijos apdorojimo būdo rezultatas. Pavyzdžiui, tam tikros trukmės garso intervalas atrodo ilgesnis nei tokios pačios trukmės pauzė ar čiuopiant strypo paviršių, vienodo ilgio strypeliai atrodo nevienodi, jeigu galuose esantys pridėtiniai sparneliai yra nukreipti priešingomis kryptimis. Iliuzijas aiškinti bandoma įvairiausiomis teorijomis, iš kurių, autoriaus nuomone, įtikimiausios yra *geštalt* psichologų išplėtotą teoriją dėl iliuzijų susidarymo mechanizmo teigianti, kad apgaulė įvyksta ne dėl akies tinklainėje vykstančių procesų, ne dėl stebėtojo juslių fiziologinių ir anatominų savybių. Apgaulė atsiranda tada, kai vaizdinis dirgiklis apdorojamas smegenyse.⁹⁴

M. Changizi sukurta optinių iliuzijų aiškinimo teorija teigia, kad smegenys sugeba „matyti“ ateitį, t. y. žmogaus vizualinė sistema išsivystė taip, kad kompensuotų nervinės sistemos sukeltus vėlinimus. Ji generuoja vaizdą, atsirasantį artimiausioje ateityje. Iliuzijos atsiranda, kai smegenys bando suvokti ateitį, bet suvokimas neatspindi realybės.⁹⁵ Savo teorijai pagrįsti M. Changizi pateikia pavyzdžius su moters paveikslais ir vaza.^{96, 97} Žvelgiant į nupieštą paveikslą galima išvysti tiek jauną moterį, tiek senyvo amžiaus moteriškę. Analogiškai, N. R. Hanson veikale „Atradimo šablonai“ teigia, kad tai, „ką mes matome ir jaučiame, nėra tai, ką gauna mūsų jutimai, o yra nufiltruota jutiminė informacija. N. R. Hanson pateikė optinės iliuzijos žinomos kaip „senoji paryžietė“ pavyzdį. N. R. Hanson skyrė stebėjime „kaip matom“ nuo to „ką matom“. Tas skirtumas minėtam filosofui tapo suvokimo ir prasmės teorijų pagrindu.⁹⁸ Iš to išplaukia, kad stebėjime gali apgauti ne pats vaizdas

⁹⁴ Geštaltpsichologija-Psichika [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://psychika.eu/blog/gestaltpsichologija/>.

⁹⁵ Why do we see illusions? [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://ed.ted.com/lessons/why-do-we-see-illusions-mark-changizi>.

⁹⁶ Optical illusions [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.123opticalillusions.com/>.

⁹⁷ Optinės apgaulės. [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://bios.blogas.lt/optines-apgaulės-54.html>.

⁹⁸ The Blackwell guide to the philosophy of science. Edited by Machamer, P.; Silberstein, M. Massachusetts. 2002, p. 7–17, 55–79, 128–148.

tiesiogiai gaunamas per jusles, ypač per regą apie tyrinėjimo objektą, o žmogaus suvokimo atotrūkis nuo realybės, kuris ir sukuria iliuzijas.

Kitas psichinis reiškinys, turintis įtakos stebėjimu gautiems rezultatams yra mąstymas, atsirandantis praktinėje pažinimo veikloje, operuojant su objektų, gautų per jusles atspindžiais, užfiksuotais tam tikra forma kaip vaizdiniai, simboliai. Taigi mąstymas prasideda ten, kur jau juslinis pažinimas pasibaigia, arba kitaip tariant yra neapjėgus susidoroti su iškilusiais klausimais, norint patenkinti smalsumą. Vadinasi, mąstymas atsiranda praktinės veiklos ir jutiminio pažinimo sandūroje.⁹⁹ Taigi mąstymas kontaktuoja, siejasi su išoriniu pasauliu per pojūčius ir suvokimą. „Suvokimas (angl. perception) yra psichinis procesas – daikto, situacijos ar įvykio visumos atspindėjimas sąmonėje“¹⁰⁰ arba „daikto, situacijos ar įvykio visumos atspindėjimas sąmonėje dėl fizinių dirgiklių tiesioginio dirginimo per jutimo organus. Pavyzdžiui, kalba suvokiama per regą, klausą. <...> esminė pažinimo proceso dalis, susijusi su mąstymu, atmintimi, dėmesiu, pažinimo motyvais, emocijomis.“¹⁰¹ Kalbant apie suvokimą būtina atkreipti dėmesį, kad suvokimo pagrindą sudaro žmogaus jutimo organų veikla, įtakojama įvairių išorės ir vidaus faktorių, pvz., oro sąlygos, matumumas, nuovargis, jutimo organų veiklos laikini sutrikimai ir pan.¹⁰²

Tolimesnis informacijos (duomenų) apdorojimas žmogaus smegenyse yra susijęs su atmintimi, kurią galima apibrėžti „kaip gebėjimą įsiminti, išsaugoti ir atsiminti gyvenimo potyrius. Įvairūs instinktai, įgimti ir įgyti elgesio mechanizmai yra ne kas kita, kaip patirtis, įtvirtinta ir perduodama paveldėjimo keliu arba įgyjama individualaus gyvenimo procese.“¹⁰³ Pagal informacijos saugojimo trukmę atmintis skirstoma: jutiminė, trumpalaikė, operatyvinė, ilgalaikė ir genetinė. Atminties procesai skirstytini į – įsiminimas; išsaugojimas, atsiminimas.¹⁰⁴ Žmogus gauna pirminę informaciją apie stebėjimo objektą per jusles ir atlikdamas logines operacijas apdoroja gautą informaciją, pvz., lengvojo automobilio markės nustatymas pagal prieš tai matyto objekto prekinį ženklą (BMW), bet žmogus dažniausiai neaiškina prekinį ženklą sudarančių simbolių, kurie padeda

⁹⁹ Lekavičienė, R.; Vasiliauskaitė, Z.; Matulienė, G.; Antinienė, D.; Almonaitienė, J.; Jakštys, J.; Ausmanienė, N. *Psichologija šiandien. vadovėlis. Antra pataisyta ir papildyta laida.* Kaunas: Technologija, 2008, p. 302–303.

¹⁰⁰ *Psichologijos žodynas.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 301.

¹⁰¹ Ramonienė, M.; Brazauskienė, J.; Burneikaitė, N.; Daugmaudytė, J.; Kontutytė, E.; Pribušauskaitė, J. *Lingvodidaktikos terminų žodynas.* Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 192.

¹⁰² Plačiau apie fiziologinius suvokimo aspektus Kėvelaitis, E. *Žmogaus fiziologija. vadovėlis. Antroji laida.* Kaunas: Kauno medicinos universitetas. 2007.

¹⁰³ Lekavičienė, R.; Vasiliauskaitė, Z.; Matulienė, G.; Antinienė, D.; Almonaitienė, J.; Jakštys, J.; Ausmanienė, N. *Psichologija šiandien. vadovėlis. Antra pataisyta ir papildyta laida.* Kaunas: Technologija, 2008, p. 245.

¹⁰⁴ Ten pat, p. 245–251.

išskirti lengvojo automobilio markę iš kitų. Tai rodo, kad vyksta vidinis nesąmoningas informacijos (duomenų) apdorojimas vienu metu, o įsiminimui svarbi žmogaus patirtis, išsilavinimas ir pan. Nuo pat stebėjimo pradžios, jo eigoje, surinkus informaciją (duomenis) yra formuluojami singulariniai (vienetiniai) teiginiai, o jų pagrindu jau universalesnio pobūdžio teiginiai. Pasak K. R. Popper „pateikti tam tikro įvykio priežastinį paaiškinimą reiškia dedukuoti šį įvykį aprašantį teiginį iš dvejopų prielaidų: iš vieno ar daugiau visuotinių dėsnių ir iš tam tikrų singularinių teiginių, kuriuos dar galima pavadinti pradinėmis sąlygomis.“¹⁰⁵ Pavyzdžiui, apklausiamas įtariamuoju asmuo teigia, kad tyčinio nužudymo metu jis remontavo tetos butą – klijavo sieninius tapetus ir nurodo konkretų kambarį name, tapetų raštą ir jų klijavimo būdą. Tikrinant įtariamojo pateiktą versiją, atliekami tyrimo veiksmai (apžiūra, apklausos) ir nustatoma, kad tapetų klijavimo vieta name, jų raštas, klijavimo būdas neatitinka įtariamojo pateiktai versijai. Iš to seka išvada, kad stebėjimu surinktos informacijos (duomenų) pagrindu formuluojami teiginiai pagal tyrinėjimo objekto esmės atskleidimą skirstytini į atskirus vienetinius teiginius aiškinančius atskirus tyrinėjimo objekto komponentus ir universalesnio pobūdžio teiginius, kaip konkretaus tyrimo rezultato ar sudėtinio kompleksinio tyrimo dalies išdava.

Taigi ir žmogaus patirtis tiesiogiai turi įtakos stebėjimu renkamos informacijos (duomenų) apie tyrinėjimo objektą kokybinėms ir kiekybinėms charakteristikoms. Stebėjimas apima informacijos (duomenų) „paėmimą“ iš supančios aplinkos juslių ir proto pagalba, pradinį „nufiltravimą“ ir pagrindo sukūrimą informacijos (duomenų) suvokimui, saugojimui atmintyje ir atgaminimui esant būtinybei. Negalima tikėtis visiško tapatumo tarp to, kas buvo gauta juslėmis pirmą kartą būsenoje tiesioginio, betarpiško stebėjimo metu ir to, kas užfiksuota dokumentuose. Informacijos (duomenų) „nufiltravimo“, praradimo tikimybei tiesioginę įtaką daro žmogus.

Žmogaus juslių fiziologiniai parametrai apibrėžti absoliutaus jautrumo slenkščio kategorija tiesiogiai turi įtakos jutimais renkamos informacijos (duomenų) turiniui.

Taigi dėmesys, jo sutelktumas, imtis, budrumas, galimos optinės ar kitos rūšies iliuzijos, stebėtojo nuotaika, mąstymas, suvokimas yra veiksniai kurių įtaka slapto sekimo, grindžiamo stebėjimu renkamos informacijos (duomenų) „nufiltravimui“, pokyčiams informacijos (duomenų) turinyje priklauso nuo kiekvieno žmogaus (stebėtojo) individualių savybių.

1. 3. Stebėjimas, eksperimentas – pažinimo metodai nusikalstamų veikų tyrime ir jų etinis aspektas

Stebėjimo analizė tik filosofinių ir psichologinių aspektais pilnai neatskleidžia šio pažinimo metodo esmės. Pats stebėjimas skiriasi teorinio pagrįstumo laipsniu, taikymo specifika. Mokslinėje

¹⁰⁵ Japertas, M. Mokslo filosofija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, p. 16.

literatūroje minimas elementarus stebėjimas, dar vadinamas įprastinio stebėjimo terminu (angl. *low-level observation*) gali būti pradinis taškas toliau gvildenant stebėjimą kaip procesą. Pavyzdžiui, praeivis atkreipia dėmesį į sklindantį garsą nuo upės ir nustatęs garso sklidimo šaltinio kryptį klausos pagalba, nukreipia savo žvilgsnį į upėje šėlstančius vaikus. Visai kitaip yra, kai stebima pagal iš anksto parengtą tyrimo planą. Pavyzdžiui, mokslininkai stebi laukinių gyvūnų elgseną žiemos periodu, tirdami iškeltą hipotezę apie klimato kaitos pokyčius laukinių gyvūnų elgsenai šaltuoju metų laiku. Kaip matome, šis stebėjimas yra grindžiamas mokslo sukauptomis žiniomis ir skiriasi nuo elementaraus pagal kryptingumą, teorinį pagrindimą ir pan. Tai asocijuojasi su praeito amžiaus filosofų N. R. Hanson, T. S. Kuhn, P. Feyerabend, G. Harman darbais mokslo filosofijoje ir jų įtaką stebėjimo su teorinėmis priemaišomis (angl. *theory-laden*) teorijos pagrindimui ir neutralios stebėjimo teorijos (angl. *theory-neutral observations*) kritikai. Pasak Gilbert Harman, nėra „grynojo stebėjimo“, o yra „teoriškai pakrautas“ arba kitaip tariant turintis teorinių priemaišų (angl. *theory-ladden*). Ką žmogus priima, suvokia sąmoningai ar nesąmoningai priklauso nuo jo turimų mokslinių žinių apie tam tikras vertybes. G. Harman pateiktu pavyzdžiu apie naminių gyvūnų pademonstruoja, jog stebėjimas yra teoriškais pagrįstas nuo pat pradžių, t. y. nėra „gryno“ stebėjimo, jis visada yra su teorinėmis priemaišomis.¹⁰⁶ Panašios pozicijos laikosi N. R. Hanson (1924–1967) teigdamas, kad stebėjimas yra su teorijos priemaišomis (angl. *theory-laden observation*) ir „nuogų“ duomenų moksle nėra, nes visi jie jau teoriškai interpretuoti.¹⁰⁷ Iš to išplaukia, kad stebėjimo būdu renkama informacija (duomenys) apie tiriamą objektą yra mokslinių teorijų įtakoje.

Stebėjimu surinkta informacija ir apibendrinta patirtis pirmykštėje bendruomeninėje santvarkoje susidūrė su sukauptų žinių perdavimo ateinančioms kartoms problema, nes nebuvo rašto. Bendravimas tarp žmonių apsiribojo tik šeimos viduje. Dalis sukauptų žinių galėjo būti perduodamos bendrai suvokiamais ženklais, piešinių pagalba, bet ar tai gali būti laikoma apriorinėmis žiniomis dabartinės žinių visuomenės kontekste? Slapto sekimo metu stebėtojas nesikiša į stebimą situaciją, siekdamas išsaugoti natūralią tyrinėjimo objekto būseną, t. y. be intervencijos iš išorės ir išlaikant stebėtojo objektyvumą, bešališkumą. Tai veda prie minties apie grynojo stebėjimo egzistavimą slaptame sekime. Tad galima teigti, kad pirmapradis stebėjimas būna daugmaž grynas, o vis daugiau „užterštas“ tampa laiko eigoje, nes siekiant gauti informacijos (duomenų) apie nusikalstamą veiką yra remiamasi teorinėmis žiniomis įgytomis dar iki slapto sekimo taikymo. Pavyzdžiui, slapto sekimo subjektas susipažįsta su nusikalstamos veikos elementais pateiktais baudžiamajame kodekse ar įstatyme uždraudžiančiame atitinkamas veikas dar iki slapto sekimo taikymo. Galima situacija, kai slapto sekimo objektas gali būti „sužadinamas aktyvesniam veikimui“, t. y. įgyvendinant parengtą

¹⁰⁶ Harman, G. The nature of morality. An introduction to ethics. New York: Oxford university press, 1977, p. 4–8.

¹⁰⁷ Hanson, N. R. Patterns of discovery. New York: Cambridge university press, 2010, p. 4–30.

tyrimo taktiką ikiteisminio tyrimo byloje, prieš pradėdant tiesioginį slapto sekimo taikymą, asmuo gali būti papildomai apklausiamas kaip įtariamasis ar atliekama krata jo gyvenamosiose ir/ar darbo patalpose arba atliekami kiti tyrimo veiksmus turint tikslą „pastūmėti“ įtariamojo statusą turintį proceso dalyvį aktyvesniems veiksams. Taigi stebėjimas, tiriant nusikalstamas veikas, nėra „grynas“.

Pats stebėjimas kaip žmonių vykdoma veikla yra įvairialypis, besiskiriantis ne tik tyrinėjimo objektu, bet ir stebėjimo proceso organizavimu, naudojamomis techninėmis priemonėmis ir pan. Tiriant nusikalstamas veikas slapto sekimo veiksmu, pats stebėjimo procesas su „teorinėmis priemonėmis“ gali būti sąlyginai skirstomas į šias stadijas: 1. Stebėjimo tikslo iškėlimas ir spręstinų uždavinių sąrašo parengimas; 2. Tyrinėjimo objekto apibūdinimas ir pasirengimas stebėjimui; 3. Tiesioginis stebėjimas siekiant surasti ir surinkti dominančią informaciją (duomenis); 4. Stebėjimu metu surinktos informacijos (duomenų) fiksavimas. Stebėjimu kaip pažinimo būdu renkama informacija (duomenys) apie tyrinėjimo objektą, daromos išvados, priimami valiniai sprendimai paliečiantys įvairias gyvenimo sritis, pradėdant biologija (gyvūnų elgsenos stebėjimai) ir baigiant baudžiamuoju procesu, kur vienu iš įrodymų gali būti informacija (duomenys) gauta stebėjimo būdu. Stebi žmogus, kuris gali suklysti, kartais vadovautis emocijomis, daryti šališkus vertinimus ir pan.

Stebėjimo etinė pusė įgauna svarbią reikšmę surinktos informacijos (duomenų) objektyvumui, sąlygoja žmogaus teisių bei laisvių apsaugą baudžiamajame procese. Gana dažnai žmogus vertina vienokią ar kitokią stebimo žmogaus atliktą veiksmą iš etinės pusės pateikdamas vertinimus ar tai teisinga, ar neteisinga, ar tai yra gėris, ar blogis, pvz., eutanazija. Pasak G. W. F. Hegel, „apie žmogaus vertę sprendžiama iš jo vidinio poelgio, taigi moralinis požiūris yra sau esanti laisvė. <...> Todėl moralinis požiūris savo forma yra subjektyviosios valios teisė.“¹⁰⁸ Moralinės valios pasireiškimas yra poelgis. Ar poelgiuose nepaisyti pasekmių, ar poelgius vertinti atsižvelgiant į jų pasekmes. Pavyzdys pateiktas filosofo Hanson N. R. apie Šventąjį Krispiną, kuris vogė odą vargšų batams. Švento Krispino poelgis moralus, bet kartu jis yra neteisėtas, nusikalstamas.¹⁰⁹ Iškyla dilema, ar įvykdyti nusikaltimą, siekiant išgelbėti didesnę vertybę, ar palikti žmogų kančioms, mirčiai.

Minėtas Švento Krispino poelgio vertinimas kaip gėrio ar blogio apraiška yra glaudžiai susietas su morale. Savo ruožtu moralės mintys kaip teisinga ir neteisinga turi vietą žmogaus įsitikinimų sistemoje. Į tai netiesiogiai nurodo socialinės psichologijos pradininko S. E. Asch atlikti tyrimai, patvirtinantys, kad pirmasis išpūdis apie kitus asmenis susiformuoja nuo to, kaip stebėtojas suvokia pirminę informaciją. Jei pirminė informacija apie stebimą asmenį suvokiama

¹⁰⁸ Hegel, G. W. F. Teisės filosofijos apmatai. Vilnius: Mintis, 2000, p. 183.

¹⁰⁹ Hanson, N. R. Patterns of discovery. New York: Cambridge university press, 2010, p. 4–30.

teigiamai ir vėlesnė informacija formuos ir palaikys teigiamą įvaizdį apie stebimąjį asmenį.¹¹⁰ Konfliktinėje situacijoje žmogus, rinkdamasis vieną ar kitą elgesio modelį kaip atsaką į susidariusią situaciją, remsis pirmuoju išpūdžiu apie stebimąjį objektą, disponuojamos informacijos (duomenų) apie tyrinėjimo objektą pobūdžiu, savo moralinėmis nuostatomis ir pan. Pvz., slapta sekamas asmuo yra partrenkiamas lengvojo automobilio, kurio vairuotojas pasišalina iš autoįvykio vietos. Slaptą sekimą vykdančys pareigūnai žino, kad sekamas asmuo yra įtariamas labai sunkių nusikaltimų padarymu – nepilnametės išprievartavimu ir tyčiniu nužudymu. Tai galima dilema slapto sekimo subjektui: palikti sunkiai sužalotą asmenį likimo valioje, nesuteikiant pirmosios medicinos pagalbos ar imtis visų įmanomų veiksmų, siekiant išgelbėti žmogaus gyvybę, net nesvarstant kuo šis asmuo įtariamas, jo ankstesnius teistumus. Pasak I. Kanto ir jo pasekėjų, moraliniai dalykai glūdi subjekto valioje. Elgtis moraliai reiškia elgtis savistoviai, neveikiant socialiniam spaudimui, pvz., socialinė padėtis taip įpareigoja elgtis ir pan.

Teisės saugos pareigūnui būtina ugdyti nešališkumą, objektyvumą, vykdant pareigas, todėl pareigūnų etikos kodekso normų tikslas yra suteikti pareigūnui dorovinius orientyrus. Pavyzdžiui, Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso, patvirtinto Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymu Nr. V-347 III dalies 4.9 skelbia, kad policijos pareigūnas tarnybos metu turi vadovautis šiomis nuostatomis „*būti teisingam, nešališkam, užtikrinti, kad jo priimami sprendimai būtų teisėti ir objektyvūs, be savanaudiškų paskatų.*“¹¹¹ Analogiškos nuostatos įtvirtintos kitų teisės saugos institucijų pareigūnų etikos kodeksuose. Bendražmogiškos vertybės propaguojamos demokratinėje visuomenėje tiesiogiai turi įtakos slaptą sekimą taikančių asmenų sąmonei, eliminuoja išankstinės nuomonės (neigiamos) formavimąsi apie sekamąjį asmenį, dar net nepradėjus realiai vykdyti tyrimo veiksmo. Ignoruojant baudžiamojo įstatymo paskirties nuostatas, ginančias žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus; tinkamą įstatymo pritaikymą, o koncentruojantis tik ties greitu nusikalstamos veikos atskleidimu kyla nuogaštavimai dėl galimos grėsmės stebėjimo objektyvumui.

Autoriaus nuomone, baudžiamojo proceso sukonstruotas ikiteisminis tyrimas su garantuotomis proceso dalyvių teisėmis yra vienas saugiklių, užkertantis kelią grėsmės žmogaus teisėms ir laisvėms kilimui. Kita vertus, slaptą sekimą tiesiogiai vykdo kriminalinės žvalgybos subjekto pareigūnai, kurie nėra atsakingi už konkrečios ikiteisminio tyrimo bylos baigtį ir nesaistomi tiesioginiais subordinaciniais/pavaldumo saitais su ikiteisminio tyrimo pareigūnais, prokurorais.

¹¹⁰ Investigative interviewing: rights, research, regulation. Edited by Williamson, T. Devon: Willan Publishing, 2009, p. 89.

¹¹¹ Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas „Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“ [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/get.php?f.3272>.

Viena iš stebėjimo atmainų taikoma tiriant nusikalstamas veikas, atliekant įvairius mokslinius tyrimus yra eksperimentas, kuris išsirutuliavo į atskirą žinių gavimo būdą airių gamtos filosofo, fiziko, chemiko R. Boyle (1627–1691) atliktų bandymų dėka su R. Hooke sukurtais prietaisais. Iki tol eksperimentas nebuvo pilnai pripažįstamas kaip patikimas žinių gavimo būdas, motyvuojant tuo, kad eksperimento metu žmogaus protui nėra iki galo suvokiamos tyrinėjimo objekto savybės. Iš to išplaukia, kad eksperimento metu gautos išvados nėra patikimos, jeigu pats metodas iš savęs yra nepatikimas.

R. Boyle veikale „The Sceptical Chymist“ teigė, kad eksperimentas yra patikimas būdas, nes stebėjimo metu tiriamas reiškinys vyksta pats savaime, o eksperimento metu – paveikiant iš šalies ir valdant visai tai. Reiškinių, objekto prigimtis atskleidžia paslėptas tiesas, kurių būtų neįmanoma atskleisti įprastinėmis sąlygomis. Eksperimento pagrindas konstruojamas remiantis *apriori* žiniomis – išankstinėmis prielaidomis (hipotezėmis).¹¹² Pažymėtina, kad kai kuriose mokslo srityse (pavyzdžiui, molekuliniėje biologijoje) remiamasi beveik vien eksperimentu. Kartais kompiuterinės simuliacijos atstoja eksperimentą, pavyzdžiui, metereologijoje ar teorinėje fizikoje. T. Hobbes (1588–1679) kritikavo eksperimento metodą, pabrėždamas jo nenatūralumą, teigdamas, kad skirtingai nei stebėjime yra dirbtinai konstruojamos situacijos, todėl eksperimento metu negalima pilnai atskleisti stebimo objekto esmės.¹¹³ Priešingai, I. Hacking sureiškina eksperimento svarbą ir tuo pačiu sumenkina stebėjimo vaidmenį, teigdamas, kad „eksperimentas išstumia neapdorotus stebėjimus (angl. *raw observation*).“¹¹⁴ Sutikti su šia nuomone negalima. Visų pirma visas eksperimentas iš esmės remiasi elementariais stebėjimais. Pavyzdžiui, greičio matuoklio, matavimo ruletės rodmenys ir pan.

Eksperimentai vykdomi remiantis teorija, ir jų rezultatai interpretuojami tos pačios teorijos. Tai kaip galima laikyti empiriškai pagrįsta teorija, jei pati teorija dalyvauja empirinių duomenų apdorojime? Iškelta hipotezė, sukurta ją paaiškinanti teorija suteikia eksperimentui kryptingumą, t. y. leidžia atlikti stebėjimus laikantis sudaryto plano, sukuriant tas sąlygas, kuriomis hipotezė, teorija, tyrimo versija remiasi. Eksperimento metu tiriamojo objekto stebėjimas vyksta tiksliai apibrėžtomis sąlygomis, iškeltais klausimais ir gaunamas įsprautas į klausimo rėmus teiginys-atsakymas, kuris gali patvirtinti, modifikuoti ar atmesti dar prieš eksperimento atlikimą iškeltą hipotezę, tyrimo versiją. Eksperimentų rezultatai jokiū būdu nėra saistomi tiesiogine priklausomybe su hipoteze, teorija, tyrimo versija, bet koreliuoja su žinių pakankamo savybe atskirai paimtoje mokslo srityje. Atlikti XIX a. eksperimentai, pvz., fizikoje su tuo metu esama technika ir XXI a. su dabartine technika gali skirtis ne

¹¹² Boyle, R. The sceptical Chymist [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <https://ia700406.us.archive.org/1/items/scepticalchymist00boylrich/scepticalchymist00boylrich.pdf>.

¹¹³ Hanson, N. R. Patterns of discovery. New York: Cambridge university press, 2010, p. 4–30.

¹¹⁴ Hacking, I. Representing and interviewing. Cambridge: Cambridge university press, 1995, p. 167–168.

dėlto, kad eksperimento atlikėjai suklydo, o paprasčiausiai dėl žinių stokos, bet jei XXI a. eksperimento atlikėjai naudotų tokią pat techniką, kuri buvo naudojama tokio pat eksperimento atlikimui XIX a., tai būtų gauti tokie patys rezultatai, turint omenyje, kad eksperimentas atliktas kruopščiai, rūpestingai laikantis visų sąlygų ir visi gaunami faktai buvo tiksliai registruojami. Skirtingai nei gamtos moksluose (pvz., fizika, chemija), eksperimento rezultatai socialiniuose moksluose, pvz., tiriant nusikalstamas veikas nėra stipriai įtakojami technologijų pažangos, naujų žinių atskiroje mokslo srityje atsiradimu. Svarbiausia, kad eksperimento atlikimo sąlygos būtų tos pačios arba labai artimos kaip ir tiriamo įvykio, įvykusio praeityje. Pavyzdžiui, meteorologinės sąlygos, siekiant nustatyti matomumo galimybę. Kita vertus, eksperimentų rezultatai ne visada priklauso nuo mokslinių teorijų, tai aiškiai iliustruojama Hertzo ir Thomsono atliktų eksperimentų pavyzdžiais pateiktais A. F. Chalmers knygoje „Kas yra mokslas?“¹¹⁵

Eksperimento atlikėjas stengiasi atsiriboti nuo visų kitų jam neužduotų klausimų, turėdamas apibrėžtą klausimų ratą jis atlieka bandymus, siekdamas gauti atsakymą į pateiktą jo kompetencijos ribose klausimą. Pvz., „atsižvelgiant į būtinumą ikiteisminio tyrimo Nr. 20-2-XX-98 byloje dėl tyčinių nužudymų sunkinančiomis aplinkybėmis, patikrinti ir patikslinti duomenis apie A. P ir N. P. tyčinio nužudymo aplinkybes – galimybę atlikti šūvius iš automobilio „VOLVO 740“ galinių sėdynių.“¹¹⁶ Prieš tai turi būti parengta tyrimo medžiaga, t. y. surinkta kitų tyrimo veiksmų pagalba informacija (duomenys), kuri leis numatyti naujas tyrimo kryptis ikiteisminiame tyrime, iškelti naujas tyrimo versijas, patikrinti jau iškeltas. Eksperimento metu taikant kontrolės principą, įvairovė turi būti filtruojama, būtina laikytis tam tikros tvarkos, sąlygų, kitu atveju eksperimento rezultatai gali būti nevalidūs. Priklausomai nuo eksperimentu siekiamo tikslo, gali būti atliekami tikslūs matavimai arba kontroliuojamos bandymo sąlygos iš anksto apibrėžtose eksperimento ribose, pvz., jau pateiktame pavyzdyje iš autoriaus ikiteisminio tyrimo praktikos bandomojo-imitacinio šaudymo vietos ir kryptys buvo keičiamos lengvojo automobilio salone, bet pagrindinės eksperimento sąlygos išliko nepakitusios: lengvojo automobilio modelis, statistų-bandytojų fiziniai parametrai, šaunamojo ginklo modelis. Tai leidžia išskirti eksperimento kintamuosius ir pastoviuosius elementus-sąlygas. Pakeičiant viena kintamąjį elementą – sąlygą, o visus kitus nekeičiant, stebėti ar pakeitimai turėjo įtakos eksperimento rezultatams. Pasak Kanados filosofo I. Hacking (gim. 1936 m.), tiek stebėjime, tiek teoriniame darbe glūdi įvairovė, kurią lengva nepastebėti globaliai žiūrint per supaprastintą filosofinę stebėjimo prizmę, nors stebėjimai visada buvo pirminis duomenų šaltinis, bet su kruopščiai

¹¹⁵ Chalmers, A. F. Kas yra mokslas. Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 52–61.

¹¹⁶ Bučiūnas, G.; Gruodytė, E. Ikiteisminis tyrimas. Procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 105–116.

eksperimentavimu labiau susijęs ne „filosofų stebėjimas-kaip pranešimas-kas-matoma“, bet techninis pastabumas.“¹¹⁷

Apibendrinant galima teigti, kad stebėjimas tiriant nusikalstamas veikas yra kryptingai organizuota su „teorinėmis priemonėmis“ veikla, siekiant gauti išsamesnius empirinius duomenis apie tyrinėjimo objektą. Žmogaus poelgiai pasižymi daugeliu etinių savybių, bet sprendimo priėmimo dėl elgesio modelio pasirinkimo konkrečioje situacijoje *homo sapiens* (angl. *wise man*) „privalo laikytis visuotinai pripažintų ar tam tikruose visuomenės sluoksniuose paplitusių vertinimų.“¹¹⁸

Stebėjimu grindžiamas slapto sekimo objektyvumas, nešališkumas pasireiškia tuo, kad neperžengiamos teisės normų aktais ir etika apibrėžtos elgesio ribos.

Eksperimento pastovieji elementai, tai sąlygos, kurios privalo būti tos pačios viso tyrimo veiksmu metu, o kintamieji elementai privalo būti nuolat kaitaliojami, siekiant patikimumo gaunamai informacijai (duomenims).

Eksperimentui ir stebėjimui su „teorinėmis priemonėmis“ bendra tai, kad šiais pažinimo būdais yra tikrinamos iškeltos hipotezės, tyrimo versijos.

Tarp stebėjimo ir eksperimento egzistuoja esminis skirtumas, kuris, pasak W. Herschel (1738–1822) pasireiškia pačioje stebėjimo esmėje, t. y. vykstantys faktai stebimi be jokio bandymo daryti įtaką jų vykimui dažnumui.“¹¹⁹ Priešingai, eksperimento esmė tai sukūrimas priežasčių ir veiksnių, kurie yra kontroliuojami, valdomi ir tikslingai kaitaliojant jų variacijas stebėti kokie padariniai atsiradę,¹²⁰ t. y. talpina savyje manipuliavimo ir kontrolės elementus.

¹¹⁷ Adomonis, E. Apie stebėjimus. *Logos* (61). 2009, p. 7.

¹¹⁸ Alexy, R. Teisinio argumentavimo teorija Mokymas apie racionalų diskursą, arba teisinio pagrindimo teorija. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 27.

¹¹⁹ Bogen, J. Experiment and observation [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą:http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9780631221081_chunk_g97806312210819.

¹²⁰ Bogen, J. Experiment and observation [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga per internetą:http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9780631221081_chunk_g97806312210819.

2. SLAPTAS SEKIMAS KAIP ATSKIRAS TYRIMO VEIKSMAS

2.1. Tyrimo veiksmo samprata

Žmogus yra sudėtinga biosocialinė būtybė ir, tenkindamas savo įvairaus pobūdžio reikmes, dalyvauja socialiniame gyvenime, t. y. būna vienokio ir kitokio pobūdžio socialinio santykio dalyviu, atliekančiu socialinius veiksmus, reguliuojamus įvairių socialinių normų. Pavyzdžiui, pirkdamas maisto produktus parduotuvėje tampa pirkimo-pardavimo sutarties šalimi; atlikdamas religines apeigas ir pan. Priklausomai nuo socialinių santykių esmės, žmogus atlieka įvairaus pobūdžio socialinius veiksmus – tarp jų ir veiksmų, kurie įvardijami nusikalstamumo terminu, visumą. Didžioji dalis įvairių pasaulio šalių kriminologų pripažįsta, kad nusikalstamumas yra socialinis reiškinys, jį galima apibrėžti bendrąja prasme kaip sudėtingą, nuolat kintantį masinį socialinį–teisinių reiškinį, kurio pagrindą sudaro socialinių veiksmų visuma, valstybės pripažįstama kaip nusikalstamos veikos. Valstybė, vykdydama aktyvią nusikalstamumo kontrolės politiką, siekia užtikrinti gyventojų teisių bei teisėtų interesų apsaugą nuo nusikalstamų pasikėsinimų, nustato teisinių gėrių apsaugą baudžiamojo įstatymo pagalba, o pažeidimo atveju – nustato specifinę nusikalstamų veikų atskleidimo teisinę formą – baudžiamojo proceso įstatymą, kuris orientuoja nusikalstamų veikų tyrimą ir jų nagrinėjimą vykdančius valstybės pareigūnus į tiesos nustatymą byloje. Dažniausiai šis tikslas yra įtvirtinamas baudžiamojo proceso įstatyme, tuo pačiu nustatant tyrimo tvarką. Kita vertus, socialinis pasaulis negali būti išsamiai paaiškintas taikant gamtos mokslo metodus dėl socialinio ir gamtos pasaulio tyrinėjimo objektų skirtumų. Socialiniai mokslai kiekviename žingsnyje susiduria su individų ar jų grupių atliekamais socialiniais veiksmais, kuriuos reikia ne tik suprasti, bet ir mokėti juos paaiškinti. Tik tada, kai tai atlikta, galima daryti tikimybinio pobūdžio išvadas, kalbėti apie didesnio ar mažesnio masto socialinio pasaulio prognozes, tam tikrus elgesio dėsningumus (pasikartojamumus) ir t. t. Iš to peršasi išvada, kad kitaip nei gamtos moksluose, socialiniuose moksluose prie kurių priskiriamas teisės mokslas, yra neįmanomas objektyvus pažinimas. Viena vertus, tai nedera su pagrindiniame šalies įstatyme – Lietuvos Respublikos Konstitucijos Preambulėje įtvirtintais teisinės valstybės, teisingumo principais,¹²² kurie formuoja reikalavimą nusikalstamas veikas tiriančioms valstybės institucijoms ir jas nagrinėjantiems teismams nustatyti ne bet kokią, o tik objektyvią, absoliučią tiesą. Tai išplaukia ir

¹²¹ Šarlis Morisas de Taleiranas-Perigoras Sentencijos ir aforizmai [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://lt.wikiquote.org/wiki/%C5%A0arlis_Morisas_de_Taleiranas-Perigoras.

¹²² Lietuvos Respublikos Konstitucija // *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

iš nacionalinio įstatymo leidėjo suformuotos nuostatos baudžiamojo proceso kodekso 1 str.¹²³, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiai, nuosekliai plėtojamos konstitucinės doktrinos dėl objektyviosios tiesos nustatymo. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarime skelbiama, kad „iš minėtos Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalies nuostatos prokurorams kyla pareiga organizuoti ikiteisminį tyrimą ir vadovauti jam taip, kad būtų surinkta objektyvi, išsami informacija apie nusikalstamą veiką ir asmenį, įtariamą padarius šią veiką, kuri inter alia sudarytų teisinės prielaidas teismui baudžiamojoje byloje nustatyti objektyvią tiesą ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo.“¹²⁴ Nusikalstama veika įvyksta socialiniame pasaulyje, kuris visuotinai pripažįstamas kaip lankstus, nuolat kintantis mokslo tyrinėjimų objektas. Įstatymo leidėjo keliamas objektyvios, absoliučios tiesos paieškos tikslas socialiniame pasaulyje nurodo baudžiamojo proceso įstatymo taikytojui judėti link neapčiuopamos vertybės fizine prasme. Lietuvos Respublikos BPK imperatyviai įpareigoja nustatyti visas nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes. Gana dažnai, pradedant ikiteisminį tyrimą, ne visada būna aiškios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės. Iš surinktų faktinių duomenų yra keliamos darbinės tyrimo versijos, kurios yra tikimybinio pobūdžio. Anot filosofo Karl Raimund Popper, „Iškelti teiginį apie tikimybę tai pasiūlyti hipotezę. Tai hipotezė apie dažnumus įvykių sekoje. Keldami šią hipotezę galime naudotis visokiausiais dalykais – ankstesniu patyrimu arba įkvėpimu.“¹²⁵ Be to, objektyvi, absoliuti tiesa yra filosofinė kategorija. Dėl išvardintų priešasčių objektyvios, absoliučios tiesos paieška baudžiamajame procese tiriant ir nagrinėjant nusikalstamas veikas yra viso labo tik siekiamybė, prie kurios (tiesos) stengiamasi priartėti kiek įmanoma arčiau. Pasak danų filosofo ir teologo S. Kierkegaard (1813–1855), žmogus negali pasiekti objektyviosios tiesos, daugiausia ką jis

¹²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708?nr=1#X8e60c09e176e4f36a010926c67460825>.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos) 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. balandžio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060116.htm>.

¹²⁵ Popper, K. R. Rinktinė. Vilnius: Pradai, 2001, p. 264.

gali pasiekti, tai tik subjektyvų jos pojūtį.¹²⁶ Tad akivaizdu, kad objektyvios, absoliučios tiesos paieška, artėjimas prie jos priklauso nuo įstatymo leidėjo sukurtų įrankių (įstatymų), baudžiamąjį persekiojimą vykdančių pareigūnų, kitų baudžiamojo proceso dalyvių norų, siekių, žinių. Vieni iš įrankių, padėsiančių siekti objektyvios tiesos nusikalstamos veikos tyrime, tikrinant iškeltų tyrimo versijų teisingumą, yra valstybinį baudžiamąjį persekiojimą atliekančių pareigūnų socialiniai veiksmai, kuriems suteikta teisinė forma. Socialinis veiksmas, kalbant garsaus vokiečių ekonomisto, sociologo Makso Vėberio (angl. *Maximilian Carl Emil Weber*, 1864–1920), socialinio veiksmo teorijos kūrėjo žodžiais, yra visuomeninio gyvenimo atomas ir socialinio santykio subjektų atliekami socialiniai veiksmai, kurie turi būti nagrinėjami kaip motyvuoti, turintys prasmę, juos galima analizuoti, iššifruojant prasmes bei reikšmes, kurias socialinio santykio subjektai suteikė tiems veiksams. Maksas Vėberis išskiria du socialinio veiksmo požymius: apmąstytą pobūdį ir orientaciją į laukiamą žmonių reakciją.¹²⁷ Šie požymiai tinka ir tyrimo veiksmui apibūdinti, kuris taikomas tiriant vieną iš socialinių reiškinių – nusikalstamas veikas. Pasikėsinus į valstybės įstatymu saugomą teisinį gėrį bus atsakomoji reakcija iš valstybės įgaliotų institucijų pusės – baudžiamasis persekiojimas, kuris vykdomas laikantis įstatymo nustatytos tvarkos ir taikant tik įstatyme išvardintus socialinius veiksmus, kurie teisinėje literatūroje, teisės normų aktuose, teismų procesiniuose sprendimuose yra įvardijami įvairiais terminais: įrodinėjimo priemonė, ikiteisminio tyrimo veiksmas, proceso veiksmas, informacijos rinkimo būdas, tyrimo metodas, tyrimo veiksmas, procesinis veiksmas. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 170 str. 1 d. skelbia, kad „*Prokuroras turi teisę pats atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus*“¹²⁸, o šio kodekso 180 str. 1 d. rašoma, kad „*Dalyvauti atliekant tyrimo veiksmus gali būti pasitelkiami specialistai.*“¹²⁹ Nacionalinis įstatymų leidėjas, bendrosios kompetencijos teismai, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, Lietuvos teisės mokslas nepateikia vartojamų praktikoje sąvokų „ikiteisminio tyrimo veiksmas“, „tyrimo veiksmas“, „procesas“, „procesinis veiksmas“ reikšmių paaiškinimo. Apžvelgus užsienio šalių mokslininkų mokslinius tyrinėjimus dėl tyrimo veiksmų sistemos, tyrimo veiksmo sampratos atskleidimo, pastebėtina, kad šiai tematikai gana daug dėmesio skiria Rytų Europos mokslininkai. Autorius, tirdamas Lietuvos Respublikos BPK reglamentuojamus tyrimo veiksmus, jų sistemą, remsis garsių Rusijos, kitų užsienio šalių baudžiamojo proceso ir kriminalistikos mokslų atstovų Belkin P. S.,

¹²⁶ Tatarkevicz, W. *Filosofijos istorija. III tomas*. Vilnius: Alma litera, 2003, p. 78–79.

¹²⁷ Social action theory [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. balandžio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.sweethaven02.com/Courses/IntroSociology.pdf>.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708?nr=1#X8e60c09e176e4f36a010926c67460825>.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708?nr=1#X8e60c09e176e4f36a010926c67460825>.

Bykov V. M., Kalnitskij V. V., Šeifer S. A., Larin A. M., Luzgin I. M., Solovjev A. B. ir kt. atliktais tyrimais. Nepaisant jau egzistuojančių teisės teoretikų akademinėje bendruomenėje nuomonių skirtumų dėl tyrimo veiksmų sistemos, atskirų tyrimo veiksmo požymių,¹³⁰ neginčijamas faktas yra tyrimo veiksmo teisinė prigimtis. Jau pats tyrimo veiksmo skyrimas ir taikymas tiriant nusikalstamas veikas yra teisinis faktas, kurio pagrindu susikuria, pasikeičia, pasibaigia teisinis santykis. Kiekviena nusikalstama veika palieka pėdsakus – informaciją (duomenis), pasireiškiančius pokyčiais materialioje aplinkoje. Siekdamas surasti, surinkti, užfiksuoti minimumus pokyčius, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras aktyviai dalyvauja įrodymų formavime, tam pasitelkdamas tyrimo veiksmus, reglamentuotus baudžiamojo proceso įstatyme. Baudžiamasis procesas susideda iš atskirų tarpusavyje susijusių stadijų, iš kurių kiekviena sprendžia jai iškeltus uždavinius tiesos paieškoje, siekiant priartėti prie galutinio tyrimo tikslo – tiesos. Iš to išplaukia reikalavimas, kad tyrimo veiksmo leistinumas priklausau ar konkretus veiksmas yra įtrauktas į baudžiamojo proceso įstatymu reglamentuotų veiksmų išsamų, baigtinį sąrašą.

Iš Lietuvos Respublikos BPK struktūros aiškiai matyti įstatymo leidėjo pasirinktas aiškus ir nuoseklus proceso suskirstymas į atskiras stadijas juridinės technikos pagalba. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK ikiteisminis tyrimas yra išskirtas į atskirą dalį ir įvardintas taip: „4 dalis „Ikiteisminis tyrimas“, o tuo tarpu 3 dalis pavadinta „Procesinės prievartos priemonės“, kuri suskirstyta į du skyrius: 11 skyrius „Kardomosios priemonės“ ir 12 skyrius „Kitos procesinės prievartos priemonės“. Lyginamosios analizės metodu ištyrus minėtas baudžiamojo proceso kodekso dalis pastebėsime, kad vartojami terminai „ikiteisminis tyrimo veiksmas“, „tyrimo veiksmai“, „proceso veiksmas“, „veiksmai“ nėra sinonimai. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 178 str. pavadinime nerasime žodžių junginio „ikiteisminio tyrimo veiksmai“. Šio straipsnio pavadinimas yra toks „*Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekami veiksmai*“.¹³¹ Nacionalinis įstatymų leidėjas nepateikia išsamaus ikiteisminio tyrimo veiksmų sąrašo, kaip tai buvo padaryta senajame Lietuvos Respublikos BPK su įrodymais, nors terminai „ikiteisminis tyrimo veiksmas“, „tyrimo veiksmas“, „proceso veiksmas“ daug kartų minimi Lietuvos Respublikos BPK (aut. plačiau apie tai sekančiame poskyryje). Iš pirmo žvilgsnio tai atrodytų, kad galimi įvairūs tyrimo veiksmai, kuriais surandami bylos tyrimui ir nagrinėjimui reikšmingi faktiniai duomenys. Juo labiau, kad Lietuvos Respublikos BPK 20 str. 1 d. skelbia, kad „*Įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys*“.¹³² Tai

¹³⁰ Шейфер, С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Издательство Самарского государственного университета, 2004, с. 230.

¹³¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708?ref=4#Xa0e951429f0d4367a3d30005e49e8be7>.

¹³² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708?ref=4#Xa0e951429f0d4367a3d30005e49e8be7>.

galima laikyti įrodinėjimo laisvės principo įtvirtinimą 2002 m. Lietuvos Respublikos BPK, kuris nuo galimo plataus interpretavimo, galimų nukrypimų renkant faktinius duomenis patikimai apsaugotas įrodymų leistinumų reikalavimu, kurio esmė atskleidžiama Lietuvos Respublikos BPK 20 str. 4 d. skelbiančioje, jog „*Įrodymais gali būti tik teisėtai būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse numatytais proceso veiksmais.*“¹³³ Taigi darytina išvada, kad, vertinant ar faktinius duomenis pripažinti įrodymais leistinumų reikalavimo aspektu, pirmiausia akcentuojamas faktinių duomenų gavimo teisėtumas, t. y. duomenys privalo būti surinkti atliekant Lietuvos Respublikos BPK, kituose teisės normų aktuose numatytus veiksmus. Pabrėžiama faktinių duomenų gavimo priemonės svarba ir reikšmė įrodymų formavime, o ne jų gavimo forma. Tai leidžia manyti, kad kalbant Lietuvos Respublikos BPK kontekstu ne bet kokių tyrimo veiksmu gali būti gaunami teisėtai faktiniai duomenys, kurie teismo gali būti pripažinti įrodymu byloje. Tai gali būti tik tie tyrimo veiksmai, kurie numatyti ir reglamentuoti Lietuvos Respublikos BPK (aut. pastaba: atskirais atvejais iki ikiteisminio tyrimo pradžios informacija (duomenys) gali būti renkami kitų teisės normų aktų nustatyta tvarka). Tai gali atlikti tik baudžiamojo proceso įstatyme nurodyti pareigūnai ar asmenys, kuriems įstatymu leidžiama atlikti atskirus tyrimo veiksmus, pvz., privatus ekspertas (specialistas). Išskirti tyrimo veiksmo požymiai, kaip aktyvumas, orientacija į laukiamą žmogaus elgesį, teisinės išraiškos forma, taikymo tikslas, taikymo vieta – baudžiamasis procesas leidžia suformuluoti tyrimo veiksmo apibrėžimą.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo veiksmas – tai aktyvi, apmąstyto pobūdžio, orientuota į laukiamą žmogaus reakciją, reglamentuota baudžiamojo proceso įstatymo įgaliotų pareigūnų ar šiuo įstatymu leidžiama asmenų pažintinė veikla baudžiamajame procese, siekiant gauti duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

2.1.1. Ikiteisminio tyrimo veiksmas plačiąja ir siaurąja prasmėmis

Teisinėje literatūroje pateikiama ikiteisminio tyrimo veiksmo sampratoje pabrėžiamas ikiteisminio tyrimo subjekto vaidmuo. Pavyzdžiui, juridinių terminų žodyne termino „ikiteisminio (tardymo) veiksmai“ reikšmė aiškinama taip: „veiksmai renkant ir tikrinant įrodymus, kurie yra atliekami tyrėjo (tardytojo), prokuroro įstatymo nustatyta tvarka.“¹³⁴ Autorius nepritaria tokios sampratos formulavimui dėl šių priežasčių. Visų pirma atliekant faktinių duomenų rinkimo ir fiksavimo veiksmus dalyvauja ne tik ikiteisminio tyrimo

¹³³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708?ref=4#Xa0e951429f0d4367a3d30005e49e8be7>.

¹³⁴ Следственные действия [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/18232>.

pareigūnas, prokuroras. Į tai akivaizdžiai nurodo Lietuvos Respublikos BPK 158 str. 6 d. skelbiantis, kad „*Ypatingais atvejais, kai nėra kitų galimybių nustatyti nusikaltimus darančius asmenis, šiame straipsnyje nustatyta tvarka tyrimą gali atlikti ir asmenys, kurie nėra ikiteisminio tyrimo pareigūnai.*“¹³⁵ Antra, nusikalstama veika yra specifinis reiškiny, pasireiškiantis neteisėtais asmens veiksmais. Pats tyrimas grindžiamas ne tik šalių pariteto principu atsiradusiuose teisiniuose santykiuose, bet ir remiasi valstybės garantuota bei įstatymo reglamentuota procesine prievarta. Pavyzdžiui, be svarbios priežasties neatvykstantis kviečiamas apklausai liudytojas gali būti atvedinamas priėmus procesinį sprendimą. Tęsiant „ikiteisminio tyrimo veiksmo“ tyrimą, pasigendame nacionalinio įstatymų leidėjo nuoseklumo ir aiškumo vartojant terminus baudžiamojo proceso įstatyme. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 178 str. 1 d. skelbiama, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali apklausti įtariamąjį, liudytojus, taikyti procesines prievartos priemones, atlikti kitus šiame Kodekse numatytus veiksmus. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų logiška, kad tai ikiteisminio tyrimo veiksmo sampratos metmenys, nes ir pats skyriaus pavadinimas „ikiteisminio tyrimo veiksmai“ link to kreipia. Lietuvos Respublikos BPK 178 str. 1 d. išskirtinos trys tyrimo veiksmų grupės: 1) apklausa (įtariamąjį, liudytoją) ir kiti veiksmai reglamentuoti BPK XIV skyriuje; 2) procesinės prievartos priemonės; 3) kiti veiksmai, numatyti šiame kodekse.

Nacionalinio įstatymų leidėjo pateiktas ikiteisminio tyrimo veiksmas bendrąja prasme akcentuoja tris atskiras tyrimo veiksmų grupes. Dėl ikiteisminio tyrimo veiksmų priskirtų pirmajai grupei abejonių kaip ir nekyla, tačiau sisteminiu požiūriu neaiškumų kelia antrajai grupei priskirtos procesinės prievartos priemonės. Pirmiausia įstatymų leidėjas procesinių prievartos priemonių reglamentavimui paskyrė atskirą BPK struktūrinę dalį, ją pavadindamas „procesinės prievartos priemonės“, kurias savo ruožtu dar išskyrė į: „kardomosios priemonės“ (Lietuvos Respublikos BPK 119–139 str.) ir „kitos procesinės prievartos priemonės“ (Lietuvos Respublikos BPK 140–163 str.).

Atlikta Lietuvos Respublikos BPK analizė sisteminiu aspektu leidžia išskirti ikiteisminio tyrimo veiksmų bendruosius ir specifinius požymius. Bendri požymiai visiems tyrimo veiksams yra jų teisinė prigimtis, t. y. reguliuojami teisės normų akto ir skirti tiesiai byloje nustatyti. Kadangi ikiteisminis tyrimas yra viena iš baudžiamojo proceso stadijų, tai savo ruožtu įrodo, kad ikiteisminio tyrimo veiksmas galimas tik šioje baudžiamojo proceso stadijoje ir jokiū būdu negalimas kitose stadijose, pvz., apeliacinėje baudžiamojo proceso stadijoje. Pats žodžio „ikiteisminis“ vartojimas baudžiamojo proceso įstatyme iš lingvistinio teisės aiškinimo metodo perspektyvų leidžia daryti

¹³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708?nr=1#X72837c5149034df9a0e2bea39f49e05a>.

išvadą, kad ikiteisminis tyrimo veiksmas galimas tik vienoje iš baudžiamojo proceso stadijų – ikiteisminiame tyrime. Specifiniai požymiai yra skirtingas „svoris“ formuojant įrodymus ir tyrimo veiksmo taikymo prioritetas, t. y. užtikrinti kitų veiksmų atlikimą (pvz., atvedinimas) ar siekimas pažinti praeities įvyki, pvz., liudytojo apklausa. Autoriaus nuomone, pagal veiksmo pažintinę prigimtį, t. y. informacijos (duomenų) reikšmingumą ir svarbą įrodinėjimo stadijoje galima išskirti ikiteisminio tyrimo veiksmus siaurąja prasme. Taigi ikiteisminio tyrimo veiksmai siaurąja prasme yra proceso veiksmai, kuriais siekiama surinkti faktinius duomenis ikiteisminio tyrimo stadijoje, t. y. akcentuojamas tyrimo veiksmo pažintinis aspektas.

Kita vertus, procesinės prievartos priemonės gali būti taikomos ir kitose baudžiamojo proceso stadijose. Pvz., BPK 142 str. reglamentuota procesinė prievartos priemonė „atvedinimas“ taikoma ir bylos teismo nagrinėjimo stadijose (pirmosios instancijos teisme, apeliacinės instancijos teisme ir t. t.), ar BPK 119 str. skelbiantis, kad „*Kardomosios priemonės gali būti skiriamos siekiant užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms.*“¹³⁶ Tai leidžia teigti, kad ikiteisminio tyrimo veiksmai ir procesinės prievartos priemonės skiriasi taikymo apimtimi baudžiamojo proceso stadijų kontekste. Nacionalinio įstatymo leidėjo nenuoseklumas vartojant sąvokas apibrėžiančius tyrimo veiksmus įneša maišaties terminologijoje, sąlygoja neaiškumą procesinių prievartos priemonių grupei, kuriai priskiriamas slaptas sekimas. Lietuvos Respublikos BPK 3¹ str., 1 d. skelbia, kad „*Kai ikiteisminio tyrimo metu visi reikiami proceso veiksmai atlikti ir išnaudotos visos galimybės nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, tačiau toks asmuo nenustatytas, ikiteisminis tyrimas prokuroro motyvuotu nutarimu gali būti sustabdytas.*“¹³⁷ Nors, kaip matome, įstatymas aiškiai įvardija vieną iš baudžiamojo proceso stadijų – ikiteisminį tyrimą, tačiau vartojamas terminas „procesos veiksmai“. Lietuvos Respublikos BPK 3 ir 4 dalių analizė sisteminiu požiūriu leidžia daryti išvadą, kad procesinės prievartos priemonės yra sudėtinė ikiteisminio tyrimo veiksmų dalis tik ta apimtimi, kiek tai yra susiję su ikiteisminio tyrimo subjektų vykdomu faktinių duomenų rinkimu byloje, kitų uždavinių sprendimu ikiteisminio tyrimo stadijoje, pvz., krata, bylos perdavimas prokurorui, atvedinimas. Iš to išplaukia, kad terminai „procesos veiksmas“, „tyrimo veiksmas“ yra universalesni, apima daugiau baudžiamojo proceso stadijų nei „ikiteisminio tyrimo veiksmas“, kurio vartojimas apsiriboja tik ikiteisminio tyrimo stadija. Nusikalstamos

¹³⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708?ref=4#X0c696cb4be0441918a297cb7e2148bd0>.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708?ref=4#X0c696cb4be0441918a297cb7e2148bd0>.

veikos padarymo aplinkybių tyrimas neapsiriboja tik ikiteisminiu tyrimu, o yra toliau tęsiamas bylos teismo nagrinėjimo stadijose, siekiant nustatyti tiesą. Tad akivaizdu, jog bet kuris proceso veiksmas/tyrimo veiksmas reglamentuotas baudžiamojo proceso įstatyme gali būti laikomas ikiteisminio tyrimo veiksmu, bet ne kiekvienas ikiteisminio tyrimo veiksmas turi proceso ar tyrimo veiksmo statusą.

Apibendrinant galima teigti, kad ikiteisminio tyrimo veiksmas plačiąja prasme yra baudžiamojo proceso įstatymo įgaliotų pareigūnų ar šiuo įstatymu leidžiama asmenų aktyvi veikla atliekant baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka veiksmus ieškant, renkant, fiksuojant informaciją (duomenis) reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti baudžiamajame procese bei užtikrinant sklandų proceso vyksmą.

Ikiteisminio tyrimo veiksmas siaurąja prasme yra įstatymo įgaliotų pareigūnų ar įstatymu leidžiama asmenų aktyvi veikla ikiteisminio tyrimo stadijoje, atliekant baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka tyrimo veiksmus ieškant, renkant ir fiksuojant informaciją (duomenis), reikšmingus nusikalstamai veikai tirti.

2.1.2. Tyrimo veiksmo pažintinis ir teisinis aspektai

Analizuojant tyrimo veiksmą, svarbią vietą užima sąveika tarp pažinimo objekto ir taikomų pažinimo būdų, kuriais siekiama aptikti ir surinkti įrodomąją vertę turinčią informaciją (duomenis). Kiekviena nusikalstama veika supančioje aplinkoje palieka pėdsakus, kurie turi bendras savybes, nepriklausomai nuo konkretaus praeties įvykio eigos ypatumų. Pati nusikalstama veika nėra vieno veiksmo aktas, tai yra sudėtinga veiksmų sistema apimanti nusikalstamą veiką darančių ar padariusių asmenų, nukentėjusiųjų, kitų asmenų vienaip ar kitaip įtrauktų į nusikalstamos veikos padarymą ir tyrimą veiksmus atliktus tiek prieš nusikalstamą įvykį, tiek jo metu ir tiek po jo padarymo. Juk kiekvienos nusikalstamos veikos pėdsakų susidarymas yra tiriamo įvykio atspindys žmogų supančioje aplinkoje, suteikiantis vertingos informacijos (duomenų) apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes. Pėdsakų klasifikavimas į materialus ir idealius leidžia išskirti reikšmingą pėdsako savybę – signalo, perduodančio informaciją, prigimtį. Šiuo požiūriu ypatingą vietą užima pėdsakai, kuriuose informacija pasireiškia materialų objektų fiziniuose požymiuose, pvz., ilgis, forma, spalva, tūris ir pan. Tokiais objektais gali būti nusikalstamos veikos padarymo vieta, patalpos, vietovė, nusikalstamos veikos padarymo įrankis, objektai, kurie pateikiami atpažinimui ir kt. Idealūs nusikalstamos veikos pėdsakai ypatingi tuo, kad informacija yra žmonių sąmonėje ir ji perduodama verbaliniu ir/ar rašytiniu būdu. Tai leidžia teigti, kad informacija, pasireiškianti materialų objektų fiziniuose požymiuose ir/ar žmonių sąmonėje, gali būti tiesiogiai suvokiama ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teismo. Visgi kai kuri informacija dėl objekto priimančio pėdsaką savybių ir pėdsako susidarymo mechanizmo

ypatumų negali būti tiesiogiai suvokiama. Pavyzdžiui, išoriškai apžiūrint žmogaus lavoną, ne visada įmanoma pastebėti nusikalstamos veikos pėdsakų, ypač vidinių organų būsenos. Tam būtina panaudoti specialias žinias, norint išgauti pėdsake „paslėptą“ informaciją (duomenis). Ne visada ikiteisminio tyrimo subjektą dominanti informacija (duomenys) yra viename izoliuotame objekte, kaip tai būna apklausos metu. Gana dažnai, norėdamas gauti naujos informacijos (duomenų) apie tiriamą įvykį, ikiteisminio tyrimo subjektas turi integruoti du skirtingus objektus į vieną, nepaisant, kad kiekvienas iš jų turi „savo“ pradinę informaciją, kuri gali būti panaudota formuojant būsimus įrodymus. Atsiranda visiškai naujas, tam tikra prasme dirbtinai sukurtas informacinis objektas, iš kurio gaunama informacija yra daug didesnė, informatyvesnė turinio prasme nei pradinė. Gauta informacija (duomenys) apima ne tik pradinius objektus, jų struktūrines dalis, bet ir ryšius tarp pradinių objektų, jų informacinį atitikimą ar neatitikimą vienas kitam. Šiuo atveju kalbama ne apie paprastą informacijos (duomenų) gavimą, aritmetiškai sumuojant informaciją iš dviejų pradinių objektų, o apie kokybiškai naują informaciją (duomenis), kuri gaunama lyginant dvi atskirai egzistuojančias informacines sistemas dvejuose objektuose. Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo subjektas, atlikdamas parodymų patikrinimą vietoje, turi aiškiai suvokti integruotą informacinę sistemą, susidedančią iš šių elementų:

a) asmens, su kuriuo atliekamas parodymų patikrinimas vietoje, pateiktas verbalinis pranešimas apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes;

b) materialios aplinkos, kurioje atliekamas proceso veiksmas požymiai;

c) pirmo ir antro elementų lyginimas, analizė, vertinimas, apibendrinimas.

Tas pats pasakytina apie akistatą, kurios metu į kryžminę apklausą suvedami du asmenys, siekiant išsiaiškinti jų parodymuose esančius prieštaravimus. Atliekant proceso veiksmą yra lyginami asmenų verbaliniai pranešimai, jie tiriami. Vis dėlto nereikia pamiršti, kad tyrimui reikšmingą informaciją (duomenis) būtina aptikti, surinkti ir suteikti jai tinkamą teisinę formą.

Informacijos (duomenų) išgavimas iš pėdsakų, atliekant tyrimo veiksmus ir yra ikiteisminio tyrimo subjekto pažintinė veikla, kurioje S. A. Šeiferio teigimu, susiduriama su nusikalstamos veikos paliktų pėdsakų antriniu atspindžiu ikiteisminio tyrimo subjekto, vykdančio pažintinę veiklą, sąmonėje ir tik po to – bylos procesiniuose dokumentuose.¹³⁸ Iš to išplaukia, kad ikiteisminio tyrimo subjekto pažintinė veikla prasideda nuo pėdsako, kuriame atsispindėjo tiriamojo įvykio aplinkybės suradimo, užfiksavimo, prieš tai pasirinkus tinkamiausią proceso veiksmą. Palikti pėdsakai pasižymi įvairove ir kiekvienos grupės pėdsakuose esančiai informacijai (duomenims) rinkti pasirenkami taikyti tinkamiausi proceso

¹³⁸ Шейфер, С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Издательство Самарского государственного университета, 2004, с. 16.

veiksmai su jiems būdingomis pažintinėmis operacijomis. Pavyzdžiui, idealiems pėdsakams – apklausa, akistata ir pan. Pėdsakų grupių yra mažiau nei įstatymu reglamentuotų proceso veiksmų, t. y. tas pats pėdsakas gali būti pažinimo objektu ir tiriamas taikant kelius proceso veiksmus. Pavyzdžiui, informacija išlikusi žmonių sąmonėje gali tapti pažinimo objektu apklausos, akistatos, parodymo atpažinti, parodymų patikrinimo veiksmų. Iš to išplaukia, kad proceso veiksmas yra orientuotas tam tikro tikslo link – pažinti praeities įvykį ir atrasti tiesą. Šioje tyrinėjimo objekto pažinimo grandinėje svarbus vaidmuo tenka pažintinėms operacijoms, kurias atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras, teisėjas. Tad galima teigti, jog proceso veiksmų atlikimas yra aktyvi žmogaus pažintinė veikla formuojant įrodymus byloje. Pats įrodymų formavimas suprantamas kaip tinkamos teisinės formos suteikimas pažintinės veiklos metu tiek iš materialių, tiek iš idealių pėdsakų gautai informacijai (duomenims) laikantis įstatymo nustatytos tvarkos.

Siekiant pažinti proceso/tyrimo veiksmo vidinę struktūrą ir jo pažintinę pusę, būtina žinoti pėdsakuose esančios informacijos atspindėjimą bylos procesiniuose dokumentuose ir jų pažinimo metodus. Šeifer S. A. nurodo, kad tyrimo veiksmų pagrindiniai pažintiniai metodai yra šie: 1. Stebėjimas; 2. Palyginimas; 3. Matavimas; 4. Modeliavimas; 5. Eksperimentas; 6. Klausinėjimas; 7. Aprašymas.¹³⁹ Šie pažinimo metodai, sudarantys kiekvieno tyrimo veiksmo pažintinį pagrindą, moksliniuose tyrimuose dar vadinami „faktus fiksuojantys“, yra dažnai naudojami praktinėje veikloje tiriant konkrečius objektus. Pateiktas pažinimo metodų sąrašas nėra išsamus, baigtinis, S. A. Šeiferio žodžiais kalbant, yra ir kitų pažinimo metodų. Ikitteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, atlikdamas tyrimo veiksmą, pvz., patalpos apžiūra, aktyviai naudojami matavimo, palyginimo, modeliavimo, aprašymo metodais. Kelių pažinimo metodų taikymas leidžia geriau pažinti tyrinėjimo objektą, gauti išsamesnę informaciją (duomenis), kuri būtų nepasiekiamą esant pasyviai suvokimui. Tinkamiausio tyrimo veiksmo pasirinkimas ir plataus spektro pažinimo metodų taikymas atliekant konkretų tyrimo veiksmą yra artėjimas prie objektyvios tiesos byloje. Kai kurie savarankiški pažintiniai metodai ne tik atlieka informacijos išgavimo iš pėdsakų funkciją, bet ir faktinių duomenų patikrinimą. Pavyzdžiui, modeliavimas, aprašymas. Nereikia pamiršti ir nuvertinti loginio mąstymo būdų (analizės, abstrakcijos, indukcijos, dedukcijos, sintezės), kurie yra taip pat pažinimo metodai, naudojami atliekant tyrimo veiksmus. Jie neatskleidžia pažinimo objektu tapusio pėdsako specifikos, ir dėl šios priežasties neįeina į tyrimo veiksmo turinį kaip savarankišką vertę turintys pažintiniai elementai. Visgi tai nei kiek nesumenkina loginių mąstymo metodų svarbos tiriant nusikalstamą veiklą. Baudžiamojo proceso rėmuose pažintiniai metodai negali būti naudojami savavališkai, būtent dėl to įstatymo leidėjas

¹³⁹ Шейфер, С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Издательство Самарского государственного университета, 2004, с. 17–22.

nustato jų (pažintinių metodų, kaip klausinėjimas, stebėjimas, palyginimas ir kt.) taikymo tvarką, kuri gana dažnai dar detalizuojama žemesnės teisinės galios teisės normų aktais. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 156 str. „*Fotografavimas, filmavimas, matavimas, rankų atspaudų ir pavyzdžio genetinei daktiloskopijai paėmimas*“ detaliau yra reglamentuojamas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58 patvirtintose rekomendacijose „*Dėl fotografavimo, filmavimo, matavimo, rankų atspaudų ir pavyzdžio genetinei daktiloskopijai paėmimo tvarkos.*“ Tokiu būdu įstatymų leidėjas įvelka pažintinių metodų panaudojimą nusikalstamų veikų atskleidimui į teisinį rūbą, suteikdamas jiems teisinę formą ir tuo pačiu ikiteisminio tyrimo subjekto veiksmai tampa įteisintomis operacijomis, atliekančiomis pažintinę ir informacijos (faktinių duomenų) patikrinimo funkcijas.

Terminas „operacija“ gana dažnai sutinkamas teisės mokslo darbuose, kur jis pakeičia terminą „būdas“. Autorius pritaria mokslininko A. B. Solovjovo išsakytai nuomonei, kad, apibrėžiant tyrimo veiksmą, sąvokos „operacija“ vartojimas yra labiau priimtesnis nei „būdas“, nes žodžiu „operacija“ yra įvardijamas aukštesnis bendrumo lygis.¹⁴⁰ Taigi pažintiniai metodai baudžiamajame procese yra ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teismo baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka atliekami praktiniai pažintiniai veiksmai, apsprendžiantys ieškomos informacijos (duomenų) aptikimą, surinkimą, suvokimą ir atspindėjimą bylos procesiniuose dokumentuose.

Kiekvienas tyrimo veiksmas yra specifinė, glaudžiai tarpusavyje susijusių pažintinio pobūdžio operacijų, skirtų nustatyti tiesą byloje, visuma, taikoma pažintinėje veikloje, atsižvelgiant į jame esančio pažinimo metodo pobūdį. Pats pažinimo metodas yra siauros paskirties operacijų visuma ir gali būti naudojamas tik tos informacijos (duomenų) atspindėjimui, kuri pagal savo fizinę prigimtį atitinka pasirinktą pažinimo metodą. Pavyzdžiui, informacija apie nusikalstamą veiką išlikusi žmonių sąmonėje negali būti pasiekama taikant matavimo metodą, o gali būti pasiekama taikant klausinėjimo (interviu) metodą. Visai tai vadintina tyrimo veiksmų specializacija. Teisės mokslo krypties mokslininkas S. A. Šeiferis, kaip pavyzdį pateikdamas du tyrimo veiksmus: apžiūrą ir kratą, teigia, kad apžiūros ir kratos pagrindas yra vienas ir tas pats metodas – stebėjimas. Vis dėlto stebėjimo funkcija atliekant minėtus tyrimo veiksmus skiriasi. Stebėjimas atlieka pažintinę ir paieškos funkcijas atliekant apžiūrą, o kratos atveju – apsiriboja tik paieškos funkcija.

Kiekviename tyrimo veiksmo glūdi ne mažiau kaip keli pažinimo metodai, iš kurių vienas ar netgi du yra vyraujantys. Tai priklauso nuo tiriamo įvykio situacijos. Netgi tame

¹⁴⁰ Соловьев, А. Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России. Научно-практическое пособие. Москва: Юрлитинформ, 2002, с. 160.

pačiame tyrimo veiksmo priklausomai nuo tyrimo srities, siekiamo tikslo, pažinimo metodų skaičius gali kisti. Pavyzdžiui, autoįvykio vietos, kurioje žuvo žmonės apžiūra ir patalpos, kurioje buvo padaryta nusikalstama veika panaudojant elektroninio ryšio priemones, apžiūra skirsis. Abiem pateiktais pavyzdžiais, stebėjimas atlieka pažintinę ir paieškos funkcijas, tačiau autoįvykio apžiūros metu svarbią reikšmę įgaus matavimas, nuo kurio atlikimo tikslumo priklausys tiriamo įvykio atkūrimas, tiesiogiai įtakojantis tiesos nustatymą byloje. Priešingai – atliekant patalpos apžiūrą tiriant kibernetines nusikalstamas veikas, matavimas nevidina esminio vaidmens. Taigi galima teigti, kad net tame pačiame tyrimo veiksmo pažinimo metodai gali kisti priklausomai nuo susiformavusios nusikalstamų veikų tyrimo praktikos, apibendrintos kriminalistikos mokslo. Peršasi išvada, kad įstatymo leidėjo vaidmuo šiuo klausimu yra neesminis. Taigi galima teigti, kad kiekvieno atskiro tyrimo veiksmo vidinė struktūra yra apsprendžiama ne įstatymo leidėjo valia, ar ikiteisminio tyrimo subjekto, o iš anksto yra nulemta nusikalstamų veikų tyrimo praktikos, kuri suformavo būtent tuos pažintinių ir informacijos patikrinimo operacijų visetus, kurie efektyviausiai padeda gauti informaciją (duomenis) tiesos nustatymui byloje.

Susipažįstant su užsienio šalių teisės ir kriminalistikos mokslų mokslininkų darbais dėl tyrimo veiksmų sistemos yra pastebima nuomonių įvairovė dėl pačios tyrimo veiksmo sampratos.¹⁴¹ Ypač tai tampa akivaizdu lyginant kriminalistų ir procesualistų mokslo darbus tiriamąja tematika. Kriminalistai daugiau pabrėžia tyrimo veiksmo taktinius ir technologinius aspektus savo darbuose, o procesualistai tam neteikia didelės reikšmės. Dalis mokslininkų, su kurių darbais autorius susipažino (tiek kriminalistai, tiek procesualistai) prie tyrimo veiksmų priskiria ir tyrimo pradėjimą, bylos perdavimą prokurorui. Visgi autoriaus nuomone, tai nėra tikslu. Pirmiausia būtina atsižvelgti į tyrimo veiksmo vaidmenį renkant ir fiksuojant faktinius duomenis byloje. Apžvelgus Lietuvos Respublikos BPK reglamentuotus tyrimo veiksmus, matyti, kad dalies tyrimo veiksmų tiesioginė paskirtis yra gauti bylos tyrimui ir nagrinėjimui reikšmingus faktinius duomenis, pvz., liudytojo apklausa. Kitų tyrimo veiksmų tiesioginė paskirtis – padėti patekti prie informacijos (duomenų) šaltinio. Autoriaus nuomone, tokie tyrimo veiksmai laikytini organizacinio-techninio pobūdžio, be kurių negali būti atliekami kiti tyrimo veiksmai. Tai tarsi vieno tyrimo veiksmo skirta gauti informaciją (duomenis) sudedamosios dalys, turinčios skirtingą paskirtį. Pvz., Lietuvos Respublikos BPK 142 str. numato atvesdinimą, jei liudytojas be pateisinamos priežasties šaukiamas neatvyksta pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą. Minėti proceso subjektai negalės apklausti asmens liudytoju,

¹⁴¹ Шейфер, С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Издательство Самарского государственного университета, 2004, с. 12–32.

jei prieš tai toks asmuo nebus atvesdintas. Pateiktas pavyzdys leidžia teigti, kad tyrimo veiksmai yra tarpusavyje glaudžiai susiję ir gana dažnai vieno tyrimo veiksmo atlikimas sudaro sąlygas, pagrindą atlikti kitą tyrimo veiksmą.

Autorius pritaria Rusijos teisės krypties mokslininko I. M. Luzgin pateiktam tyrimo veiksmų skirstymui į dvi grupes, remiantis kiekvieno tyrimo veiksmo pažintinėmis galimybėmis. Pirmajai grupei priskirtini tyrimo veiksmai, kuriais siekiama aptikti, surinkti ir įvertinti bylai reikšmingus faktinius duomenis (pvz., krata, poėmis, apklausa). Antrajai grupei priskirtini veiksmai, kurie padeda valdyti nusikalstamos veikos tyrimo procesą, nubrėždami ribas, terminus laiko erdvėje (pvz., kardomųjų priemonių skyrimas, tyrimo termino pratęsimas, atvesdinimas, bylos perdavimas teisminiam nagrinėjimui į teismą).¹⁴²

Autoriaus manymu, atskiri tyrimo veiksmai pažintiniu aspektu gali turėti dvigubą statusą, t. y. migruoti iš vienos tyrimo veiksmų grupės į kitą. Pvz., laikinai sulaikytas asmuo nuo faktinio jo sulaikymo momento įgyja įtariamojo statusą ir pagal Lietuvos Respublikos BPK 21 str. 4 d. turi teisę pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus; pateikti prašymus ir t. t. Laikinas asmens sulaikymas fiksuojamas laikino sulaikymo protokole, kurio blanko forma yra patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 30 d. įsakymu Nr. I-146 „Dėl generalinio prokuroro 2013 m. balandžio 11 d. įsakymo Nr. I-51 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo“ pakeitimo.“¹⁴³ Asmens laikino sulaikymo blanke yra skiltis „Sulaikymo metu“ (fotografuota, darytas vaizdo, garso įrašas ir kt.). Teoriškai galima ir tokia situacija, kai laikinai sulaikytas asmuo pateiks žodinį pareiškimą sulaikymo metu ne tik dėl jo sulaikymo pagrįstumo, teisėtumo, bet gali ir turi teisę nurodyti kitas nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, kurios padarymu įtariant, jis buvo laikinai sulaikytas.

Ne ką mažiau reikšminga ir svarbi yra tyrimo veiksmų teisinė pusė, o būtent, pažintinės veiklos pavaldumas teisiniam reglamentavimui. Pagrindinės baudžiamojo proceso idėjos glūdi Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kuri yra pamatas ant kurio kuriamas baudžiamojo persekiojimo modelis. Visi tyrimo veiksmai reglamentuojami Lietuvos Respublikos BPK, žemesnės teisinės galios teisės aktuose remiasi konstituciniais baudžiamojo proceso principais. Taigi tyrimo veiksmai, remiantis pažintinio metodo kriterijumi, gali būti skirstomi į tyrimo veiksmus skirtus aptikti, rinkti, fiksuoti faktinius duomenis byloje ir į tyrimo veiksmus, susijusius su baudžiamojo proceso valdymu. Pvz., Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro

¹⁴² Лузгин, И. М. Методологические проблемы расследования. Москва: Юрид. лит., 1973, с. 96.

¹⁴³ Įsakymai prokuratūros proceso veiklos organizavimo klausimais [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 3 d.].

Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Teisinėinformacija/Generalinioprokuroroįsakymai/Įsakymaiprosesoklausimais2007m/tabid/417/Default.aspx>

2008 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I-9 patvirtintos rekomendacijos „Dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkto ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka“ ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 patvirtintas rekomendacijas „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos“ Taigi tyrimo veiksmai yra vieni iš teisinio reglamentavimo objektų, o teisės aktų reguliuojančių atskirų tyrimo veiksmų taikymo tvarką visuma turi požymių, kurie leidžia išskirti papildomus tyrimo veiksmų požymius, o būtent:

- 1) specifinę teisinių santykių sritį, kurioje išsamiai reguliuojama tyrimo veiksmų taikymo tvarka;
- 2) baudžiamojo proceso suskirstymas į struktūrinius vienetus kaip dalis, skyrius;
- 3) juridinės technikos, kuri naudojama konstruojant įvairaus pobūdžio teisės normų aktus Lietuvos Respublikos BPK specifika.

Taigi išskirti tyrimo veiksmo požymiai leidžia teigti, kad tyrimo veiksmas yra baudžiamojo proceso įstatymu reglamentuota įgaliotų pareigūnų ar šiuo įstatymu leidžiama asmenų aktyvi, apmąstyto pobūdžio operacijų baudžiamajame procese visuma, skirta parinkti nusikalstamo įvykio paliktuose pėdsakuose esančios informacijos fizinei prigimčiai tinkamiausią pažintinį metodą, kurio teisinės išraiškos forma yra optimaliausiai pritaikyta aptikti, surinkti ir užfiksuoti duomenis, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

2.2. Slapti tyrimo veiksmai Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse

Tiriant nusikalstamas veikas būtina imtis priemonių, tarp jų ir žmogaus teises bei laisves varžančių, kurių taikymas visiškai pateisinamas, kai to pasiekti yra neįmanoma be įsibrovimo į privatų žmogaus gyvenimą. Atsižvelgiant į ypatingą žmogaus teisių bei laisvių svarbą demokratinėje visuomenėje, bet kokia invazija į žmogaus teisių ir laisvių sritį turi būti tiksliai, aiškiai sureguliuota įstatymais.

EŽTT praktika rodo, kad slapti nusikaltimų, nusikaltėlių išaiškinimo metodai patys savaime neprieštaruja Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 8 str. Pavyzdžiui, 1978 m. rugsėjo 6 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime byloje *Klass ir kiti prieš Vokietiją* dėl Konvencijos 8 str. 1 d. pažeidimo, teismas savo sprendime nurodė, kad „*numatytų teisių ir laisvių apribojimas, taikant neviešus tyrimo veiksmus yra pateisinamas, jeigu laikomasi to paties straipsnio 2 dalyje nustatytų reikalavimų.*“¹⁴⁴ Pirma, tokie reikalavimai privalo būti numatyti įstatyme, kai jie būtini demokratinės visuomenės interesams apsaugoti. Antra, toks įstatymas turi nustatyti garantijas ir

¹⁴⁴ *Klass and others v. Federal Republic of Germany* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą: http://www.hrcr.org/safrica/limitations/klass_germany.html.

saugiklius nuo galimo piktnaudžiavimo. Trečia, įstatyme turi būti tiksliai ir aiškiai nurodoma kokiomis aplinkybėmis ir sąlygomis, kokiems pagrindams esant teisėsaugos pareigūnai gali taikyti neviešus tyrimo veiksmus.

Nevieši tyrimo veiksmai įvairiose Europos šalyse (Vokietijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Italijoje, Estijoje ir kitose) yra įtvirtinti baudžiamąjį procesą reglamentuojančiose teisės aktuose. Lietuvos, užsienio šalių teisinėje literatūroje ir norminiuose aktuose (konvencijose) nevieši tyrimo veiksmai dar vadinami specialiais tyrimo metodais, ypatingomis tyrimo priemonėmis, neviešo pobūdžio procesinėmis prievartos priemonėmis, specialiais ikiteisminio tyrimo veiksmais, kitomis procesinėmis prievartos priemonėmis, slaptais ikiteisminio tyrimo tyrėjų veiksmais, slapto pobūdžio ikiteisminio tyrimo veiksmais, kuriuos taikant yra surandami, renkami ir fiksuojami nusikalstamų veikų ištyrimui reikšmingi faktiniai duomenys.

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos valstybingumą, nusikaltimų tyrimą ir įrodinėjimą reglamentavo 1961 m. Lietuvos Respublikos BPK. Šio proceso įstatymo 198¹ str. dėl techninių priemonių panaudojimo, atliekant operatyvinius veiksmus (priimtas 1993 m. sausio 28 d. įstatymu Nr. I-57, įsigaliojo 1993 m. vasario 21 d.) ir 198² str. (priimtas 1993 m. birželio 10 d. įstatymu Nr. I-180, įsigaliojo 1995 m. liepos 2 d.) dėl telefoninių pokalbių pasiklausymo buvo pirmieji slapti tyrimo veiksmai reglamentuoti baudžiamajame procese. Įstatymų leidėjas nepateikė išsamaus operatyvinių veiksmų sąrašo, jų skyrimo pagrindų 1961 m. Lietuvos Respublikos BPK 198¹ str., o tik nukreipė į priimtą 1992 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymą (toliau – OVI). Tarp išvardintų operatyvinių veiksmų, kuriems būtinas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ar jį vaduojančio asmens sankcionavimas, sekimas neminimas, nors toks informacijos rinkimo metodas buvo taikomas praktikoje ir minimas 1992 m. Lietuvos Respublikos OVI 6 str. 1 p., jį pakeitusio 1997 m. Lietuvos Respublikos OVI 7 str. 2 d. 2 p. Tai leidžia daryti išvadą, kad operatyvinis sekimas buvo operatyvinis veiksmas, priskirtinas veiksmų grupei nereikalaujančiai sankcionavimo.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 str. skelbia, kad *„Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susišinėjimas neliečiami. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.“*¹⁴⁵ 2003 m. Lietuvoje įsigaliojus naujam baudžiamojo proceso įstatymui iš esmės buvo pakeistas nusikalstamų veikų tyrimo procesas, atsirado nauji slapti tyrimo veiksmai baudžiamojo proceso kodekso III dalies XII sk. 158–160 str.: 1) savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai; 2) leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus; 3) slaptas sekimas. Autorius, tikslinės atrankos kriterijumi pasirinkdamas

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.

tyrimo veiksmo slaptumą, atliko išsamią tyrimo veiksmų, reglamentuotų Lietuvos Respublikos BPK 97–98 str., 119–211 str. turinio analizę ir išskyrė tuos tyrimo veiksmus, kurie, autoriaus nuomone, gali būti priskiriami slaptų tyrimo veiksmų grupei: pašto siuntų poėmis (BPK 148 str.); elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas (BPK 154 str.); savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai (BPK 158 str.); leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus (BPK 159 str.); slaptas sekimas (BPK 160 str.). Slaptų tyrimo veiksmų išskyrimas į atskirą grupę praktinėje veikloje leidžia geriau suvokti kiekvieno veiksmo esmę, paskirti, turinį; geriau išvelgti kylančius pavojus žmogaus teisėms bei laisvėms.

Pašto siuntų poėmis savo esme yra kito ikiteisminio tyrimo veiksmo – poėmio specifinė rūšis besiskiriantis paimamu objektu, o būtent pašto siunta, kuri paimama iš pašto ir (ar) pasiuntinių paslaugų teikėjo, t. y. tarpinėje grandyje tarp siuntėjo ir gavėjo, jiems nepranešant apie tokio veiksmo atlikimo vietą ir laiką iš anksto, minėtoms teisinio santykio šalims nedalyvaujant atliekant šį veiksma. Būtent tyrimo veiksmo slaptumas leidžia pašto siuntų poėmį priskirti prie slaptų tyrimo veiksmų. Kita vertus, pats šis veiksmas nėra grindžiamas stebėjimu, o koncentruotas į tikslinę konkrečiai apibrėžto objekto paiešką. Tad šio tyrimo veiksmo vieta slaptų tyrimo veiksmų grupėje yra atvira mokslinėms diskusijoms.

Atlikus Lietuvos Respublikos BPK reglamentuotų slaptų tyrimo veiksmų sisteminę analizę, galima išskirti slaptus tyrimo veiksmus apibūdinančius požymius:

- 1) slaptumas;
- 2) taikomi tik ikiteisminio tyrimo stadijoje esant ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarčiai, išskyrus numatytas įstatyme išimtis;
- 3) tyrimo veiksmo taikyme dalyvavę asmenys gali būti apklausiami kaip liudytojai, atskirais atvejais taikant jiems pilną arba dalinį anomimiškumą;
- 4) galimybė naudoti technines priemones;
- 5) speciali informavimo tvarka apie taikytus slaptus tyrimo veiksmus.

Apibendrinant galima teigti, kad slaptas tyrimo veiksmas – tai baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtintas veiksmas ar veiksmų grupė, atliekami ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar baudžiamojo proceso įstatymu leidžiama kitų asmenų aktyvi, kryptingai organizuota veikla, slapta išbraunant į kito žmogaus privatų gyvenimą su (ar be) techninių priemonių pagalba, turint tikslą surasti, surinkti duomenis reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

2.2.1. Slapto sekimo samprata plačiąja ir siaurąja prasmėmis

Sekimo esmė pažįstama remiantis žmonių praktine veikla, abstrakčiu mąstymu. Lingvistiniu aiškinimo būdu žodžio „sekimas“ reikšmė gali būti interpretuojama taip: sekimą vykdomas asmuo ar

asmenys stebi atidžiai žiūrėdami, sekdami akimis savo objektą. Autoriaus atlikti sekimo ištakų, istorinės raidos žmonijos evoliucijos kontekste tyrimo rezultatai publikuoti mokslo studijoje „Slaptas sekimas. Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai,¹⁴⁶ leido pažvelgti į sekimą apibūdinančių požymių formavimosi raidą, sekimo vietą tarp kitų panašaus pobūdžio informacijos rinkimų būdų, taip pat prognozuoti šio informacijos rinkimo būdo plėtros kryptis, formuluoti slapto sekimo apibrėžimą.

Taigi atlikus slapto sekimo paskirties raidą pagrindinių pasaulio religijų šventųjų raštų, tokių, kaip : krikščionių Biblijos, musulmonų šventos knygos Korano, hinduistų Vedų, budistų švento rašto Tripitakos, judėjų religinio teisinio traktato Toros kontekste, galima teigti, jog sekimas yra grindžiamas atidžiu, kryptingu, tiesioginiu, vizualiu stebėjimu iš anksto pasirinktų žmonių ir jų veiklos, judant paskui sekimo objektu tapusį asmenį, jam to nežinant materialioje erdvėje arba stebint iš anksto pasirinktos stebėjimui taikyti vietos, turint tikslą surinkti informaciją, kuri padėtų apsaugoti vienos ar kitos religijos išpažintojus nuo galimo pavojaus būti užpultiems, ar keliamos grėsmės iš kitų tikėjamų, religijų išpažintojų ar žmonių grupių.¹⁴⁷ Minėto tyrimo metu buvo akcentuotas tikimybinės prognozės elemento buvimas taikant sekimą, kurio išraiškos forma yra išreiškiama žodžių junginių „gali būti pasiektas laukiamas rezultatas“, informacijos (duomenų) rinkimas realiuoju laiku judant paskui sekimo taikinį arba stebint materialios erdvės dalį ir galimų grėsmių šaltinių identifikavimas, atliekant logines mąstymo operacijas su turima informacija.

Vystantis valstybei, o ypač karybai, sekimas ne tik neprarado savo svarbos kaip informacijos rinkimo būdas, bet buvo ženkliai patobulintas kokybine prasme, t. y. skirtingos asmenų grupės rinkdavo informaciją vienu ir tuo pačiu klausimu. Tuo pačiu tai buvo žingsnis link sekimo metu gautos informacijos skirstymo į grupes remiantis patikimumo kriterijumi, ir, atlikus jos analizę, priimti tinkamiausią sprendimą. Visgi apie sekimo teisinį reglamentavimą rašytiniuose istorijos šaltiniuose neužsimenama. Viduramžiuose sekimas buvo naudojamas politinio, karinio pobūdžio informacijai (duomenims) gauti, kovoje su politiniais, religiniais oponentais dėl valdžios ir įtakos sferų, siekiant išlaikyti Katalikų Bažnyčios įtaką pasaulietinei valdžiai viduramžių Europoje, naujų teritorijų užkariavimui, valdovo apsaugojimui, valstybės stabilumui užtikrinti, užkariatų tautų pasipriešinimui nuslopinti. Apžvelgiant sekimo ištakas ir istorinę raidą nuo pirmykštės bendruomenės iki naujųjų amžių, kai galutinai susikūrė valstybės su joms būdingais požymiais, galima pastebėti, kad žmonijos istorijoje pirma eina individas, po to šeima, giminė, gentis, bendruomenė, paskiausiai – valstybė. Nors valstybė yra žymiai

¹⁴⁶ Bučiūnas, G. Slaptas sekimas. Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai. Vilnius: Registrų centras, 2012, p. 28–33.

¹⁴⁷ Ten pat.

jaunesnė nei individas, bet žmogus ilgai daugi nukentėjo ir nukenčia nuo valstybės. Sekimo teisiniam reglamentavimui neskirta jokio dėmesio. Svarbiausia buvo tai, kad bet kokia priemonė yra tinkama ir pateisinama, jeigu ja galima pasiekti sekimo tikslą – gauti reikalingą informaciją.

Autoriaus atlikta sekimo ištakų apžvalga, analizė pagrindinių pasaulio pagrindinių religijų šventų raštų, rašytinių šaltinių, istorinių epochų kontekste mokslo studijoje „Slaptas sekimas. Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai“ leidžia daryti šias išvadas:

- 1) subjektų, vykdančių sekimą profesionalumas kito pradėdant nuo žmogaus stebint jį supančią aplinką iki profesionalių seklių, renkančių apibrėžtos paskirties ir turinio informaciją (duomenis);
- 2) renkamos informacijos (duomenų) paskirtis plėtėsi nuo informacijos rinkimo apie supančią aplinką tikslu saugiai išgyventi iki politinio, karinio, ekonominio pobūdžio informacijos (duomenų);
- 3) informacijos patikimumo kriterijus formavimosi nuo paprasto informacijos gavimo apie vieną socialinį reiškinį iš vieno informacijos šaltinio iki sudėtingo, leidžiančio palyginti tarpusavyje gautą informaciją iš daug didesnio skaičiaus informacijos šaltinių apie tą patį sekimo taikiniu tapusį objektą;
- 4) sekimo taikymo techninės pusės tobulėjimas, pradėdant nuo tinkamos vietos pasirinkimo stebėti tam tikrą teritorijos dalį ir joje vykstančius procesus link maskavimosi, priedangos būdų naudojimo judant paskui sekimo taikiniu tapusį žmogų;
- 5) pasiekti sekimo tikslą tinkamos bet kokios priemonės;
- 6) sekimo taikymo pagrindai ir tvarka nereglamentuoti.¹⁴⁸

Senuosiuose teisės šaltiniuose, turėjusiuose didžiulę įtaką to meto teisei minčiai, slaptas sekimas neminimas, bet tai nereiškia, kad jis iš viso nebuvo taikomas. Sekimas kaip neviešas informacijos rinkimo būdas buvo naudojamas siekiant užkirsti kelią nusikaltimo padarymui ar jo atskleidimui. Siekiant palikti ant šio veiksmo taikymo *de facto* paslapties skraistę, visi surinkti įrodymai byloje stebint asmenis ir jų atliekamus veiksmus, ar klausantis asmenų tapusių sekimo objektu pokalbius buvo pateikiami valdovui, teismui liudytojo parodymų forma. Šią autoriaus pateiktos prielaidos pagrįstumą slapto sekimo metu gautų rezultatų pateikimo teismui, valdovui kaip liudytojo parodymų forma patvirtina teisės mokslo krypties mokslininko Sijansky Adam Wayne, atlikusio mokslinį tyrimą feodalinės teisės reikšmės XIII amžiaus teisei ir teisėjų sprendimų pagrįstumo, pakankamumo aspektu, gautos išvados. Sijansky A. W rašo, kad neretai įrodymu teisme

¹⁴⁸ Bučiūnas, G. Slaptas sekimas. Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai. Vilnius: Registrų centras, 2012, p. 28-40.

tapdavo liudytojo parodymai, kurie net nebuvo nusikaltimo liudininkais.¹⁴⁹ Tai leidžia daryti prielaidą, kad tai padėjo išsaugoti tikrojo informacijos šaltinio paslaptį ir tuo pačiu informacijos rinkimo būdo – slapto sekimo taikymo paslaptį. Nepaisant to, kad sekimas nebuvo reglamentuotas kaip atskiras tyrimo veiksmas tiriant nusikaltimus, t. y. *de jure* neegzistavo to meto įstatymuose, reglamentuojančiuose nusikaltimo tyrimo procedūras, bet buvo gana dažnai naudojamas *de facto*.

Iš to išplaukia, kad sekimas tai planingas, kryptingai organizuotas informacijos rinkimas, grindžiamas atidžiu stebėjimu paslaptį, dažniausiai akimis atskirus žmones ar (ir) juos supančią aplinką apibrėžta materialine erdve ir joje atliekamus veiksmus.

Ištyrus sekimo ištakas ir genezę pagrindinių pasaulio religijų šventuosiuose raštuose ir senuosiuose teisės šaltiniuose, istorinių epochų kontekste galima daryti išvadą, kad sekimo kaip informacijos rinkimo būdo svarba yra tiesioginiame ryšyje su žmonijos evoliucionavimu – kuo aukštesnis žmonijos civilizacijos išsivystymo laipsnis, tuo sekimo svarba ir imtis renkamos informacijos (duomenų) prasme didesnė.

Sekimo ištakų, šio informacijos rinkimo būdo istorinės raidos kelias atskleidė vykstančius pokyčius informacijos rinkime. Žmogaus evoliucijos pradžioje sekimas grindžiamas stebėjimu apsiribojo tik informacijos rinkimu apie šeimai, genčiai, giminei ar atskiram nariui gresiančius pavojus, vėliau renkamos informacijos pobūdis kito, tapo labiau struktūrizuotas, pvz., informacijos rinkimas apie priešininko karinius pajėgumus, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes. Tai leidžia išskirti sekimo paskirties pastovųjį ir kintamąjį elementus. Pastovusis elementas apima poreikį rinkti bendro pobūdžio informaciją apie sekimo taikinį. Sekimo paskirties kintamasis elementas padeda pasirinkti kokia konkreči informacija (duomenys) turi būti renkama. Sekimo evoliucijos pradžioje sekimo iniciatorius apibrėždavo sekimo tikslą, nurodydavo, kokio pobūdžio informacija turi būti renkama sekimo metu. Reglamentavus sekimo taikymo tvarka teisės normų aktuose, sekimo iniciatoriaus vaidmuo, sprendžiant kokio pobūdžio informacija (duomenis) rinkti, buvo apribotas. Atkreiptinas dėmesys, kad gana dažnai sekimo iniciatorius ir tiesioginis sekimo vykdytojas nesutampa. Sekimo iniciatorius priima sprendimą dėl konkrečios informacijos (duomenų) rinkimo, tokiu būdu per sekimo paskirtį apibrėždamas informacijos (duomenų) rinkimo ribas. Kita vertus, sekimo iniciatoriaus perduota tiek tiesiogiai, tiek per tarpines grandis užduotis sekimo vykdytojui gali sudaryti prielaidas vykdytojui neteislingai suvokti gautą užduotį, savaip interpretuoti informacijos (duomenų) rinkimo ribas, savavališkai priimti sprendimą kokia informacija reikšminga tyrimui, o kokia ne, dėl to sekimo

¹⁴⁹ Sijansky, A.W. The significance of feudal law in thirteenth – century law codes. Thesis prepared for the degree of Master of Arts (History). University of North Texas. 2011, p. 69.

paskirties kintamojo elemento tikslus ir aiškus pateikimas yra viena iš sąlygų sėkmingam sekimo taikymui praktikoje.

Sekimo metu informacija (duomenys) renkama stebint sekimo objektą, kuris dažniausiai nėra statiškas, o juda apibrėžtoje tam tikrais požymiais materialioje erdvėje. Pats fizinis judėjimas paskui stebimą objektą yra pagalbinis veiksmas, padedantis stebėjimu siekti išsikeltą tikslą. Visa tai leidžia išskirti tokius sekimą apibūdinančius požymius kaip koncentruotumas, kryptingumas.

Garsus sekimo technologijų tyrinėtojas D. Lyon knygoje „Surveillance studies an overview“ sekimą apibrėžia kaip asmens privataus gyvenimo tyrimą. Pasak D. Lyon, sekimas – tai sutelktas, metodiškas, rutiniškas dėmesys į atskiro individo asmenines smulkmenas, turint įtakos, valdymo, vadovavimo ar apsaugojimo tikslus. Sekimą apibūdinantis požymis „sutelktumas“ reiškia, kad yra kreipiamas dėmesys į mažiausias žmogaus gyvenimo smulkmenas apie kurias informacija laisvai prieinama ir viešojoje erdvėje. Metodškumas pasireiškia tuo, kad sekimas atliekamas ne spontaniškai, o pastoviai, laikantis nustatytos tvarkos ir metodikos. Kiekvienas sekimas yra rutiniškas, kaip normalaus kasdieninio gyvenimo dalis visose visuomenėse.¹⁵⁰ Autoriaus nuomone, tai galima būtų laikyti sekimo bendrąja prasme apibrėžimu. Pasak Kr. Dandekerio (angl. *Christofer Dandeker*), sekimas tai informacijos rinkimo forma.¹⁵¹ D. Lyon pateikta sekimo bendrąja prasme samprata apima informacijos rinkimą įvairiose socialinio gyvenimo srityse, taip pat ir tiriant nusikalstamas veikas. Visa tai gali būti pradinis taškas apibrėžiant slaptą sekimą baudžiamojo proceso prasme.

2002 m. birželio 20 d. Lietuvos Respublikos OVĮ 3 str. 12 d. operatyvinis sekimas apibrėžiamas kaip savarankiškas operatyvinės veiklos metodų sistemos metodas. Operatyvinės veiklos teorijoje galima aptikti kitokių operatyvinio sekimo sąvokų, kurios neprieštarauja Lietuvos Respublikos OVĮ ir jį pakeitusiam Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme pateiktai sąvokai ir ją papildo. Viena iš tokių sąvokų teigia, kad operatyvinis sekimas – tai tiesioginis slaptas asmenų ir su jais susijusių įvykių, reiškinų stebėjimas vizualiai arba naudojant technines priemones, siekiant surinkti informaciją.¹⁵² Akivaizdu, kad Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme ir mokslinėje literatūroje aptinkamos sekimo (operatyvinio sekimo) sąvokos neprieštarauja viena kitai. 2002 m. Lietuvos Respublikos OVĮ 3 str. 16 d. skelbiama, kad „operatyvinis sekimas – operatyvinės veiklos metodas, kai

¹⁵⁰ Lyon, D. *Surveillance studies An overview*. Cambridge: Polity Press, 2007, p. 13–15.

¹⁵¹ Allmer, T. *Critical surveillance studies in the information society* // TipleC. 2011, Vol. 9 (2), p. 569.

¹⁵² Горьянов, К. К.; Овчинский, В. С.; Синилов, Г. К. et la. *Теория оперативно-розыскной деятельности*. Москва: Инфра-М, 2008, с. 5–12.

*informacija gaunama slapta, tiesiogiai stebint objektą*¹⁵³ ir minėtą įstatymą pakeitęs 2012 m. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo 2 str. 17 p. skelbia, jog „*Sekimas – kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, kai informacija gaunama išskiriant, atpažįstant ir (ar) stebint objektą.*“¹⁵⁴ Ši sąvoka savo prigimtimi, esme artima slaptam sekimui, kuris pirmą kartą buvo reglamentuotas 2002 m. Lietuvos Respublikos BPK XII sk. „Kitos procesinės prievartos priemonės“ 160 str. Įstatymų leidėjas nepateikė slapto sekimo sąvokos, tik nurodė slapto sekimo objektus, leistinus fiksavimo būdus slapto sekimo metu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 m. lapkričio 24 d. nutartyje byloje 2K-357/2009 pateikė slaptą sekimą apibūdinančius požymius, skelbdamas, kad „*Slaptas sekimas paprastai atliekamas per atstumą, tiesiogiai nekontaktuojant su sekamu asmeniu bei neįrengiant techninių priemonių patalpų viduje.*“¹⁵⁵ Kaip nurodyta Lietuvos Respublikos BPK 160 str. slaptas sekimas galimas tiriant bet kokią nusikalstamą veiką (nusikaltimus, baudžiamuosius nusižengimus) ikiteisminio tyrimo stadijoje ir yra priskiriamas prie kitų procesinių prievartos priemonių.

Atlikto tyrimo rezultatai leidžia išskirti slaptą sekimą apibūdinančius požymius:

- 1) kryptingumas, sutelktumas;
- 2) aktyvi žmogaus vykdoma veikla;
- 3) sekimo objektas (taikynys) – žmonės, jų aktyvi veikla, lydima sukeltais įvairiais pokyčiais materialioje erdvėje;
- 4) tikimybinės prognozės buvimas, priimant sprendimą dėl slapto sekimo taikymo;
- 5) veikla vykdoma realiuoju laiku materialioje erdvėje;
- 6) renkama informacija (duomenys) gali apimti įvykio aplinkybes buvusias praeityje, vykstančius procesus sekimo metu ir informaciją (duomenis) apie prognozuojamą įvykį, kuris gali įvykti ateityje;
- 7) renkamos informacijos (duomenų) turinys priklauso nuo siekiamo tikslo ir iškeltų uždavinių tyrime;
- 8) judėjimas materialioje erdvėje paskui sekimo taikinį, vizualiai ar kitu būdu stebint jo veiksmus ar/ir perimant bendravimą su kitais asmenimis;
- 9) taikomas įstatymu apibrėžtą laikotarpą;
- 10) grindžiamas stebėjimo metodu;

¹⁵³ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas // *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 65-2633.

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 4 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437554

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-11-24 nutartis byloje Nr. 2K-357/2009 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/141977>.

- 11) išimtinumas arba proporcingumas. Veiksmas atliekamas išimtinu atveju, kai nėra galimybių surinkti arba patikrinti surinktą informaciją (duomenis) kitais tyrimo veiksmis arba jei ir tokios galimybės yra, tačiau naudojant kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus norimo tikslo pasiekimas būtų akivaizdžiai apsunkintas žmogiškųjų, materialinių sąnaudų prasme;
- 12) slaptumo pobūdis;
- 13) sekimo objekto buvimas asmens vizualaus regimumo ribose;
- 14) galimybė naudoti įstatymo leistinus fiksavimo būdus;
- 15) atliekamas tik ikiteisminio tyrimo stadijoje, esant ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarčiai išskyrus išimtį (neatidėliotinu atveju slaptas sekimas leistinas prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu), t. y. dvejopa leidimo slapta sekti gavimo tvarka;
- 16) sugriežtinta kontrolė (galimas šio tyrimo veiksmo apskundimas).

Šie išskirti slaptą sekimą apibūdinantys požymiai leidžia suformuluoti slaptą sekimo apibrėžimą.

Slaptas sekimas – tai kryptingai organizuotas, įstatymu reglamentuotas tyrimo veiksmas, atliekamas valstybės teritorijos ribomis apibrėžtoje materialioje erdvėje tam tikrą laiką tarpą, naudojant teisės aktais leistinus fiksavimo būdus slapta, vizualiai ar kitokiu būdu stebint sekimo objektą, siekiant surasti ir surinkti duomenis reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir (ar) nagrinėti.

Pateikta samprata gali būti laikoma klasikiniu slaptą sekimo arba slaptą sekimo siaurąja prasme apibrėžimu, nes tyrime nebuvo paliestas mokslinės revoliucijos poveikis žmonių bendravimo būdams, kurie savo ruožtu suponavo pokyčius sekime.

XVIII–XXI a. prasidėjusi mokslo ir technikos audringa plėtra, pvz., 1876 m. kovo 10 d. išradėjo Belo pirmą kartą pasaulyje atliktas telefoninis skambutis; 1891 m. kovo 18 d. pradėjęs veikti telefono ryšys tarp Paryžius ir Londono; 1969 m. spalio 29 d. pirmasis internetinis ryšys padarė perversmą žmogaus komunikavimo srityje. Dauguma tiek pasaulio, tiek Lietuvos gyventojų nebeįsivaizduoja gyvenimo be naršymo internete, elektroninio pašto ar elektroninės prekybos. Dėka minėtų išradimų atsiskleidė ir jų panaudojimo kryptys – valstybė (ir ne tik) įgijo plačias galimybes kontroliuoti žmogaus pokalbius; perimti perduodamą ryšio kanalais informaciją techninių priemonių pagalba ir pan. Žmonių bendravimas persikėlė į naują erdvę, kuri daugelio mokslininkų yra įvardijama „elektroninės erdvės“, „virtualios erdvės“, „kibernetinės erdvės“ terminais. Ši erdvė yra čia pat,

atrodytų lengvai pasiekiamą, bet iš tiesų yra nežinia kur, nesaistoma valstybės sienos ribomis. Lance Strate įvardina šią erdvę kibernetinės erdvės terminu.¹⁵⁶

Kalbant apie žmonių bendravimą kibernetinėje erdvėje, gana dažnai vartojami terminai „komunikavimas“, „bendravimas“, „susižinojimas“. Atlikus minėtų žodžių lingvistinį reikšmių aiškinimą žmonių tarpusavio komunikavimo kontekste, autoriaus nuomone, veiksmažodžio „bendrauti“ vartojimas žmonių tarpusavio komunikavimui įvardinti būtų pats tinkamiausias. Veiksmažodis „bendrauti“ turi platesnę reikšmę, t. y. apima daugiau komunikavimo būdų tarp žmonių: dažnai ilgesnis laiko atžvilgiu nei susižinojimas; turi apibrėžtą tikslą, apimančią ne tik informacijos (duomenų) gavimą, bet ir santykių užmezgimą ir palaikymą, sprendžiant kokį nors problemą klausimą. Gvildenant žmonių komunikavimą slapto sekimo kontekste yra svarbūs bendravimo priemonės ir būdai. Komunikacijos mokslas skiria šias komunikacijos priemones: „Pirminės komunikacijos priemonės yra kalba, gestai ir mimika. Tai yra tiesioginė, komunikacija be tarpininkų, vykstanti natūraliomis priemonėmis. Antrinės komunikacijos priemonės, kai pranešimas ir jo laikmena sukuriama panaudojant technines priemones, o recepcija (pranešimo priėmimas) vyksta tiesiogiai, be techninių priemonių: raštas, spauda, grafika, fotografija. Tretinėse komunikacijos priemonėse ir pranešimas kuriamas, ir recepcija vyksta panaudojant technines priemones.“¹⁵⁷ Pvz., telefonas, elektroninis paštas. Atliktas tyrimas naujų bendravimo priemonių, būdų ir erdvės kontekste papildė klasikinį slaptą sekimą naujais požymiais:

- 1) bendravimas tarp žmonių vyksta elektroninėje (kibernetinėje) erdvėje;
- 2) bendravimui naudojamos techninės priemonės.

Kita vertus, pateikti požymiai leidžia atskirti klasikinį slaptą sekimą (siaurąja prasme) materialioje erdvėje judant paskui sekimo objektą nuo sekimo elektroninėje/kibernetinėje erdvėje, kuris gali būti tapatinamas su Lietuvos Respublikos BPK 154 str. reglamentuotu tyrimo veiksmu – elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrole, jos fiksavimu ir kaupimu.¹⁵⁸ Pabrėžtina, kad slapto sekimo metu kontroliuojamo asmens pokalbių turinys irgi gali būti perimamas techninių priemonių pagalba, bet pokalbių vyksmo vieta yra fizinėmis ribomis apibrėžta materialioji erdvė, pvz., patalpa. Iš to išplaukia, kad sekimo esmė yra laikoma pažinta ne tik tada, kai atskleidžiama sekimo ištakos, genezė, požymiai bet kai yra

¹⁵⁶ Strate, L.; Gibson, S. B.; Jacobson, R. L. Communication and cyberspace: social interaction in an electronic environment. 2nd edition. New York: Hampton Press, 2002, p. 416.

¹⁵⁷ Gudonienė, V. Įvadas į masines komunikacijos teorijas. Vilnius: Žara, 1998.

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 12 d. įsakymo Nr. I-134 su 2008 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. I-79, 2012 m. sausio 3 d. įsakymu Nr. I-9 pakeitimais p. 26 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>.

suformuluojama jo kaip tyrimo veiksmo samprata Lietuvos Respublikos BPK aspektu. Visa tai tapo įmanoma, atlikus slapto sekimo apžvalgą ir analizę pagrindinių pasaulio religijų šventųjų raštų, teisės šaltinių, istorinių epochų kontekstuose atskleidus ikiteisminio tyrimo veiksmų sistemą, suformulavus tyrimo veiksmo, slapto sekimo siaurąją prasmę sampratas šiame tyrime.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad suformuluotos slapto sekimo siaurąją (Lietuvos Respublikos BPK 160 str. kontekste) ir sekimo plačiąją prasmėmis sampratos leidžia atskirti grindžiamus stebėjimu informacijos (duomenų) rinkimo, fiksavimo būdus, taikymo erdvę ir sudaro sąlygas geriau pažinti slapto sekimo teisinio reguliavimo modelio esmę.

Slaptas sekimas siaurąją prasmę – tai kryptingai organizuotas, įstatymu reglamentuotas tyrimo veiksmas, kuris atliekamas valstybės teritorijos ribomis apibrėžtoje materialioje erdvėje tam tikrą laiką tarpą, naudojant teisės aktais leistinus fiksavimo būdus, slapta, vizualiai ar kitokiu būdu stebint sekimo objektą, siekiant surasti ir surinkti duomenis reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir (ar) nagrinėti.

Sekimas bendrąją prasmę – tai įstatymo nustatyta tvarka, kryptingai vykdomi tyrimo veiksmai, kurie atliekami tam tikroje erdvėje (materialinėje, elektroninėje/kibernetinėje) stebint sekimo objektą, fiksuojant jo atliekamus veiksmus techninių priemonių pagalba.

2.3. Slaptas sekimas ir kiti panašaus pobūdžio informacijos rinkimo būdai

Žmogus, savo elgesiu pažeidęs nustatytus baudžiamajame įstatyme draudimus, turi atsakyti už jau padarytus savo nusikalstamus veiksmus, bet prieš tai, valstybės įgaliotos institucijos turi atlikti tyrimą, reglamentuotą įstatymu. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas objektyviai, kvalifikuotai, nešališkai ir išsamiai, atliekant tyrimą turi būti surinkta tiek informacijos, kad jos pakaktų teisingai išspręsti baudžiamąją bylą teisme.¹⁵⁹

Įstatymų leidėjas ne visada spėja reaguoti į nuolat besikeičiančią situaciją, todėl aktyvesnis bendrųjų teismų teisėjų vaidmuo formuojant tyrimo veiksmų taikymo faktinius pagrindus yra naujas pozityvus reiškinys Lietuvos teisinėje sistemoje. Kaip pavyzdys paminėtini Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas¹⁶⁰, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas,¹⁶¹ vieni iš pirmųjų Lietuvos teismų

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006-01-16 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies .<.>.atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/n060116.html>.

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas // *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.

¹⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 4 d. nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-379/2002.

sistemoje pradėję taikyti konstruktyviosios interpretacijos modelį, kurio kūrėjas yra JAV teisės mokslo krypties teoretikas profesorius R. Dworkin. Kaip argumentą už konstruktyviosios interpretacijos modelį R. Dworkin mini bendrosios teisės tradicijos teisės sistemai priskiriamų valstybių teismų darba, teismų elgseną sprendžiant neaiškias teises situacijas. Metodus, naudojamus įstatymams interpretuoti ir precedentų svarumui įvertinti, anot R. Dworkin, teisėjai supranta ne kaip konkrečias priemones, pavaldėtas per jų teisėjų senovinio meno tradicijas, bet kaip principus.¹⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006-03-28 nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies, 2 punkto .<...> atitikties Lietuvos Konstitucijai“ pabrėžė teismo vaidmenį įstatymo normų interpretavime, teigdamas, kad „vienas iš veiksnių, turinčių lemiamą reikšmę užtikrinant bendrosios kompetencijos teismų praktikos vienodumą (nuoseklumą, neprieštarinumą), taigi ir jurisprudencijos tęstinumą, yra tai, kad bendrosios kompetencijos teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose gali būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiama, objektyviai būtina, toks bendrosios kompetencijos teismų praktikos koregavimas (nukrypimas nuo teismus ligi tol saiščiusių ankstesnių precedentų) visais atvejais turi būti deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas atitinkamuose bendrosios kompetencijos teismų sprendimuose.“¹⁶³ Ši nauja Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo koncepcija turėtų paskatinti teisėjų kūrybiškumą, prisidėti prie demokratinės teisinės valstybės kūrimo, pusiausvyros tarp visuomenės saugumo užtikrinimo ir žmogaus teisių bei laisvių apsaugos įrodinėjime išlaikymo. Juk įrodinėjimas yra viena svarbiausių baudžiamojo proceso sudėtinių dalių ir viena pagrindinių baudžiamojo proceso subjektų veiklos kryptių, kuri viena ar kita forma vykdoma visose baudžiamojo proceso stadijose. Taigi Lietuvos Respublikos BPK normos, reglamentuojančios įrodinėjimą, sudaro svarbiausią ir pagrindinę baudžiamojo proceso teisės dalį. Norint įrodinėti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes byloje, pirmiausiai būtina surinkti duomenis (įrodymus), atliekant tyrimo veiksmus, kurių išsamus ir baigtinis sąrašas pateikiamas 2002 m. Lietuvos Respublikos BPK. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio mėn. 1 d. apžvalgoje dėl baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje, skelbiama, jog „nors BPK 20 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad įrodymais pripažįstami duomenys, gauti įstatymų nustatyta tvarka, tačiau teismų praktika rodo, kad šios normos nereikia suprasti tiesiogiai. Praktikoje pasitaiko atveju, kai tam tikri duomenys yra gaunami ne įstatymų, o žemesnės

¹⁶² Dworkin, R. Principo reikalas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006, p. 151.

¹⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

*teisinės galios aktų nustatyta tvarka.*¹⁶⁴ Iš to išplaukia išvada, kad duomenys (įrodymai) gali būti renkami ne tik baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka, bet ir kitų įstatymų bei poįstatyminių aktų tvarka. Pagal tai, kur yra reglamentuoti informacijos rinkimo būdai savo esme panašūs į slaptą sekimą, jie gali būti sąlyginai suskirstyti į dvi grupes:

- 1) reglamentuoti Lietuvos Respublikos BPK;
- 2) reglamentuoti kituose įvairios teisinės galios teisės normų aktuose, t. y. ne Lietuvos Respublikos BPK.

2.3.1. Slaptas sekimas ir kiti panašaus pobūdžio tyrimo veiksmai reglamentuoti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 str. 3 d. įtvirtintas imperatyvus reikalavimas dėl asmens privatumo apsaugos išakmiai nurodo, jog „*informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.*“¹⁶⁵ Minėta Konstitucijos nuostata leidžia išskirti dvi neatskiriamas viena nuo kitos informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimo sąlygas: 1) motyvuotas teismo sprendimas; 2) laikantis įstatymo nustatytos tvarkos. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 str. garantuota žmogaus teisė į privatumą skelbianti, jog „*žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas*“¹⁶⁶ nėra absoliuti. Esant įstatymo nustatytam pagrindui ir tvarka gali būti daroma invazija į asmens privataus gyvenimo sritį, siekiant apsaugoti baudžiamuoju įstatymu saugomus teisinius gėrius. Atliekant ikiteisminį tyrimą, faktinių duomenų suradimui ir rinkimui taikomi įvairūs savo paskirtimi, procesinės prievartos pobūdžiu, teisiniu reglamentavimu, išibrovimo į žmogaus privatumą intensyvumu tyrimo veiksmai. Baudžiamojo proceso teisės praktika ir teorija laikosi bendros nuostatos, kad, pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti ir nagrinėti teisme renkami tik BPK nustatyta tvarka, o kitų įstatymų nustatyta tvarka gali būti tik ieškoma duomenų

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio mėn. 1 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/83588>.

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija [Interaktyvus][žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.html>.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.html>.

šaltinių, kuriuos nustačius atliekami proceso veiksmai.¹⁶⁷ Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas slapto sekimo taikymo pagrindus ir tvarką Lietuvos Respublikos BPK 160 str. nurodo, kad slaptas sekimas yra galimas tiriant bet kokią nusikalstamą veiką (šis terminas apima nusikaltimą ir baudžiamąjį nusižengimą) ikiteisminio tyrimo stadijoje. Iš slaptų tyrimo veiksmų, reglamentuotų Lietuvos Respublikos BPK, remiantis pažintiniu, informacijos (duomenų) turėtojų/nešiotojų judėjimo ir komunikavimo erdvių kriterijais išskirtini artimiausi savo esme slaptam sekimui tyrimo veiksmai: elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas (BPK 154 str.); savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai (BPK 158 str.).

Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas ir kaupimas teisinėje literatūroje, tarp praktikų dar vadinamas sekimo kibernetinėje erdvėje, elektroninio sekimo terminais. Nors šis tyrimo veiksmas yra pakankamai „jaunas“ (pradėtas taikyti atsiradus telefoniniam ryšiui) lyginant su slaptu sekimu, bet dažnai taikomas tiriant labai sunkius ir sunkius nusikaltimus. Jau pačiame tyrimo veiksmo pavadinime nurodoma specifinė informacijos (duomenų) ieškojimo, rinkimo ir fiksavimo vieta – elektroniniai ryšių tinklai, kuriuose informacija perduodama laidiniais ir belaidžiais tinklais, (naudojant radiją, palydovinių ryši) tarpusavyje sujungtais ryšio priemonėmis.¹⁶⁸ Elektroninių ryšių tinklų sąvoka taip pat apima optinius tinklus, leidžiančius trečiosioms šalims perduoti signalus, naudojant savo komutacijos arba nukreipimo įrenginius.¹⁶⁹

Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo esmė yra stebėti dviejų asmenų nutolusių vienas nuo kito materialioje erdvėje šimtus, tūkstančius kilometrų bendravimą, perimant elektroninio ryšio tinklais perduodamą įvairaus pobūdžio informaciją (duomenis) tiek žodine, tiek užrašyta simbolių, ženklų pagalba. Stebėjimas yra vykdomas kryptingai, bet vietoj tiesioginio, vizualaus stebėjimo yra stebima elektroninės įrangos pagalba, t. y. susipažįstama su asmenų perduodamos informacijos (duomenų) turiniu elektroninių ryšių tinklais (toliau – tinklais) elektroninėje/kibernetinėje erdvėje realiuoju laiku. Šio veiksmo išskirtiniai požymiai:

¹⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio mėn. 1 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/83588>.

¹⁶⁸ Europos Komisijos Direktyva 2002/77 EB dėl konkurencijos ryšių tinklų ir paslaugų rinkose [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: http://www.transp.lt/lt/susisiekimo_sistema/elektroniniai_ryusiai/svarbiausi_sektorius_veikla_reglamentuojantys_teises_aktai.

¹⁶⁹ Europos Komisijos Direktyva 2002/77 EB dėl konkurencijos ryšių tinklų ir paslaugų rinkose [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: http://www.transp.lt/lt/susisiekimo_sistema/elektroniniai_ryusiai/svarbiausi_sektorius_veikla_reglamentuojantys_teises_aktai.

elektroninė/kibernetinė erdvė, bendravimui tarp žmonių, informacijos perdavimui, jos perėmimui naudojama elektroninė įranga (šis terminas apima ir technines priemones), informacijos perėmimo vieta – elektroninių ryšių tinklai. Perimamos informacijos (duomenų) fiksavimo momentas tinkluose dažnai skiriasi nuo slapto sekimo metu taikomų fiksavimo būdų, tiksliau atliekant tyrimo veiksmą reglamentuotą Lietuvos Respublikos BPK 154 str., perimtos informacijos (duomenų) turinys tuoj pat yra fiksuojamas elektroninės įrangos informacijos kaupikliuose, laikmenose. Tuo tarpu slapto sekimo metu surinkta informacija (duomenys) ne visada užfiksuojami tuoj pat, t. y. užfiksuojama praėjus tam tikram laiko tarpui nuo slapto sekimo atlikimo.

Išskirti sekimui elektroninėje/kibernetinėje erdvėje būdingi požymiai leidžia daryti išvadą, kad elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, fiksavimas ir kaupimas vyksta realiuoju laiku kibernetinėje erdvėje, slapta aptinkant, perimant ir užfiksuojant asmenų perduodamas per laidinius ir belaidžius tinklus (naudojant radiją, palydovinį ryšį), tarpusavyje sujungtais ryšio priemonėmis informacijos (duomenų) turinį.

Absoliuti dauguma įrodymų, kuriais grindžiami teismų sprendimai, yra gaunami ikiteisminio tyrimo įstaigoms ir prokuratūrai atliekant ikiteisminį tyrimą. Išsamus baigtinis ikiteisminio tyrimo įstaigų ir joms prilygintų asmenų, pareigūnų sąrašas yra pateikiamas Lietuvos Respublikos BPK 165 str. Minėtos ikiteisminio tyrimo institucijos ir asmenys, pareigūnai, atlikdami ikiteisminį tyrimą negali slapto sekimo vykdymui pasitelkti privatų asmenį. Į tai nurodo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2008-04-29 nutartyje, pažymėdamas, jog *„kaip nustatyta Konvencijos, teisės į privatumą ir susižinojimo gerbimą ribojimas galimas tik pagal įstatymą, kuriuo įtvirtinamos tikslios apribojimo sąlygos (apribojimo leistinumas, apimtis, kontrolė ir pan.). Nagrinėjamu atveju valstybės institucija, atstovaujama kompetentingų valstybės pareigūnų, savavališkai pasitelkė privatų asmenį (liudytoją D. Š.) įrodymams baudžiamajame procese rinkti, taip vengdama jai nustatytų įstatymų reikalavimų. Liudytojas D. Š. rinko įrodymus – darė vaizdo ir garso įrašus – naudodamasis valstybės institucijos suteikta įranga ir oficialių valstybės pareigūnų kontroliuojamas. Taigi įrodymai (vaizdo ir garso įrašai, jų suvestinės, jų pagrindu atliktos ekspertizės ir pan.) byloje gauti neteisėtu būdu, suvaržant žmogaus teises (Konvencijos 8 straipsnis) ir pažeidžiant BPK 20 str. 4 d. reikalavimus.“*¹⁷⁰ Tokia LAT nuostata dėl privataus asmens pasitelkimo duomenims ikiteisminio tyrimo metu rinkti nelabai dera su kita nacionalinio įstatymo leidėjo suformuluota nuostata dėl leidimo privačiam asmeniui ieškoti, rinkti ir fiksuoti informaciją (duomenis) taikant

¹⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-04-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-141/2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>.

tyrimo veiksmą, reglamentuotą Lietuvos Respublikos BPK 158 str. „*Savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai*“, teisinėje literatūroje dar vadinamą slapta tyrėjų veikla. Dėl ypatingos žmogaus teisių instituto svarbos demokratinėje valstybėje, bet koks įsibrovimas į žmogaus teisių sritį turi būti itin tiksliai, aiškiai reglamentuotas įstatymu. Būtent šiame straipsnyje ir pasigendama įstatymo preciziškumo, pasireiškiančio tuo, kad nacionalinis įstatymų leidėjas reglamentuodamas tyrimo veiksmą Lietuvos Respublikos BPK 158 str. vartoja sąvoką „veiksmai“ daugiskaitos forma. Tai patvirtina besiformuojanti teisminė praktika dėl slaptų tyrimo veiksmų, numatytų Lietuvos Respublikos BPK 158 str. taikymo,¹⁷¹ nustatanti, kad savo tapatybės neatskleidžiantys ikiteisminio tyrimo pareigūnai (ypatingais atvejais – asmenys, kurie nėra ikiteisminio tyrimo pareigūnai) gali atlikti šiuos veiksmus: slapta patekti į gyvenamąsias ir negyvenamąsias patalpas, transporto priemones ir jas arba jose esančius daiktus ir dokumentus apžiūrėti ar paimti ir (ar) šiose patalpose, transporto priemonėse įrengti, eksploatuoti ar išmontuoti technines priemones, ar atlikti kitus su tuo susijusius teisėtus veiksmus; užmegzti ryšius su asmenimis, tapusiais nusikalstamos veikos tyrimo objektais ir šių kontaktų metu slapta daryti asmenų pokalbių, kitokio susižinojimo ar veiksmų vaizdo ir (ar) garso įrašus; slapta naudoti technines priemones, kontroliuojant ar fiksuojant asmenų pokalbius, kitokį susižinojimą ar veiksmus, kai nėra vienam pokalbio, kitokio susižinojimo ar veiksmų dalyviui apie tokią kontrolę nėra žinoma (išskyrus elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę).¹⁷² Tai leidžia daryti išvadą, kad tai yra ne vienas tyrimo veiksmas, o daug atskirų, savarankiškų veiksmų. Dalis veiksmų kaip: patekimas į fizinėmis ribomis apibrėžtą teritoriją turint tikslą įrengti technines priemones (mikrofoną, siųstuvą, vaizdo kamerą ir pan.) skirtas asmenų bendravimui perimti; palaikyti jau įrengtų techninių priemonių darbinę būseną; baigus tyrimo veiksmą jas išmontuoti turi savyje pažintine prasme stebėjimo elementą, kuris pasireiškia slaptu objektų ir juos supančios aplinkos nepertraukiamą stebėjimą akimis ar/ir regos lauką padidinančiais prietaisais, turint visai skirtingą tikslą nei slapto sekimo metu, t. y. nerinkti tyrimui reikšmingų duomenų, o tik parinkti tinkamiausią momentą patekimui į objektą turint tikslą įrengti jame techninę įrangą; palaikyti jos darbinę būseną; paimti sukauptą informaciją (duomenis) iš informacijos kaupiklio; išmontuoti technines priemones baigus tyrimo veiksmą. Tai leidžia teigti, kad Lietuvos Respublikos BPK 158 str. reglamentuoti tyrimo veiksmai, apimantys slaptą patekimą į gyvenamąsias ir negyvenamąsias patalpas, transporto

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

¹⁷² Ancelis, P.; Aleksonis, G.; Bučiūnas, G.; Juškevičiūtė, J.; Šalčius, M., Šlepetys, R.; Šukys, M. Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese. vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 226–227.

priemonės tikslu įrengti, eksploatuoti ar išmontuoti technines priemones tėra tik organizacinio-techninio pobūdžio veiksmai, kurie parengia „dirvą“ vieno ar/ir kelių tyrimo veiksmų, pažintine prasme artimų slaptam sekimui, taikymui, o būtent: 1) užmezgus ryšius su asmenimis, tapusiais nusikalstamos veikos tyrimo objektais, šių kontaktų metu slapta daryti asmenų pokalbių, kitokio susižinojimo ar veiksmų vaizdo ir (ar) garso įrašus; 2) taikyti technines priemones, siekiant kontroliuoti ir fiksuoti asmenų pokalbius, kitokią susižinojimą ar veiksmus, išskyrus elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę. Analizuojant šį tyrimo veiksmą pastebimi teisinio reglamentavimo trūkumai, kurie bandomi šalinti daugiausiai Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijų pagalba. Dėl minėto pareigūno įgaliojimo aiškinti teisės normų aktuose išreikštos įstatymo leidėjo nuostatos kokie veiksmai galimi taikant šį tyrimo veiksmą, teisės praktikų ir mokslininkų bendruomenėje vyksta diskusijos. Jau pats minėto tyrimo veiksmo pavadinimas suponuoja, kad įstatymu leidžiamus veiksmus gali atlikti tik ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kuris kaip nurodoma Lietuvos Respublikos BPK 18 str. *„yra ikiteisminio tyrimo įstaigoje dirbantis asmuo, kuris šios įstaigos ar jos padalinio vadovo pavedimu atlieka šio Kodekso numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus: siekia nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir tokios veikos aplinkybes.“*¹⁷³ Lietuvos Respublikos BPK 158 str. 6 d. nurodoma priešingai, t. y. kad *„ypatingais atvejais, kai nėra kitų galimybių nustatyti nusikaltimus darančius asmenis, šiame straipsnyje nustatyta tvarka tyrimą gali atlikti ir asmenys, kurie nėra ikiteisminio tyrimo pareigūnai.“*¹⁷⁴ Iš to seka išvada, jog vis dėlto baudžiamajame procese, esant įstatymu apibrėžtomis sąlygomis ir išimtiniam atvejui, privatus asmuo gali dalyvauti atliekant tyrimo veiksmą, kurio metu techninių priemonių pagalba gali būti atliekama kontrolė ir fiksuojami asmenų pokalbiai, kitoks susižinojimas ar veiksmai. Įstatymo leidėjo įvestas šio tyrimo veiksmo subjektas – privatus asmuo logiškai prieštarauja nagrinėjamo veiksmo prigimčiai ir jo taikymo subjektų aspektu. Jau pats aptariamo tyrimo veiksmo, reglamentuoto Lietuvos Respublikos BPK 158 str., pavadinimas vienareikšmiškai įvardija teisinio santykio subjektą – ikiteisminio tyrimo pareigūną. Tad siekiant pašalinti šį loginį neatitikimą, siūlytina Lietuvos Respublikos BPK 158 str. pavadinimą *„Savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai“* pakeisti į *„Slapti tyrimo veiksmai“* ir nurodyti kokie konkretūs veiksmai slypi už aptariamo pavadinimo. Tai leistų išvengti įvairių interpretacijų dėl šio veiksmo taikymo, prisidėtų prie tinkamos pusiausvyros tarp visuomenės

¹⁷³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 9 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 9 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą suradimo. Šiuo metu minėtas išsamus, baigtinis sąrašas veiksmų, kuriuos galima taikyti remiantis Lietuvos Respublikos BPK 158 str. yra kildinamas iš Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintų rekomendacijų, kurios pagal teisinę galią yra poįstatyminis teisės normų aktas. Nors dalis paminėtų Lietuvos Respublikos BPK 158 str. veiksmų savo esme yra labai artimi slaptam sekimui, visgi tai nėra tiesiogine žodžio prasme klasikinis slaptas sekimas, nes fizine prasme nejudama paskui sekimo objektą materialioje erdvėje. Taigi savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai apima įvairius pagal išibrovimo intensyvumą į žmogaus privatumą veiksmus, atliekamus tiek kartu su kitais veiksmais reglamentuotais tame pačiame teisės akte, tiek su kitais tyrimo veiksmais reglamentuotais kituose Lietuvos Respublikos BPK straipsniuose.

Nepaisant veiksmų įvairovės, pažintinių metodų vyravimo, galima išvelgti savotišką konkurenciją tarp slaptų tyrimo veiksmų ikiteisminio tyrimo metu ieškant ir renkant informaciją (duomenis). Baudžiamojoje teisėje gali būti taikomos kelios teisės normos vieno visuomeninio santykio reguliavimui ir yra preciziškai suformuluotos, aiškios taisyklės, kurios taikytinos norint įveikti iškilusią teisės normų konkurenciją. Priešingai, baudžiamajame procese kur einama nuo abejonių link tiesos nustatymo, baudžiamosios teisės normų konkurencijos įveikimo taisyklės negali būti panaudotos dėl baudžiamųjų procesinių teisinių santykių, atsiradusių pradėjus ikiteisminį tyrimą ar privatų kaltinimą skirtingos teisinės prigimties, reguliuojamo dalyko specifikos ir pan. Autoriaus nuomone, baudžiamajame procese slaptų tyrimo veiksmų konkurencija būtų galima įvardinti optimalaus pasirinkimo terminu taikant slaptus tyrimo veiksmus. Pasirenkant koks slaptas tyrimo veiksmas bus taikomas būtina atsižvelgti į šiuos veiksnius: tyrimo veiksmo paskirtis; taikymo sąlygų, faktinio pagrindo, būtinumo buvimas; koks spėjamasis rezultatas gali būti pasiektas tyrimo veiksmu; išibrovimo į asmens privatų gyvenimą intensyvumas

Taigi priimant sprendimą dėl konkretaus slaptų tyrimo veiksmo pasirinkimo rekomenduotina vadovautis konstituciniais baudžiamojo proceso principais, pasirinkto tyrimo veiksmo efektyvumo ir ekonomiškumo kriterijais, siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą.

2.3.2. Slaptas sekimas ir kiti panašaus pobūdžio informacijos rinkimo būdai reglamentuoti ne Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse

Greitas ir išsamus nusikalstamų veikų atskleidimas ir tinkamas įstatymo pritaikymas galimas tik aprūpinant ikiteisminio tyrimo įstaigas, prokuratūrą patikima informacija

(duomenimis) apie nusikalstamas veikas. Tam tikslui yra atliekama žvalgybinio pobūdžio veikla, kuri, autoriaus nuomone, Lietuvos Respublikos teisės aktuose ilgą laiką buvo įvardijama ne visai tikslia sąvoka „operatyvinis tyrimas.“ 2012 m. spalio 2 d., priėmus Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymą, šis netikslumas buvo pašalintas. Vienas iš kriminalinės žvalgybos tyrimo pradėjimo pagrindų yra nurodytas minėto įstatymo 8 str. 1 d. 1 p.¹⁷⁵ Iš to išplaukia išvada, kad ikiteisminį tyrimą ir kriminalinės žvalgybos tyrimą sieja toks pat socialinis reiškinys kaip nusikalstama veika. Ne kiekviena valstybės institucija gali vykdyti kriminalinės žvalgybos tyrimą, o tik tos valstybės institucijos, kurioms įstatymu yra suteikta teisė užsiimti kriminalinės žvalgybos veikla. Minėtų institucijų išsamus, baigtinis sąrašas yra pateikiamas aukščiau paminėto įstatymo 2 str. 11 p., kurios derindamos viešus ir slaptus informacijos rinkimo būdus renka ir pateikia informaciją (duomenis) ikiteisminio tyrimo įstaigoms ir prokuratūrai apie nusikalstamas veikas. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo 2 str. 8 d. 8 p. įvardijamas vienas iš kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų kaip sekimas, kuris detalčiau reglamentuojamas minėto įstatymo 15 str.¹⁷⁶ Šis veiksmas savo esme ir turiniu yra beveik tapatus slaptam sekimui, bet šis informacijos rinkimo būdas yra taikomas ne tik renkant informaciją (duomenis) apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba apie apysunkius nusikaltimus, išvardintus Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo (toliau kriminalinės žvalgybos įstatymas) 8 str. 1 d. 1 p., bet ir ieškant pasislėpusį įtariamąjį, kaltinamąjį, nuteistąjį, dingusį be žinios asmenį; vykdant asmenų apsaugą nuo nusikalstamo poveikio. Kai tuo tarpu slaptas sekimas taikomas atliekant ikiteisminį tyrimą, o sekimas kriminalinės žvalgybos plotmėje taikomas ne tik nusikalstamų veikų atskleidimui, bet vykdant kitus uždavinius numatytus kriminalinės žvalgybos įstatyme. Tai atitinka Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą teisminę praktiką 2007-12-01 apžvalgoje dėl baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje, skelbiančioje, kad „*pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, renkami tik BPK nustatyta tvarka, o kitų įstatymų nustatyta tvarka gali būti tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustačius, atliekami proceso veiksmai.*“¹⁷⁸ Tai leidžia teigti, kad galima taikyti tuos kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus, kuriems nereikalingas teismo leidimas, pvz., kriminalinės žvalgybos įstatymo 2 str. 8 d. 8 p. minima

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/160534?nr=2#X88ad794d946a42d0bf135fd1ba77113b>.

¹⁷⁶ Ten pat.

¹⁷⁸ Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/83588>.

informacijos rinkimo būdą – sekimą. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-05-08 nutarime pažymima, kad „*ikiteisminis tyrimas apima ir operatyvinę veiklą (aut. po kriminalinės žvalgybos įstatymo priėmimo ši veikla vadinama kriminaline žvalgyba)*“.¹⁷⁹

Tad galima daryti išvadą, kad slapta sekimas reglamentuotas Lietuvos Respublikos BPK 160 str. ir sekimas reglamentuotas Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo 15 str. skiriasi vienas nuo kito teisiniu reglamentavimu, paskirtimi, tyrimo teisinės formos išraiška, siekiamu tikslu, sprendžiamais uždaviniais. Gana dažnai įrodymais baudžiamojoje byloje yra pripažįstami duomenys, gauti remiantis ne tik BPK, kriminalinės žvalgybos įstatymu, bet ir kitų įstatymų nustatyta tvarka, o būtent teisėsaugos institucijų veiklą reglamentuojančių įstatymų tvarka: Policijos veiklos, Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Advokatūros ir kt. įstatymai. Minėtų įstatymų tvarka duomenys paprastai yra gaunami dar prieš pradėdant ikiteisminį tyrimą. Kaip nurodyta Lietuvos Respublikos BPK 20 str. 1 d. „*įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys*“.¹⁸¹

Panašus į slaptą sekimą informacijos rinkimo būdas yra reglamentuotas Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymo 18 str. „Policijos pareigūno bendrosios teisės“ 1 d. 3 p. skelbiančiame, kad „*< > persekiodamas asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, ar nusikaltėlį, besislepiantį nuo teisėsaugos institucijų*“.¹⁸² Nors asmens persekiojimas daug kuo panašus į slaptą sekimą, o būtent fiziniu judėjimu paskui asmenį realiuoju laiku materialioje erdvėje, visgi pagrindinis judėjimo paskui asmenį tikslas yra jo fizinis sulaikymas įtariant nusikalstamos veikos padarymu, o ne informacijos (duomenų) reikšmingų nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti teisme rinkimas, fiksavimas tiesiogiai, slapta stebint asmenį. Teisė slapta sekti nesuteikiama policijos rėmėjui, kurio funkcijos ir teisės įtvirtintos Lietuvos Respublikos policijos rėmėjų įstatymo 4 ir 5 str.¹⁸³ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymo 18 str. 1 d. 12 p. skelbia, kad „*policijos pareigūnas turi teisę, užtikrindamas policijos uždavinių*

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-05-08 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 str. 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000508.html>.

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

¹⁸² Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www.istatymas.lt/istatymai/policijos_veiklos_istatymas.html.

¹⁸³ Lietuvos Respublikos policijos rėmėjų įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=212206.

įgyvendinimą ir nepažeisdamas įstatymais garantuoto asmens privataus gyvenimo neliečiamumo, fotografuoti, daryti garso ar vaizdo įrašus.“¹⁸⁵

Iš to išplaukia, kad, persekiodamas asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, nusikaltėlių, ir fiziškai jį sulaikius, esant galimybei policijos pareigūnas turi teisę daryti garso ar vaizdo įrašus, fotografuoti siekiant išsamiau užfiksuoti visas įvykio aplinkybes.

Policijos uždaviniai nurodomi ne tik policijos veiklą reglamentuojančiame Policijos veiklos įstatyme, bet ir kituose teisės normų aktuose. Kaip nurodyta Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymo 2 str. 16 p., 4–6 str., 10 str. 9 d. eismo priežiūrą vykdo specializuoti policijos padaliniai ir įgalioti policijos pareigūnai, kuriems, užtikrinant eismo saugumą, suteikta teisė imtis priemonių kontroliuojant eismo saugumą.¹⁸⁶ Taigi policija turi teisę ir slapta, stebėti eismo dalyvių veiksmus valdant transporto priemones, sekant policijos patrulių automobiliuose įmontuotų vaizdo kamerų pagalba. Savo ruožtu policijos pareigūnai, vykdantys eismo saugumo užtikrinimo uždavinius, gali būti slapta sekami. Tai patvirtina ir besiformuojanti teismų praktika. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000-05-08 nutarime konstatavo, kad „*valstybės bei savivaldybių pareigūnų ir tarnautojų veikla, susijusi su valstybės bei savivaldybių valdžios ir valdymo funkcijų įgyvendinimu, visada yra viešo pobūdžio. Demokratinėje teisinėje valstybėje jos pareigūnų ir tarnautojų viešas pareigų atlikimas yra vienas esminių principų, saugančių nuo jų savivalės ar piktnaudžiavimo.*“¹⁸⁷

Valstybės pareigūnų veikla yra reglamentuojama ne tik įstatymais, bet ir žemesnės teisinės galios teisės aktais. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos policijos generalinio komisaro 2002 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. 660 patvirtinta instrukcija reglamentuoja viešo asmens – policijos pareigūno darbo kokybės kontrolę, kurios metu, užfiksavus nusikalstamus veiksmus, gauti rezultatai gali būti pripažinti įstatymų nustatyta tvarka įrodymais. Tai išplaukia iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 21 d. nutarties baudžiamojoje byloje Nr. 2K-398/2010 skelbiančios, kad „*tarnybos metu patrulių G. M. ir A. Š. ekipažas buvo slapta tikrinamas remiantis Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. 660 patvirtinta Policijos patrulių veiklos instrukcija. Pagal minėtos instrukcijos IV skyriaus „Policijos patrulių veiklos*

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=325623.

¹⁸⁶ Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 29 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323450.

¹⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-05-08 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 str. 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000508.html>.

organizavimo ir vykdymo kontrolė“ nuostatas slapto tikrinimo metu tikrintojas slapta stebi tikrinamuosius ir esant būtinumui gali naudoti garso ir vaizdo įrašymo priemones, o apie slapto tikrinimo rezultatus surašo tarnybinį pranešimą ir pateikia policijos įstaigos vadovui <...>.”¹⁸⁸

Policijos patrulių veiklos instrukcija yra teisės aktas, priimtas vadovaujantis Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymu. Slaptas patrulių tarnybos tikrinimas yra viena iš viešas funkcijas įgyvendinančios valstybės tarnybos – policijos – pareigūnų darbo kokybės kontrolės, kartu ir bendrosios teisės pažeidimų prevencijos formų. Toks tikrinimas iš anksto nesiejamas su konkrečiais pareigūnais ir yra vykdomas ne pagal ikiteisminio tyrimo taisyklės. Šiuo atveju svarbu, kad tokie žemesnės teisinės galios teisės aktai būtų priimti vadovaujantis įstatymu.

Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo (toliau – ADTAĮ) nuo 2009 m. sausio 1 d. įsigaliojusioje redakcijoje reglamentuojamas vaizdo stebėjimas, kurio samprata pateikta ADTAĮ 2 str. 16 p.¹⁸⁹ Daugelis valstybinių institucijų, privatūs ūkio subjektai sumontavo vaizdo kameras galinčias priartinti vaizdą ir užfiksuoti visus darbuotojo veiksmus, pvz., darbuotojo skaitomus ar pildomus asmeninius užrašus. Tai sukėlė diskusijas dėl vaizdo stebėjimo priemonių įrengimas tam tikrose vietose teisėtumo, asmens teisės į privatumą pažeidimo. Įstatymų leidėjas pakoregavo Lietuvos Respublikos ADTAĮ nuostatas, nustatydamas reikalavimus vaizdo stebėjimo priemonių (angl. *CCTV closed circuit television*) įrengimui, nustatydamas draudimus įrengti vaizdo kameras, kuriose žmogus pagrįstai tikisi absoliučios privatumo apsaugos ir kur toks stebėjimas žemintų žmogaus orumą (pavyzdžiui, tualetuose). Vaizdo stebėjimas turi slaptam sekimui būdingus bruožus, kaip nepertraukiamumas, betarpiškas vykdymas realiuoju laiku materialioje erdvėje, informacijos rinkimas. Vis dėlto stebint vaizdo kameromis informacijos rinkimo tikslas yra orientuotas į nusikalstamų veikų, teisės pažeidimų prevenciją, darbo drausmės užtikrinimą, o ne į nusikalstamų veikų atskleidimą kaip tai yra daroma slapto sekimo atveju.

Lietuvos Respublikos masinės informacijos priemonėse galima aptikti skelbimų, siūlančių privataus detektyvo paslaugas surenkant sutuoktinio neištikimybės įrodymus.¹⁹⁰ Tokios paslaugos atlikimas neįmanomas be asmens slapto sekimo. Lietuvoje šiuo metu

¹⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-09-21 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-398/2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>.

¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=7&item=doc&Aktoid=92516&LoggedIn=1>.

¹⁹⁰ Privatačių detektyvų biuras [Interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.detective.lt/pages/lt/spaudoje.php?lang=LT>.

paslaugas teikiantys privačių detektyvų biurai faktinių aplinkybių konstatavimui samdo antstolius, kuriems pagal Lietuvos Respublikos antstolių įstatymo 21 str. 2 d. 2 p. leidžiama konstatuoti faktines aplinkybes.¹⁹¹ Nors parengiamąjį darbą realiai atlieka privatūs detektyvai, o antstolis iškviečiamas tik tuomet, kai reikia užfiksuoti juridškai reikšmingą įvykį ar veiksmą, surašant faktinių aplinkybių konstatavimo protokolą, pvz., fiksuojant vieno iš sutuoktinių susitikimus. Tai leidžia daryti prielaidą, kad privatūs detektyvai atlieka asmens tiesioginį stebėjimą, fiksuodami juridškai reikšmingus veiksmus techninių priemonių pagalba. Privačią detektyvinę veiklą reglamentuojančio įstatymo nebuvimas iškelia asmens teisės į privataus gyvenimo apsaugą problemą, sąlygoja visuomenės nepatiklų požiūrį į šios rūšies paslaugų teikėjus Lietuvoje. Tad 2011 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Respublikos Seimo valdyba sudarė darbo grupę privačios detektyvinės veiklos įstatymo projektui rengti.¹⁹² Rengiamo įstatymo projekto Nr. XIP-4305 10 str. išsamiaje baigtiniame privačios detektyvinės veiklos paslaugų sąrašė slaptas sekimas neminimas, o šio įstatymo projekto 11 str. 2 d. 2 p. įtvirtinta imperatyvi nuostata, draudžianti privačiam detektyvui atlikti operatyvinius bei procesinius veiksmus, reikalaujančius teismo leidimo. Privatus detektyvas gali teikti įstatymų apibrėžtas paslaugas siekiant nustatyti asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, esant privalomai sąlygai: sutarčiai su klientu dėl paslaugų teikimo. Įstatymo dėl privačios detektyvinės veiklos 10 str. 1 d. 4 p. projekte skelbiama, kad privačios detektyvinės veiklos paslaugos gali būti teikiamos „*baudžiamajam procesui galinčių turėti reikšmės asmenų, daiktų, dokumentų, duomenų, kitos galimai reikšmingos informacijos ar jos šaltinių nustatymas ar paieška kliento prašymu.*“¹⁹⁴

Privatūs juridiniai asmenys, užsienio juridinių asmenų filialų ir valstybės bei savivaldybių įmonės (toliau – saugos tarnybos), teikdamos fizinę asmens ir turto apsaugą, tiesiogiai stebi supančią aplinką, tačiau tai yra visai kitas veiksmas savo paskirtimi, prasme, kuris įtvirtintas Lietuvos Respublikos asmens ir turto saugos įstatyme reguliuojančiame fizinę asmens ir turto apsaugą ir nesuteikia saugos tarnyboms teisės atlikti slaptą sekimą.¹⁹⁵

Remiantis Lietuvos Respublikos BPK, Lietuvos Respublikos asmens ir turto saugos įstatymu, teismų praktika galima teigti, kad privatus detektyvas ir saugos tarnyba nėra

¹⁹¹ Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=332317.

¹⁹² Iš Seimo valdybos. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4444&p_d=117100&p_k=1.

¹⁹⁴ Lietuvos Respublikos privačios detektyvinės veiklos įstatymo projektas Nr. XIP-4305. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://kaveikiavaldzia.lt/docs/2012/04/11/89225>.

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos asmens ir turto saugos įstatymas. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=238254.

kriminalinės žvalgybos ir ikiteisminio tyrimo subjektai, todėl šie subjektai negali taikyti slapto sekimo savo veikloje.

Kita gana populiarė Lietuvoje ir užsienyje tyrimo rūšis yra žurnalistinis tyrimas (nors Lietuvoje atliekamus žurnalistinius tyrimus ne visada galima pavadinti minėtu terminu dėl jų nuoseklumo stokos, nepakankamo informaciją patvirtinančių faktų pateikimo ir sisteminimo), atliekamas privataus asmens – žurnalista. Pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2 str. 72 p. žurnalistas – tai „fizinis asmuo, kuris profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą viešosios informacijos rengėjui pagal sutartį su juo ir (ar) yra žurnalistų profesinės organizacijos narys.“¹⁹⁶ Pagal pateiktą apibrėžimą norint vadintis žurnalistu kaip ir nebūtinai išsilavinimo cenzas, pakanka tik prisidėti prie viešos informacijos rinkimo, platinimo. Autoriaus manymu, būtina tikslesnė išgryninta žurnalista sąvoka, pakeičiant esamą Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2 str. 72 p. ir papildant nuostatomis dėl žurnalista išsilavinimo, nepriekaištingos reputacijos, priklausomumo profesiniam žurnalistų susivienijimui. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo (toliau – VIĮ) 5 str. 1 d. numatyta, kad galima „rinkti informaciją ir ją skelbti visuomenės informavimo priemonėse; <...> užsirašinėti, fotografuoti, filmuoti, naudotis garso ir vaizdo technikos priemonėmis, taip pat kitais būdais fiksuoti informaciją, išskyrus šio įstatymo 13 straipsnyje nurodytus atvejus.“ Tačiau šio įstatymo 13 str. 2 d. nurodoma, kad „šio straipsnio 1 dalyje nurodyti draudimai netaikomi fiksuojant teisės pažeidimus.“¹⁹⁸ VIĮ nuostatos suteikia teisę privatiems fiziniams asmenims rinkti informaciją apie asmens privatų gyvenimą naudojant stebėjimo metodą, kuris būdingas slaptam sekimui. Tai reiškia, kad atsiranda teisės į asmens privatumo užtikrinimo garantijų ir privatumo ribų problema. Šis teisinis konfliktas iškyla, kai reikia spręsti juridinę koliziją tarp žmogaus teisės į privataus gyvenimo slaptumą ir viešo intereso – visuomenės teisės žinoti. 1890 m. JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjas S. D. Warrenas ir L. B. Brandeisas straipsnyje „Teisė į privatumą“ (angl. *The right to privacy*) pirmą kartą suformulavo asmens privataus gyvenimo neliečiamumą kaip teisę „būti paliktam vienam“ (angl. *right to be alone*).¹⁹⁹ Minėti autoriai pripažino, kad ši teisė nėra absoliuti ir gali būti ribojama viešo intereso naudai, t. y. suformulavo doktriną, kad viešųjų ir privačių asmenų asmeninio gyvenimo apsaugos atžvilgiu turi būti taikomi skirtingi standartai. Tai patvirtina teismų praktika. Lietuvos

¹⁹⁶ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280580&p_query=&p_tr2=.

¹⁹⁸ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280580&p_query=&p_tr2=.

¹⁹⁹ Warren and Brandeis *The right to privacy* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warr2.html.

Aukščiausiasis Teismas 1998-06-11 apžvalgoje dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7 str., 71 str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas,²⁰⁰ apibrėžė kriterijus, kuriais remiantis asmuo yra priskiriamas viešo asmens kategorijai. Tuo pačiu ir teisė skleisti informaciją apie privataus ir vadinamojo viešo asmens privataus gyvenimo aplinkybes skiriasi. Sunkumų sukelia atribojimas pagrįsto ir teisėto domėjimosi žmogaus privačiu gyvenimu nuo savavališko ir neteisėto kišimosi, kuri draudžia Lietuvos Respublikos Konstitucija. Atribojimo kriterijai numatyti Lietuvos Respublikos CK 2 knygos 23 str. 3 d. skelbiančioje, kad „draudžiama skleisti surinktą informaciją apie asmens privatų gyvenimą, nebent atsižvelgiant į asmens einamas pareigas ar padėtį visuomenėje, tokios informacijos sklaidimas atitinka teisėtą ir pagrįstą visuomenės interesą tokią informaciją žinoti.“²⁰² 1986 m. EŽTT sprendimas byloje *Lingens v. Austria* (41–47 paragrafai) suformulavo principinę nuostatą, kad spauda privalo ne tik skelbti informaciją, nuomones, bet visuomenė turi teisę gauti informaciją.²⁰³ Kiekvienu atveju būtina ieškoti protingos ir sąžiningos pusiausvyros tarp šių dviejų teisės saugomų vertybių, atsižvelgiant į konkrečios bylos faktus. Konstitucinė nuostata įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 str. įpareigoja žmogų, įgyvendinant savo teises bei naudojantis savo laisvėmis, laikytis Konstitucijos bei įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.²⁰⁴ Į tai atkreipė dėmesį Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000-05-08 nutarime, pažymėdamas, kad „žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei.“²⁰⁶ Teisę į privatumą galima riboti tik tada, kai

²⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1998-06-11 apžvalga „Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 7 str., 71 str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/25560>.

²⁰² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687.

²⁰³ *Lingens v. Austria* [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Lingens%20%7C%20v.%20%7C%20Austria&sessionid=87218188&skin=hudoc-en>.

²⁰⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.html>.

²⁰⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-05-08 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198-1 str. 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000508.html>.

toks ribojimas yra numatytas įstatymu siekiant teisėtų tikslų, tarp kurių paminėtinas kelio užkirtimas nusikalstamos veikos padarymui. Taigi viešojo asmens statusas visuomenėje tiesiogiai koreliuoja jo privatumo apsaugos laipsnį ir visuomenės informavimo priemonių teisės laipsnį skleisti informaciją apie viešo asmens privataus gyvenimo aplinkybes lyginant su privačiu asmeniu.

Tad darytina išvada, kad žurnalistas, laikydamasis įstatymo reikalavimų, gali rinkti informaciją (duomenis) apie privatų asmens gyvenimą, stebėdamas asmenį, jo atliekamus veiksmus, stebimąjį supančią aplinką, siekdamas atskleisti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes.

Lietuvos Respublikos Konstitucija suteikia teisę jos piliečiui priešintis prievartai, atliekant veiksmus savo esme ir paskirtimi artimus kai kuriems tyrimo veiksmas, pvz., slaptam sekimui. Kaip nurodoma Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 str. „*tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką.*“²⁰⁷ Iš to išplaukia, jog siekiant apginti nuo prievartinio kėsinosi į Lietuvos valstybės konstitucinę santvarką, kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis turi teisę atlikti aktyvius veiksmus renkant informaciją (duomenis) apie daromą nusikalstamą veiką. Pvz., stebėti Lietuvos Respublikai priešiškų jėgų daromus veiksmus siekiant nuversti teisėtą valdžią; sekti asmenis darančius tokius veiksmus bei fiksuoti sekimo eigą techninių priemonių pagalba, t. y. atlikti veiksmus savo esme artimus slaptam sekimui. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 13 str. 2 d. leidžia kiekvienam informacijos (duomenų) rinkimą atliekančiam asmeniui filmuoti, fotografuoti, daryti garso ir vaizdo įrašus, fiksuojant teisės pažeidimus.

Apibendrinant galima teigti, kad slaptas sekimas ir kiti panašaus pobūdžio tyrimo veiksmai reglamentuoti Lietuvos Respublikos BPK yra atliekami ikiteisminio tyrimo stadijoje turint tikslą greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, o į slaptą sekimą panašaus pobūdžio informacijos (duomenų) rinkimo būdai reglamentuoti kituose skirtingos teisinės galios teisės aktuose (ne Lietuvos Respublikos BPK) yra atliekami įvairaus pobūdžio ir paskirties tyrimuose nebūtinai siekiant atskleisti nusikalstamą veiką.

²⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

3. SEKIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Teisės socialinė paskirtis įgyvendinama darant poveikį žmonių elgesiui teisės priemonėmis, t. y. teisiniu reguliavimu, kuris yra vienas iš svarbiausių teisės teorijos kategorijų. Teisinio reguliavimo priešastys įvairiose visuomeninėse santvarkose yra skirtingos. Pavyzdžiui, feodalinėje santvarkoje legalizuoti vienu socialinių grupių viršenybę kitų atžvilgiu ir organizuoti pavergtųjų pasipriešinimo nuslopinimą; valstybėse, pasirinkusiose teisinės valstybės kūrimo kelią, derinti skirtingų socialinių grupių priešingus interesus, palaikyti visuomenėje rimtį ir santarvę. Remdamasi principu „*smulkmenomis įstatymas ir teisėjas neužiima*“ (lot. *de minimis non curat lex et pretor*)²⁰⁸ teisė reguliuoja reikšmingiausius visuomeninius santykius, t. y. nustato, kas reguliuojama teise, o kas ne. Kriterijus, kuriuo remiantis įstatymų leidėjas nusprendžia, kuris visuomeninis santykis, kaip, kokia apimtimi bus reguliuojamas teisės normų aktais, yra tiesiogiai susietas su teisės samprata, o per ją su teisiniu reguliavimo metodu. Nuo įstatymo leidėjo valios priklauso kokia teisės samprata, koks teisinis reguliavimas bus pasirinktas reguliuojant vienokį ar kitokį visuomeninį santykį. Jei bus pasirinktas normatyvinis teisės sampratos kelias, įstatymų leidėjas turės išsamiai nurodyti teisės normų akte visuomeninio santykio atsiradimo, pasikeitimo ir pasibaigimo pagrindus, dalyvių teises bei pareigas. Jei bus pasirinkta demokratinė teisės samprata, tai teisinis reguliavimas negalės būti viską apimantis, detalai ir nuodugnai reglamentuojantis visuomeninio santykio atsiradimo, pasikeitimo ir pasibaigimo pagrindus, dalyvių teises bei pareigas. Tokia dilema iškyla įstatymų leidėjui, norint teisiškai reguliuoti slaptus tyrimo veiksmus: rinktis normatyvinį ar demokratinį teisinio reguliavimo metodą arba bandyti surasti tarp jų aukso vidurį. Spręsdama minėtą rebusą, kiekviena valstybė pasirenka ir taiko skirtingus slaptų tyrimo veiksmų teisinio reguliavimo modelius, atsižvelgdama į daugelį veiksnių, pvz., šalies istoriją, kultūrą, tradicijas, teisinės minties išsivystymo lygį. Slapto sekimo teisinio reguliavimo modelis iš esmės yra sukoncentruotas Lietuvos Respublikos BPK 160 str., o atskirais klausimais Lietuvos Respublikos BPK 4, 5, 18, 161, 165, 179, 199–201 str. Šis modelis bus tiriamas per teisės normų akto juridinės konstrukcijos; galimybių taikyti naujausius mokslo ir technikos pasiekimus; politinių partijų poveikio baudžiamajai politikai prizmes. Taip pat bus atliekamas lyginamasis užsienio šalių slaptų tyrimo veiksmų reguliavimo modelio tyrimas, siekiant atskleisti atskirų slaptų tyrimo veiksmų teisinio reguliavimo ypatumus, kurie gali būti naudingi tobulinant Lietuvos Respublikos BPK 160 str.

²⁰⁸ List of latin phrases [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin_phrases_\(D\)](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin_phrases_(D)).

3.1. Teisinė sistema

Panaši teisės kultūra, teisinė istorija jungia įvairių šalių teises sistemas į giminingų teisės sistemų grupes. Teisės doktrinoje yra skiriamos bendrosios teisės tradicijos (anglosaksų), kontinentinės (romanų-germanų), religinės ir mišrios teisės sistemos. Vienas kriterijų, leidžiantis atriboti kontinentinės teisės sistemą nuo bendrosios teisės tradicijos yra teisės aktų išorinės išraiškos forma ir koncentracijos laipsnis, t. y. ar teisės aktas pateikiamas kaip vientisas teisės aktų rinkinys (kodeksas) ar kaip atskiras, pavienis teisės aktas, reglamentuojantis labai siaurą teisinę erdvę, dažniausiai vieną ar kelius vienarūšius teisinius santykius, pvz., kylančius skiriant ir taikant slaptus tyrimo veiksmus. Dėl įvairių faktorių, pvz., teisinės kultūros, konkrečios šalies teisinės minties išsivystymo lygmens, kai kurios šalys pirmenybę suteikė kodifikuotiems teisės aktų rinkiniams, kai kurios – pavieniams teisės aktams. Atskirose istorinėse epochose dominavusios valstybės, norėdamos įtvirtinti valdžią užkariauotose teritorijose ir jas suvienyti į vieną teritorinį junginį, sustiprinti savo įtaką užkariauotose žemėse, pasitelkė įvairius instrumentus minėtiems tikslams pasiekti tarp jų ir teisinius, reguliuojant įvairius visuomeninius santykius užkariauotose teritorijose, tuo išplatindamos vieną ar kitą teisinę sistemą užkariauotose teritorijose.

Britų imperija suformulavo bendrosios teisės tradicijos teisinės sistemos koncepcinius pamatus, kurių vienas iš kriterijų skiriančių nuo kontinentinės teisės yra teisės aktų kodifikavimo laipsnis, t. y. reglamentuoti atskirais teisės aktais vienos rūšies visuomeninius santykius, tarsi savotiškai abstrahuojantis nuo kitų santykių reguliuojamų kitais teisės aktais. Norint visapusiškai suprasti teisės akte įkūnytą įstatymo leidėjo teisinio poveikio mechanizmo esmę visuomeniniams santykiams, būtina susipažinti su kitais atskirais teisės aktais. Ši teisinė sistema paplito ir įsitvirtino JAV, Indijoje, Kanadoje, Australijoje ir kt. šalyse buvusiose Britų imperijos sudėtyje.

Priešingai – Prancūzija, Vokietija ir kitos kontinentinės teisės sistemos modelį pasirinkusios valstybės sukūrė teisinę sistemą besiremiančią dar romėnų juristų paklotais teisės aktų kodifikavimo principais. Kodifikacinis aktas (kodeksas) pasižymi tuo, kad jis yra sudėtingos struktūros lyginant su pavieniu teisės aktu, teisinio reguliavimo objektas (sritis) yra daug platesnė nei atskiro teisės akto, t. y. apimami visuomeniniai santykiai, atsirandantys ikiteisminio tyrimo įstaigoms, prokuratūrai pradedant vykdyti baudžiamąjį persekiojimą, teismams sprendžiant baudžiamąsias bylas ir priimant sprendimus dėl patrauktų baudžiamojon atsakomybėn asmenų. Kodekso privalumai yra tie: užtikrinama tikslesnė norminių paliepiamų sistema; yra patogiau naudotis. Teorijoje kodifikavimas kritikuojamas dėl jo bendrinamojo pobūdžio, nesugebėjimo adekvačiai ir greitai reaguoti į nuolat besikeičiančius visuomenės poreikius.

JAV Harvardo universiteto ekonomikos profesorius Andrei Shleifer, analizavęs teisinio reguliavimo modelius ir jų įtaką valstybės ekonomikai, padarė išvadą, kad šalyse, kur vyrauja kontinentinė teisės sistema yra pastebimas daug didesnis valstybės vaidmuo reguliuojant žmonių elgesį teisės aktų pagalba nei bendrosios teisės tradicijos šalyse.²⁰⁹

Kodeksui, atskiram teisės aktui bendra yra tai, kad jie kuriami ir priimami laikantis įstatymu nustatytos tvarkos, teisinis poveikis visuomeniniams santykiams daromas įpareigojamųjų paliepiamų forma, kurio esmę galima išreikšti dar Romos juristų suformuluotu principu „*viskas, kas nėra tiesiogiai leista įstatymo, draudžiama.*“²¹⁰

3.1.1. Slapto sekimo teisinio reguliavimo modelio juridinės konstrukcijos lingvistinis tyrimas Lietuvos Respublikos BPK 160 str. kontekste

Analizuojant slapto sekimo teisinį reguliavimą svarbu yra ne tik tai, kokia forma bus daromas teisinis poveikis visuomeniniams santykiams, atsirandantiems tiriant nusikalstamą veiką – kodeksu ar pavieniu teisės aktu, bet ir kaip yra sukonstruotas teisės aktas, t. y. kokia juridinės technikos kokybinė išraiška. Tik tinkamai suformuluoti teisės aktai apsprendžia procesinių tyrimo veiksmų teisėtumą, efektyvumą, gyvybingumą. Pats teisės akto konstravimo įrankis – juridinė teisėkūros technika yra sudėtinga sistema, susidedanti iš „kalbinių, loginių, organizacinių priemonių ir procedūrų, kuriomis formuluojamos, aiškinamos ir struktūriškai išdėstomos teisės normos, rengiami ir sudaromi, įforminami, išleidžiami, sisteminami, saugomi ir randami teisės normų aktai.“²¹¹ Juridinės teisėkūros technikos įvaldymo poreikį ypač jaučia įstatymų leidėjas, praktikai ir visi kiti, kurie vienaip ar kitaip susiduria su teisės normų aktų kūrimu, taikymu, aiškinimu. Kuo daugiau neaiškumo, neapibrėžtumo reguliuojant teisinius santykius, atsirandančius skiriant ir taikant slaptą sekimą, tuo egzistuoja didesnė grėsmė, kad gali būti pažeistos įstatymo ginamos prigimtinės žmogaus teisės bei laisvės. Ir atvirkščiai, kuo aiškiau, preciziškiau įstatymas apibrėžia slapto sekimo skyrimo ir taikymo tvarką, kuo paprasčiau ir kiekvienam procesinio teisinio santykio dalyviui suprantamiau išdėsto slapto sekimo teisinio santykio atsiradimo, pasikeitimo, pasibaigimo pagrindus, tuo labiau sumažėja tikimybė, kad gali būti pažeistos proceso dalyvių teisės bei laisvės.

Slapto sekimo teisinis reglamentavimas analizuotinas teisės normos vidinių elementų ir baudžiamojo proceso bei kriminalistiniu aspektais. Teisiniai santykiai susiklostantys skiriant ir taikant

²⁰⁹ Shleifer, A. Understanding regulation // European financial management. Vol. 11, No. 4, 2005, p. 439–440.

²¹⁰ Everything which is not allowed is forbidden [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: http://en.wikipedia.org/wiki/Everything_which_is_not_forbidden_is_allowed.

²¹¹ Vaišvila, A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004, p. 235.

slaptą sekimą yra reguliuojami teisės aktu, laikantis tam tikros loginės sekos. Svarbu, kad teisės normų akto vidiniame struktūros elemente būtų žodžių junginių pagalba išreikštas faktinis pagrindas, kuris suteiktų prokurorui ir/ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui teisę, bet ne imperatyvią pareigą, svarstyti slapto sekimo taikymo klausimą. Jeigu priimamas sprendimas kreiptis į teismą su prašymu skirti slaptą sekimą, tai toliau laikantis loginės sekos yra atliekami tokie veiksmai: parengiami ir priimami procesiniai dokumentai; kreipiamasi su prašymu į teismą dėl leidimo slapta sekti objektą; rengiamas teismo posėdis, kuriame svarstomas pateiktas prašymas dėl leidimo slapta sekti; priimamas procesinis sprendimas nutarties (neatidėliotinu atveju – nutarimo) forma leisti arba neleisti slapta sekti. Tik priėmus procesinį sprendimą leisti slapta sekti objektą, pradedama slaptas sekimas.

Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 1 d. išdėstytas įpareigojamas paliepimas leidžia teigti, kad teisės normos vidinė struktūra susideda iš dispozicijos, kurioje veiksmų pasirinkimo laisvę reguliuojant žmonių elgesį teisiniame santykiyje yra išreiškiami žodžių junginiu „gali paskirti“. Tai yra būdinga dispozityviam, o ne imperatyviam teisinio reguliavimo metodui. Šio straipsnio pirmosios dalies antrajame sakinyje skelbiančiame „*ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarime paskirti asmens ar transporto priemonės arba objekto sekimą turi būti*“²¹² įstatymo leidėjas vartoja žodžių junginį „*turi būti*“. Minėtoje tekstinėje išraiškoje įtvirtintas imperatyvus paliepimas padaryti būtent taip, kaip yra liepiama elgtis aprašytoje situacijoje, t. y. nepalikama jokios veiksmų pasirinkimo laisvės. Priešingai – minėto straipsnio 1 d. vartojamas žodžių junginiu „*gali būti*“ teisinis santykis reguliuojamas dispozityvaus teisinio reguliavimo metodu. Iš to išplaukia, kad įstatymo leidėjas, reguliuodamas slapto sekimo skyrimo tvarką taiko du teisinio reguliavimo metodus: imperatyvų ir dispozityvų, pasirinkdamas tam tikrą stilių tekste, t. y. žodžių junginiu „*gali būti*“ išreiškia veiksmų pasirinkimo laisvę, o žodžių junginiu „*turi būti*“ išreiškia įpareigojimą veikti įsakmiai nurodyta tvarka.

Tyrinėjant slapto sekimo teisinį reguliavimą ypač svarbi yra kalbos priemonių atranka ir tinkamas įkomponavimas teisės normų akte. Kalbos turtingumas sudaro vartojamos kalbos reglamentuoti slaptą sekimą turtingumą. Galimybė rinktis ne tik žodį ar žodžių junginį, bet taip pat ir gramatinę formą, sakinio konstrukciją turi įtaką kuriant atskiro tyrimo veiksmo teisinį reguliavimo modelį teisės normų akte. Pavyzdžiui, įsakmus paliepimas kaip žmogus turi elgtis apibrėžtoje situacijoje gali būti išreiškiamas žodžių junginiu „*privalo būti*“. Pasirinktas stilius, pasireiškia pasirinktų kalbos priemonių išdėstymu: esti įvairi žodžių ir sakinių tvarka, žodis ar frazė gali būti pasakyti vieną kartą, gali būti kartojami. Atsižvelgiant į ką orientuotas tekstas, t. y. kas yra adresatas, didele dalimi priklauso pagrindinė teksto funkcija nulemianti stilių. Tiriamu atveju įstatymų leidėjo

²¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708:str160>.

valia išreikšta Lietuvos Respublikos BPK 160 str., o išdėstytas tekstas atlieka pranešimo funkciją, t. y. preciziškai apibrėžia elgesio taisyklę, kuri privalo būti taikoma slapto sekimo metu. Lietuvos Respublikos BPK 160 str. atveju buvo pasirinktas žodžių junginys „*turi būti*“. Taikydamas lingvistinį ir kitus mokslinius tyrimo metodus, autorius palygino žodžių junginius „*turi būti*“ ir „*privalo būti*“ pagal paliepimo imperatyvumo laipsnio žodinės išraiškos tekste kriterijų. Tiriant minėtas žodžių frazes nustatyta, kad žodžių junginys „*privalo būti*“ yra imperatyvesnis, reikalaujantis besąlygiško paklusimo, kuriame įpareigojantis paliepimas yra daug išakmesnio laipsnio nei įstatyme vartojamas žodžių junginys „*turi būti*“. Pasak Beinoravičiaus D., atlikusio juridinės teisėkūros technikos mokslinį tyrimą, „*įstatymų leidyboje mąstymas yra svarbiausias proceso, kurio metu įstatymo leidėjui – tiek juridiniam (teisininkui), tiek politiniam – reikia pasirinkti vieną iš daugelio socialinį kompromisą įtvirtinančių sprendimų*“.²¹³

Slapto sekimo teisės normos vidinės struktūros elementas – hipotezė Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 1 d. 2 p. yra išreikšta žodžių konstrukcija „*duomenys, pagrindžiantys būtinybę taikyti šią priemonę*“. Šiuo atveju nacionalinis įstatymų leidėjas aprašo situaciją teisės normų akte, kuriai atsiradus, prokuroras gali kreiptis pas ikiteisminio tyrimo teisėją dėl leidimo slapta sekti, o išimtinais atvejais pats arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali priimti procesinį sprendimą dėl slapto sekimo taikymo. Spėjimas, kad egzistuoja būtinumas taikyti slaptą sekimą yra grindžiamas ne tik informacija (duomenimis) surinkta kitais tyrimo veiksmais, bet ir modeliuojant teisėsaugos institucijų, potencialių tyrimo objektais tampančių proceso dalyvių veiksmus į ateitį. Pats modeliavimas apima ne tik informaciją (duomenis) esančią ikiteisminio tyrimo byloje apie nusikalstamą veiką, bet ir pareigūno, ketinančio kreiptis dėl leidimo slapta sekti gyvenimišką patirtį, jo kvalifikaciją, profesines žinias, t. y. žmogiškąjį faktorių. Minima informacija (duomenys) turi sudaryti pagrindą, leidžianti manyti, kad slapto sekimo metu gali būti gauti duomenys reikšmingi tyrimui. Būtent čia įstatymo leidėjas susiduria su keblia užduotimi konstruojant hipotezėje tinkamiausią faktinį pagrindą veiksmo taikymui.²¹⁴

3.1.2. Slapto sekimo teisinio reguliavimo modelio galimybės taikyti naujausius mokslo ir technikos pasiekimus kontekste

Baudžiamojo proceso teisės požiūriu, teisės akte įtvirtinta slapto sekimo taikymo tvarka yra savotiškas balansas tarp žmogaus teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą ir valstybės institucijų galių kištis į asmens privatų gyvenimą, tiriant nusikalstamas veikas. Minimas

²¹³ Beinoravičius, D. Socialinis kompromisas kaip teisinio įstatymo požymis // *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 27 (19), p. 22.

²¹⁴ Faktinį pagrindą išreiškiantys žodžių junginiai tiriami šio darbo V dalyje.

balansas nėra statiškas, o priešingai – nuolat kinta, priklausomai nuo šalies vidinių ir išorinių faktorių poveikio, pvz., šalies prisiimtų įsipareigojimų tarptautinei bendruomenei žmogaus teisių bei laisvių srityje. Visa tai yra išreiškiama teisės akte, susidedančiame iš vidinių normos elementų, per kuriuos atskleidžiama visų elementų tarpusavio sąveika, daroma. Kyla klausimas, kokią teisės normos struktūrą pasirinkti iš daugelio jos atmainų? Kaip išdėstyti elgesio taisyklę, kuri padėtų išlaikyti pusiausvyrą tarp teisių ir pareigų, būtų efektyvi ir gyvybinga, lengvai suprantama ir aiški tiek tiems, kas ją išleido į gyvenimą, tiek tiems, kas ją taikys praktikoje, apribotų teisinę erdvę skirtingam teisės normų akte įtvirtintos elgesio taisyklės interpretavimui, realiai gintų prigimtines žmogaus teises bei laisves? Optimalios teisės normos vidinės struktūros paieška gali būti pradėta nuo teisės normų akto vykdomos funkcijos konkrečiame teisiniame santykiyje. Teisės normų aktai yra glaudžiai susieti su baudžiamojo proceso pamatinėmis idėjomis – principais. Siekiant nustatyti optimalų teisinį reguliavimą, teisės normos vidinė struktūra negali būti tiriama tik abstrakcijos metodu, pamirštant apie kitus mokslinio tyrimo metodus. Juk teisės normų aktas tai savotiškas organizmas funkcionuojantis kitų teisės normų aktų tarpe, sąveikaujantis su jais. Teisės normų aktas priimamas ne trumpalaikiam teisinio santykio reguliavimui, o santykinai ilgam laiko periodui. Taigi įstatymų leidėjas kurdamas naują teisės normą ar ją keisdamas turi įdėti į ją viską, kas tuo metu yra pažangiausia, modeliuoti galimus pokyčius visuomenėje, moksle ateityje, kurie gali vienai ar kitaip paveikti reguliuojamą teisinį santykį.

Konstruojant teisės normų aktą, būtina įstatymo leidėjo toliaregiška strategija inovatyvių technologijų vystymosi tendencijose, leidžianti įkomponuoti teisės normų akte naujausius mokslo ir technikos pasiekimus, pritaikytus nusikalstamų veikų atskleidimui, tyrimo veiksmo taikymo eigos ir rezultatų fiksavimui. Tai savo ruožtu garantuos efektyvesnį nusikalstamų veikų atskleidimą, bet nereikia pamiršti visų dalyvaujančių procese asmenų privataus gyvenimo neliečiamumo renkant informaciją (duomenis) įstatymo nustatytose ribose, užtikrinti realų, o ne tariamą proceso dalyvių teisių įgyvendinimą laikantis tarptautinių standartų žmogaus teisių bei laisvių apsaugos srityje. Baudžiamojo proceso įstatymas nustato atskirų tyrimo veiksmų skyrimo ir taikymo tvarką, bet nepateikia metodologijos kaip tai padaryti efektyviausiai. Tai jau kriminalistikos mokslo sritis. Vienas iš kriminalistikos kaip tarpšakinio mokslo uždavinių yra teikti moksliskai pagrįstas rekomendacijas kaip kriminalistinė technika turėtų būti taikoma praktinėje teisėsaugos institucijų veikloje, įgyvendinant baudžiamojo proceso paskirtį apibrėžta Lietuvos Respublikos BPK 1 str., Kriminalistikos mokslo parengta nusikalstamos veikos atskleidimo metodologija, naudojamos techninės priemonės, įskaitant žmonių tiesiogiai vykdančių slaptą sekimą veiksmai privalo atitikti baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtintus reikalavimus. Kriminalistika pateikia rekomendacijas, patarimus kaip efektyviausiai taikyti

slaptą sekimą iš naujausių mokslo ir technikos pasiekimų, žmogiškųjų išteklių perspektyvos. Teisinėje ypač Rytų Europos literatūroje nėra diskutuojama tyrimo veiksmo taikymo sąnaudų tematika, kuri autoriaus nuomone glaudžiai susijusi su naujausių mokslo ir technikos pasiekimų pritaikymu atskleisti nusikalstamas veikas. Modernios techninės priemonės yra pakankamai brangios tiek įsigijimo, tiek eksploatacijos prasme. Lietuvos teisinėje literatūroje didelis dėmesys yra kreipiamas į teisinio reglamentavimo mechanizmą, paliekant nuošalyje tyrimo veiksmų kaštus dengiamus mokesčių mokėtojų (pareigūnams mokamas pareiginis atlyginimas; organizacinės technikos, transporto priemonių, sąnaudos ir pan.). Susiformavęs buvusioje postsovietinėje erdvėje požiūris, kad kiekviena nusikalstama veika, neatsižvelgiant į jos pavojingumo laipsnį, sukeltas pasekmes, privalo būti atskleidžiama, nepaisant tyrimo kaštų, nepilnai atitinka nūdienos poreikius. Kaip rodo teismų praktika nusikalstamos veikos atskleidimo išlaidos gali viršyti dešimtis ar šimtus kartų žalą, kuri buvo padaryta nusikalstama veika. Imant domėn tą faktą, kad valstybių biudžetuose finansiniai ištekliai skirti teisėsaugos institucijoms finansuoti yra griežtai apibrėžti įstatymu ir kaip rodo praktika, kartais pradedama trūkti finansinių ir žmogiškųjų resursų labai sunkių nusikaltimų atskleidimui, jau nekalbant apie pareigūnų motyvaciją tinkamai atlikti savo pareigas visuomenei. Nediskutuojant apie baudmės neišvengiamumo principo koliziją su ekonomiškumo, tyrimo efektyvumo principais tiriant nusikalstamas veikas, yra reikalingos diskusijos pateikta tematika. Kaip rodo Vakarų valstybių praktika, vienas iš būdų racionaliau panaudoti iš valstybės biudžeto skirtas lėšas, tai nustatyti nusikalstamų veikų atskleidimo prioritetus, pvz., daugiau lėšų skirti labai sunkių ir sunkių nusikaltimų atskleidimui. Tad autorius, analizuodamas slapto sekimo teisinį reguliavimą, rekomenduoja atsižvelgti į šio veiksmo atlikimo ekonominę faktorių. Informacija apie slapto sekimo įkainius nėra viešai neprieinama Lietuvos Respublikoje, pavyzdžiui, Australijos Federacijos Brisbano privataus detektyvų biuro internetiniame tinklalapyje yra viešai skelbiami slapto sekimo įkainiai. Internetiniame puslapyje nurodoma, kad slapto sekimo įkainis, priklausomai nuo įvairių faktorių svyruoja nuo 75 Australijos dolerių iki 150 Australijos dolerių už vieną valandą²¹⁵ (aut. prie šios sumos dar reikia pridėti 10 procentų dydžio gėrybių ir paslaugų mokesčių taip vadinamąjį GST (angl. *goods and service tax*)). Visa tai rodo, kad sprendžiant klausimą dėl slapto sekimo būtina atsižvelgti ir į šį veiksnį.

Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo arba Kovo 11-osios akto priimtas 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos – Atkuriamojo Seimo atstatė 1940 m. svetimos jėgos panaikintą Lietuvos Valstybės suverenių galių vykdymą. Akte

²¹⁵ JFA Brisbane Private investigators Fees and charges [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jfabrisbane.com/fees--charges.html>.

buvo pabrėžta ištikimybė visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, prisiimami įsipareigojimai garantuoti žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises.²¹⁶ Tuo pačiu tai buvo akstinas perimti geriausias senojo žemyno teisinės kultūros, teisinės minties idėjas ir jas įkūnyti teisėkūros produktuose – teisės normų aktuose. Lietuvos Respublika, pasirašydama tarptautines konvencijas, sutartis ir įstatymo nustatyta tvarka jas ratifikuodama, inkorporavo tarptautines konvencijas, sutartis į nacionalinę teisės sistemą, t. y. jos tapo šalies teisės sudėtine, tiesioginio taikymo dalimi. Lietuvos Respublika, kaip ir kitos Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybės narės, vykdydamos savo įsipareigojimus, derinant priimtus ar priimamus teisės normų aktus jų atitikčiai ES aktams, perėmė vadinamąjį *acquis communautaire*, taigi pripažino ES/Europos Bendrijų (toliau – EB) teisyną, kartu sutikdama su ES teisės fundamentaliais principais: ES/EB teisės viršenybe prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus, tiesioginiu ES/EB teisės akto taikymu Lietuvos Respublikoje.

Kuriama vieningos Europos Sąjungos vidaus rinka, kurios kertinis akmuo yra keturios laisvės, o būtent laisvas asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimas, sugeneravo 500 milijonų gyventojų turinčioje erdvėje didžiulius pokyčius ekonomikoje, socialinėje srityje, paskatino mokslo ir technikos pažangą. Kita vertus, atsivėrusiomis laisvo asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimo galimybėmis ES vidaus rinkoje netruko pasinaudoti iš ekonomiškai silpnesnių ES valstybių narių kriminalinės organizacijos, kurios plūstelėjo į nusikalstama prasme daug turtingesnes rinkas Vakarų Europoje. Pvz., prabangių automobilių vagystės Vokietijoje ir jų realizavimas postsovietinėje erdvėje. Transnacionalinis organizuotas nusikalstamumas, terorizmas, kibernetinės atakos tapo rimtu išbandymu ir iššūkiu Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjui, teisėsaugos institucijoms. Lietuvos Respublika ratifikavo tarptautines konvencijas, iš kurių paminėtos: 1988 m. gruodžio 19 d. Jungtinių Tautų Organizacijos Konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta,²¹⁷ 2000 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų Organizacijos Konvencija (toliau – JTO) prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, įsigaliojusią Lietuvos Respublikoje nuo 2003 m. rugsėjo 29 d.²¹⁸ Kaip nurodoma šios konvencijos 29 str. „*Mokymas ir techninė pagalba*“ 1 d. h p.) „*metodai, naudojami kovojant su tarptautiniais organizuotais nusikaltimais,*

²¹⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ [interaktyvus]. [žiūrėta: 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/datos/kovo11/signatarai/aktas.html>.

²¹⁷ 1988 m. JTO konvencija „Dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta // *Valstybės žinios*. 1998. Nr. 38-1004.

²¹⁸ Jungtinių Tautų konvencijos [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.urm.lt/index.php?3152480304>.

*padarytais panaudojant kompiuterius, telekomunikacijų tinklus ar kitas šiuolaikines technologijas.*²¹⁹

Mokslo ir technikos pažanga per paskutinius dvidešimt metų laikytina savotiška revoliucija paveikusia tiek asmenų, darančių nusikaltimus *modus operandi*, tiek teisėsaugos institucijų tyrimo metodologiją. Nusikaltėliai labai greitai suvokė mokslo ir technikos pasiekimų naudą kriminaliniu aspektu ir pradėjo taikyti pažangiausias šiuolaikines technologijas kruopščiam pasirengimui daryti nusikalstamas veikas, jų darymui tiek įprastinėje terpėje, tiek naujai atsivėrusioje kibernetinėje erdvėje. Pavyzdžiui, sukčiavimai elektroninėje prekyboje. Kita vertus, teisėsaugos ir žvalgybos institucijų veiksmai, renkant informaciją (duomenis) su šiuolaikinių technologijų pagalba, tapo vis labiau išsiskverbiančio pobūdžio į asmens privatų gyvenimą. Paminėtinos šios naujausios technologijos naudojamos teisėsaugos institucijų:

- Elektroninio pasiklausymo įranga, leidžianti perimti atspindėjusias garso bangas nuo patalpos paviršių žmonių bendravimo metu;
- Termovizoriai (įrenginiai, gebantys vizualizuoti infraraudonosios spinduliuotės intensyvumo pasiskirstymą paviršiuje, patalpoje. JAV plačiai naudojami ieškant pagrindinių marichuanos auginimo laboratorijų, kur naudojami stiprūs šviesos šaltiniai marichuanos augimo proceso skatinimui);
- Automatinė transporto priemonių registracijos numerių atpažinimo sistema;
- Automatiškai valdomi/nepilotuojami orlaiviai (angl. *unmanned aerial vehicle*);
- Žmogaus atpažinimo pagal veidą, balsą sistemos ir kt.

Naujausi mokslo ir technikos pasiekimai sąlygojo tiek nusikalstamų veikų, tiek jų atskleidimui taikomų metodų reglamentacijos, teismų formuojamos praktikos pokyčius. Pvz., vaikų pornografijos platintojas anksčiau galėjo platinti vaizdinę medžiagą tik siaurame, patikimų asmenų rate, o tai sudaro ribotą gavėjų skaičių. Tokio asmens nustatymui buvo naudojami informacijos (duomenų) rinkimo būdai: telefoninių pokalbių pasiklausymas, krata, apklausa. Atsiradus internetui, modernioms ryšio bendravimo priemonėms, vaikų pornografinės medžiagos platinimo galimybės ženkliai padidėjo, o galimybė būti demaskuotam teisėsaugos institucijų, priešingai – drastiškai sumažėjo, pakito taikomų tyrimo veiksmų ir naudojamų technologijų turinys, esmė ir nusikalstamomis veikomis padaromos žalos dydis. Pvz., sukurto ir dėl chuliganiškų paskatų paskleisto kibernetinėje erdvėje kompiuterinio viruso padaryta žala

²¹⁹ United Nations Convention against transnational organized crime and the protocols thereto [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>.

skaičiuojama dešimtimis milijonų eurų.²²⁰ Tai nepalyginamai didesnė žala nei prieš kelis dešimtmečius dėl chuliganiškų paskatų išdaužtas parduotuvės vitrinės langas. Teisėsaugos institucijos, spaudžiamos visuomenės reikalavimo užtikrinti viešąją tvarką; politinių partijų rinkiminėse programose skelbiami išpareigojimai rinkėjams pažaboti kylančią nusikalstamumo bangą, pradėjo aktyviau taikyti šiuolaikines naujausias technologijas nusikalstamų veikų užkardymui ir/ar jų atskleidimui bei asmenų rengiančių, darančių nusikalstamas veikas nustatymui.

Šiuolaikinių technologijų naudojimo kasdieniniame gyvenime sukeltas dvigubo efekto reiškinys iškėlė naujas užduotis įstatymų leidėjui kuriančiam įstatymus, nustatyti slaptų tyrimo veiksmų, naudojant naujausius mokslo ir technikos pasiekimus, taikymo pagrindus ir tvarką, garantuoti visuomenės saugumą, deramą žmogaus prigimtinių teisių bei laisvių apsaugą baudžiamojo proceso metu. Atsižvelgiant į šalies teisinę sistemą, teisėjų aktyvumą aiškinant įstatymo raidę ir dvasią, kitus faktorius, šiuolaikinių technologijų skverbimasis į nusikalstamų veikų atskleidimą pastūmėjo teisėkūros procesą link slaptų tyrimo veiksmų skyrimo faktinio pagrindo standarto suformavimo. Pvz., 1968 m. JAV Aukščiausias Teismas bylos *Terry v. Ohio* sprendime suformulavo naujus sekimo skyrimo standartus, surinktos informacijos (duomenų) kontekste įvardijant faktinį pagrindą žodžių junginiu „*pagrįstas įtarimas*“.²²¹ Tai buvo ir ženklas įstatymų leidėjui, kad turi būti sukurta teisinė bazė, leidžianti naudoti naujausius mokslo ir technikos pasiekimus tiek nusikalstamų veikų prevencijoje, tiek jų atskleidime, juridinės technikos pagalba suformuluotos teisės normų akto dispozicijoje žodžių junginių konstrukcijos turi būti lanksčios, sugebančios laviruoti tarp tarpusavyje pastoviai konkuruojančių interesų: visuomenės poreikio būti apsaugotai nuo kylančių grėsmių ir asmens teisėto lūkesčio į jo privataus gyvenimo neliečiamumą. Imant domėn tai, kad kai kurių šalių teisminėje praktikoje vyraujanti formalizmo doktrina, pasireiškianti formos suabsoliutinimu, iškeliant ją aukščiau turinio ir esmės, tapo kliūtimi naujausių mokslo ir technikos pasiekimų pritaikymui nusikalstamų veikų atskleidime. Kita vertus, tai atskleidė įstatymo leidėjo naudojamos teisėkūroje juridinės technikos trūkumus, nesugebėjimą modeliuoti visuomeninių santykių pokyčių ateityje. Modeliavimas teisėkūroje, kuriant, tobulinant slaptų tyrimo veiksmų taikymo tvarką yra grindžiamas sukauptomis žiniomis apie realaus reiškinio, proceso struktūrą, atskirų jį sudarančių elementų tarpusavio sąveiką, turint tikslą parengti tyrimo veiksmo teisinio reguliavimo modelį orientuotą į ateitį, t. y. įkomponuoti

²²⁰ Annual worldwide economic damages from malware exceed 13 billion dollars [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. kovos 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.computereconomics.com/article.cfm?id=1225>.

²²¹ *Terry v. Ohio* (No 67) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0392_0001_ZS.html.

kriminologijos, informatikos, kriminalistikos, statistikos ir kitų mokslų sukaupta, susisteminta ir apibendrinta medžiaga dėl mokslo ir technikos vystymosi krypčių ir įtakos atskirų nusikalstamų veikų darymui ateityje. Lietuvos teisės moksle slapto sekimo modelis *de lege ferenda*²²² moksliniu lygmeniu nebuvo tirtas. Autorius savo darbe remsis JAV teisės mokslo darbais ir gausia JAV teismų jurisprudencija tiriamą temą, kuri gali būti vertinga tobulinant slapto tyrimo veiksmų taikymo tvarką naudojant technines priemones.

Naujausių technologijų panaudojimas nusikalstamų veikų atskleidimui, sukėlė karštus debatus įvairių šalių visuomenėje, akademinėje bendruomenėje, teisės praktikų tarpe šiais klausimais: kaip ir koku būdu nustatyti pusiausvyrą tarp teisėsaugos institucijų kišimosi į asmens privatų gyvenimą intensyvumo, naudojant naujausias technologijas ir asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą, kas tai turi daryti: teismas ar įstatymų leidėjas? Vieni mokslininkai siūlo palikti teismui spręsti iškilusius klausimus dėl naujausių technologijų naudojimo kriminalinėje žvalgyboje ir baudžiamajame persekiojime, t. y. palaiko pasyvų, minimalų įstatymo leidėjo įsikišimą į slapto tyrimo veiksmų reglamentavimą. Kiti mokslininkai, praktikai priešingai, palaiko aktyvų įstatymo leidėjo vaidmenį sprendžiant šį klausimą sprendime. Pavyzdžiui, JAV profesorius O. Ker siūlo suteikti įstatymų leidėjui sprendimo teisę, nustatant tinkamiausią balansą tarp teisėsaugos institucijų poreikių ir individo teisės į privatumą.²²³ R. Simmons moksliniame darbe skirtame kratos tendencijų analizei šiuolaikinių technologijų įtakoje, kuris aktualus analizuojant slapto sekimo teisinio reguliavimo modelį Lietuvoje teigia, kad JAV įstatymo leidėjo aktyvų įsitraukimą į sekimo reguliavimą, kurio metu naudojami naujausi mokslo ir technikos pasiekimai, paskatino naujų doktrinų formavimosi procesus JAV teismų jurisprudencijoje XX a. pabaigoje. Iki tol JAV teismuose buvo taikoma binarinė sekimo veiksmo doktrina, kuri grindžiama šių klausimų algoritmu: 1) Ar įsikišimas į asmens privatų gyvenimą yra laikomas „krata“? 2) Ar tokio įsikišimo metu nebuvo pažeista JAV Konstitucijos Ketvirtoji pataisa, sauganti asmens teisę į privatumą? Gavus atsakymus į iškeltus klausimus dėl kiekvieno konkretaus sekimo veiksmo taikymo teisėtumo bylos teisinio nagrinėjimo metu, buvo formuojama teismo nuomonė dėl vienos ir kitos šiuolaikinės technologijos naudojimo pagrįstumo, leidžiamumo, teisėtumo kažką sekant ir šios technologijos pagalba gautos informacijos (duomenų) pripažinimo įrodymu byloje.

²²² Konstitucinio Teismo aktuose vartojamų lotyniškų posakių žodynelis. De lege ferenda. Pagal būsimus įstatymus [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/Statistika4.html>.

²²³ Simmons, R. The new reality of search analysis: four trends created by new surveillance technologies. // *Mississippi law journal*. 2012, Vol. 5. No. 5, p. 999.

Spartus šiuolaikinių technologijų skverbimasis į JAV teisėsaugos bei žvalgybos institucijų praktinę veiklą, inicijavo šalies teismų jurisprudencijoje laipsnišką perėjimą nuo binarinės sekimo veiksmo doktrinos prie plataus spektro doktrinos suformavimo, kurios pamatai buvo pakloti 2001 m. JAV Aukščiausiojo Teismo bylos *Kyllo v. United States* sprendime. Teismas sprendė iškilusį teisminį ginčą dėl pareigūnų veiksmų atitikimo „kratai,“ kai policijos pareigūnai, nepatekdami fiziškai į patalpos vidų, stebėjimui panaudojo termovizorių, siekdami nustatyti ar patalpose yra šviesos šaltinis, spinduliuojantis didelę šviesos koncentraciją. Termovizoriaus pagalba buvo nustatyta, kad vienoje iš pastato patalpų yra stiprus šviesos šaltinis, kuriuo galėjo būti šildymo lempos naudojamos auginant marichuną. Policija, nustačiusi, kad pastato viduje yra stiprus šviesos šaltinis, kreipėsi į teismą dėl leidimo atlikti kratą, nurodydama, kad yra pakankamas pagrindas tikėti, kad patalpoje yra auginama marichuna. Kratos metu buvo rasta narkotinė medžiaga, tačiau teismas nurodė, kad tokiam stebėjimui, kurio metu naujausių technologijų pagalba buvo įsiskverbta į asmens privačią valdą, buvo būtina gauti teismo leidimą, nepaisant to fakto, kad policijos automobilis, iš kurio termovizoriaus pagalba buvo stebimas pastatas stovėjo viešoje vietoje – gatvėje. Tad, remiantis „*apnuodyto medžio vaisiaus*“ taisykle, kratos metu gauti rezultatai nebuvo pripažinti įrodymais.²²⁴ Šioje byloje buvo suformuluota plataus spektro doktrina, kuri davė atsakymus į naujai iškilusius klausimus: 1. Ar stebėjimo metu naudojamai technologijai reikalingas teismo leidimas? 2. Ar buvo pakankamas faktinis pagrindas skirti pastato stebėjimą, naudojant termovizorių?²²⁵

Šie klausimai kartu su binarinės sekimo veiksmo doktrinos klausimais sudarė naujos plataus spektro doktrinos šerdį. Iš pateikto pavyzdžio išplaukia, kad JAV naujausių mokslo ir technikos pasiekimų naudojimo leistinumą, teisėtumą klausimai tiriant nusikalstamas veikas buvo palikti beveik išimtinai teismų diskrecijai. Lietuvoje šiuo atveju situacija kitokia, nes teisėjai nėra aktyvūs kurdami naujas doktrinas tyrimo veiksmų taikyme. Įstatymų leidėjai nespėja žengti koja kojon su naujausiais mokslo ir technikos pasiekimais, tuo pristabdydami naujų technologijų pritaikymą nusikalstamų veikų atskleidimui. Nusikaltėliai – priešingai, greitai adaptuoja šiuolaikines technologijas nusikalstamiems sumanymams įgyvendinti. Tad kuriant, tobulinant slaptų tyrimo veiksmų ir kriminalinės žvalgybos metodų taikymo tvarką reglamentuojančius teisės normų aktus būtina atsižvelgti į nusikalstamumo lygį šalyje, atskirų nusikalstamų veikų plitimo prognozes regiono ir šalies kontekste, organizuoto nusikalstamumo ir terorizmo grėsmės lygius, korupcijos indeksą šalyje, naujausių technologijų

²²⁴ *Kyllo v. United States* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/99-8508.ZS.html>.

²²⁵ *Kyllo v. United States* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/99-8508.ZS.html>.

vystymosi tendencijas pasaulyje, techninių priemonių išsiskverbimo į asmens privatą gyvenimą technines galimybes, intensyvumą ir kitus veiksnius, galinčius turėti įtakos naujausių mokslo ir technikos pasiekimų panaudojimo galimybėms tiriant nusikalstamas veikas. Taigi nurodyti faktoriai suponuoja būtinumą modeliuoti slapto tyrimo veiksmų teisinio reguliavimo modelį į ateitį ne tik procesinėje, bet ir prevencinėje plotmėse. Tinkamai pasirinktos prevencinės priemonės sumažintų nusikalstamų veikų skaičių, o tai savo ruožtu įtakotų slapto tyrimo veiksmų taikymo mastus. Taigi autorius siūlo šias prevencines priemones, galinčias sumažinti nusikalstamų veikų padarymą naudojant naujausius mokslo ir technikos pasiekimus:

1. Parengti specialios paskirties elektroninės įrangos ir specializuotos programinės įrangos (toliau – sekimo įranga) sąrašą ir nustatyti šiems objektams ribotos civilinės apyvartos režimą;

2. Prieš išduodant leidimus eksploatuoti Lietuvos Respublikoje ryšio priemones, kurios naudoja sudėtingas perduodamos informacijos (duomenų) užkodavimo sistemas, ištirti jų galimą įtaką organizuotam nusikalstamumui. Svarstytinas klausimas, kad atsakinga valstybės institucija, prieš išduodama leidimą ūkio subjektui eksploatuoti tokias priemones, turėtų teisę reikalauti iš ūkio subjekto suteikti teisėsaugos bei žvalgybos institucijoms prieigą prie elektroninės ir jai skirtos programinės įrangos dekodavimo sistemų. Pvz., kai kurių šalių vyriausybės pareikalavo iš Kanados kompanijos „Research in Motion“ suteikti prieigą prie išmaniojo „BlackBerry“ telefono aparato kodavimo sistemos, prieš išduodamos leidimą šį telefono aparatą platinti ir eksploatuoti.

3. Nustatyti teisinę atsakomybę juridiniams ir fiziniams asmenims už specialios paskirties elektroninės ir programinės įrangos apyvartos taisyklių pažeidimus.

Apibendrinant galima teigti, kad teisės akte, reglamentuojančiame slapto tyrimo veiksmų taikymo tvarką, turėtų būti aiškiai ir tiksliai įvardinti reikalavimai techninėms priemonėms, kurios gali būti naudojamos taikant tyrimo veiksmą, tuo pačiu sudarant palankias sąlygas naujausių mokslo ir technikos pasiekimų efektyviam panaudojimui atskleisti nusikalstamas veikas.

3.1.3. Politinių partijų rinkiminių programų įtaka pusiausvyrai tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą

Nusikalstamumo padidėjimo fone visuomenė, reikalaudama iš teisėsaugos institucijų užtikrinti viešąją tvarką, turi išsąmoninti, kad darydama poveikį per rinkimus į įstatymų leidžiamąjį organą – parlamentą laimėjusias politines partijas, kurių rinkiminėse programose yra suformuluoti siekiai užtikrinti viešąją tvarką, netiesiogiai sąlygoja įstatymų leidėjo formuojamą baudžiamąją politiką kaip vieną iš šalies vidaus politikos sudėtinių dalių dėl šiuolaikinių

technologijų naudojimo nusikalstamų veikų prevencijoje ir/ar atskleidime ir tuo pačiu netiesiogiai prisideda nustatant pusiausvyrą tarp visuomenės teisės į saugią aplinką ir individo teisės „*likti vienam*“. Asmens privatumas tai laisvos visuomenės esminis elementas. Visgi ar visi žmonės naudojami suteiktomis teisėmis, neperžengdami įstatymo, etikos ribų? Suvaržyti asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą ar ją beatodairiškai, visomis išgalėmis ginti? Kiekvienas kraštutinumas nėra sveikintinas dinamiškoje XXI a. žinių visuomenėje. Ši dilema iškyla įstatymų leidėjui teisėkūros procese, teismui interpretuojant įstatymo apibrėžtose ribose slaptą sekimą reglamentuojantį teisės aktą ir juo remiantis, priimant procesinį sprendimą dėl leidimo slapta sekti. Pradedant slaptų tyrimo veiksmų teisėkūros proceso ištakų trumpą tyrimą, būtina išskirti šiuos subjektus, kurie aktyviai dalyvauja parengiant būsimus teisės normų akto metmenis. Visų pirma, tai teisėsaugos ir žvalgybos institucijų veikla teisėkūros procese, kurią galima pavadinti politiniu lobizmu, siekiant naudoti „lengvesne tvarka“ naujausių technologijų sukurtus produktus, leidžiančius vis giliau įsiskverbti į asmens privatų gyvenimą. Antra, rinkimus į šalies įstatymų leidžiamąjį organą laimėjusios politinės partijos. Pasak viešo pasirinkimo teorijos²²⁶ kūrėjo G. Tullock, politinės partijos, siekdamos laimėti balsų žarstosi nepamatuotais pažadais. Partijos prioritetas teikiamas toms ją remiančioms jėgoms, kurios užtikrins politikų perrinkimą ateityje. Priklausomai nuo to, ar politinės partijos programoje teikiamas prioritetas asmens privataus gyvenimo neliečiamumui ar visuomenės saugumo užtikrinimui, galima prognozuoti pokyčius svarstyklėse, kur vienoje pusėje yra asmens teisės į privataus gyvenimo apsaugą nuo neteisėto valstybės institucijų bei privačių asmenų kišimosi, o kitoje – visuomenės saugumo užtikrinimas. Į kurią pusę pakryps svarstyklės, priklauso ir nuo politinės partijos siekių išdėstytų partijos rinkiminėje programoje ir pastangų ją įgyvendinti.

Autorius išanalizavo 2012 m. rinkimus į Lietuvos Respublikos Seimą laimėjusių politinių partijų programas asmens privataus gyvenimo neliečiamumo aspektu. Darbo partijos rinkimų į 2012–2016 m. Lietuvos Respublikos Seimą programos dalyje, skirtoje teisei ir teisėtavarkai, nemažai dėmesio yra skirta teisėkūros kūrimo tobulinimui kaip nurodoma programoje supaprastinant teisės normos turinį ir formą; bet beveik neužsimenama dėl žmogaus privatumo apsaugos.²²⁷ Lietuvos Respublikos socialdemokratų partijos ilgojoje rinkimų į 2012–2016 m. Lietuvos Respublikos Seimą programoje didelis dėmesys skiriamas visuomenės saugumo užtikrinimui, nurodomas partijos siekis „*užtikrinti žmogaus teisių apsaugą per*

²²⁶ Introduction to public choice theory written by Leon Felkins [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://perspicuity.net/sd/pub-choice.html>.

²²⁷ Programa [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.darbopartija.lt/rinkimai-2012/programa-2012/#teise-ir-teisetvarka->.

nuosekliai tobulinamą teisinę sistemą. ²²⁸ Iš to seka, kad įstatymų leidėjo pasirinkta kryptis bus link visuomenės saugumo užtikrinimo. Tai savo ruožtu gali sąlygoti didesnes teisėsaugos bei žvalgybos institucijų galimybes įsibrauti į asmens privatų gyvenimą. Kita vertus, kaip bus teisiškai sureguliuotas dviejų interesų konfliktas: visuomenės teisė būti saugia ir individo teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, priklausys ir nuo teisės mokslininkų formuojamos vizijos apie teisės akto būsimą struktūrą, kryptis tobulinant slapto sekimo teisinio reguliavimo modelį. Autoriaus nuomone, minėto tyrimo veiksmo teisinio reguliavimo modelio tobulinimo strategija galėtų būti iš šių kryptių-elementų:

- kūrimas efektyvių prevencinių priemonių skirtų užkardyti nusikalstamas veikas, kurių darymui naudojami arba gali būti panaudoti naujaisi mokslo ir technikos pasiekimai;
- tobulinimas slapto sekimo ir kitų slaptų tyrimo veiksmų teisinio reglamentavimo modelio, leidžiantis naudoti šiuolaikinių technologijų produktus nusikalstamų veikų atskleidimui;
- sukūrimas efektyvaus kontrolės mechanizmo, leidžiančio kontroliuoti slaptų tyrimo veiksmų taikymą baudžiamajame ir kriminalinės žvalgybos tyrimuose;
- organizavimas švietėjiškos veiklos apie slaptus tyrimo veiksmus ir jų taikyme naudojamas šiuolaikines technologijas;
- publikavimas viešai teisėsaugos ir žvalgybos institucijų ataskaitų apie taikytus slaptus tyrimo veiksmus baudžiamajame procese ir neviešo pobūdžio kriminalinės žvalgybos būdus tyrimuose.

3.2. Slaptų tyrimo veiksmų reguliavimo modelių lyginamasis tyrimas anglosaksų ir kontinentinės teisės sistemose

Asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą apsaugos lygmuo, visuomenės saugumas yra svarbūs rodikliai sprendžiant apie atskirai paimtos, konkrečios šalies demokratijos išsivystymą. Lyginamasis slaptų tyrimo veiksmų teisinio reglamentavimo modelių tyrimas užsienio šalių, priskiriamų bendrosios teisės tradicijos (anglosaksų teisės) ir kontinentinės teisės sistemoms, teisės normų aktų ir teismų jurisprudencijos, gerosios praktikos akceptavimas naudojant šiuolaikines technologijas tyrimuose, pasitarnaus tobulinant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse reglamentuotą slapto sekimo modelį. Tuo pačiu tai padės geriau subalansuoti tarpusavyje nuolat

²²⁸ LSDP ilgoji rinkimų programa [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lsdp.lt/lt/straipsniai/273-lsdp-ilgoji-rinkimu-programa.html>.

konkuruojančius ir įstatymu ginamus teisinius gėrius: visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą.

Anglosaksų teisės sistemos pagrindiniai teisės šaltiniai yra teismo precedentai ir statutai (parlamento priimti įstatymai arba dar kitaip vadinami aktais). Šiame skyriuje autorius, atlikdamas mokslinį tyrimą dėl slaptų tyrimo veiksmų reglamentavimo užsienio šalyse, remsis jo atlikta moksline studija „Slaptas sekimas. Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai“.²²⁹

JAV slapti tyrimo veiksmai reguliuojami pagal teisinę galią dviejų rūšių viešosios teisės normų aktais: federaliniais ir valstijų aktais (įstatymais). Pagrindiniai slaptus tyrimo veiksmus reguliuojantys federaliniai teisės normų aktai yra šie: 1986 m. Elektroninės komunikacijos privatumo apsaugos aktas (angl. *Electronic Communication Privacy Act*²³⁰, toliau – ECPA), susidedantis iš trijų teisės normų aktų: 1. ECPA; 2. Duomenų surinktų elektroninės komunikacijos metu saugojimo akto²³¹ (angl. *Stored Communications Act*, toliau – SCA); 3. Elektroninių įtaisų, registruojančių visus telefono numerius, kuriais skambinta iš tam tikros telefono linijos naudojimo akto²³² (angl. *Pen Register Act*, toliau – PRA). Elektroninės komunikacijos privatumo apsaugos akto sudėtinės dalys yra JAV Kongreso kodifikuotų federalinių įstatymų (statutų) sąvado 18 antraštinėje dalyje atitinkamai ECPA – 2510–2522 sk.; SCA – 2701–2712 sk.; PRA – 3121–3127. Šie teisės normų aktai reguliuoja elektroninį susižinojimą, telefoninių pokalbių klausymą ir slaptą pokalbių tarp asmenų pasiklausymą (slapto pasiklausymosi aparato, mikrofono ir kitų prietaisų, tarp jų gebančių perimti nuo patalpos lango stiklo atspindėjusį žmogaus balsą pagalba) nesant tarpusavyje bendraujančių asmenų sutikimo; sekimo metu surinktų duomenų saugojimą ir jų turinio atskleidimo tvarką; elektroninių įtaisų, registruojančių visus telefono numerius, kuriais skambinta iš tam tikros telefono linijos naudojimo ir sukauptų duomenų saugojimą bei atskleidimą, išskyrus perduotos ryšių tinklais informacijos (duomenų) turinį.

Iš JAV įstatymų tyrimo išplaukia, kad JAV yra dvi susižinojimo/komunikavimo tarp žmonių rūšys: telefoninis (angl. *wire communication*) ir elektroninis susižinojimas (angl. *electronic communication*).

Telefoninio susižinojimo metu žodinis bendravimas vyksta per laidinį ar kitokį ryšį telefonu. Elektroninio susižinojimo metu informacija (duomenys), garsai įskaitant žmogaus balsą yra perduodami elektroninio ryšio priemonių pagalba (įskaitant elektroninį pašta). Leidimas kontroliuoti

²²⁹ Bučiūnas, G. Slaptas sekimas Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai. Vilnius: Registrų centras, 2012.

²³⁰ *Electronic Communication Privacy Act* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sup_01_18_10_I_20_119.html.

²³¹ *Electronic Communication Privacy Act Stored communications Act* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sup_01_18_10_I_20_121.html.

²³² *Pen Register Act* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sup_01_18_10_II_20_206.html.

telefoninį, elektroninį susižinojimą yra išduodamas teisėjo, tiriant nusikaltimus, už kuriuos numatyta mirties bausmė arba kriminalinė bausmė daugiau nei vieneri metai įkalinimo. Pagal reikalavimus keliamus sekimo taikymo pagrindams ir sąlygoms skirtinas įprastinis ir privilegijuotas (angl. *privileged*) elektroninio, telefoninio susižinojimo sekimas. Įstatymų leidėjas įtvirtino teisės akte papildomas sąlygas norint taikyti privilegijuotą sekimą.

ECPA 2518 sk. 1 d. išvardinti privalomi dokumentai, kurie turi būti pateikiami teisėjui primant sprendimą dėl sekimo taikymo. Dokumentai gali būti pateikiami teismui tiek tiesiogiai, tiek elektroninių ryšio priemonių pagalba, pvz., faksu, elektroniniu paštu persiunčiant dokumentus saugią ryšio linija. Reikalavimai pateikiamiems dokumentams ir jų pateikimo tvarka reglamentuota JAV Atornėjaus žinyno 9 antraštinės dalies baudžiamajame skyriuje 9-7.000 „Elektroninis sekimas“ (angl. *United State Attorney Manual Title 9 Criminal division 9-7.000 Electronic surveillance*).²³³

ECPA 2518 sk. 11 d. a) ir b) punktuose reglamentuotas asmens elektroninio, telefoninio, bendravimo slaptas pasiklausymas, nenurodant vartotojo abonentinų numerių, namų valdos ar prietaisų, iš kurių bus vykdomas susižinojimo perėmimas. Ši įstatyme įtvirtinta nuostata yra aktuali sekant asmenį, kuris dažnai keičia ryšio priemones, abonto numerius ir gyvenamąsias vietas. Tokio pobūdžio sekimas dar yra vadinamas „keliaujančio telefoninio susižinojimo sekimu“ (angl. *roving wiretap*) ir leidžia teisėsaugos ir žvalgybos institucijoms kontroliuoti asmens susižinojimą, nepaisant asmens keičiamų telefono abonto numerių, susižinojimo technologijų ir pan. Tuo yra palengvinami tyrimai, nes teisėsaugos ir žvalgybos institucijoms nereikia iš naujo kreiptis su prašymais į teisėją dėl leidimo sekti. Prašyme dėl „keliaujančio telefoninio susižinojimo sekimo“ privalo būti pateikiami akivaizdūs įrodymai, leidžiantys pagrįstai manyti, kad asmuo, bandydamas išvengti sekimo, tyčia nuolat keičia ryšio priemones (telefono aparatus), telefono abonentinius numerius, gyvenamąsias vietas. Teismo nurodyme dėl „keliaujančio telefoninio susižinojimo sekimo“ nenurodomas konkretus sekimo objekto naudojamas telefono abonentinis numeris ar elektroninio pašto adresas. Tai suteikia federalinės, valstijų vykdomosios valdžios agentūroms slapta klausyti bet kokią laidinio ar mobilaus ryšio telefono liniją, interneto paskyrą (pvz., elektroninio pašto adresas, *Skype* (internetu telefonijos tinklo) adresas ir etc.), kuria naudojasi sekimo objektu tapęs įtariamasis. JAV teismai atlikę JAV federalinių įstatymų (statutų) sąvado 18 antraštinės dalies 2518 sk. 11 d. atitikties JAV Konstitucijos ketvirtajai pataisai, saugančiai asmens privatumą ir orumą nuo neteisėto valstybės kišimo „keliaujančio telefoninio susižinojimo sekimo“ būdu tyrimą, konstatavo tokio sekimo būdo konstitucingumą. Žr. 1992 m. Jungtinių Valstijų devintosios apygardos apeliacinio teismo bylos *U. S*

²³³ US Attorney manual Title 9 Criminal division [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.justice.gov/usao/eousa/foia_reading_room/usam/title9/crm00090.htm.

v. *Petti*, 973 F.2d 1441 sprendime²³⁴, 1993 m. Jungtinių Valstijų antrosios apygardos apeliacinio teismo bylos *U. S. v. Bianco* 998 F.2d. 1112 sprendimas,²³⁵ 1996 m. Jungtinių Valstijų penktosios apygardos apeliacinio teismo bylos *U. S. v. Gaytan* No. 95-50055 sprendimas.²³⁶

Autoriaus nuomone, labai įdomus ir praktiškas sprendimas buvo surastas JAV įstatymo leidėjo apibrėžiant sekimo subjektus. Kaip nurodoma JAV federalinių įstatymų (statutų) sąvado 18 antraštinės dalies 2518 sk. 5 d. „*slaptas klausymasis gali būti pilnai ar iš dalies atliekamas Vyriausybės atstovų arba individualaus asmens dirbančio pagal susitarimą su Vyriausybe ir veikiančio tyrimo ar teisėsaugos pareigūno įgalioto atlikti slaptą klausymą priežiūroje.*“²³⁷ Tai praplėtė sekimo subjektų ratą ir leido efektyviai taikyti sekimą tiriant nusikaltimus susijusius su korupcija, organizuotu nusikalstamumu, terorizmu.

1978 m. Užsienio žvalgybos stebėjimo aktas (angl. *Foreign Intelligence Surveillance Act*, toliau – FISA) su 1994 m. papildymu, įtraukusiu objektų naudojamų užsienio valdžios fizinių apieškojimą, taip pat techninių priemonių pagalba apieškomų objektų vidaus ištyrimą (angl. *physical search*),²³⁸ septyniais papildymais, pakeitimais po 2001 m., apibrėžia elektroninės stebėsenos ir fizinio apieškojimo standartus bei tvarką. Šis teisės normos aktas yra JAV Kongreso kodifikuotų federalinių įstatymų (statutų) sąvado 50 antraštinės dalies „Karas ir nacionalinė gynyba“ 36 sk. „Užsienio žvalgybos stebėjimas“ 1801–1885 (c).²³⁹ FISA nuostatos taikomos užsienio valdžios, užsienio agentų (įskaitant JAV piliečių ar nuolat gyvenančių JAV asmenų), įtariamų šnipinėjimu ir asmenų, susijusių su tarptautiniu terorizmu atžvilgiu. Kaip nurodoma JAV Kongreso kodifikuotų federalinių įstatymų (statutų) sąvado 50 antraštinės dalies 36 sk. 1801 sk. j.) punkte pateiktu sąvokos „Jungtinės Valstijos“ reikšmės išaiškinimu, JAV teritorija geografiniu požiūriu apima ir tas teritorijas, kuriose taikomas JAV teritorinis suverenitetas (JAV ambasadų, konsulatų, karinių bazių valdomą teritoriją esančią už JAV teritorinių bei geografinių ribų). Po 2001 m. teroro akto FISA taikymas buvo išplėstas užsienyje

²³⁴ *United States of America v. Chris Petti* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://openjurist.org/973/f2d/1441/united-states-v-petti>.

²³⁵ *United States of America v. Nicholas L. Bianco* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://openjurist.org/998/f2d/1112/united-states-v-l-bianco-r-j-a-f-e-l>.

²³⁶ *United States of America v. Alfredo Gaytan* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://caselaw.findlaw.com/us-5th-circuit/1322669.html>.

²³⁷ *Electronic Communication Privacy Act* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sup_01_18_10_I_20_119.html.

²³⁸ *Foreign Intelligence Surveillance Act* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sec_50_00001821----000-.html.

²³⁹ *Foreign Intelligence Surveillance Act* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sec_50_00001821----000-.html.

esančių JAV piliečių ir kitų asmenų atžvilgiu esančių už JAV teritorinio suvereniteto taikymo ribų, jeigu minimi asmenys kelia grėsmę šalies nacionaliniam saugumui ar yra susiję su tarptautiniu terorizmu (žr. 2000 m. JAV apygardos teismo Njujorko pietinei apygardai bylos *U. S v. Usama Bin Laden*, 126 F. Supp. 2d. 264 sprendimą²⁴⁰). JAV Kongresas įtvirtino mažesnius nei kituose teisės normų aktuose reikalavimus dėl elektroninio sekimo taikymo pagrindo remiantis FISA 1805 sk., kuris skelbia, kad norint taikyti slaptus tyrimo veiksmus reglamentuojamus minėto įstatymo, pakanka pateikti duomenis, kurie sudarytų „tikėtina pagrinda manyti“ (angl. *probable cause to believe*), kad sekimo taikinyis yra užsienio valdžia, ar jos agentas. Tuo tarpu norint taikyti kitus JAV teisės normų aktus asmenų sekimui turi būti „pagrįstas manymas tikėti“ (angl. *reasonable grounds to believe*), kad duomenys apie tiriamą padarytą nusikaltimą įrodymai gali būti gauti tik tokiu būdu.

Iš JAV teisės normų aktų reguliuojančių sekimą matyti, kad JAV federaliniai įstatymai ir federalinių vykdomosios valdžios institucijų teisės normų aktai, reguliuojantys sekimą gali būti sąlyginai skirstomi į vidaus ir užsienio. JAV teismų praktikoje taikomi du nevienodi pagal informacijos (duomenų) pagrindimo lygį faktinio pagrindo sekimo taikymui standartai: vienas – taikant FISA, kitas – visiems kitiems teisės normų aktams reglamentuojantiems sekimą.

JAV asmens fizinis sekimas (angl. *physical surveillance*) viešose vietose neregamentuojamas jokiais įstatymais ir teismo leidimas tokiam sekimui nereikalingas, išskyrus tam tikras išimtis. Kiekvienas asmuo esantis viešoje vietoje gali tapti bet kokio asmens, žurnalisto, policijos pareigūno sekimo taikiniu. Stebėjimas vykdomas žmogaus akies regėjimo lauke su (be) optinių prietaisų pagalba, pvz., žiūronų. Esant pagrindui, sekimo objektas gali būti fotografuojamas, bet negali būti filmuojamas ar kitų techninių priemonių pagalba fiksuojama jo veikla ar procesai susiję su juo. Pats asmens buvimas viešoje vietoje suponuoja, kad jis negali tikėtis privatumo (angl. *expectation of privacy*) viešoje vietoje, išskyrus tam tikras išimtis, kuriose asmuo gali turėti pagrįstą privatumo lūkestį (angl. *reasonable expectation of privacy*) ir šios vietos yra visuotinai pripažįstamos visuomenėje. JAV teismų praktika skiria dvi privatumo lūkesčių rūšis. Tai subjektyvus privatumo lūkestis (angl. *subjective expectation of privacy*), kuris sietinas su asmens personaline nuomone apie tam tikros vietos privatumą, ir pagrįstas privatumo lūkestis (angl. *reasonable expectation of privacy*), kuris sietinas su visuomenėje visuotinai pripažintu pagrįstu privatumo lūkesčiu tam tikroje vietoje. Pavyzdžiui, asmens gyvenamajame name, viešbučio kambarielyje, tualetu kambarielyje asmuo gali pagrįstai tikėtis privatumo. Tad norint sekti asmenį vietose, kur jis gali pagrįstai tikėtis privatumo, būtinas

²⁴⁰ *United States of America v. Usama Bin Laden* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.cwsl.edu/content/brooks/United_Bin_Laden.pdf.

teismo leidimas. 1967 m. JAV Aukščiausiasis Teismas bylos *Katz v. United States*²⁴¹ sprendime suformulavo pagrįsto privatumo lūkesčio koncepciją ir kriterijus, padedančius nustatyti, ar vieta yra privati ar vieša. Kaip nurodoma teismo sprendime, asmuo ne visada gali pagrįstai tikėtis privatumo privačioje valdoje, t. y. jis gali būti sekamas privačioje valdoje nesant teismo leidimo. Tokios išimties iš pagrįsto privatumo lūkesčio privačioje valdoje leido suformuluoti „atviro lauko“ (angl. *open field*) doktriną 1924 m. byloje *Hester v. United States*²⁴², *Oliver v. United States*²⁴³ ir etc.

Pagrindinis teisės aktas reglamentuojantis elektroninį sekimą Kanadoje yra kodifikuoto Kanados baudžiamojo kodekso VI d. 183–196 sk.²⁴⁴ Šio kodekso 183 sk. (a) pateikiamas išsamus baigtinis kriminalinių teisės pažeidimų sąrašas, kuriuos tiriant gali būti perimamas asmenų pokalbių turinys tiek telekomunikaciniuose ryšių tinkluose, tiek už jų ribų, panaudojant elektromagnetinius, akustinius, mechaninius ar kitus prietaisus. Kanados įstatymų leidėjas nevartoja žodžių junginio „elektroninis sekimas“ teisės normų aktuose, o elektroninių ryšių tinklais perduodamas informacijos aptikimo, kontroliavimo ir perėmimo procesą įvardija „informacijos perėmimo“ terminu įskaitant slapta telefoninių pokalbių pasiklausymą ar kitoki susižinojimą. Kaip nurodoma Kanados baudžiamojo kodekso 184. 1 (1), (2), (3) sk. viešosios tvarkos pareigūnas ar jo įgaliotas asmuo, ar su vyriausybe bendradarbiaujantis asmuo gali perimti privatų pokalbį, siekdamas užkirsti kelią realiai egzistuojančiai asmens kūno sužalojimo grėsmei. Informacijos perėmimo taikymo pagrindas privalo būti grindžiamas „pagrįstu manymu, leidžiančiu tikėti“ (angl. *believes on reasonable grounds*), kad bus gauta informacija, padėsianti užkardyti nusikaltimą arba jį atskleisti.

Australijos Federacijoje (angl. *Commonwealth of Australia*) remiantis 1900 m. Australijos Federacijos Konstitucinio Akto (Konstitucijos) 51 str. nuostata sekimas yra reglamentuojamas dviejų rūšių viešosios teisės aktais: federaliniais ir valstijų įstatymais. Kai kurių Australijos Federacijos valstijų parlamentai priėmė įstatymus leidžiančius privačiam asmeniui slapta klausytis pokalbių esant neatidėliotinam atvejui ir siekiant apginti visuomenės interesus. Po pokalbio perėmimo privatus asmuo privalo kreiptis į teismą ir informuoti apie

²⁴¹ *Katz v. United States*, 389 U.S. 347 (1967) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-bin/getcase.pl?court=US&vol=389&invol=347>.

²⁴² *Hester v. United States*, 265 U.S. 57 (1924) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://supreme.justia.com/us/265/57/case.html>.

²⁴³ *Oliver v. United States*, 466 U.S. 170 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0466_0170_ZS.html.

²⁴⁴ Criminal of Code Canada [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://laws.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf>.

sekimo metu gautus rezultatus. Pavyzdžiui, 1998 m. Vakarų Australijos valstijos žvalgybos prietaisų akto (angl. *Western Australian Surveillance devices Act*)²⁴⁵ 26–30 sk.

Jungtinėje Karalystėje vienas iš pagrindinių asmens sekimą privačioje teritorijoje naudojant technines priemones, elektroninį sekimą reguliuojančių teisės normos aktų yra 2000 m. tyrimo įgaliojimų reglamentavimo aktas (angl. *The Regulation of Investigatory Powers Act*)²⁴⁶ su 2005 m. priimtais papildymais (toliau – RIPA). Minėtame įstatyme yra išskirti du slapto sekimo būdai: tiesioginis ir išsiskverbiantis. Tiesioginis sekimas (angl. *direct surveillance*) apima objekto ir jo judėjimo, atliekamų veiksmų slaptą stebėjimą, privačių pokalbių perėmimą viešoje vietoje. Išsiskverbiantis slaptas sekimas (angl. *intrusive surveillance*) apima slaptą patekimą į patalpą, transporto priemonę ar kitą sekimo taikiniu tapusį objektą, turint tikslą įmontuoti įtaisą (pvz., mikrofoną), leidžiantį slapta klausytis objekto viduje vykstančių pokalbių. Pirminė išsiskverbiančiojo sekimo taikymo sąlyga yra ta, kad jeigu kitomis tyrimo priemonėmis negalima gauti reikšmingos bylai informacijos (duomenų), tai laikantis proporcingumo principo vidaus sekretorius (vidaus reikalų ministras) ar įgalioti pareigūnai kaip policijos pajėgų vyriausiasis konsteblis gali leisti taikyti išsiskverbiantįjį sekimą. Taikymo tikslas yra užtikrinti nacionalinį šalies saugumą, užkardyti, atskleisti sunkius nusikaltimus.

Jungtinėje Karalystėje asmens atviras fizinis sekimas viešose vietose nereglamentuojamas jokių įstatymu ir policija gali naudoti šią informacijos (duomenų) rinkimo būdą be teismo leidimo ar kitų institucijų sankcionavimo su sąlyga, jeigu nebus perimami asmens pokalbiai (įskaitant jų turinį) viešoje vietoje. Jei policijos pareigūnas nusprendžia slapta sekti asmenį, tai tokiu atveju yra reikalingas leidimas, išskyrus neatidėliotinas aplinkybes, kai policijos pareigūnas gali slapta sekti asmenį, filmuoti, fotografuoti sekimo objektą, naudotis optiniais prietaisais ir įstatymo nustatyta tvarka per įmanomai trumpiausią laiką apie tai privalo informuoti teismą.

Atliktas apibendrinimas rodo, kad anglosaksų teisinės sistemos šalyse slaptas sekimas reglamentuojamas atskiruose, pavieniuose įstatymuose. Anglosaksų teisės mokslas ir teismų praktika atskiria fizinį sekimą atliekamą materialioje erdvėje ir elektroninį sekimą atliekamą virtualioje (kibernetinėje) erdvėje. Pats elektroninis sekimas bendrosios teisės tradicijos šalyse įvardijamas skirtingu terminu. Atsižvelgiant į sekimo taikymo tikslus (teisėsaugos ar užsienio žvalgybos), neatidėliotinus atvejus, yra skirtingi šio veiksmo sankcionavimo modeliai: teisminis (bendrosios

²⁴⁵ Western Australian Surveillance Devices Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.austlii.com/au/legis/wa/consol_act/sda1998210.txt.

²⁴⁶ The Regulation of Investigatory Powers Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.bailii.org/uk/legis/num_act/2000/ukpga_20000023_en_1.html.

kompetencijos; specializuoti teismai) ir neteisminis (vykdomosios valdžios, teisėsaugos, žvalgybos institucijų). Tiek administracinis, tiek teisminis sekimo sankcionavimo modelis turi savų trūkumų ir privalumų. Administracinis sekimo sankcionavimo modelis yra operatyvesnis, lanksčiau reaguojantis į greitai besikeičiančius įvykius, išskylančias grėsmes, bet keliantis didesnę grėsmę žmogaus teisėms bei laisvėms, asmens privataus gyvenimo neliečiamumui. Teisminis sekimo sankcionavimo modelis yra labiau formalizuotas, turintis daugiau teisinių saugiklių prieš galimus žmogaus prigimtinių teisių bei laisvių pažeidimus, geriau ginantis asmens privataus gyvenimo neliečiamumą.

Įstatymai leidžia pateikti procesinius dokumentus dėl leidimo taikyti sekimą dviem būdais: 1) tiesiogiai teismui arba įstatymo įgaliojamam pareigūnui; 2.) elektroninių ryšio priemonių pagalba. Reikalavimai pateikiamiems dokumentams ir jų pateikimo tvarka reglamentuota teisės akte, pavyzdžiui JAV Generalinio prokuroro žinyne.²⁴⁷

Sekimo taikymo faktinio pagrindui pagrįsti būtina surinkti tiek informacijos (duomenų), kuri leistų pagrįstai manyti, kad tokiu būdu gali būti gauta bylai reikšminga informacija (duomenys). Pagal tai ar yra būtina fiziškai patekti į pastatą, transporto priemonę, žemės valdą ar ne, yra skiriami tiesioginis ir įsiskverbiantis sekimo būdai.

Asmens fizinis sekimas viešose vietose neregamentuojamas jokiais įstatymais ir teismo leidimas tokiam sekimui nereikalingas, išskyrus tam tikras išimtis. Paprastas asmens stebėjimas viešojoje vietoje gali būti atliekamas be teismo ar kitų institucijų sankcionavimo, jeigu viešojoje vietoje neperiimamas privataus pokalbio turinys. Ar konkreti vieta gali būti laikoma vieša, yra nustatoma vadovaujantis visuomenėje visuotinai pripažintu asmens pagrįstu privatumo lūkesčio testu.

Toliau tęsiant slaptų tyrimo veiksmų lyginamąjį tyrimą bus apžvelgiami kontinentinės teisės sistemai priskiriamų šalių teisės aktai. 2005 m. Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) 210–234 str.²⁴⁸ reglamentuoja specialių tyrimo veiksmų atlikimą. BPK 215 str. pateikiamas išsamus baigtinis specialių tyrimo veiksmų sąrašas. Asmens stebėjimą ir sekimą reglamentuoja Latvijos Respublikos BPK 223 str., kurio 2 d. skelbia, jog ikiteisminio tyrimo teisėjas, leisdamas stebėti ir sekti asmenį, gali suteikti teisę stebėti bei sekti kitus asmenis, kontaktavusius su sekamuoju, bet ne ilgiau nei 48 val. Norint taikyti asmens stebėjimą ir sekimą turi būti pagrindas tikėti, kad gali būti gauta informacija (duomenys) reikšminga tyrimui. Latvijos Respublikos BPK skirtingai nei Lietuvos Respublikos BPK atskirai reglamentuoja tiek objekto (pvz., asmens), tiek vietovės

²⁴⁷ US Attorney manual Title 9 Criminal division [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.justice.gov/usao/cousa/foia_reading_room/usam/title9/crm00090.htm.

²⁴⁸ Criminal Procedure Code of the Republic of Latvia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

stebėjimą. Latvijos Respublikos BPK 144 str. nurodoma, kad mokslinės-techninės priemonės taikymas galimas atliekant tyrimo veiksmus, jei tai nekelia grėsmės tyrime veiksmė dalyvaujančio asmens gyvybei ir sveikatai.²⁴⁹ Taigi Latvijos Respublikos įstatymų leidėjas atskirai reguliuoja vietovės ir objekto sekimo tvarka, išskiria šias sekimo formas: stebėjimą (kai stebimas nejudamas objektas) ir sekimą (kai yra judama paskui objektą materialioje erdvėje).

Estijos Respublikoje informacijos (duomenų) rinkimas slapta sekant yra reglamentuotas 2003 m. Estijos Respublikos BPK 110–122 str.²⁵⁰ Esant įstatymo numatytoms sąlygoms ir pagrindams, prokuroras, vadovaujantis ikiteisminiam tyrimui, gali leisti taikyti tik du slaptus tyrimo veiksmus: 1) slaptą sekimą, objekto ištyrimą ir jo sugražinimą į vietą (BPK 115 str.); 2) gavimą duomenų iš elektroninio ryšio paslaugų teikėjo apie ryšio seansus (BPK 117 str.), jeigu tai nesusiję su patekimu į pastatą, transporto priemonę, kompiuterines sistemas ar tinklus, kompiuterį. Jeigu atliekant slaptus tyrimo veiksmus, numatytus Estijos Respublikos BPK 115 ir 117 str. būtina pateikti į patalpą, transporto priemonę, kompiuterines sistemas ar tinklus, kompiuterį privalo būti gautas leidimas iš ikiteisminio tyrimo teisėjo. Taikant slaptą sekimą galima fotografuoti, filmuoti, atlikti garso ir vaizdo įrašus bei kitokį duomenų fiksavimą. Estijos Respublikos BPK 126¹⁵ str. įtvirtintas slaptų tyrimo veiksmų kontrolės mechanizmas susideda iš kelių skirtingų institucijų vykdomos kontrolės. Informacija apie atliktus slaptus tyrimus privaloma pateikti visuomenės informacijos priemonėse, kad kiekvienas visuomenės narys galėtų su šia informacija susipažinti.²⁵¹

Norvegijos Karalystės baudžiamojo proceso įstatymo priimto 1981 m. gegužės 22 d. su vėlesniais pakeitimais ir papildymais IV d. 15 a. sk.²⁵² reglamentuoja slaptą vaizdo stebėjimą ir technologinį sekimą (angl. *concealed video surveillance and technological tracking*), 16 sk. audio sekimą ir susižinojimo kontrolę (angl. *audio surveillance and other controls of communication apparatus*), 16 b. sk. pokalbių sekimą kitomis audio technologinėmis priemonėmis (angl. *other audio surveillance of conversations by technological means*). Norvegijos Karalystės baudžiamojo proceso įstatymo 15 a. sk. 202 a. str. nurodo, kad slaptas vaizdo stebėjimas galimas, jeigu yra pagrindas įtarti, kad buvo padaryti vienas ar daugiau kriminalinių nusikaltimų už kuriuos numatomas įkalinimas daugiau nei šeši mėnesiai. Norvegijos Karalystės baudžiamojo

²⁴⁹ Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

²⁵⁰ Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.html/>.

²⁵¹ ²⁵¹ Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

²⁵² The Criminal procedure Act with subsequent amendments the latest made by Act of 30 June 2006 No. 53. Oslo: Norwegian Ministry of Justice and the Police legislation department. 2006.

proceso įstatymo 202 b. str. reguliuoja sekimą naudojant objekto buvimo vietos nustatymo prietaisus. Šis tyrimo veiksmas vadinamas technologiniu sekimu ir taikomas asmens, kuris įtariamas nusikalstamo veiksmo padarymu ar bandymu jį padaryti ir už kurio padarymą baudžiama penkerių ir daugiau metų įkalinimo bausme, atžvilgiu. Technologinis sekimas yra taikomas objekto judėjimo krypties aptikėjo pagalba (angl. *technological direction-finder*) įmontuoto į transporto priemonę, įdedamo į asmens drabužius, daiktus, krepšį ar rankines, kuriuos įtariamasis nešioja, dėvi ar kitą objektą turint tikslą atskleisti sekamo asmens ar objekto buvimo vietą. Technologinio judėjimo krypties aptikėjo įmontavimui leidžiama patekti į patalpas.

Norvegijos Karalystėje asmens fizinis sekimas viešoje vietoje įstatymais nereglamentuotas. Tokiam sekimui taikyti nereikia leidimo, jeigu jo metu nebus perimamas privačių pokalbių viešoje erdvėje turinys.

Vokietijos Federacinėje Respublikoje (toliau – VFR) sekimas (elektroninis, fizinis) yra reguliuojamas federalinio ir federalinių vienetų (žemių) įstatymais. Federaliniu lygmeniu apimančiu visą VFR teritoriją slapti tyrėjų veiksmai, įskaitant slaptą sekimą reguliuojami 1987 m. VFR baudžiamojo proceso kodekso. Šio kodekso 100 (a), (b) sk. reglamentuoja telekomunikacijų perėmimo taikymo tvarką ir sąlygas; 100 (c) ir 100 (f) sk. atitinkamai nustato pokalbių perėmimą bei įrašymą techninių prietaisų pagalba tiek privačioje, tiek ne privačioje valdoje tvarka. 100 (h) sk. reguliuoja fotografavimo ar specialių techninių priemonių taikymo tvarką už privačios valdos ribų.²⁵³ Kitas įstatymas susijęs su slaptais tyrimo veiksmais yra 1998 m. Slapto pasiklausymo įstatymas (angl. *Eavesdropping Law*) apibrėžiantis pasiklausymo prietaisų taikymo sąlygas ir tvarką.

Taigi VFR, Norvegijos Karalystėje asmens fizinis sekimas yra leistinas viešoje vietoje ir nereglamentuotas jokiais įstatymais, išskyrus paminėtą išimtį.

Slaptų tyrimo veiksmų teisinio reguliavimo modelio lyginamojo tyrimo rezultatai gali būti naudingi tobulinant Lietuvos Respublikos BPK 160 str. Užsienio šalyse slaptas sekimas yra taikomas materialioje erdvėje, kuri baudžiamojo proceso teisės moksle suprantama kaip tai, kas yra apčiuopiama, materialu, apibrėžta ribomis ir skirstoma pagal asmens teisės į privatumą kriterijumi į: privačią ir viešąją. Kaip nurodyta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarime „*privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens būseną, kai asmuo gali tikėtis privatumo, su jo teisėtais privataus gyvenimo lūkesčiais. Jei asmuo atlieka viešo pobūdžio veikas ir tą supranta arba turi ir gali suprasti, nors ir savo*

²⁵³ The Germany Code of Criminal Procedure [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0739.

*namuose ar kitose privačiose valdose, tai tokios viešo pobūdžio veikos nebus apsaugos objektas pagal Konstitucijos 22 ir Konvencijos 8 straipsnius, ir asmuo negali tikėtis privatumo. <...> Žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis nusikalstamais veiksmais pažeidžia teisės saugomus interesus. <...> nusikalstamai veikai netaikomas žmogaus privataus gyvenimo apsaugos principas. Taigi asmenų, darančių nusikaltimą, veikla nėra privati ir nėra reguliuojama Konstitucijos 28 straipsnyje.*²⁵⁴ Nacionalinis įstatymų leidėjas neatskyrė viešosios ir privačios materialijų erdvių Lietuvos Respublikos BPK 160 str. Tuo tarpu anglosaksų teisinės sistemos ir dalies kontinentinės teisinės sistemai priskiriamų šalių įstatymų leidėjai išsamiai reglamentavo slapto sekimo taikymo pagrindus ir tvarką privačioje ir viešojoje erdvėje. Asmuo, būdamas viešumoje, supranta, kad jis negali turėti tokio pat pagrįsto lūkesčio dėl savo privatumo gerbimo kaip būdamas privačioje erdvėje.

Remdamasis lyginamojo tyrimo rezultatais, autorius siūlo diferencijuoti Lietuvos Respublikos BPK 160 str. reglamentuotą slaptą sekimą pagal asmenų pokalbių turinio perėmimo galimybę, nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, taikomų naujausių technologijų įsiskverbimo į asmens privatų gyvenimą intensyvumą į: paprastąjį ir įsiskverbiantįjį.

Paprastasis slaptas sekimas – tai tyrimo veiksmas apimantis objekto stebėjimą, neperimant asmens pokalbių turinio, neišskverbiant per pastatus, kitus objektus į jų vidų techninių priemonių pagalba. Ši slapto sekimo rūšis galėtų būti taikoma tiriant visas nusikalstamas veikas. Jos skyrimo faktinio pagrindo tekstinė išraiška galėtų būti „*tikėtinas pagrindas*“ leidžiantis manyti, kad taikymo atveju gali būti gauti duomenys reikšmingi nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

Įsiskverbiantysis slaptas sekimas – tai tyrimo veiksmas apimantis asmens pokalbių turinio perėmimą ir jų fiksavimą, įsiskverbimą per pastatus, kitus objektus į jų vidų techninių priemonių pagalba. Ši slapto sekimo rūšis galėtų būti taikoma tiriant labai sunkius, sunkius ir apysunkius nusikaltimus. Skyrimo faktinio pagrindo tekstinė išraiška galėtų būti „*pagrįstas manymas tikėti*“ leidžiantis manyti, kad gali būti gauti duomenys reikšmingi nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

Slapto sekimo rūšių atskyrimas leistų geriau apsaugoti asmens privatumą slapto sekimo metu naudojant technines priemones. Šiuo metu slaptas sekimas leistinas tiriant bet kokią

²⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-05-08 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000508.html>.

nusikalstamą veiką, fiksuojant sekimo eigą ir rezultatus vaizdo, garso įrašais. Tai suteikia galimybę teisėtai perimti asmens pokalbių turinį.

Techninės priemonės, kurios galėtų būti naudojamos taikant tyrimo veiksmus turėtų būti sietinos su įsiskverbimu į asmens privatų gyvenimą intensyvumu. Kuo įsiskverbimo intensyvumas aukštesnis, tuo tyrimo veiksmo taikymo faktinio pagrindo tekstinė išraiška turi būti didesnio tikimumo laipsnio.

Papildyti Lietuvos Respublikos BPK nauju 160² straipsniu ir jį išdėstyti taip:

„Techninės priemonės gali būti naudojamos atliekant šiame kodekse numatytus tyrimo veiksmus. Techninių priemonių naudojamas draudžiamas, jeigu yra keliamas pavojus gyvybei ir sveikatai tyrimo veiksmė dalyvaujantiems proceso dalyviams.“

Pakeisti Lietuvos Respublikos BPK 160 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti taip:

“Kai yra pagrįstas įtarimas manyti, kad gali būti gauti duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro prašymą gali paskirti asmens, ar transporto priemonės arba kito objekto sekimą. Kai yra tikėtinas pagrindas manyti, kad duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti gali būti gauti perimant asmens pokalbių turinį ar kitokio asmenų susižinojimo turinį, ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro prašymą gali paskirti asmens, transporto priemonės arba kito objekto sekimą tiriant labai sunkius, sunkius ar apysunkius nusikaltimus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarime paskirti asmens, transporto priemonės arba kito objekto sekimą turi būti nurodyta:

- 1) asmuo, transporto priemonė arba kitas objektas, kuris bus sekamas;*
- 2) duomenys, pagrindžiantys būtinybę taikyti šią priemonę;*
- 3) slapto sekimo trukmė.“*

4. SLAPTO SEKIMO VEIKSMO STRUKTŪRINĖS DALYS (ELEMENTAI)

Slapto sekimo veiksmas gali būti skaidytinas į šiuos struktūrinius elementus:

- 1.) subjektą (kas taiko tyrimo veiksmą);
- 2.) objektą (į ką sukoncentruotas tyrimo veiksmas, sekimo ypatumai atskirų asmenų kategorijų, kurie dėl jų vykdymų oficialių funkcijų visuomenėje, valstybėje turi papildomas veiklos garantijas, atžvilgiu);
- 3.) stebėjimo eigos ir rezultatų fiksacija (surenkamos informacijos (duomenų) fiksavimo būdai ir techninės priemonės, t .y. pažintinės veiklos produkto formavimas);
- 4.) erdvė (vieta, kurioje vyksta pažintinė veikla).

Toks skirstymas į keturias struktūrines dalis leis išvelgti ryšius tarp atskirų slapto sekimo elementų, jų tarpusavio sąveiką, identifikuoti taikant slapto sekimo veiksmus išskylančias problemas ir rasti galimus jų sprendimo būdus.

4.1. Subjektas ir objektas

Bendra grandis jungianti subjektą su objektu yra jų sąveika pažintinėje veikloje. Nusikalstamų veikų tyrimas yra specifinė pažintinė veikla ir taikoma laikantis įstatymo nustatytos tvarkos. Įsiskverbimas į privatų asmens gyvenimą slapta stebint, naudojant įstatymo leistinus fiksavimo būdus ir technines priemones, leidžia manyti, kad taikant slaptą sekimą yra įtraukiamas ne bet koks, o tik turintis įstatymo suteiktus įgaliojimus asmuo. Lietuvos Respublikos BPK 165 str. nurodomas ikiteisminio tyrimo įstaigų institucijų išsamus baigtinis sąrašas, kuriame galima sąlyginai išskirti dvi grupes asmenų: 1) institucijas, pvz., policija, 2) asmenis, pvz., tolimojo plaukiojimo jūros laivo kapitonas. Padarius nusikalstamą veiką jūros laive esančiame tolimajame plaukiojime, jūros laivo kapitonas įgyja ikiteisminio tyrimo įstaigos statusą, kuris jam suteikia teisę atlikti ikiteisminį tyrimą, nepaisant jūros laivo nuosavybės rūšies. Tai, jog tolimojo plaukiojimo jūros laivo kapitonas turi įstatymu suteiktus įgaliojimus taikyti procesinės prievartos priemones, veda prie minties, kad tyrimo veiksmus gali atlikti privatus asmuo, esant apibrėžtiems įstatyme pagrindams įgijęs ikiteisminio tyrimo pareigūno statusą. Ikteisminį tyrimą gali atlikti ir kiti asmenys, tai Kalėjų departamento pareigūnai,

²⁵⁵ Posakiai apie tikslą [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.decotopics.com/grazus_zodziai/posakiai_apie_tiksla.php.

areštinių, kardomojo kalinimo ir pataisos įstaigų direktoriai arba jų įgalioti pareigūnai – dėl šiose įstaigose padarytų nusikalstamų veikų. Minėti asmenys yra valstybės pareigūnai, bet vis dažniau visuomenėje diskutuojama apie privačias bausmės vykdymo institucijas. Taigi galima teorinė kolizija su ikiteisminio tyrimo pareigūno samprata pateikta Lietuvos Respublikos BPK 18 str. Todėl autoriaus nuomone siūlytina pakoreguoti ikiteisminio tyrimo pareigūno apibrėžimą, pateiktą Lietuvos Respublikos BPK 18 str.

EŽTT jurisprudencija laikosi nuostatos, kad slapti tyrimo veiksmai gali būti taikomi esant įstatymo apibrėžtomis sąlygoms, pagrindams jeigu įprastiniais tyrimo veiksmais aptikti ir surinkti faktinius duomenis yra neįmanoma arba įprastų veiksmų taikymas tampa komplikuoatas ir tuo siekiama garantuoti visuomenės saugumą. Slaptas sekimas yra specifinis tyrimo veiksmas dėl savo prigimties, grindžiamas stebėjimu ir reikalaujantis iš sekimą atliekančio asmens specialių žinių, įgūdžių. Visgi ar visos ikiteisminio tyrimo įstaigos, kurių išsamus sąrašas pateiktas Lietuvos Respublikos BPK 165 str. gali atlikti slaptą sekimą realiai? Pvz., prokuroras, kuris kaip skelbiama Lietuvos Respublikos BPK 170 str. 1 d. „*turi teisę pats atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus*“²⁵⁶ ar tolimojo plaukiojimo jūros laivo kapitoną, kuris turi teisę atlikti ikiteisminį tyrimą dėl laivo įgulos narių ir keleivių nusikalstamų veikų, padarytų tolimojo plaukiojimo metu. Remiantis įstatymo raide, minėti proceso dalyviai gali atlikti tyrimo veiksmus įskaitant slaptą sekimą, bet praktikoje yra kitaip. Baudžiamojo proceso dalyvis siaurąja prasme – prokuroras tiesiogiai, betarpiškai pats neatlieka slapto sekimo.

Tad darytina išvada, kad slaptą sekimą gali atlikti tik dalis ikiteisminio tyrimo įstaigų minimų Lietuvos Respublikos BPK 165 str. Kita vertus, dėl specialių žinių ir įgūdžių turėjimo tokiais pareigūnais gali būti kriminalinės žvalgybos institucijose dirbantys pareigūnai. Šių institucijų išsamus baigtinis sąrašas pateikiamas Lietuvos Respublikos Kriminalinės žvalgybos įstatymo 2 str. 11 d.²⁵⁷ Lyginant kriminalinės žvalgybos pagrindinių institucijų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų baigtinius sąrašus matyti, kad ne visos institucijos priskirtos kriminalinės žvalgybos institucijų kategorijai yra ikiteisminio tyrimo įstaigos, o būtent Vadovybės apsaugos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos ir Valstybės saugumo departamentas bei jų padaliniai nėra ikiteisminio tyrimo įstaigų sąrašė. Taigi minėtos institucijos negali atlikti slapto sekimo. Kita vertus, kyla klausimas diskusijai ar prokuroras gali pavesti atlikti slaptą sekimą kriminalinės žvalgybos institucijoms

²⁵⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.istatymas.lt/istatymai/baudziamojo_proceso_kodeksas.htm.

²⁵⁷ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437554.

ikiteisminiame tyrime, kuris buvo pradėtas, remiantis kriminalinės žvalgybos tyrimo surinkta informacija. Pvz., Valstybės saugumo departamento pareigūnų surinkta informacija (duomenys) apie antivalstybinę visuomeninių organizacijų veiklą, keliančią grėsmę nacionaliniam saugumui. Atkreiptinas dėmesys, kad prokuroras tiesiogiai nevadovauja kriminalinės žvalgybos subjektų atliekamiems tyrimams, o tik atlieka bendro pobūdžio kontrolę, t. y. prokuroro įgaliojimai yra apriboti įstatymu.

Aptariant neįtrauktą į Lietuvos Respublikos BPK 165 str. baigtinį sąrašą institucijų, kurios galėtų atlikti slaptus tyrimo veiksmus klausimą, būtina atsižvelgti į institucijos sukauptą patirtį ir surinktą informaciją apie sekimo objektą. Reikalavimas atlikti tyrimą per įmanomai trumpesnę laiką, iškelia tyrimo ekonomijos principo svarbą ikiteisminiame tyrime. Pavyzdžiui, pareigūnai prieš tai taikę panašius į slaptus tyrimo veiksmus informacijos (duomenų) rinkimo metodus kriminalinės žvalgybos tyrime, turės pranašumą prieš pareigūnus, kurie įsijungs į slaptų tyrimo veiksmų taikymą ikiteisminio tyrimo metu. Taigi svarstytinas siūlymas leisti kriminalinės žvalgybos institucijų, kurios nėra ikiteisminio tyrimo įstaigų baigtiniame sąraše taikyti slaptus tyrimo veiksmus ikiteisminiame tyrime, jeigu šios institucijos prieš tai atliko kriminalinę žvalgybą prieš tuos pačius tyrimo objektus.

Apibendrinant, galima teigti, jog tik Lietuvos Respublikos BPK 165 str. išvardintos ikiteisminio tyrimo įstaigos gali taikyti slaptą sekimą.

Siūlytina pakoreguoti ikiteisminio tyrimo pareigūno apibrėžimą pateiktą Lietuvos Respublikos BPK 18 str. ir jį išdėstyti taip:

„Ikiteisminio tyrimo pareigūnas yra ikiteisminio tyrimo įstaigoje dirbantis asmuo, kuris šios įstaigos ar jos padalinio vadovo pavedimu atlieka šio Kodekso numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus, o taip pat esančių tolimajame plaukiojime jūros laivų kapitonai – dėl laivo įgulos narių ir keleivių nusikalstamų veikų, padarytų tolimojo plaukiojimo metu, Kalėjimų departamento pareigūnai, areštinių, kardomojo kalinimo ir pataisos įstaigų direktoriai arba jų įgalioti pareigūnai – dėl šiose įstaigose padarytų nusikalstamų veikų, kiti šiuo įstatymu įgalioti asmenys, siekiant nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir tokios veikos aplinkybes.“

4.1.1. Slapto sekimo objektas

Kiekvienas proceso veiksmas atliekamas ikiteisminio tyrimo stadijoje turi savo taikinį – objektą, t. y. į ką jis yra nukreiptas. Lietuvos Respublikos BPK 160 str. skiriamos trys atskiros slapto sekimo objektų grupės: 1) asmenys; 2) transporto priemonės; 3) kiti objektai.

Slapto sekimo atveju, tai būtų objektas, galintis suteikti tyrimui duomenų, reikšmingų nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Atsiradus baudžiamojo proceso santykiui, slapto sekimo

objektu gali būti ne tik dinamiški objektai, galintys judėti materialioje erdvėje, bet ir statiški materialios erdvės atžvilgiu, t. y. objektai nekeičiantys padėties materialioje erdvėje, pvz., gyvenamosios patalpos.

Įstatymo leidėjo vartojamas Lietuvos Respublikos BPK 160 str. žodis „objektas“ apima žmones, įvairius reiškinius, procesus, daiktais, kurie vienas nuo kito skiriasi įvairiais požymiais pradedant fizinėmis savybėmis kaip dydis, forma, svoris ir baigiant objekto teisiniu statusu, dėl to patartina klasifikuoti slapto sekimo objektus pagal tam tikrus kriterijus į grupes. Tai leistų geriau suvokti slaptą sekimą reglamentuojančio įstatymo esmę, šio tyrimo veiksmo taikymo ypatumus kiekvienos objektų grupės atžvilgiu. Klasifikavimo pagrindu skirstant objektus į mažesnius vienetus galėtų būti objekto gebėjimas keisti padėtį materialioje erdvėje, t. y. mobilumo kriterijus. Tai būtų statiniai ir dinaminiai objektai. Tai leidžia išskirti dvi stebėjimo metodo rūšis: statinį (pvz., stebimas nejudamas objektas – gyvenamasis namas) ir dinaminį stebėjimus (pvz., objektas juda materialios erdvės atžvilgiu - žmogus).

Manytina, kad Lietuvos Respublikos BPK 160 str. vartojamas žodis „sekimas“ proceso veiksmui įvardinti yra netinkamas. Autoriaus nuomone, atsižvelgiant į objekto sampratos apimančios dinامينius ir statinius objektus išaiškinimą, būtų priimtinau vietoj žodžio „sekimas“ vartoti tos pačios arba artimos reikšmės žodį – sinonimą, apibūdinantį sekimo subjekto judėjimą materialioje erdvėje paskui objektą, nuolat keičiantį savo padėtį materialioje erdvėje ir objektą, kuris dėl savo fizinių savybių nejuda, t. y. išlieka statiškas. Tokiu sinonimu pakeičiančiu veikiančią dalyvį būdvardžio reikšme „sekimas“, galėtų būti žodžio „stebėjimas“ vartojimas. Užsienio šalių įstatymų leidėjai žodį „stebėjimas“ vartoja minimo proceso veiksmo – slapto sekimo apibūdinimui. Pvz., Latvijos Respublikos įstatymų leidėjas baudžiamojo proceso įstatyme vartoja žodį „stebėjimas“ įvardinti tyrimo veiksmą, kuriuo siekiama gauti reikšmingos informacijos (duomenų) apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, slapta stebint materialius daiktus, dinامينius procesus.²⁵⁸

4.1.1.1. Slapto sekimo objektas – asmuo

Nusikalstamas veikas įvykdo žmogus, kuris turi atsakyti už savo neteisėtą, priešingą teisei elgesį. Nacionalinis įstatymų leidėjas įvedė juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę. Kaip liudytojas apklausiamas slapta sekamas konkretus žmogus, ne juridinis asmuo. Taigi šioje įstatymų leidėjo sukurtoje fikcijoje pagrindinis objektas yra žmogus. Įstatymų leidėjas įvardija žmogų kaip individą ir juridinį asmenį vienu terminu „asmuo“ nusikalstamų veikų tyrimo ir

²⁵⁸ Criminal Procedure Code of the Republic of Latvia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

nagrinėjimo tvarka nustatančiame įstatyme. Nors pagal kilmę fizinis asmuo gali būti užsienio valstybės, buvimo valstybės fizinis asmuo ir jo teisinį statusą reguliuoja teisės aktai, apibrėždami teisinį subjektiškumą. Teisinis subjektiškumas tai asmens savybė, galėjimas būti teisinių santykių dalyviu, susideda iš dviejų elementų: teismo ir veiksnio. Teisės doktrina²⁵⁹ išskiria šakinį teisinį subjektiškumą – šiuo atveju, tai būtų baudžiamosios teisės teisinis subjektiškumas, bet kada atsiranda baudžiamosios teisės teisinis subjektiškumas: padarius nusikalstamą veiką ar pradėjus ikiteisminį tyrimą, ar taikant prievartinio pobūdžio procesines priemones? Baudžiamosios materialinės ir procesinės teisės normų aktai neduoda tiesioginio ir aiškaus atsakymo į tai, o tik nukreipia į kitas teisės šakas, pirmiausiai į civilinę materialinę teisę. KLietuvos Respublikos CK 2. 2 str. 1 d. skelbia, kad „*fizinio asmens (civilinis) teismumas atsiranda asmens gimimo momentu ir išnyksta, jam mirus.*“²⁶⁰ Kitas asmens teisinio subjektiškumo elementas – veiksnumas sietinas su galimybe atlikti veiksmus, kuriais asmuo taptų teisinių santykių dalyviu turinčiu teises ir pareigas. Lietuvos Respublikos CK 2. 5 str. 1 d. skelbia, kad „*Fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas (civilinis veiksnumas) atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t. y. kai jam sueina aštuoniolika metų.*“²⁶¹ Žmogaus kaip individo teisinėje terminologijoje įvardijamo fizinio asmens terminu veiksnumas sietinas su jo biologiniu amžiumi. Ar asmuo, sulaukęs įstatymu nustatyto biologinio amžiaus, įgijęs kitą teisinio subjektiškumo elementą – veiksnumą, jo nepraranda esant tam tikroms aplinkybėms? Lietuvos Respublikos CK 2. 2 str. 1 d. skelbia, jog „*įstatymų nustatytais atvejais fizinio asmens veiksnumas gali būti apribotas remiantis Lietuvos Respublikos CK 2. 11 str. 1 d. skelbiančia, jog „teismo tvarka, jeigu piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis.*“²⁶² Tai iškelia klausimą ar fizinis asmuo, kurio veiksnumas apribotas civiliniuose teisiniuose santykiuose, gali būti baudžiamojo procesinio teisinio santykio subjektu? Baudžiamojo proceso teisės doktrina apie fizinio asmens, kurio veiksnumas apribotas teismo sprendimu civilinėje byloje, apribojimus būti informacijos (duomenų) šaltiniu aiškaus atsakymo nepateikia.

Lietuvos Respublikos BK 18 str. 1 d. skelbia, jog „*Asmenį teismas pripažįsta ribotai pakaltinamu, jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką tas asmuo dėl psichikos sutrikimo,*

²⁵⁹ Vaišvila, A. Teisės teorija. Trečiasis, pataisytas ir papildytas leidimas. vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009, 542 p.

²⁶⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687.

²⁶¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687.

²⁶² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687.

*kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų.*²⁶³ Vertinant surinktą informaciją (duomenis) ir juos pripažįstant įrodymais, privalo būti vadovaujamas Lietuvos Respublikos BPK 20 str. nuostatomis. Lietuvos Respublikos CK 2. 10 str. 1 d. skelbia, jog „Fizinis asmuo, kuris dėl psichinės ligos arba silpnaprotystės negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti, gali būti teismo tvarka pripažintas neveiksniu.“²⁶⁴ Kitas klausimas, ar tokie fiziniai asmenys gali būti slapta sekami, jeigu remiantis civiline materialine teise jiems įstatymo nustatyta tvarka apribotas vienas iš teisinio subjektiškumo elementas – veiksnumas arba jie pripažinti neveiksniais, t. y. kaip nesuprantantys atliekamų veiksmų esmės ir tuo pačiu negalintys atsakyti už kilusias teises pasekmes? Remiantis civilinės materialinės teisės doktrina, toks fizinis asmuo neteko vieno iš teisinio subjektiškumo elementų – veiksnumo, t. y. galėjimo būti civilinių teisinių santykių subjektu. Asmens teisinio subjektiškumo elemento – veiksnumo svarba akcentuota baudžiamojo proceso teisės moksle ir baudžiamojo proceso įstatyme. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 79 str. yra aiškiai išreikšta įstatymų leidėjo nuostata, kas negali būti liudytoju, siejant galėjimą būti proceso veiksmo dalyviu su tinkama fizine ar psichine būkle leidžiančia suvokti bylai reikšmingas aplinkybes ir duoti apie jas parodymus apklausoje. Dėl kitų proceso veiksmų atlikimo su asmenimis turinčiais fizinę ar psichinę negalią, įstatymų leidėjas nepasisako, išskyrus jau minėtą tyrimo veiksmą - liudytojo apklausą, palikdamas šią teisinę spragą užpildyti teismų praktikai ir teisės doktrinai. Kaip rodo ikiteisminio tyrimo praktika, sprendžiant klausimą dėl slapto sekimo taikymo, ikiteisminio tyrimo įstaiga ar prokuratūra nesikreipia į sveikatos priežiūros įstaigas dėl informacijos apie kiekvieną sekimo taikiniu tapusį asmenį. Preziumuojama, kad asmens fizinė ir psichinė būklė nekelia abejonių. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas atlieka proceso veiksmą, vadovaudamasis įstatymu.

Darytina išvada, kad slapta sekti galima fizinį asmenį, neatsižvelgiant į tai, kad minėto fizinio asmens veiksnumas įstatymų nustatyta tvarka buvo apribotas arba įstatymu nustatyta tvarka toks fizinis asmuo buvo pripažintas neveiksniu.

Analizuojant slapto sekimo objektą – fizinį asmenį yra svarbus kitas jį apibūdinantis požymis – biologinis amžius. Kokio amžiaus sulaukęs asmuo gali tapti slapto sekimo objektu? Baudžiamojo proceso įstatymas ir teisminė praktika aiškaus atsakymo nepateikia. Lietuvos

²⁶³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=111555.

²⁶⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687.

Respublikos BK 13 str. 1 d. skelbia, kad „pagal šį kodeksą atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų, o šio straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais – keturiolika metų.“²⁶⁵ Lietuvos Respublikos BPK 3 str. 1 d. 4 p. numato, kad „Baudžiamasis procesas negali būti pradedamas <...> asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus.“²⁶⁶ Tai yra su amžiaus cenzu susijusi procesinė kliūtis dėl baudžiamojo proceso pradėjimo. Sisteminiu požiūriu slaptas sekimas yra tyrimo veiksmas kaip ir liudytojo apklausa, laikinas sulaikymas, atvedinimas. Lietuvos Respublikos BPK 78 str. nurodyta, kad „liudytoju gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių.“²⁶⁷ Iš to išplaukia, kad vaikas ar senolis, turintys reikšmingos ikiteisminiam tyrimui ir bylai teisingai išspręsti informacijos, gali būti apklausiami kaip liudytojai. Sisteminiu požiūriu tai taikytina ir slaptam sekimui.

Taigi darytina išvada, kad slaptas sekimas gali būti taikomas fizinio asmens pagal civilinę teisę dar neturinčio veiksnumo, o pagal baudžiamąją teisę dar nesulaukusio amžiaus, nuo kurio atsiranda baudžiamojo atsakomybė už priešingą teisei elgesį, atžvilgiu, t. y. nacionalinis įstatymų leidėjas nenustato apribojimų dėl amžiaus taikant slaptą sekimą fizinio asmens atžvilgiu.

Fiziniai asmenys visuomenėje, valstybėje atlieka skirtingas funkcijas, turi skirtingą „svorį“ visuomenėje ir valstybėje, pvz., dvasininkas, Seimo narys, advokatas ir pan. Pradedant analizuoti slapto sekimo taikymą asmenų, kurie dėl jų atliekamų funkcijų svarbos visuomenėje, valstybėje turi įstatymu įtvirtintas veiklos garantijas, atžvilgiu, būtina suvokti imuniteto, privilegijos sąvokos, kuriomis dažnai operuojama teisės doktrinoje ir teismų praktikoje, apibrėžiant atvejus, kuriems netaikomi bendrieji įstatymų reikalavimai, t. y. kai kalbama apie bendrųjų taisyklių išimtis, taikant valstybės baudžiamąją jurisdikciją atskirų asmenų kategorijų atžvilgiu dėl jų vykdymų oficialių funkcijų. Minėtos sąvokos yra glaudžiai susijusios, todėl jos negali būti nagrinėjamos atskirai viena nuo kitos. Teisės doktrinoje imunitetas yra siejamas su išėmimu iš asmens ar turto buvimo vietos (priimančios) valstybės institucijų ar teismų jurisdikcijos taikymo, pasireiškiantis tuo, kad imuniteto turėtojams netaikomos procesinės prievartos priemonės, teisinės sankcijos, numatytos priimančios (buvimo vietos) valstybės teisės

²⁶⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=111555.

²⁶⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

²⁶⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo procesas kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 11 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

normų aktuose. Teisės doktrinoje²⁶⁸ privilegijos suprantamos kaip tam tikros lengvatos arba papildomos veiklos garantijos tam tikrų asmenų kategorijoms, kurios palengvina jiems pavestų oficialių funkcijų atlikimą. Imunitetai ir privilegijos yra suteikiami tam, kad asmuo galėtų nepriklausomai atlikti oficialiai deleguotas įstatymu funkcijas. Imunitetas istoriškai laikomas teisine nuostata, kuri iš pradžių buvo įtvirtinta paprotinėse, o vėliau sutartinėse tarptautinės teisės normose, pvz., 1961 m. Vienos Konvencija dėl diplomatinių santykių. Privilegija labiau istorinė kategorija, kuri senovėje, viduramžiuose valdovų raštais buvo suteikiama asmeniui ar asmenų grupėms, atskiriems miestams išskirtinė padėtis kurioje nors srityje, pvz., mokesčių lengvata.

Toliau gvildenant imuniteto turėtojų tematiką baudžiamajame procese, pravartu peržvelgti kitą teisinę kategoriją susijusia su imunitetu – tai valstybės jurisdikcija. Teisės doktrinoje valstybės jurisdikcija suprantama kaip jos įgaliojimų įgyvendinimas asmenų, turto, įvykių baudžiamosiose, administracinėse ir civilinėse bylose. Valstybės teritorinė jurisdikcija reiškia, jog absoliutaus teritorinio principo pagrindu šalies baudžiamieji įstatymai taikomi visiems asmenims, padariusiems jos teritorijoje nusikalstamą veiką.²⁶⁹ Valstybės – tam tikros konkrečioje teritorijoje gyvuojančios politinės organizacijos, o teritorija ir suverenumas yra vieni iš pagrindinių požymių skiriančių valstybę nuo kitų organizacijų. Teritorija yra kiekvienos valstybės egzistavimo materialinė bazė (pagrindas). Joje valstybė įgyvendina savo suverenitetą, pasireiškiantį valstybinės valdžios viršenybe. Kiekviena valstybė sukuria savitą teisinę tvarką bei jos apsaugą organizuoja teisinėmis priemonėmis savo teritorijos ribose ir įpareigoja kiekvieną jos teritorijoje esantį asmenį paisyti įstatymų, o pažeidusiems šį reikalavimą taiko nacionaliniais įstatymais nustatytas teises sankcijas. Asmens konstitucinis-teisinis santykis su valstybe išreikštas pilietybės kategorija suponuoja pavaldumą valstybės valdžiai. Lietuvos Respublikos BPK 4 str. skelbia, kad „*proceso tvarką nustato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, galiojantis proceso veiksmų atlikimo metu. <...> baudžiamasis procesas Lietuvos Respublikos teritorijoje vyksta pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą.*“²⁷⁰ Ši pamatinė nuostata įtvirtina valstybės baudžiamąją teritorinę jurisdikciją dėl nusikalstamų veikų tyrimo valstybės siena apibrėžiamoje teritorijoje, kur valstybė turi išimtinę baudžiamąją jurisdikciją. Su valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo teritoriniu elementu

²⁶⁸ Nevera, A. Valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 208.

²⁶⁹ Nevera, A. Valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 208.

²⁷⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 14 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

yra glaudžiai susijęs vienas iš slapto sekimo objektų – asmuo. Tiriant nusikalstamą veiką, gali būti įtariamas bet kuris fizinis asmuo, sulaukęs amžiaus nuo kurio galima baudžiamoji atsakomybė ir nepriklausomai nuo jo konstitucinio-teisinio saito su valstybe. Universalieji baudžiamieji principai kaip asmenų lygybės, teisės viršenybės suponuoja pareigą kiekvienai valstybei jų laikytis baudžiamajame procese, tiriant priešingas teisei veikas. Vykstanti globalizacija daro įtaką valstybės baudžiamajai jurisdikcijai per tarptautines sutartis, kurių dalyvės yra valstybės iš skirtingų teisinių sistemų. Valstybės, pasirašydamos ir ratifikuodamos tarptautines sutartis (retkarčiais su išlygomis), prisiima įsipareigojimus laikytis tarptautinės sutarties. Trumpiau tariant, be valstybės įstatymų, yra taikomos tarptautinės sutartys teisinių santykių reglamentavimui. Tokia nuostata suformuluota Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 str., 3 d. skelbiančioje, jog „*Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis*“²⁷¹ ir tuo pačiu Lietuvos Respublikos BPK, kurio 5 str. skelbia, kad „*Asmenų, kurie pagal tarptautinės teisės normas naudojami imunitetu nuo baudžiamosios jurisdikcijos ir padarė nusikalstamą veiką Lietuvos valstybės teritorijoje, baudžiamosios atsakomybės klausimas sprendžiamas vadovaujantis Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis ir Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu. <...> Su tokiais asmenimis galima atlikti šio Kodekso numatytus proceso veiksmus tik jų sutikimu ar prašymu.*“²⁷² Įtvirtintos specialios taisyklės dėl proceso veiksmų atlikimo tvarkos nepažeidžia universaliųjų baudžiamosios teisės principų, nesuteikia privilegijų tarptautinio imuniteto turėtojams. Tai tik papildomi teisiniai saugikliai užtikrinantys, kad tarptautinių imunitetų turėtojai galėtų tinkamai atlikti jiems pavestas funkcijas atstovaujant užsienio valstybę, tarptautinę organizaciją bei tuo pačiu įpareigojantis tarptautinio imuniteto turėtoją laikytis ir gerbti priimančios (buvimo vietos) valstybės įstatymus, papročius. Iš to išplaukia, kad tam tikros asmenų kategorijos dėl atliekamų oficialių funkcijų ir teisinio statuso valstybėje turi imunitetus nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo. Remiantis imuniteto nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo kilmės pagrindu, visi imunitetai gali būti klasifikuojami į nacionalinius ir tarptautinius.

Konstitucinėje jurisprudencijoje pripažįstama, kad imunitetas apskritai – tai asmens neliečiamybės papildomos garantijos, reikalingos ir būtinos to asmens pareigoms tinkamai atlikti. Tuo pačiu nacionalinio imuniteto turėtojams keliami aukšti profesinės veiklos reikalavimai dėl jų atliekamų funkcijų pobūdžio, svarbos. Imuniteto suteikimas valstybės

²⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

²⁷² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 14 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

tarnautojams sietinas ne su jų vykdomų pareigų santykiniu reikšmingumu, bet su vykdomų specialių funkcijų, pareigų visuomenei, valstybei esmės pobūdžiu.²⁷³ Pvz., dvasininko, Seimo nario, advokato imunitetas. Imuniteto suteikimo pagrindai atskirų kategorijų asmenims yra reguliuojami nacionaliniuose įstatymuose: Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Lietuvos Respublikos BPK, Lietuvos Respublikos Seimo statute, Lietuvos Respublikos advokatūros, ir kt. įstatymuose bei tarptautinėse sutartyse. Pavyzdžiui, 2000 m. gegužės 5 d. Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartyje dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų. Nacionalinis įstatymų leidėjas beveik nereglamentuoja tyrimo veiksmų taikymo ypatumų asmenų, turinčių nacionalinius ir tarptautinius imunitetus, atžvilgiu, Lietuvos Respublikos BPK. Tuo tarpu Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso įstatyme imuniteto atsiradimo pagrindai, tyrimo veiksmų su imuniteto turėtojais taikymo specifikai reglamentuoti yra skirtas atskiras skyrius (8 skyrius 116–122 straipsniai).²⁷⁴

Analizuojant slaptų tyrimo veiksmų taikymą nacionalinio imuniteto turėtojams, atkreiptinas dėmesys, jog vien tik asmens buvimo teisėju, dvasininku, teisininku faktas, pats savaime nesuteikia imuniteto nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo. Tam turi būti sąlygos, numatytos nacionaliniuose įstatymuose, kad asmuo įgytų nacionalinį imunitetą. Pvz., advokato veiklos garantijos, teisės doktrinoje įvardijamos advokato imuniteto, gynėjo (advokato)–kliento privilegijos sąvokomis, yra įgyjamos ne nuo asmens turinčio aukštąjį teisinį išsilavinimą įrašymo į praktikuojančių advokatų sąrašą, t. y. atitikus Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 7–10 str. keliamus reikalavimus, bet advokatui sudarius sutartį su klientu dėl teisinių paslaugų teikimo byloje. Tik nuo tada advokatui taikomos profesinės veiklos garantijos, numatytos Lietuvos Respublikos BPK, Lietuvos Respublikos advokatūros įstatyme. Nacionalinis įstatymų leidėjas gali numatyti kitas sąlygas, pagrindus dėl kai kurių procesinių prievartos priemonių taikymo nacionalinio imuniteto turėtojo, pvz, Seimo nario, atžvilgiu. Lietuvos Respublikos BPK 3² str., skelbia, jog „*Nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, kuris baudžiamojon atsakomybėn gali būti patrauktas tik kompetentingos institucijos leidimu arba kuris pagal tarptautinės teisės normas turi imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, baudžiamasis procesas pradedamas, tačiau jam negali būti surašytas pranešimas apie įtarimą, jis negali būti apklausiamas kaip įtariamasis ar pripažįstamas įtariamuoju, negali būti*

²⁷³ Lietuvos Respublikos 2000-05-08 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000508.htm>.

²⁷⁴ Criminal Procedure Code of the Republic of Latvia [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

*suimamas ar kitaip suvaržoma jo laisvė. Kitos procesinės prievartos priemonės šiam asmeniui taikomos tiek, kiek tai nedraudžiama pagal Lietuvos Respublikos įstatymus ar tarptautinės teisės normas. Jeigu atlikus visus nedraudžiamus proceso veiksmus nėra kompetentingos institucijos leidimo asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn arba asmuo turi imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, baudžiamasis procesas turi būti nutrauktas.*²⁷⁵

Tad darytina išvada, kad imuniteto turėtojų atžvilgiu galima taikyti procesines prievartos priemones, išskyrus suėmimą ir kitas laisvę varžančias priemones, tačiau nacionalinis įstatymų leidėjas nenurodo kokios priemonės suvaržo laisvę, palikdamas tai atsakyti teisminei praktikai. Slaptas sekimas nėra laisvę varžanti priemonė. Taigi jis gali būti taikomas teisinio imuniteto turėtojų atžvilgiu, bet būtina atsižvelgti į privalomą sąlygą įtvirtintą baudžiamojo proceso įstatyme, jeigu tai nedraudžia Lietuvos Respublikos įstatymai ar tarptautinės teisės aktai. Lietuvos Respublikos Seimo statutas, Lietuvos Respublikos advokatūros, Lietuvos Respublikos Kriminalinės žvalgybos ir kt. įstatymai reguliuoja atskirų tyrimo veiksmų taikymo ypatumus nacionalinio imuniteto turėtojų atžvilgiu.

Skirtingai nuo kitų nacionalinio ar tarptautinio imuniteto turėtojų, dvasininkas nedirba valstybinėse ar tarptautinėse institucijose per kurias vykdomos oficialios funkcijos (išskyrus Vatikano pasiuntinius), nedalyvauja kaip gynėjas (advokatas) teisingumo vykdyje, tačiau dvasininkas bendrauja su žmonėmis, vienaip ar kitaip daro jiems įtaką, dalyvauja įgyvendinant teisės normų aktuose įtvirtintą žmogaus teisę į tikėjimo laisvę, atstovaudamas tradicines Lietuvoje egzistuojančias religines bendruomenes, bendrijas ir kitas netradicines valstybės pripažįstamas religines bendrijas. Tuo pačiu tai suponuoja tyrimo autoriui atlikti analizę dėl slaptų tyrimo veiksmų taikymo specifikos dvasininko atžvilgiu.

Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 5 str. skelbia, kad valstybė pripažįsta devynias Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį sudarančias tradicines, Lietuvoje egzistuojančias religines bendruomenes ir bendrijas.²⁷⁶ Pagal Algirdo Stanaičio ir Sauliaus Stanaičio atliktus mokslinio tyrimo rezultatus dėl Lietuvos gyventojų išpažįstamų religijų, didžiausia pagal tikinčiųjų skaičių yra Romos katalikų (lotynų apeigų katalikų) religinė bendruomenė, kuriai save priskyrė 79 procentai Lietuvos Respublikos gyventojų.²⁷⁷ Romos Katalikų Bažnyčios įtaka Lietuvos visuomeniniame gyvenime, tikinčiųjų

²⁷⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 29d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

²⁷⁶ Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=21783.

²⁷⁷ Stanaitis, A.; Stanaitis, S. Lietuvos gyventojų religijos ir jų paplitimas // *Geografija*. Vilnius: Lietuvos Mokslų Akademijos leidykla, 2004, t. 40, Nr. 2, p. 27.

skaičiaus dydis lėmė autoriaus pasirinkimą analizuoti tyrimo veiksmų taikymą lotynų apeigų katalikų dvasininko atžvilgiu baudžiamajame procese. Kanonų teisės kodeksas imperatyviai reikalauja iš dvasininko, turinčio teisę priimti išpažintį, saugoti informaciją gautą išpažinties metu ir niekam jos neatskleisti.²⁷⁸ Šis dvasininkų liudijimo imunitetas buvo įtvirtintas 2000 m. gegužės 5 d. Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartyje dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų 8 str. 1 d.²⁷⁹ ir įtrauktas į naujojo Lietuvos Respublikos BPK 80 str. baigtinį išsamų aplinkybių sąrašą dėl kurių asmenys negali būti apklausiami kaip liudytojai, kurio 4 p. skelbia „*dvasininkai – dėl to, kas jiems buvo patikėta per išpažintį.*“²⁸⁰ Teisės doktrinoje tai vadinama liudijimo imunitetu, t. y. negalėjimu dalyvauti atliekant proceso veiksmą – liudytojo apklausą, tačiau tai nėra absoliutus draudimas apskritai apklausti fizinius asmenis išvardintus Lietuvos Respublikos BPK 80 str. kaip liudytojus. Įstatymas aiškiai apibrėžia apklausos ribas, t. y. nustato imperatyvų draudimą apklausti liudijimo imuniteto turėtoją apie aplinkybes, kurias jis sužinojo pareigų vykdymo metu. Išimtis taikoma tik žurnalistų atžvilgiu, kuris, esant teismo sprendimui, yra įpareigotas atskleisti savo informacijos šaltinį.

Katalikų Bažnyčios dvasininkas priima iš atgailautojo išpažintį (susitaikymo sakramentą) kanonų teisės kodekso apibrėžtoje vietoje – klausykloje, užtikrinančioje privatumą ir išpažinties paslapties išsaugojimą. Autoriaus nuomone, išpažinties priėmimo vietai, siekiant garantuoti dvasininko-atgailautojo privilegiją, turi būti taikomas specifinis teisinis režimas, kurio esmė pasireikštų kategorišku draudimu taikyti bet kokius proceso veiksmus, kurių pagalba išpažinties metu gali būti perimtas perduodamos-gaunamos informacijos (duomenų) turinys.

Sutartis tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų, baudžiamąjo proceso įstatymas, teisminė praktika nenumato jokių apribojimų taikant prievartinio pobūdžio procesines priemones, atliekant ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtariamai dvasininkai, išskyrus išpažinties paslaptį. 2004 m. kovo 30 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamajame byloje nutartimi atmetė nuteistojo buvusio kunigo Ričardo Jakučio kasacinį skundą ir paliko galioti žemesnės instancijos teismo apkaltinamąjį

²⁷⁸ Kanonų teisės pagrindai iš trijų tomų [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://digital.library.ucla.edu/canonlaw/toc.html#vol1/2/3>

²⁷⁹ Agreement between Holy See and the Republic of Lithuania concerning juridical aspects of the aspects of the relations between the Catholic Church and the State [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 11 d.]. Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/AS-LR-sutartis-teise.html.

²⁸⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

sprendimą, pripažįstanti Ričardą Jakutį padarius nusikalstamas veikas. Įrodymai, kuriais buvo grindžiama kaltė, buvo gauti taikant prievartinio pobūdžio procesines priemones.²⁸¹

Taigi slapto sekimo taikymas yra leistinas lotynų apeigų katalikų dvasininko atžvilgiu tiriant nusikalstamas veikas, išskyrus išimtį dėl išpažinties paslapties ir išpažinties priėmimo vietos, kurioje negali būti atliekami jokie tyrimo veiksmai.

Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas, renkamas Lietuvos Respublikos piliečių visuotinio balsavimo metu. Nuo pradėjimo eiti pareigas Respublikos Prezidentas įgyja teisinės veiklos garantijas įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 86 str., kuris skelbia, kad „*Respublikos Prezidento asmuo neliečiamas: kol eina savo pareigas, jis negali būti suimtas, patrauktas baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn.*“²⁸² Lietuvos Respublikos Kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 3 d. įtvirtinta imperatyvi nuostata draudžianti taikyti kriminalinę žvalgybą Respublikos Prezidentui.²⁸³ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo 2 str. 6 d. numato, kad „*Kriminalinė žvalgyba – kriminalinės žvalgybos subjektų veikla renkant, fiksuojant, vertinant ir panaudojant turimą informaciją apie kriminalinės žvalgybos objektus, vykdoma šio įstatymo nustatyta tvarka.*“²⁸⁴ Vienas iš kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų yra sekimas. Atsižvelgtina į Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo išskirtinį teisinį statusą vykdomosios valdžios institucijų sistemoje, kurį atskleidžia įvairios Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios Respublikos Prezidento asmens neliečiamumą, draudimą patraukti Respublikos Prezidentą baudžiamojon ir administracinėn atsakomybėn. 2000 m. gegužės 8 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nutarime atlikdamas konstitucinį tyrimą byloje paskelbė, kad „*Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas yra individualus, besiskiriantis nuo visų kitų piliečių teisinio statuso. <...> Respublikos Prezidento, Seimo nario statuso ypatybės lemia ir skirtingas teisės į neliečiamybę garantijas, šių asmenų imuniteto apimtį. Respublikos Prezidento imunitetas jo pareigų vykdymo laikotarpiu yra labai platus. Jo turinį sudaro tai, kad Respublikos Prezidento atžvilgiu jo pareigų vykdymo metu negali būti vykdomas baudžiamasis persekiojimas, jis negali būti*

²⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-03-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/25061>.

²⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.

²⁸³ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=A0FD93D8-3D3A-4F8D-85C7-3B8E4F16C815>

²⁸⁴ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=A0FD93D8-3D3A-4F8D-85C7-3B8E4F16C815>.

*patrauktas baudžiamojon atsakomybèn, negali būti imamasi jokių priemonių, kuriomis būtų sudarytos sąlygos baudžiamajam persekiojimui pradėti (išskyrus apkaltos procesą)*²⁸⁵.

Taigi darytina išvada, kad Respublikos Prezidento atžvilgiu negali būti taikomos jokios kriminalinės žvalgybos veiklos formos. Ar taikomas imunitetas nuo kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdų ir slaptų ikiteisminio tyrimo veiksmų taikymo Respublikos Prezidento atžvilgiu, apima ir asmenis, bendravusius su juo? Į tai atsakymą pateikė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. išvadoje, pagrįsdamas ją įrodymais, gautais Valstybės saugumo departamentui operatyvinio tyrimo metu naudojant technines priemones, t. y. specialia tvarka įrašant asmenų pokalbius telefonu su Respublikos Prezidentu.

Vertinant procesinių prievartos priemonių taikymo teisinės perspektyvas Respublikos Prezidento atžvilgiu, autoriaus nuomone, atsižvelgtina į Respublikos Prezidento įgaliojimus skiriant aukščiausius teisėsaugos institucijų vadovus, pvz., pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 str. 14 p. Respublikos Prezidentas dekretu, esant Seimo pritarimui, skiria ir atleidžia Valstybės saugumo departamento vadovą, Lietuvos Respublikos generalinį prokurorą.²⁸⁶

Sisteminis, loginis, lingvistinis, lyginamasis teisės normų aiškinimas leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai reglamentuoti Lietuvos Respublikos Kriminalinės žvalgybos įstatyme ir procesinės prievartos priemonės, reglamentuotos Lietuvos Respublikos BPK negali būti taikomos tiesiogiai Lietuvos Respublikos Prezidento atžvilgiu jam einant pareigas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 62 str. skelbia, kad „Seimo nario asmuo neliečiamas. Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybèn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė. Seimo narys už balsavimus ar kalbas Seime negali būti persekiojamas. Tačiau už asmens įžeidimą ar šmeižtą jis gali būti traukiamas atsakomybèn bendrąja tvarka.“²⁸⁷ Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 22 str. nurodo bendrosios taisyklės išimtį „*Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybèn,*

²⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-05-08 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000508.htm>.

²⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289758&p_query=&p_tr2=.

²⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.

*suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė, išskyrus kai jis užtinkamas bedarantis nusikaltimą (in flagranti).*²⁸⁸

Darytina išvada, kad, norint Lietuvos Respublikos Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, reikalingas kompetentingos institucijos – Lietuvos Respublikos Seimo leidimas, išskyrus nurodytą išimtį – užklupus bedarant nusikaltimą. Seimo nario patraukimo baudžiamojon atsakomybėn tvarka reglamentuota Lietuvos Respublikos BPK 3² str. 2 d. skelbiančioje, kad *„Jeigu atlikus visus nedraudžiamus proceso veiksmus nėra kompetentingos institucijos leidimo asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn arba asmuo turi imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, baudžiamasis procesas turi būti nutrauktas. Baudžiamasis procesas gali būti atnaujinamas, kai yra kompetentingos institucijos leidimas asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn arba jis kitaip netenka šiame straipsnyje nurodyto imuniteto, arba būtina atlikti proceso veiksmus, kurie nedraudžiami pagal Lietuvos Respublikos įstatymus ar tarptautinės teisės normas.*²⁸⁹ Slaptas sekimas nesuvaržo Seimo nario laisvės Lietuvos Respublikos Konstitucijos 62 str., Lietuvos Respublikos BPK 3² str., Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 22 str. kontekste. Vadinasi, slaptas sekimas nėra priskirtinas prie draudžiamų proceso veiksmų, minimų Lietuvos Respublikos BPK 3² str.

Lietuvoje susiformavo ydinga praktika patraukimą baudžiamojon atsakomybėn tapatinti su pranešimo apie įtarimą pateikimu. Pvz., 2011 m. vasario 4 d. Lietuvos Respublikos teisėjų garbės teismo sprendime Nr. 21P-1 akcentuota, kad *„Seimo narys K. R. nebuvo pasiekęs baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens statuso, nes patraukimas baudžiamojon atsakomybėn prasideda atliekant apklausą.*²⁹⁰ Autorius nesutinka su tokia formuojama praktika ir pritaria teisės mokslų krypties daktaro Andriaus Neveros nuomonei, kad patraukimas baudžiamojon atsakomybėn yra baudžiamasis teisinis, o ne procesinis terminas ir jis netaikytinas ikiteisminio tyrimo stadijai. Sutinkamai su baudžiamosios teisės teorija, patrauktas baudžiamojon atsakomybėn asmuo laikomas tik tada, kai įsiteisėja priimtas apkaltinamasis nuosprendis. Ikiteisminiai tyrimai pradedami ne konkretaus asmens atžvilgiu, o pagal faktą.²⁹¹ Autoriaus manymu, ikiteisminio tyrimo pradėjimas, asmens apklausa įtariamuoju siekiant

²⁸⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Statutas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=420443.

²⁸⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=

²⁹⁰ Teisėjų garbės teismo priimti sprendimai [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-teiseju-garbes-teismas/tgt-sprendimai/>.

²⁹¹ Nevera, A. Valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principai. monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 83–84.

išsiaiškinti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes nėra asmens patraukimas baudžiamojon atsakomybėn. Seimo narys prieš pradėdamas oficialias pareigas, prisiekia laikytis Konstitucijos, įstatymų, t. y. suvokia, kad jam keliami aukštesni reikalavimai dėl jo atliekamų pareigų ir suteikiamos veiklos garantijos yra skirtos tiesioginių funkcijų vykdymui, o ne išvengti baudžiamosios atsakomybės už padarytą teisės pažeidimą.

Sisteminis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos BPK, Lietuvos Respublikos Seimo statuto, Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo, teismų praktikos aiškinimas leidžia pagrįstai teigti, kad Lietuvos Respublikos Seimo nario slaptas sekimas yra leistinas laikantis baudžiamąjo proceso įstatymu nustatytos tvarkos.

Atskira analizė būtina dėl slapto sekimo taikymo baudžiamajame procese advokato (gynėjo) atžvilgiu dėl jo statuso baudžiamajame procese ir pusiausvyros tarp valstybinio kaltinimo ir gynybos užtikrinimo baudžiamajame persekiojime. Konvencijos 6 str. 3 d. nustato, jog „*kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi teisę mažiausiai į šias garantijas: <...> c) kad jis galėtų gintis pats arba per savo paties pasirinktą gynėją.*“²⁹² Lietuvos Respublikos BPK 10 str. numato įtariamojo teisės į gynybą užtikrinimo garantiją. Ši teisė įtariamajam užtikrinama nuo jo laikino sulaikymo arba nuo jo pirmosios apklausos momento. Tai reiškia, kad gynėjas (advokatas) turi teisę po pirmosios apklausos matytis su sulaikytu arba suimtu ginamuoju be pašaliečių, nepriklausomai nuo įtarimo sunkumo, turi būti garantuojamas jo pokalbių su ginamuoju konfidencialumas. Bendros taisyklės išimtis dėl susitikimo ir bendravimo be pašaliečių galimos tik tada, jeigu jos numatytos nacionaliniuose įstatymuose. Advokatas (gynėjas) atstovauja savo ginamąjį, padeda jam gintis prieš baudžiamąjo persekiojimo subjektą – valstybę. Taigi, advokatui (gynėjui) siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp gynybos ir valstybinio kaltinimo turi būti suteikti efektyvūs įrankiai visai tai įgyvendinti.

Analizė pradėtina nuo advokato (gynėjo) kliento imuniteto arba Vakarų teisės doktrinoje vadinamos gynėjo (advokato)–kliento privilegijos (angl. *attorney/lawyer-client privilege*),²⁹³ sudarančios gynybos veiksmingumo pagrindą. Advokato imuniteto analizė pradėtina klausimais: kas gali būti advokatu? Kokia advokato arba advokato–kliento imuniteto įgijimo tvarka ir sąlygos? Koks momentas yra laikomas advokato imuniteto taikymo pradžia? Atsakymai į šiuos klausimus leis suformuluoti procesinių prievartos priemonių, tarp jų slapto sekimo taikymo ypatumus gynėjo

²⁹² Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841.

²⁹³ Hazard, G. C. Jr. An historical perspective on the Attorney-Client privilege. *California Law review*. 1978, Vol. 66, No. 5. p. 1061–1091.

(advokato) atžvilgiu. Įstatymų leidėjas įtvirtino teisės normų reikalavimus, keliamus asmeniui, norinčiam teikti profesionalias teises paslaugas. Lietuvoje tai reguliuojama Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymu. Turimas teisės bakalauro arba teisės magistro, arba teisininko profesinis kvalifikacinis laipsnis (vienpakopis teisinis universitetinis išsilavinimas) iš karto nesuteikia advokato statuso. Pagal Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 17 str. teisę verstis advokato veikla turi į praktikuojančių advokatų sąrašą įrašyti advokatai ir tik jie gali teikti teises paslaugas baudžiamojoje byloje, būti teisinių santykių šalimi, įgyti imunitetą nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo. Ar teisininkui, teikiančiam teises paslaugas ūkio subjekte, bet neįrašytam į praktikuojančių advokatų sąrašą taikoma advokato–kliento privilegija? Ilgą laiką šis klausimas buvo diskutuojamas akademinuose sluoksniuose. Viena ginčo pusė laikėsi nuomonės, kad įmonėje dirbantis teisininkas yra priklausomas nuo savo darbdavio darbo ir pavaldumo santykiais, dažniausiai nėra advokatūros narys. Tokia privilegija jiems neturėtų būti taikoma. Kita ginčo pusė argumentavo, kad nors teisininkas susijęs su įmone darbo santykiais, tačiau savo profesinėje veikloje vadovaujasi specifiniais etikos ir darbo standartais. Tad jo veikla turėtų būti vertinama lygiai taip pat kaip advokatų ir taikomos tokios pat veiklos garantijos. Šiuo diskutuotinu klausimu svarbus yra 2007 m. rugsėjo 17 d. Europos Teisingumo Teismo preliminarinis sprendimas byloje *Akzo Nobel Chemicals Ltd and Akros Chemicals Ltd v. Commission of the European Communities* (167 paragrafas) skelbiantis, kad „bendravimui su įmonių teisininkais, t. y. patarėjais teisės klausimais, kurie su savo klientais susiję darbo santykiais, profesinės paslapties apsauga netaikoma. <...>.“ Europos Teisingumo Teismas sprendime *AM & S* apibrėžė nepriklausomo advokato sąvoką negatyviai, nurodęs, kad toks advokatas neturi būti saistomas darbo santykiais su savo klientu (žr. šio sprendimo 166 punktą), o ne pozityviai, t. y. remiantis įrašymu į advokatų sąrašą ar tuo, kad jam taikomos profesinės drausmės ir etikos normos. Taigi Europos Teisingumo Teismas nustatė kriterijų, kad teisinės konsultacijos turi būti teikiamos „visiškai nepriklausomai“ (sprendimo *AM&S* 24 punktas). Teismas konstatavo (171 paragrafas), kad „daugelyje valstybių narių įmonių teisininkai neįrašomi į advokatų sąrašą ir todėl jiems nepripažįstamas advokato statusas. <...> Net ir tose valstybėse, kuriose tokia galimybė yra tai, kad įmonių teisininkai įrašomi į advokatų sąrašą ir kad jiems taikomos profesinės etikos taisyklės, ne visada reiškia, jog bendravimui su tokiais asmenimis taikoma profesinės paslapties apsauga.“²⁹⁴

Skirtingai nuo Europos Teisingumo Teismo formuojamos teisminės praktikos dėl įmonės teisininko veiklos garantijų Europos Sąjungos teisėje, JAV, Kanadoje įmonės teisininkui (angl. *in-house lawyer*) taikoma tokios pat apimties privilegija kaip ir gynybos advokatui (angl.

²⁹⁴ Europos Teisingumo Teismo preliminarus sprendimas byloje *Akzo Nobel Chemicals Ltd and Akros Chemicals Ltd v. Commission of the European Communities* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003TJ0125:LT:HTML>.

criminal defence lawyer). Tai pabrėžė 1950 m. JAV teismas bylos *United States v. United Shoe Machinery Corporation* 89 F. Supp. 357 sprendime, jog „*faktiniai skirtumai tarp įmonės teisininkų ir pakviesto iš šalies advokato yra tie, kad pirmiesiems mokamas kasmetinis atlyginimas, turi patalpas korporacijos pastatuose ir yra tarnautojai nei nepriklausomi sutarties dalyviai. To nepakanka, kad būtų daromi skirtumai tarp dviejų teisininkų grupių advokato–kliento privilegijos atžvilgiu.*“²⁹⁵ JAV teismų praktika numato minėtos privilegijos išimtį, kai įmonės teisininkas atlieka konsultacinio pobūdžio vaidmenį komercinėje veikloje, pvz., korporacijos direktorių taryboje įmonės teisininkas pateikia savo nuomonę atskirais teisiniais klausimais svarstant korporacijos plėtros strategiją.

Iš to seka išvada, kad turimas teisinis aukštasis išsilavinimas ir įrašymas į praktikuojančių advokatų sąrašą Lietuvoje yra tik bendros sąlygos įgyti imunitetą nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo. Įmonės teisininkui proceso veiksmai, tarp jų ir slaptas sekimas, taikytini laikantis Lietuvos Respublikos BPK 160 str. nustatytos tvarkos, t. y. netaikomos bendros taisyklės išimtys.

Kita analizuotina sąlyga advokato–kliento privilegijos kontekste yra siejama su advokato ir kliento bendravimo pradžia baudžiamajame procese, nes advokato imuniteto nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymui nepakanka to fakto, kad asmuo įstatymu nustatyta tvarka yra įrašytas į praktikuojančių advokatų sąrašą. Proceso dalyviams, tarp jų slapto sekimo taikytojams, svarbu žinoti advokato imuniteto pradžią. Ar advokato imuniteto įsigaliojimo pradžia laikoma, kai klientas kreipėsi į advokatą dėl teisinės konsultacijos ir teisinių paslaugų suteikimo baudžiamajame procese? Ar kai buvo sudaryta sutartis dėl teisinių paslaugų teikimo tarp advokato ir kliento baudžiamajoje byloje?

Advokato imuniteto įgijimui turi būti susitarimas tarp advokato ir kliento sukurti teisinius santykius dėl teisinių paslaugų teikimo baudžiamajoje byloje, kuris sudaromas pagal Lietuvos Respublikos CK 6.154–6.228 str. nuostatas klientui pasirašant su advokatu teikiamų teisinių paslaugų sutartį. Sutartis įsigalioja, kai abi šalys pasirašo ją. Tai akcentavo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003-04-14 nutartyje Nr. 3K-3-485 skelbiančioje, kad „*sutartis dėl paslaugų teikimo yra sudaroma raštu ir turi būti abiejų šalių pasirašyta.*“²⁹⁶ Advokato–kliento privilegija negali būti išplečiama retrospektyviai, t. y. kai nesudarius sutarties dėl teisinių paslaugų teikimo konkrečioje byloje, yra sudaroma sutartis teikti bendro pobūdžio teisines

²⁹⁵ *United States v. United Shoe Machinery Corporation* (1950) 89 F. Supp. 357 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: http://www.trans-lex.org/create_pdf.php?docid=305300.

²⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003-04-14 nutartis Nr. 3K-3-485/2003 civilinėje byloje [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infollex.lt/tp/8811>.

paslaugas. Į tai atkreipė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. balandžio 4 d. nutartimi Nr. 2K-281/2006 konstatavęs, kad „*klientas su advokatu susitaria pasirašydami sutartį. 2002 m. balandžio 26 d. sutartyje tarp V. K. ir J. K. dėl teisinės pagalbos numatyta, kad J. K. įsipareigoja teikti konsultacijas bei advokato pagalbą pagal atskirus susitarimus bei pavedimus. Ši sutartis vertintina kaip preliminarus susitarimas, kad, prireikus advokato pagalbos, V. K. kreipsis, o J. K. ją suteiks, tačiau jokių būdu tai ne sutartis dėl gynybos minėtoje kontrabandos byloje, nes sutarties sudarymo momentu nusikaltimas dar nebuvo padarytas. Įstatymai užtikrina absoliutų draudimą kontroliuoti profesines pareigas atliekančio advokato ir jo kliento susižinojimą, o ne advokato aplamai ir kitų asmenų susižinojimą. Teisinė pagalba visada teikiama konkrečiu klausimu, reikalaujančiu teisinių žinių, todėl būtina advokato ir kliento sutarties dėl teisinės pagalbos sąlyga yra konkretūs klausimai, dėl kurių teikiama teisinė pagalba, arba, bent jau tam tikra veiklos sritis, kurioje tokia pagalba teikiama. Tik pagal tokią sutartį, kurioje nurodyta konkreti veiklos sfera, dirbančio advokato ir jo kliento susižinojimą kontroliuoti draudžiama.*“²⁹⁷

Trumpai tariant, advokato imuniteto įsigaliojimo pradžia laikoma įstatymų nustatyta tvarka pasirašyta sutartis tarp advokato ir kliento dėl advokato teisinių paslaugų teikimo konkrečioje ikiteisminio tyrimo/baudžiamojoje byloje.

Konstitucinė teisė gintis padedant advokatui *a priori* gali būti veiksminga ir apskritai įtariamajam reikalinga tik tuomet, jei baudžiamojo proceso įstatymas ir kiti įstatymai reguliuojantys advokato veiklą suteikia teises ir profesinės veiklos garantijas advokatui. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 154 str. 6 d. draudžia klausytis gynėjo pokalbių su ginamuoju, kontroliuoti elektroninių ryšių tinklais tarp jų perduodamą informaciją. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 46 str. 3 d. skelbia, kad „*Draudžiama apžiūrėti, tikrinti ar paimiti advokato veiklos dokumentus ar laikmenas, kuriuose yra jo veiklos duomenų, tikrinti pašto siuntas, klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir kitokį susižinojimą ar veiksmus, išskyrus atvejus, kai advokatas yra įtariamasis ar kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką. Šis leidimas taikomas tik su pareikštais įtarimais ar kaltinimais susijusiems dokumentams.*“²⁹⁸ Į advokato–kliento bendravimą gali būti įtraukiami kiti asmenys, padedantys advokatui teikti teisinę pagalbą, pvz., vertėjas, advokato padėjėjas. Tad autoriaus nuomone, advokato–kliento privilegijos dėl liudijimo taikymas turėtų

²⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-04-04 nutartis Nr. 2K-281/2006 baudžiamojoje byloje [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/61453>.

²⁹⁸ Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319071.

būti išplėstas ir asmenims, padėjusiems advokatui teikti teisines paslaugas baudžiamojoje byloje.

Advokato–kliento privilegijos analizei svarbi yra Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, turinti įtakos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų jurisprudencijai, nacionalinio įstatymo leidėjo teisėkūrai. 2005 m. rugsėjo 27 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos *Petri Sallinen and others v. Finland* sprendime (angl. paras 68–95) skelbiama, kad siekdamas nustatyti, ar buvo pažeisti Konvencijos atskiri straipsniai įskaitant gynėjo–kliento privilegiją, kai iš advokato kratos metu paimta jo korespondencija su klientais, iš kurių keli buvo įtariami sukčiavimu, pritaikė procesinės prievartos priemonės taikymo būtinumo nustatymo testą, susidedantį iš šios klausimų sekos.

- Ar buvo įsikišimas?
- Ar įsikišimas buvo pateisinimas?
- Ar įsikišimas atitiko įstatymo reikalavimus?
- Ar remiantis Suomijos įstatymais tam buvo pagrindas?
- Kokia taikomo įstatymo kokybė (angl. *quality of the law*)?
- Koks įsikišimo tikslas ir būtinumas?

Europos Žmogaus Teisių Teismas minėto sprendimo 76 paragrafe paaikškino žodžių junginio „*sutinkamai su įstatymu*“ reikšmę Konvencijos 8 str. 2 d. kontekste. Taikoma priemonė turi remtis vietine teise, būti kokybiška, prieinama kiekvienam suinteresuotam asmeniui susipažinti, turėti galimybę numatyti įstatymo pasekmes asmeniui, atitikti teisės viršenybės principui. Europos Žmogaus Teisių Teismas šiame sprendime atkreipė dėmesį, kad sisteminiu aspektu analizuojamos Suomijos įstatymų nuostatos dėl kratos atlikimo stokojo preciziškumo ir išbaigtumo.²⁹⁹ 2007 m. spalio 16 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos *Wieser and BicosBeteiligungen GmbH v. Austria* sprendime taikė procesinės prievartos priemonės taikymo būtinumo nustatymo testą. Teismas konstatavo Konvencijos 8 str. pažeidimą dėl to, kad (63 paragrafas) policijos pareigūnai, atlikdami kratą bendrovės buveinėje, kuri kartu buvo ir advokato biuras, neužtikrino kai kurių procesinių garantijų, skirtų advokato profesinei paslapčiai apsaugoti. Advokatūros atstovas prižiūrėjo dokumentų paėmimą, bet negalėjo tinkamai kontroliuoti elektroninių duomenų paieškos ir paėmimo iš kompiuterio. Be to, pabaigę kratą, pareigūnai išėjo nepranešę apie jos rezultatus, o kratos protokolą surašė vėliau. Teismas

²⁹⁹ Case of *Petri Sallinen and others v. Finland* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Sallinen%20%20others%20%20v.%20%20Finland&sessionId=85238007&skin=hudoc-en>.

nusprendė, kad krata advokato biure ir elektroninių duomenų paėmimas buvo neproporcingi siekiamam teisėtam tikslui.³⁰⁰ Autoriaus nuomone, Europos Žmogaus Teisių Teismo taikomas testas minimoje byloje rėmėsi trijų kertinių principų algoritmu: a) atitiktis įstatymui; b) teisėto tikslo siekimas; c) būtinumas demokratinėje visuomenėje.

2002 m. rugsėjo 19 d. EŽTT bylos *Tamosiunas v. The United Kingdom* sprendime dėl kratos atlikimo pas gynėją teisėtumo, siekiant paimti dokumentus apsaugotus advokato–kliento privilegija, bet susijusius su kliento padarytais nusikaltimais – sukčiavimu, rėmėsi autoriaus paminėtu trijų kertinių principų algoritmu, analizuodamas kratos procesą nuo pat leidimo kratai atlikti išdavimo siekiant paimti dokumentus, kuriuose yra gynėjo profesinę paslaptį sudarančios informacijos, gautos bendraujant su klientu iki kratos užbaigimo (įskaitant kratos atlikimo tvarką, eigą ir rezultatų fiksavimą procesiniame dokumente).³⁰¹ Pastebėtina, kad EŽTT rėmėsi trijų kertinių principų algoritmu ne vien tik sąlygų, būtinumo ir reikalingumo, pagrindų analizei dėl procesinės prievartos priemonės taikymo tiriant nusikaltimus, bet ir analizuodamas procesinės prievartos priemonės eigos ir rezultatų fiksavimą. Pavyzdžiui, 1976 m. gruodžio 7 d. EŽTT bylos *Handyside v. The United Kingdom* sprendime 48–50 paragrafuose,³⁰² 1983 m. kovo 25 d. EŽTT bylos *Silver and others v. United Kingdom* sprendimo 97 paragrafe³⁰³ paaiškindamas žodžių junginio „*būtinumas demokratinėje visuomenėje*“ reikšmę pabrėžė, kad vertinant Konvencijos 8 str. nustatytų teisių apribojimo būtinumą demokratinėje visuomenėje, reikia nustatyti, ar apribojimas atitinka primygtinį socialinį poreikį ir ar jis proporcingas siekiamam teisėtam tikslui. Pagal EŽTT suformuotą praktiką susitariančiosios valstybės turi tam tikrą vertinimo laisvę dėl apribojimo būtinumo. EŽTT minėtuose sprendimuose pabrėžė, kad Konvencijos 8 str. 2 d. nustatytos išimtys turi būti aiškinamos griežtai, o jų taikymo poreikis konkrečioje byloje nustatomas įtikinamai. Teismo jurisprudencijoje nekvestionuojama būtinybė tam tikromis aplinkybėmis taikyti procesines prievartos priemones siekiant gauti įrodymų apie daromą ar padarytą nusikaltimą, tačiau tai turi būti pateisinama reikšmingais ir pakankamais

³⁰⁰ *Case of Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=9&portal=hbkm&action=html&highlight=Sallinen%20%20others%20%20v.%20%20Finland&sessionId=85238007&skin=hudoc-en>.

³⁰¹ *Tamosius v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://old.tax.org.uk/attach.pl/1427/236/Tamosius.rtf>.

³⁰² *Case of Handyside v. The United Kingdom* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Handyside&sessionId=85426900&skin=hudoc-en>.

³⁰³ *Case of Silver and others v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Silver%20%20others&sessionId=85428452&skin=hudoc-en>.

motyvais, laikantis proporcingumo principo. 2001 m. liepos 5 d. EŽTT bylos *Erdem v. Germany* sprendime taikė trijų kertinių principų algoritmą, vertindamas Vokietijos Federacinės Respublikos teisės saugos institucijų veiksmus kontroliuojant privilegijuotą gynėjo (advokato) ir jo kliento bendravimo atitikimą Konvencijos 8 straipsnio nuostatomis, minėto sprendimo 55–70 paragrafuose teismas pabrėžė, kad išimties iš bendrosios taisyklės yra galimos, kai tuo yra siekiama užkirsti kelią terorizmo aktui.³⁰⁴

Iš EŽTT jurisprudencijos analizės dėl procesinių prievartos priemonių taikymo advokato–kliento privilegija saugomos informacijos paėmimo atitikimui Konvencijos nuostatomis išplaukia, kad EŽTT taiko procesinių prievartos priemonių skyrimo būtinumo nustatymo testą, apimančią įstatyminių ir procedūrinių priemonės taikymo etapus, t. y. įstatymų, kuriais remiantis buvo skiriamas proceso veiksmas turint tikslą paimti objektus susijusius su advokato profesine paslaptimi ir paskirto tyrimo veiksmo atlikimo tvarkos analize.

Lietuvos teisminei praktikai dėl slaptų tyrimo veiksmų taikymo advokato atžvilgiu aktualus yra Estijos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje Nr. 3-1-1-22-10. Teismas pripažino įrodymu informaciją, kuri buvo gauta taikant slaptus tyrimo metodus baudžiamajame byloje ir šioje byloje gynėjas (advokatas) T. S., verslininkai A. P. ir V. R. (buvęs aplinkos apsaugos ministras) teismo sprendimu buvo pripažinti kaltais nusikaltimų padaryme. Slapti tyrimo veiksmai buvo taikomi gynėjo (advokato), verslininko atžvilgiu įskaitant jų telefoninių pokalbių perėmimą. Gynėjas buvo sudaręs su Aplinkos apsaugos ministerija sutartį dėl bendro pobūdžio teisinių paslaugų teikimo, bet ne dėl teisinių paslaugų teikimo konkrečioje baudžiamajame byloje. Teismas pripažino slaptų tyrimo veiksmų taikymą teisėtu, renkant informaciją bylai.

Paminėtinas Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros atliktas tarnybinis patikrinimas dėl Kauno miesto apylinkės prokuratūros prokuroro D. P. veiksmų ikiteisminiame tyrime Nr. 06-1-01022-09. 2009 m. rugsėjo 14 d. prokuroras D. P. nesant faktinio ir teisinio pagrindų Kauno miesto apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėjams pateikė prašymus paskirti įtariamą V. P. gynėjui advokatui R. A. slaptą sekimą, leisti daryti kratos jo gyvenamajame vietoje, darbo vietoje ir transporto priemonėje bei leisti klausytis advokato pokalbių, perduodamų elektroninių ryšių tinklais, darant jų įrašus. Prašymuose prokuroras D. P. nenurodė teisiškai svarbių aplinkybių: R. A. sutuoktinės einamas prokuroro pareigas kratos namuose atveju; advokatas R. A. prašymų teismui pateikimo metu dar neturėjo įtariamą statuso ir šioje byloje gynė įtariamą V. P. Teisėjams leidus taikyti minėtas procesines prievartos priemones, prokuroras D. P. pavedė

³⁰⁴ Case of *Erdem v. Germany* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Erdem%20v.%20%20Germany&sessionid=85971350&skin=hudoc-en>.

Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams vykdyti šias sankcionuotas procesines prievartos priemones. Nuo 2009 m. rugsėjo 14 d. advokatui R. A. dar neturint įtariamojo statuso ir neįteikus jam pranešimo apie įtarimą, pareigūnai slapta sekė R. A., klausėsi jo pokalbių, perduodamų elektroninių ryšių tinklais. Atlikto tarnybinio patikrinimo išvadoje konstatuota, kad prokuroro D. P. prašymai dėl minėtų procesinių prievartos priemonių teismui buvo neteisėti ir neišsamūs, nenurodyta teisiškai reikšminga informacija dėl advokato sutuoktinei taikomo imuniteto; kliento atstovavimas toje pačioje byloje ir tai, kad advokatas R. A. neturėjo įtariamojo statuso.

Iš tarnybinio patikrinimo išvados išplaukia, kad advokatas gali būti slapta sekamas tik tada, kai jis įgyja įtariamojo statusą. Autoriaus nuomone, slaptų tyrimo veiksmų taikymo saistymas su įtarimo pareiškimu žymiai sumažina proceso veiksmų efektyvumą. Tai galima pademonstruoti paprastu pavyzdžiu: policija vykdydama kriminalinės žvalgybos tyrimą dėl nusikalstamo susivienijimo narių neteisėtos veiklos gaminant narkotines medžiagas ir surinkusi pakankamai duomenų, kad X dieną bus gaminamos narkotinės medžiagos nelegalioje laboratorijoje, tą dieną planuoja atlikti kriminalinės žvalgybos rinkimo būdus, bet prieš tai iškviečia nusikalstamo susivienijimo organizatorius ir juos oficialiai informuoja apie būsimus veiksmus jų atžvilgiu.

Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 46 str. 3 d. įtvirtintos gana abstrakčios nuostatos dėl advokato profesinės veiklos garantijų. Minėto įstatymo nuostatų plečiamasis aiškinimas, saistant procesinių prievartos priemonių taikymą advokato atžvilgiu, tik jam įgijus įtariamojo statusą, kertasi su konstituciniais baudžiamojo proceso principais. 2010 m. kovo 15 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas bylos Nr. 2K-144/2011 nutartyje pažymėjo, kad „pagal EŽTT praktiką advokato profesinė paslaptis gali būti ribojama tik tais atvejais, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje, pvz., siekiant atskleisti sunkių nusikaltimų Advokatūros įstatymo normos yra skirtos tik teisėtoms advokato veiklos garantijoms užtikrinti. Nenaudoti neteisėtų gynybos priemonių (šiuo atveju – nusikalstamos gynybos priemonės) gynėją ipareigoja BPK 48 straipsnio 2 dalies 6 punkto nuostatos, Advokatūros įstatymo 5 straipsnio 3 punkto nuostata, kad vienas pagrindinių advokatų veiklos principų yra teisėtumas.“³⁰⁵ Atsižvelgtina dar į tą faktą, kad advokatas, ypač baudžiamosios teisės specialistas yra gerai susipažinęs su slaptų tyrimo veiksmų taikymo specifika.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. birželio 30 d. nutartyje 2K-346/2011 baudžiamojoje byloje pažymėjo, kad „<...> nusikalstamą veiklą imituojantys veiksmai, taip pat

³⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-03-15 nutartis Nr. 2K-144/2011 baudžiamojoje byloje [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>.

*ir slaptas sekimas (BPK 160 straipsnis) buvo vykdyti ikiteisminio tyrimo teisėjų 2009 m. birželio 16 d. nutartimis leidus taikyti šias priemones. Minėtų priemonių panaudojimas neprieštarauja Lietuvos Respublikos advokatūros įstatyme įtvirtintoms teisėtos advokato veikos garantijoms.*³⁰⁷ 2010 m. spalio 25 d. Teisėjų garbės teismas sprendime Nr. 21P-8 pažymėjo, kad „advokato veiklos imunitetas nėra absoliutus, jis gali būti taikomas tik tuo atveju, kai advokatas vykdo savo profesines pareigas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutartis Nr. 2K-281/2006). Teisėjų garbės teismas pripažįsta, kad Advokatūros įstatymo 46 str. formuluotės nėra vienareikšmiškos, todėl egzistuoja prielaidos, kad jos suprantamos, aiškinamos ir taikomos nevienodai, ypač iki tol, kol nėra suformuota atitinkama teismų praktika.“³⁰⁸

Nepakankamai aiškus advokato profesinės veiklos garantijų teisinis reguliavimas sudaro sąlygas piktnaudžiauti suteiktu imunitetu. 2009 m. Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos (toliau – STT) iniciatyva buvo parengtas Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 46 str. 3 d. projektas siūlantis leisti klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą elektroninių ryšių tinklais perduodamą informaciją ir kitokį susižinojimą ar veiksmus advokatų atžvilgiu, kai yra atliekamas operatyvinis (kriminalinės žvalgybos) tyrimas, kuriame turima duomenų, kad advokatas rengia, daro ar padarė nusikaltimą. Šis leidimas būtų taikomas tik su operatyviniu tyrimu susijusiems veiksams ir dokumentams. Šio projekto rengėjai siūlomus pakeitimus motyvavo tuo, kad bus užtikrinta Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 46 str. atitiktis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str. įtvirtintiems lygiateisiškumo, konstitucinės teisinės valstybės, teisingumo, proporcingumo principams; sumažintos nusikalstamų korupcinių veikų galimybės; padidės kovos su korupcija veiksmingumas; geresni operatyvinių tyrimų rezultatai. 2010 m. balandžio 15 d. Lietuvos Respublikos Seimas nepritarė Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo pataisoms.³⁰⁹ Autoriaus nuomone, leisti kriminalinės žvalgybos subjektams taikyti kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus advokatų atžvilgiu yra nepriimtina dėl šių priežasčių:

- 1) kriminalinės žvalgybos tyrimo pradėjimo pagrindas yra tik tikėtino pobūdžio informacija, kurios patikimumo laipsnis yra žemas;
- 2) kriminalinės žvalgybos tyrimas galimas tiriant ne tik nusikaltimus;

³⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-06-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-346/2011 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/215996>.

³⁰⁸ Teisėjų garbės teismo priimti sprendimai [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-teiseju-garbes-teismas/tgt-sprendimai/>.

³⁰⁹ Seimas nepritarė, kad STT būtų leista sekti advokatus [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vaateismas.lt/lt/aktualijos/aktuali-informacija/p20/seimas-nepritare-kad-stt--bbrw.html>.

- 3) nepakankamas kriminalinės žvalgybos subjektų vykdomų tyrimų kontrolės administracinis ir teisinis mechanizmas. Pavyzdžiui, Vokietijos Federacinėje Respublikoje yra tam tikros srities specialistų komisija, kuri turi teisę nagrinėti skundus dėl žvalgybos institucijų veiklos;
- 4) surinktos kriminalinės žvalgybos tyrimo metu informacijos saugojimo, sunaikinimo tvarka stokoja preciziško reglamentavimo. Į tai atkreipė dėmesį Lietuvos Respublikos Seimo laikinoji komisija dar 1994 m. rugsėjo 28 d. išvadoje, tirdama galimą kai kurių teisėsaugos institucijų pareigūnų dalyvavimą politinėje veikloje bei galimus piktnaudžiavimus vykdant operatyvinę veiklą ir skelbiant operatyvinės veiklos metu surinktą informaciją,³¹⁰ 2011 m. lapkričio 23 d. Lietuvos Respublikos Seimo nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto posėdyje pateikta informacija;³¹¹
- 5) advokato vaidmuo vykdant teisingumą;
- 6) santykis tarp pradėtų kriminalinės žvalgybos tyrimų ir jų pagrindu pradėtų ikiteisminių tyrimų yra labai žemas;
- 7) visuomenės pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis Lietuvoje nėra aukštas.³¹²

Reguliuojantys advokato profesinę veiklą Lietuvos įstatymai, jų interpretavimas orientuoti į advokato kaip vieno iš baudžiamojo proceso subjektų personalinę teisinę neliečiamybę, o ne į profesinės veiklos garantijas atstovaujant klientą baudžiamojoje byloje. Galima teigti, kad Lietuvos teismų praktikoje vyrauja personalinis, o ne funkcinis advokato imuniteto nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo interpretavimas. Įstatymu teikiamos veiklos garantijos siejamos su asmens statusu valstybėje, visuomenėje (buvimas advokatu), bet ne su jo vykdoma veikla baudžiamajame procese. Advokato imuniteto esmė yra ta, kad klientas jam turėtų patikėti dalykus, kurių nepatikėtų kitiems, ir kad advokatas gautų informaciją pasitikėjimo pagrindu. Tai nereiškia, kad advokatui įstatymu teikiama teisinė apsauga jo bendravimui su klientu turi būti išplečiama į tas sritis, kuriose advokatas veikia kaip privatus asmuo. Advokatas, darydamas nusikalstamas veikas, negali tikėtis privatumo, piktnaudžiauti įstatymo teikiama jo profesinės veiklos apsauga. Lietuvos Respublikos

³¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo komisijos išvada [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/docs3/kad4/W3_VIEWER.ViewDoc-p_int_tekst_id=36923&p_int_tv_id=3025&p_org=0.htm.

³¹¹ Lietuvos Respublikos Seimas. Iš komitetų, komisijų [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_d=118141&p_k=1.

³¹² Visuomenės pasitikėjimas Lietuvos Respublikos teisėsaugos institucijomis kriminologinis tyrimas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gegužės 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.elibrary.lt/resursai/NPLC/studentai/visuomenes-pasitikejimas-teisesauga.pdf>.

advokatūros įstatymo 8 skirsnio 39 str. skelbia, kad „*Advokatas privalo: 1) <...> Advokatas privalo laikytis Lietuvos advokatų etikos kodekso reikalavimų ir elgtis dorai bei pilietiškai; 2) savo veikloje laikytis duotos advokato priesaikos ir įstatymų.*“³¹³ Sisteminiu požiūriu įstatymų laikymasis advokato profesinėje veikloje apima visus teisės normų aktus, reguliuojančius įvairius teisinius santykius, kurių šalimi yra advokatas, vykdydamas profesinę pareigą. Teisminių institucijų užduotis yra atskleisti nusikalstamas veikas, naudojantis įstatymo suteiktais teisiniais instrumentais, pvz., slaptu sekimu.

Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos Respublikos BPK nėra aiškiai suformuluoti nacionalinio imuniteto suteikimo pagrindai ir rūšys nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo, išimtys bei slaptų tyrimo veiksmų kontrolės mechanizmas. Taigi rekomenduotina nacionaliniam įstatymų leidėjui tobulinti esamą teisinį reguliavimą dėl asmenų pagal nacionalinės ar tarptautinės teisės normas turinčių imunitetą nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo. Nacionalinio imuniteto turėtojai skiriasi vienas nuo kito atliekamų funkcijų esmę, teisiniu statusu valstybėje ir tai įtakoja taikomos įstatymo apsaugos laipsnį nuo atskirų tyrimo veiksmų tiesioginio taikymo.

Siūlytina reglamentuoti imuniteto įgijimo pagrindus, tyrimo veiksmų atlikimo ypatumus nacionalinio ir tarptautinio imuniteto turėtojų atžvilgiu atskirame Lietuvos Respublikos BPK skyriuje.

Apibendrinant šiame skyriuje atliktą tyrimą galima daryti tokias išvadas:

Slaptas sekimas gali būti taikomas bet kurio fizinio asmens atžvilgiu nepriklausomai nuo jo biologinio amžiaus, veiksnio, procesinio statuso tyrime, išskyrus įstatymo numatytas išimtis dėl atskirų asmenų, kuriems būtinos tam tikros asmens veiklos garantijos jiems vykdant įstatymu apibrėžtas specialias funkcijas, pareigas visuomenėje ir valstybėje.

Advokato imunitetas nuo valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymo yra funkcinio pobūdžio. Įstatymo teikiamos advokato profesinės veiklos garantijos taikomos tik asmenims, nustatyta tvarka įrašytiems į praktikuojančių advokatų sąrašą ir teikiantiems teisinę paslaugą klientui pagal sudarytą sutartį konkrečioje byloje. Asmuo, įrašytas į praktikuojančių advokatų sąrašą, bet neteikiantis teisinių paslaugų dėl įvairių priežasčių, gali būti slapta sekamas laikantis įstatymu nustatytos tvarkos ir sąlygų.

Slapto sekimo taikymo specifika praktikuojančio advokato, esant pagrindui manyti, kad jis daro priešingą teisei veiką priklauso nuo to, ar advokatas teikia teisinę paslaugą klientui

³¹³ Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 22 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319071.

pagal sutartį konkrečioje byloje ar bendro pobūdžio teisinės paslaugas, ar priešinga teisei veika susijusi su jo teikiamomis teisinėmis paslaugomis konkrečioje byloje.

4.1.1.2. Transporto priemonė

Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 1 d. nurodo, kad vienas iš slapto sekimo objektų yra transporto priemonė. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 11 d. nutarimu Nr. 1950 patvirtintų „Kelių eismo taisyklių“ II skyriuje numatyta, kad „*Transporto priemonė – priemonė žmonėms ir (arba) kroviniams, taip pat ant jos sumontuotai stacionariai įrangai vežti. Ši sąvoka taip pat apima traktorius, savaeigės mašinas ir eismui ne keliais skirtas transporto priemones.*“³¹⁴ Analogiškai minėta sąvoka aiškinama Lietuvos Respublikos transporto veiklos pagrindų įstatymo 2 str. 8 p.³¹⁵ 2005 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“ 16 p. skelbiama, kad „*Automobiliu laikoma bet kokia transporto priemonė, skirta važiuoti keliu ir vežti krovinius ir (ar) keleivius arba vilkti kitas transporto priemones. Automobiliams nepriskiriami motociklai, traktoriai ir savaeigės mašinos, taip pat savadarbės transporto priemonės, nustatyta tvarka neįregistruotos valstybės registre kaip automobiliai, bei transporto priemonės, išregistruotos baigus jas eksploatuoti ir akivaizdžiai netinkamos eksploatuoti.*“³¹⁶

Aiškinant tik lingvistiniu būdu termino „transporto priemonė“ reikšmę, kuri vartojama Lietuvos Respublikos BPK 160 str. įvardinti vieną iš slapto sekimo objektų, iškart kyla klausimai, kokios dar yra kitos priemonės skirtos žmonėms, kroviniams pervežti? Kokias transporto priemonių rūšis implikuoja nacionalinis įstatymų leidėjas, vartodamas sąvoką „transporto priemonė“? Pati realybė suponuoja atsakymą, kad dar yra orlaiviai, oro balionai, vandens transportas, kuriais taip pat galima vežti žmones, krovinius.

Civilinės aviacijos administracijos prie Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos duomenimis 2006 m. Lietuvoje buvo užregistruota per 100 privačių orlaivių. Nedideli orlaiviai gali būti panaudoti kaip nusikaltimo padarymo priemonė, pvz., pervežant narkotines medžiagas. Tai patvirtina užsienio šalių, Lietuvos institucijų, kovojančių su kontrabanda, narkotinių medžiagų platinimu, nelegalių emigrantų gabenimu, praktika. Pavyzdžiui, 2003 m. kovo mėnesį Baltarusijos Respublikos Gardino srities teritorijoje sudužo Lietuvos Respublikos piliečio

³¹⁴ Kelių eismo taisyklės [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://eismas.eu/index.php/keliu-eismo-taisykles-ket/11-ket-ii-siose-taisyklese-vartojamos-savokos>.

³¹⁵ Lietuvos Respublikos transporto veiklos pagrindų įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=416684.

³¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-06-23 nutarimas Nr. 52 // *Teismų praktika*, 2005, Nr. 23.

pilotuojamas orlaivis, kuris kaip vėliau buvo nustatyta tyrimu, A. P. buvo susijęs su nelegalių migrantų iš Azijos šalių gabenimu iš Baltarusijos į Lenkijos Respublikos teritoriją.³¹⁷

Kita transporto rūšis yra vandens (tiek vidaus, tiek jūrų vandenų) transportas. Lietuvos Respublikos Vidaus vandenų transporto kodekso 14 str. skelbia, jog „*Vidaus vandenų transporto priemonės – vidaus vandenų, žvejybos, mažieji, pramoginiai, sportiniai ir asmeniniai laivai, plūduriuojantys įrenginiai bei plūduriuojančios priemonės, eksploatuojantys arba aptarnaujantys vandenų kelius.*“³¹⁸ Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos VRM pateikiamais duomenis pasienio ruože su Rusijos Federacija vandens transporto priemonės dažnai naudojamos kontrabandos gabenimui iš Rusijos Federacijos į Lietuvos Respubliką.

Apibendrinant galima teigti, Lietuvos Respublikos BPK 160 str. vartojama sąvoka „transporto priemonė“ apima įstatymo nustatyta tvarka tiek įregistruotos ir tiek neįregistruotos valstybės registre sausumos, oro, vandens transporto priemonės skirtos žmonių, krovinių pervežimui.

4.2. Stebėjimo eigos ir rezultatų fiksacija

Stebėjimas tiriant nusikalstamas veikas yra kryptingai organizuotas procesas, nukreiptas į nusikalstamą veiką, turintis aiškų tikslą ir uždavinius, vykdomas laikantis įstatymu nustatytos tvarkos, trunka tam tikrą laikotarpį, nes atsitiktiniai, epizodiški stebėjimai tik padidina tikimybę, kad surinkta informacija (duomenys) gali padidinti faktų iškreipimo tikimybę. Stebėjimo forma slapto sekimo metu gali kisti, t. y. pereiti iš vienos formos į kitą, pvz., iš atviros į slaptą (incognito) ir atvirkščiai. Kokia stebėjimo formą pasirinkti, paliekama spręsti stebėjimą tiesiogiai vykdančiam pareigūnui, kuris remdamasis esama situacija, patirtimi, žiniomis, atsižvelgdamas į kitus veiksnius prims sprendimą. Kaip žinoma iš medicinos, žmogaus akis anatomiškai lengviau ir greičiau juda vertikale: aukštyn-žemyn, ir kiek sudėtingiau – horizontaliai, į šonus. Tai turi įtakos informacijos (duomenų) užfiksavimo imčiai. Kitas ne mažiau svarbus faktorius yra tas, kad kiekvienas žmogus stebėdamas tą patį reiškinį, gali užfiksuoti skirtingas to pačio reiškinio detales. Tai paaiškinama gana paprastai, žmonių smegenys iš esmės gali koncentruotis tik į vieną vietą tam tikru metu, nes aprėpti stebimą

³¹⁷ Pelkės paslaptis įminta tiktai po šešerių metų [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: http://m.lrytas.lt/?data=20091202&id=akt02_a6091202&view=2.

³¹⁸ Lietuvos Respublikos vidaus vandenų transporto kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=331395.

reiškinį ir aplink jį esančią aplinką žmogaus smegenims neužtenka energijos.³¹⁹ Siekiant surinkti kuo išsamesnę informaciją (duomenis) nei tai būtų stebint „plika akimi“, naudotini fiksavimo būdai ir techninės priemonės, kurie ne tik užfiksuoja renkamą informaciją (duomenis) pirmapradžje būsenoje, sumažina jos „nufiltravimo“ galimybę, bet ir suteikia galimybę atkurti užfiksuotą informaciją (duomenis) vėliau, pvz., peržiūrint vaizdo įrašą.

Renkant informaciją (duomenis) reikia ją perteikti suprantama forma, perkelti iš atminties. Pasak Auguste Comte (1798–1857), naudodamiesi atmintimi, galime analizuoti viską, ką tiesiogiai patiriame ir apie ką mąstome.³²⁰ Labai svarbu apie stebėjimo eigą ir rezultatus parengti ataskaitą kaip įmanoma greičiau. Visas stebėjimo procesas registruojamas aprašant svarbiausius faktus sąvokomis. Tai dar syki įrodo, kad stebėjime yra interpretacinis tyrinėjimo objekto aiškinimo elementas. Informacija (duomenys) apie stebėjimo eigą ir rezultatus yra perteikiami žodine, rašytine ar kitokia forma, t. y. žinojimas persilieja į reikšmę to, kas pirmiau pasakyta, po to ir kas užrašyta, užfiksuota įstatymo nustatyta tvarka procesiniuose dokumentuose. Stebėtojo kontaktas su tyrinėjimo objektais yra tuo efektyvesnis, kuo giliau į jų gelmę prasiskverbiamas žmogaus intelektas. Žmogus bendrauja kalbos pagalba, mintis sudėliodamas simbolių pagalba, todėl paprastai šalia elektroninio dokumento neretai norima užfiksuoti žodine išraiška (simboliais). Pasak Ludwig Josef Johann Wittgenstein (1889–1951), pažinimas galimas dėl to, kad tikrovės forma (dalykų padėties galimybė) ir (minčių) atspindėjimo forma yra loginės prigimties. Logika nepriklausoma nuo patyrimo.³²¹ Tai leidžia teigti, kad egzistuoja informacijos (duomenų) tapatumo problematika tarp to, ką stebėtojas per jusles priėmė, suvokė ir po to simbolių pagalba užfiksavo procesiniuose dokumentuose.

Lietuvos Respublikos BPK tyrimo veiksmo eigos ir rezultatų fiksavimo aspektu tik procesinis dokumentas pripažįstamas kaip įrodomąją vertę turintis dokumentas, o garso, vaizdo įrašai tenkinasi procesinio dokumento priedo statusu. Nors reikšmingiausia informacija (duomenis) tiriant nusikalstamą veiką yra vaizdo įrašė, o procesinis dokumentas pildomas vėliau, remiantis vaizdo, garso įrašuose užfiksuotais duomenimis. Slapto sekimo eigos ir rezultatų fiksavimas reguliuojamas Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 3–5 d., Lietuvos

³¹⁹ Lekavičienė, R.; Vasiliauskaitė, Z.; Matulienė, G.; Antinienė, D.; Almonaitienė, J.; Jakštys, J.; Ausmanienė, N. *Psichologija šiandien. vadovėlis. Antra pataisyta ir papildyta laida.* Kaunas: Technologija, 2008.

³²⁰ Nekrašas, E. *Pozityvus protas. Jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei.* Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010, p. 117-146.

³²¹ Wittgenstein, L. *Tractatus logico-philosophicus [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 12 d.]*. Prieiga per internetą: <http://www.gutenberg.org/files/5740/5740-pdf.pdf>.

Respublikos BPK 91–96, 179 ir 201 str.,³²² Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. 151 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo“ su vėlesniais pakeitimais, 2007-09-11 įsakymu Nr. I-119, 2007-10-30 įsakymu Nr. I-146, 2007-12-13, įsakymu Nr. I-181, 2009-07-22, įsakymu Nr. I-107, 2011-08-31 įsakymu Nr. I-212 nustatančiais procesinio dokumento formos ir turinio reikalavimus, pildymo tvarka. Trumpiau tariant, taikomas bendrasis tyrimo veiksmo fiksavimo būdas – rašytinis, užpildant protokolą ir jo priedus. Taigi slapto sekimo metu pagal gautos informacijos (duomenų) reikšmingumą tyrimui ir jos užfiksavimo pirmumą, vaizdo ir garso įrašams laikmenose turėtų būti suteiktas toks pats procesinis statusas kaip rašytiniam dokumentui.

Įstatymo leidėjo vartojamos sąvokos Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 2 d. „garso ar vaizdo įrašas arba filmavimas“ apima tris surinktų slapto sekimo metu duomenų fiksavimo būdus. Iš to išplaukia, kad teisės normų akte pateikiamas išsamus ir baigtinis fiksavimo būdų naudojamų slapto sekimo metu sąrašas, o būtent: 1. vaizdo įrašymas; 2. garso įrašymas; 3. filmavimas. Baigtiniame sąrašė fiksavimo būdai: vaizdo, garso įrašai, filmavimas jungiami sujungiamaisiais jungtukais „ar“, „arba“, kurie apibūdina tik skiriamuosius santykius. Taigi darytina išvada, kad slapto sekimo metu galima naudoti tik vieną iš trijų įstatymu leidžiamų fiksavimo būdų.

Vienas iš garso šaltinių yra žmogaus balso sukelti oro virpesiai bendraujant su kitais žmonėmis. Įstatymo nuostata leidžia taikyti garso įrašą slapto sekimo metu, jeigu tai nurodyta teismo nutartyje (išimtiniais atvejais prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarime). Šiuolaikinės technologijos, pvz., kryptiniai mikrofonai leidžia triukšmingoje aplinkoje iš sklindančių oro virpėjimų išskirti žmogaus balsą ir jį „sekti“ aplinkoje bei daryti garso įrašus. Iš to išplaukia, kad slapto sekimo metu fiksuojant sekimo eigą ir rezultatus garso įrašymo būdu leistinas sekimo objekto – asmens pokalbių turinio perėmimas ir įrašymas techninių priemonių pagalba.

Kitas fiksavimo būdas – vaizdo įrašymas apima matomą vietovės reginio fiksavimą. Vaizdą įrašinėti galima įvairios paskirties techninėmis priemonėmis, pvz., vaizdo kamera, fotoaparatu, išmaniuoju telefonu, planšetiniu kompiuteriu ir kt. Taigi aiškinant sisteminiu būdu vaizdo įrašymas apima ir garso fiksavimą, t. y. vienu metu taikomi abu fiksavimo būdai.

Šio mokslinio tyrimo autorius, siekdamas išanalizuoti kokios techninės priemonės ir kokie fiksavimo būdai taikomi slaptų tyrimo veiksmų atlikimo metu, tikslinės atrankos būdu atsirinko ir susipažino su 52 ikiteisminio tyrimo bylomis tirtomis 2009–2011 m. laikotarpiu Kauno apygardos prokuratūros veiklos teritorijoje, taip pat apklausė respondentus dirbančius

³²² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708:str160>.

penkiose Lietuvos Respublikos apygardų prokuratūros veiklos teritorijose, juos tolygiai paskirstant pagal regionus (30 pareigūnų), siekiant sužinoti, kokie fiksavimo būdai ir techninės priemonės yra taikomos tyrimo veiksmų metu. Anketa su klausimais respondentams buvo išsiųsta elektroniniu paštu (Priedas Nr. 1.). Tyrimo rezultatai atskleidė, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai, fiksuodami tyrimo veiksmų eigą ir rezultatus naudoja šias technines priemones: skaitmeninius fotoaparatus, vaizdo kameras, diktofonus ir įstatymo leidžiamus fiksavimo būdus. Nepaminėta, jog garso įrašas būtų daromas naudojant prietaisus, galinčius perimti sklindančius oro virpėjimus ar jų atspindžius nuo patalpų bei juos įrašyti. Teisėsaugos institucijų pareigūnų apklausos anketavimo būdu ir susipažinimo su ikiteisminio tyrimo bylomis dėl techninių priemonių, fiksavimo būdų naudojimo slapto sekimo kontekste nustatyta, jog Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 2 d. įtvirtintas fiksavimo būdas „*filmavimas*“ nenaudojamas.

Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 3 str. 2 d. 6 p. atskleidžiama vieno iš teisėkūros principo – aiškumo esmė, skelbianti, kad „*teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti logiškas, nuoseklus, glaustas, suprantamas, tikslus, aiškus ir nedviprasmiškas.*“³²³ Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 2 d. skelbia, kad „*jei slapto sekimo metu norima daryti vaizdo ar garso įrašą arba filmuoti, tai taip pat turi būti numatyta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarime.*“³²⁴ Peržvelgus Lietuvos Respublikos BPK 160 str. išvelgiamas loginis prieštaravimas tarp įstatymo leidėjo imperatyvios nuostatos leidžiančios taikyti vieną iš fiksavimo būdų, kurie Lietuvos Respublikos BPK 160 str. jungiami sujungiamaisiais jungtukais „*ar*“, „*arba*“ apibūdinančiais tik skiriamuosius santykius ir tame pačiame teisės normų akte vartojamos sąvokos „*vaizdo įrašas*“ apimančios abu fiksavimo būdus (vaizdo ir garso įrašymą) teisėkūros aiškumo principui. Siekiant užtikrinti slapto sekimo efektyvumą, įstatymo leidėjas savo sukurtame produkte turi sudaryti tinkamas sąlygas atlikti tyrimo veiksmą, t. y. nevaržyti teisinių santykių subjektų veiklos daugiau nei to reikalaujama tikslams pasiekti. Slapto sekimo subjektas stengiasi sumažinti riziką būti pastebėtas, lanksčiai reaguoti į nuolat kintančias aplinkybes taikant slaptą sekimą. Nacionalinio įstatymo leidėjo pateiktas baigtinis fiksavimo būdų sąrašas, nurodant taikyti tik vieną iš baigtiniame sąrašė įtvirtintų fiksavimo būdų, užkerta kelią taikyti kelis fiksavimo būdus vienu metu, naujus fiksavimo būdus, pvz., infraraudonųjų spindulių

³²³ Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/159843:str3>

³²⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708:str160>

fotografavimas (termonuotrauka), t. y. taikyti naujausius mokslo ir technikos pasiekimus nusikalstamų veikų tyrime. Tuo pačiu tai prieštarauja Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 3 str. 2 d. 5 p. įtvirtintam teisėkūros efektyvumo principui, skelbiančiam, kad „rengiant teisės akto projektą turi būti įvertinamos visos galimos teisinio reguliavimo alternatyvos ir pasirenkama geriausia iš jų, teisės akte turi būti įtvirtinamos veiksmingiausios ir ekonomiškiausios teisinio reguliavimo tikslą leisiančios pasiekti priemonės.“³²⁵ Tyrimo praktika pateikia daug pavyzdžių, kai dėl įvairių priežasčių nebuvo galima užfiksuoti tyrimui reikšmingų duomenų dėl techninės priemonės gedimo ir pan. Dėl to autorius siūlo pakeisti sujungiamuosius jungtukus vartojamus Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 2 d. kitomis kalbos dalimis, kurios suteiktų teisės normų aktui loginę formą, pakankamai aiškią struktūrą ir papildyti Lietuvos Respublikos BPK 160 str. nuostata dėl naujų fiksavimo būdų naudojimo atliekant slapta sekimą. Tai leistų taikyti įvairios paskirties ir veikimo principais pagrįstas technines priemones ir fiksavimo būdus, kurie padidintų šio tyrimo veiksmo efektyvumą, renkant duomenis, reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

Peržvelgus Lietuvos Respublikos BPK, teisminę praktiką neaptiksime kokias būtent technines priemones galima naudoti ir kokie reikalavimai, norint jas naudoti yra keliami. Užsienio šalių įstatymų leidėjai nurodo reikalavimus techninėms priemonėms naudotinoms taikant tyrimo veiksmą reglamentuota baudžiamojo proceso įstatyme. Pavyzdžiui, Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymo 144 str. leidžia naudoti mokslines-technines priemones atliekant tyrimo veiksmus, pateikdamas šioje straipsnio 2 d. techninių priemonių naudojimui keliamus reikalavimus, renkant duomenis tyrimo veiksmų pagalba.³²⁶ Tad darytina išvada, jog Latvijos Respublikos BPK naujaisi mokslo ir technikos pasiekimai – sukurtos techninės priemonės gali būti taikomos be papildomos įstatymo leidėjo invazijos į teisėkūros procesą.

Sekimo objektas yra vizualiai stebimas dažniausiai žmogaus akimis slapto sekimo metu. Atsižvelgiant į šio veiksmo specifiką, yra tikslinga naudoti optinius prietaisus, pvz., žiūronus praplečiančius ir padidinančius žmogaus akies regėjimo lauką. Jų naudojimas neprieštarauja įstatymo raidei ir dvasiai. Patys optiniai prietaisai pagal paskirtį, veikimo principus yra įvairiausių rūšių, pradedant kolorimetru skirtu matuoti medžiagos koncentraciją ir baigiant periskopu stebėti iš slėptuvės aplinką, daiktus, esančius už regėjimo lauko. Kita vertus, būtina

³²⁵ Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/159843:str3>

³²⁶ Criminal procedure law [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: http://www.knab.gov.lv/uploads/eng/criminal_procedure_law.pdf.

atsižvelgti, kur šie prietaisai bus naudojami: ar jie bus naudojami viešoje erdvėje, kurioje žmogus negali tikėtis privatumo ar privačioje erdvėje, kurioje žmogus turi pagrįstą, teisėtą lūkestį dėl jo privataus gyvenimo neliečiamumo.

Taigi vienaip sprendžiamas duomenų pripažinimo įrodymu klausimas, kai duomenys buvo gauti ikiteisminio tyrimo pareigūnui stebint žiūronų ar naktinio matymo prietaisų pagalba vykstančius procesus privačioje valdoje, kitaip – stebint tuos pačius veiksmus, atliekamus viešoje vietoje, pvz., gatvėje.

JAV, Jungtinės Karalystės teismų jurisprudencijoje suformuluota taisyklė skelbia, kad bet kokia technologija, įskaitant termovizorius, žiūronus, naktinio matymo prietaisus, suteikianti galimybę užfiksuoti daugiau tyrimui reikšmingos informacijos (duomenų) negu tai būtų gaunama stebint „plika akimi“ turi būti teismo sankcionuota, jei daromas įsiskverbimas į privačią erdvę, kur asmuo turi pagrįstą, teisėtą lūkestį dėl jo teisės „*likti vienam*“ gerbimo. Pvz., 1978 m. JAV Masačiusetso valstijos aukščiausiojo teismo sprendimas byloje *Commonwealth v. Geraldo Rivera Ortiz*.³²⁷ Minėta nuostata dėl teismo leidimo netaikoma, jeigu policijos pareigūnas „plika akimi“ stebėjo neteisėtus, priešingus teisei veiksmus, vykstančius privačioje erdvėje, pats būdamas viešoje vietoje.³²⁸ Optiniai prietaisai leidžia įsiskverbti į asmens privačią valdą, stebėti vykstančius procesus už privačios valdos ribų, pastato sienų, bet neidentifikuojant sekamo asmens kitų tarpe, t. y. neišskiriant kas ir kokius veiksmus atlieka.

Darytina išvada, kad optinių prietaisų taikymas slapto sekimo metu padidina regėjimo lauką ir neprieštarauja baudžiamojo proceso įstatymui.

Techninės priemonės, kuriomis specialių fiksavimo būdų pagalba renkama ir fiksuojama laikantis įstatymo nustatytos tvarkos informacija (duomenys) turi būti kartu su slapto sekimo subjektais. Priešingai – garsą ar vaizdą fiksuojančių techninių priemonių įmontavimas slapto sekimo objekte, pvz., patalpoje, transporto priemonėje, sekamo asmens drabužiuose ar jo su savimi nešiojamuose daiktuose apims keletą veiksmų: 1) patekimas prie slapto sekimo taikiniu tapusio objekto esančio viešoje arba/ar neviešoje vietoje; 2) techninių priemonių sumontavimas slapto sekimo objekte; 3) informacijos (duomenų) rinkimas techninės priemonės pagalba; 4) patekimas atgal turint tikslą paimti sekimo metu sukauptą informaciją (duomenis); 5) techninių priemonių įmontuotų sekimo taikinyje techninis aptarnavimas (pvz., energijos šaltinių pakeitimas) ir techninių priemonių demontavimas baigus tyrimo veiksmą. Išvardinti

³²⁷ *Commonwealth vs. Geraldo Rivera Ortiz* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://masscases.com/cases/sjc/376/376mass349.html>.

³²⁸ *Bower v. State* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.leagle.co.m/xmlResult.aspx?page=8&xmldoc=19891656769SW2d887_11574.xml&docbase=CSLWA R2-1986-2006&SizeDisp=7

veiksmai savo esme atitinka Lietuvos Respublikos BPK 158 str. reglamentuotus tyrimo veiksmus.

Galimų naudoti nusikalstamų veikų tyrime techninių priemonių įvairovė, jų imtis kardinaliai pakito per paskutinius du šimtmečius, pradedant nuo optinių prietaisų praplečiančių žmogaus regos lauką iki radijo bangomis valdomų skraidymo aparatų. Lietuvos Respublikos BPK reglamentuodamas tyrimo veiksmus neužsimenta apie technines priemones, kurios gali būti leidžiamos naudoti taikant vieną ar kitą tyrimo veiksmą. Ar gali slapto sekimo metu būti naudojamas pasiklausymo įrenginys, skirtas perimti pokalbius vykstančius materialioje erdvėje, pvz., transporto priemonėje. Jei minėtas pasiklausymo įrenginys bus patalpintas patalpoje, kurioje norima perimti vykstančius pokalbius, tai neišvengiamai reiks prieš tai patekti į žmogaus privačią erdvę. Šiuo atveju reiks atlikti tyrimo veiksmą reglamentuotą Lietuvos Respublikos BPK 158 str. Jei pokalbių perėmimui nėra būtinybės patekti į patalpų vidų, o pakanka turėti elektroninę įrangą su savimi, tai bus slaptas sekimas. Taigi nuo pasirinktos konkrečios techninės priemonės paskirties ir jos veikimo principų priklauso ir konkretaus tyrimo veiksmo pasirinkimas, pvz., slaptas sekimas ar savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai.

Pagal susiformavusią tyrimo praktiką tyrimo veiksmo protokolą rašo jį atliekantis arba jam padedantis asmuo proceso veiksmo atlikimo metu arba tuojau pat jį pabaigus. Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 3 d. skelbia, kad „*Slapto sekimo protokolas ir kiti su slaptu sekimu susiję bylos dokumentai surašomi vadovaujantis šio Kodekso 201 straipsnyje nustatytomis taisyklėmis. Slapto sekimo protokole išdėstomi tik tyrimui reikšmingi duomenis.*“³²⁹ Slapto sekimo ir kitų slaptų tyrimo veiksmų protokolų pildymas yra specifinis dalyvavusių ikiteisminio tyrimo pareigūnų asmens tapatybės atskleidimo klausimu. Slaptą sekimą taiko ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas (pareigūnai), kurie remdamiesi slapto sekimo metu surinkta informacija parengia tik tarnybinį pranešimą, o „*slapto sekimo protokolą ir jo priedą (-us) pildo ir pasirašo ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas arba jam padedantis asmuo tyrimo veiksmo metu arba tuojau pat jį pabaigus,*“³³⁰ bet ne slaptą sekimą tiesiogiai atlikę pareigūnai.

Taigi darytina išvada, jog slapto sekimo protokolą surašo ikiteisminio tyrimo pareigūnas, remdamasis jau pateiktais duomenimis. Valinį sprendimą dėl informacijos (duomenų)

³²⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708:str160>.

³³⁰ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 179 straipsnis [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708:str179>.

reikšmingumo konkrečiam ikiteisminiam tyrimui priima tiesiogiai slapta sekimą vykdeš kriminalinės žvalgybos subjekto pareigūnas, o ne slapto sekimo protokolą pildantis asmuo.

Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 5 d. numato, kad „*Slaptą sekimą atlikusio pareigūno rašytiniu sutikimu slapto sekimo protokolas gali būti surašomas vadovaujantis šio Kodekso 179 straipsnyje nustatytomis bendrosiomis tyrimo veiksmų eigos ir rezultatų fiksavimo taisyklėmis, o slapta sekimą atlikęs pareigūnas gali būti apklausiamas kaip liudytojas vadovaujantis šio Kodekso XIV skyriaus antrajame ir trečiajame skirsniuose nustatytomis bendrosiomis liudytojo apklausos taisyklėmis.*“³³¹ Bet praktikoje tai greičiau išimtis, o ne taisyklė. Lietuvos Respublikos BPK 201 str. minimi tik nukentėjusysis ir liudytojas, kuriems taikomas anonimiškumas.³³² Iš to išplaukia, kad ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, kuris tiesiogiai slapta sekė, nėra minimas kaip proceso dalyvis, kuriam taikomas anonimiškumas. Gvildenant slapto sekimo atlikimo tvarkos, eigos ir rezultatų fiksavimo ypatumus taip pat išvelgiami loginiai prieštaravimai tarp Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 3 d. ir 5 d. įtvirtintų nuostatų, skelbiančių, kad slapto sekimo protokolas ir kiti su slaptu sekimu susiję bylos dokumentai yra surašomi vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 179, 201 str. įtvirtintomis taisyklėmis ir BPK 199 str. 1 d. nurodytais asmens tapatybės išlaptinimo pagrindais. Lietuvos Respublikos BPK 201 str. reglamentuoja tyrimo veiksmų ir kitų bylos dokumentų turinio ypatumus, kai nukentėjusiajam ir liudytojui taikomas anonimiškumas. Lietuvos Respublikos BPK 199 str. 1 d. yra nurodyti trys anonimiškumo suteikimo pagrindai liudytojui, nukentėjusiajam ir nesant bent vieno iš minėtų pagrindų, anonimiškumas negali būti taikomas. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003-04-11 įsakymu Nr. I-47 patvirtintose rekomendacijose „Dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo“ ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008-11-19 įsakymu Nr. I-181 patvirtintais pakeitimais, rekomendacijų 33 p. skelbia, kad „*pagal BPK 160 straipsnio 4 dalį slapto sekimo protokolas ir kiti su slaptu sekimu susiję bylos dokumentai surašomi vadovaujantis BPK 201 straipsnyje nustatytomis taisyklėmis. Slapto sekimo protokolą gali surašyti ir pasirašyti prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, neatlikęs paties slapto sekimo. Slapto sekimo protokole pareigūnas, atlikęs slapta sekimą, pagal BPK 201 straipsnio 1 dalies reikalavimus*

³³¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 179 straipsnis [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708:str179>.

³³² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 201 straipsnis [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708:str201>.

turi būti įvardijamas numeriu, <...>. Toks sekimo padalinio pareigūnas paties slapto sekimo protokolo nesurašo ir nepasirašo.³³³

Lietuvos Respublikos BPK 160 str. 3-5 d., 199 str. 1 d. įtvirtintos nuostatos paliečia proceso šalių lygybės principą įtvirtintą Konvencijos 6 str. skelbiantį, jog teismai turi nagrinėti bylas lygybės sąlygomis. Vadinasi, abiem proceso šalims (kaltinimo ir gynybos) turi būti sudarytos vienodos sąlygos, abi jos gali naudotis tokiais pat įrodinėjimo priemonėmis. Viena iš šių įrodinėjimo priemonių nustato „*garantiją kaltinamam asmeniui apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti teisę, kad tie liudytojai būtų apklausti, taip pat, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams (Konvencijos 6 str. 3 d. d) p.*“³³⁴ Didelių keblumų kyla tuo atveju, kai reikia balansuoti tarp gynybos interesų ir išlaptintų liudytojų, kurie yra policijos pareigūnai. Vieni autoriai savo pasisakymuose išreiškia nuomonę, kad policijos pareigūnams, atlikusiems slaptą sekimą netaikytinas anonimiškumas, nes jų tiesioginė pareiga yra atskleisti nusikalstamas veikas. Kiti autoriai įrodinėja, kad organizuoto nusikalstamumo, terorizmo keliamas pavojus visuomenės saugumui verčia apsaugoti ne tik proceso dalyvius, bet ir policijos ar kitų teisėsaugos institucijų slaptuosius darbuotojus. Aktualus analizuojamai temai yra 1987 m. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Van Mechelen and others v. The Netherlands*, kuriame buvo akcentuota, kad tiek policijos pareigūnai, tiek jų šeimos nariai privalo būti apsaugoti nuo galimo nusikalstamo poveikio. Visgi problemos esmė yra ta, jog šių pareigūnų statusas yra kiek skirtingas nei tų liudytojų, kurie nėra suinteresuoti byloje. Tokie liudytojai (pareigūnai) gali būti suinteresuoti bylos baigtimi, nes yra susiję su baudžiamojo persekiojimo vykdymu. Dėl to, teismo nuomone, tokiems liudytojams anonimiškumas turi būti taikomas tik ypatingai išskirtiniais atvejais.³³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarime pažymėjo, jog „*liudytojų ir nukentėjusiųjų išlaptinimas nepažeidžia asmenų lygybės principo, todėl bet kokios abejonės dėl minėtų asmenų išlaptinimo reglamentavimo baudžiamajame procese atitikimo šiai konstitucinei normai yra nepagrįstos. Įslaptinant asmenis*

³³³ Rekomendacijos dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą:

<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>.

³³⁴ Europos Žmogaus Teisių Konvencija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/EBDFB6BB-2A0E-48D0-935F-43AFC0A961C7/0/LIT_CONV.pdf.

³³⁵ *Van Mechelen and others v. The Netherlands* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 13 d.]. Prieiga per internetą:

<http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/d0cd2c2c444d8d94c12567c2002de990/601020c44586e18ec1256640004c32a2?OpenDocument>.

yra siekiama sudaryti sąlygas baudžiamajoje teisenoje vykdyti teisingumą.³³⁶ Kaip nurodyta Lietuvos Respublikos BPK 199 str. anonimiškumas nukentėjusiajam ir liudytojui gali būti taikomas, jeigu: „1) gresia realus pavojus nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui; 2) nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai yra svarbūs baudžiamajame procese <...>; 3) nukentėjusysis ar liudytojas dalyvauja procese dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo <...>. 2. Nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumas taikomas, jeigu yra visi šiame straipsnyje išvardyti pagrindai.“³³⁷ Sprendžiant anonimiškumo taikymą policijos pareigūnams, tiesiogiai atlikusiems slapta sekimą, būtina atsižvelgti dar į šiuos veiksnius, būdingus nedidelėms gyventojų skaičiumi ir teritorija šalims kaip Lietuvos Respublika, o būtent: pareigūnų, atliekančių profesionalų slapta sekimą skaičių; nusikalstamumo lygį šalyje; smurto pavartojimo prieš pareigūnus atvejus; galimybę būti vėliau atpažintam sekimo objektu tapusių organizuotų nusikalstamų grupuočių narių ir pan.

Slaptas sekimas galimas tiriant visas nusikalstamas veikas (nusikaltimus, baudžiamuosius nusižengimus). Vadinasi, atliekant slapta sekimą ikiteisminio tyrimo byloje dėl baudžiamojo nusižengimo, nesunkaus nusikaltimo anonimiškumas pilna apimtimi negali būti suteikiamas tiesiogiai slapta sekimą atlikusiems ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnams. Visgi atsižvelgiant į jau paminėtus argumentus, tirtos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį ir pobūdį, ikiteisminio tyrimo pareigūnams galėtų būti suteiktas dalinis anonimiškumas vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 199¹ str. skelbiančiame, jog „kai yra duomenų, kad tam tikrų liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių jų, jų šeimos narių ar artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams ir šių teisių ir interesų apsaugai užtikrinti pakanka dalies duomenų apie liudytoją ar nukentėjusįjį slaptumo, gali būti taikomas dalinis anonimiškumas.“³³⁸ Dalinio anonimiškumo suteikimas slapta sekimą tiesiogiai taikusiems pareigūnams galėtų būti racionaliausias sprendimas ieškant pusiausvyros tarp gynybos interesų baudžiamajoje byloje ir įslaptintų liudytojų, kurie yra ikiteisminio tyrimo pareigūnai.

Siekiant didesnio aiškumo ir atitikties teisėkūros sistemiskumo principui, kurio esmė yra ta, kad teisės normos turi derėti tarpusavyje, autorius siūlo papildyti Lietuvos Respublikos BPK

³³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-09-19 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423.

³³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708:str199-1>.

³³⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/10708:str199-1>.

160 str. 4 d. nuostata dėl dalinio ar visiško anonimiškumo suteikimo tiesiogiai sekimą taikusiems asmenims ir išdėstyti taip:

„Slaptą sekimą, atlikęs pareigūnas gali būti apklausiamas kaip liudytojas. Apklausa gali būti atliekama vadovaujantis šio Kodekso 203 ir 282 straipsniuose, o parodymas atpažinti ir akistata – šio Kodekso 204 straipsnyje nustatytomis taisyklėmis, jeigu tiesiogiai sekimą taikusiems asmenims buvo suteiktas visiškas arba dalinis anonimiškumas.“

Papildyti Lietuvos Respublikos BPK nauju 160² straipsniu ir jį išdėstyti taip:

„Fiksuoti tyrimo eigą arba nusikalstamos veikos tyrimui ir nagrinėjimui reikšmingus duomenis, gali būti naudojamos techninės priemonės. Draudžiama naudoti technines priemones, jeigu jos keltų pavojų tyrimo veiksmo dalyvaujančių proceso dalyvių gyvybei ir sveikatai arba žemintų šių asmenų garbę ir (ar) orumą.“

Apibendrinant galima teigti, kad nuo informacijos (duomenų) apie tyrinėjimo objektą gavimo iki jų užfiksavimo nustatyta tvarka yra pakankamai ilgas kelias, praeinantis pro kelių žmonių sąmonę. Ikitėisminio tyrimo įstaigos pareigūnams gali būti suteikiamas pilnas anonimiškumas tiriant labai sunkų, sunkų ar apysunkį nusikaltimą, jeigu jie tiesiogiai atliko slaptą sekimą.

4.3. Erdvė

Slaptas sekimas atliekamas tam tikroje materialioje erdvėje. Teisinė erdvės samprata reiškia teisės aktų galiojimą tam tikrais matmenimis, šiuo atveju, valstybės sienos ribomis apibrėžtoje teritorijoje. Lietuvos Respublikos BPK 4 str. 2 d. yra įtvirtintas valstybės jurisdikcijos teritorinis principas, skelbiantis, kad *„nesvarbu, kur padaryta nusikalstama veika, baudžiamasis procesas Lietuvos Respublikoje vyksta pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą.“*³³⁹

1933 m. Montevidėjaus Konvencijos dėl valstybių teisių ir pareigų 1 str. pateikiami privalomi valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, požymiai. Tai nuolatiniai gyventojai, apibrėžta teritorija, vyriausybė ir gebėjimas užmegzti santykius su kitomis valstybėmis.³⁴⁰ Teritorija yra vienas iš valstybės kaip tarptautinės teisės subjekto požymių, apimantis tam tikrą žemės plotą, kurioje įgyvendinama valstybės valdžia ir kurioje konstituciškai pripažįstamas valstybės suverenitetas. Šios teritorijos sudėtinės dalys yra sausumos, vandenu, gelmių

³³⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=163482.

³⁴⁰ Montevideo Convention on the rights and duties of states [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.taiwandocuments.org/montevideo01.htm>.

teritorijos ir oro erdvės, esančios tarp valstybės sienų. Lietuvos Respublikos valstybės sienos įstatymo 1 str. numato, kad „*valstybės siena tai yra linija ir šia linija einantis vertikalus paviršius, apibrėžiantis Lietuvos Respublikos teritorijos – sausumos, vandenu, žemės gelmiu, oro erdvės – ribas*. Šiame įstatyme taip pat detalizuojamas šių ribų nustatymas.³⁴¹ Į Lietuvos Respublikos teritoriją įeina ir teritorinė jūra, kuri remiantis Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymo 3 str. 19 d. yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teritorijos dalis.³⁴² Valstybės teritorijai priklauso oro erdvė, kurios teisinis statusas apibrėžtas 1944 m. Čikagos Konvencijos „Dėl tarptautinės civilinės aviacijos“ 1 str. skelbiantis, kad „*kiekviena valstybė turi visišką ir išimtinę oro erdvės, esančios virš jos teritorijos, suverenitetą*.“³⁴³ Oro erdvės ribų nustatymas svarbus kiekvienos šalies išimtinai jurisdikcijai. 1919 m. Paryžiaus Konvencijos dėl oro navigacijos 1 str. nurodyta, kad „*valstybės turi išimtinį suverenitetą oro erdvei virš šalies teritorijos*.“³⁴⁴ Panaši nuostata įtvirtinta 1944 m. Čikagos Konvencijos dėl tarptautinės civilinės aviacijos 1 str.³⁴⁵ Lietuvos Respublikos oro erdvės naudojimo įstatymo 3 str. pateikia tokį teisinį oro erdvės apibrėžimą: „*1. Lietuvos Respublikai priklauso išimtinės teisės į oro erdvę, esančią virš jos teritorijos. 2. Lietuvos Respublikos oro erdvė – tai oro erdvė, esanti virš jos sausumos teritorijos, vidaus ir teritorinių vandenu*.“³⁴⁶ Nacionalinis įstatymų leidėjas neapibrėžė aiškių oro erdvės ribų, o tik akcentavo, kad valstybė turi išimtinę teisę į oro erdvę. Tiriamu klausimu dėl oro erdvės ribos praktikai yra reikšmingas 1946 m. JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas byloje *United States v. Causby*, skelbiantis, kad žmogaus neturi išimtinės nuosavybės teisės ir kontrolės oro erdvei esančiai virš jo privačios žemės valdos.³⁴⁷

Tarptautinės kosmoso ir oro erdvės teisės specialistai iki šiol nesutaria oro erdvės ribų nustatymo klausimu. Kaip pažymi tarptautinės teisės ekspertas Gbenga Oduntan iš Jungtinės Karalystės, nustatant konkrečią ribą tarp oro erdvės, kurioje šalys turi išimtinę jurisdikciją, ir

³⁴¹ Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687.

³⁴² Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymas // *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 108-2731.

³⁴³ Akeburst, M.; Malanczuk, P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 245.

³⁴⁴ Convention relating to the regulation of aerial navigation signed at Paris, October 13, 1919 (Paris Convention) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: http://library.arcticportal.org/1580/1/1919_Paris_convention.pdf.

³⁴⁵ Chicago Convention on International Civil Aviation [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.aviation.go.th/airtrans/airlaw/chicago.html>.

³⁴⁶ Lietuvos Respublikos oro erdvės naudojimo įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=91E27D9D-2589-4811-B650-D36322A9F0E4>.

³⁴⁷ *United States v. Causby*, 328 U.S. 256 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=328&invol=256>.

kosmoso erdvės, kuri prieinama kiekvienai valstybei, susiduriama su politiniais, ekonominiais veiksniais. Tačiau nemaža dalis mokslininkų pritaria, kad riba tarp oro erdvės ir kosmoso galėtų būti 80–100 km. aukštyje.³⁴⁸ Tai atitinka ir Tarptautinės Aeronautikos Federacijos patvirtintam susitarimui, kad kosmosas prasideda 100 kilometrų aukštyje,³⁴⁹ arba taip vadinamoji Karmano linija, kuri nubrėžta 100 km. aukštyje apie Žemės rutulį.³⁵⁰ Vadinas, iki šios fiksuotos ribos valstybės turi išimtinę teritorinę jurisdikciją. Pavyzdžiui, iki Karmano linijos slaptas sekimas užsienio valstybei naudojant dirbtinį Žemės palydovą pažeistų valstybės suverenitetą.

1999 m. tarptautinės teisės komisija vykusioje 51 sesijoje akcentavo valstybės teritoriją kaip vieną iš svarbiausių tarptautinės teisės subjekto požymių, analizuodama naujai susidariusių valstybių piliečių pilietybės ir kitus klausimus.^{351, 352} Nors dalis teritorijų dar neturi valstybei būdingų požymių (pvz., Palestinos teritorijos, Padniestrės Moldovos Respublika), tačiau savo teritorijoje, kuri nėra įstatymu nustatyta tvarka demarkuota, vykdo baudžiamąjį persekiojimą. Tai leidžia teigti, kad slaptas sekimas gali būti vykdomas ir teritorijose, kurios neapibrėžtos valstybės sienos ribomis.

Baudžiamojo proceso įstatymas galioja taip vadinamose „kvaziteritorijose“, kuriomis pagal tarptautinę teisę yra laikomas civilinės paskirties laivas atviroje jūroje, jeigu jis yra iškėlęs valstybės vėliavą, turi privalomus skiriamuosius ženklus; orlaivis esantis atviroje erdvėje ir pažymėtas skiriamaisiais ženklais. Esant būtinumui, tokiam laive esančiame atviroje jūroje ar orlaivyje esančiame atviroje oro erdvėje vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK galima atlikti baudžiamojo proceso veiksmus, jei kitaip nenustatyta tarptautinėse sutartyse. Civilinės paskirties laivui ar orlaiviui patekus į kitos valstybės teritoriją Lietuvos Respublikos BPK jau nebegalioja – jiems taikytini kitos valstybės įstatymai, o visos kolizijos dėl jurisdikcijų taikymo spręstinos tarptautinių sutarčių pagalba. „Kvaziteritorijai“ taip pat priskiriami kariniai jūrų laivai bei orlaiviai priklausantys Lietuvos valstybės jurisdikcijai, nepriklausomai nuo to, ar jie būtų

³⁴⁸ Oduntan, G. The never ending dispute: legal theories on the spatiale demarcation boundary plane between airspace and outer space // Hertfordshire law journal. 2003, No. 1 (2), p. 64–84.

³⁴⁹ International Astronautical Federation. Space [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.iafastro.org/index.html?title=Space>.

³⁵⁰ Karman line [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: http://en.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1rm%C3%A1n_line.

³⁵¹ Yearbook book of the International Law Commission. 1999, Volume I [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: [http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes\(e\)/ILC_1999_v1_e.pdf](http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1999_v1_e.pdf).

³⁵² Yearbook book of the International Law Commission. 1999, Volume II, Part Two [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: [http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes\(e\)/ILC_1999_v2_p2_e.pdf](http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1999_v2_p2_e.pdf).

atviroje jūroje, ar atviroje erdvėje, ar kitos valstybės teritorijoje. Lietuvos Respublikos diplomatinės ir konsulinės atstovybės yra priskiriamos Lietuvos Respublikos „kvaziteritorijai.“

Kai kurios šalys išplečia baudžiamosios teritorinės jurisdikcijos taikymo ribas už šalies, apibrėžtos valstybės sienos riba, teritorijos. Tokiam teritoriniam baudžiamosios jurisdikcijos taikymo išplėtimui turi būti teisinis pagrindas įtvirtintas šalies nacionaliniuose įstatymuose ir/ar daugiašaliuose, dvišaliuose susitarimuose. Pavyzdžiui, JAV ir Japonijos susitarimas dėl JAV karinių pajėgų statuso suteikia teisę JAV institucijoms atlikti proceso veiksmus JAV karinio ir civilinio personalo dirbančio JAV gynybos departamentui dėl padarytų nusikaltimų Japonijos teritorijoje.³⁵³

Aktyvėjant tarptautiniams santykiams, vykstant ES integraciniams procesams pastebima tendencija plėsti sekimo teritoriją už tradiciškai esamos vienos valstybės teritorijos ribų. 1992 m. ES Sutarties (dar vadinamos Maastrichto) VI antraštinė dalis „Bendradarbiavimas teisingumo ir vidaus reikalų srityje“ K str. ir K. 1 str.,³⁵⁴ 2004 m. ES Sutarties Suvestinės redakcijos 29–32 str.,³⁵⁵ Šengeno Konvencijos 40 str. (skirtas sekti įtariamam asmeniui)³⁵⁶ ir susijusiuose su Šengeno Konvencija dvišaliuose susitarimuose, Neapolio Konvencija II,³⁵⁷ ir kt. ES teisės aktuose įtvirtintos vienos ES valstybės narės policijos veiklos sąlygos ir apribojimai kitos ES valstybės narės teritorijoje (sekimas ir persekiojimas kitos valstybės teritorijoje). Tai rodo, kad globalizacijos įtakoje slapto sekimo taikymo teritorija peržengė vienos valstybės teritorijos ribas, jeigu tai yra numatyta tarptautiniuose teisės aktuose ir esant kitos valstybės sutikimui.

Kai kurios įmonės, įrenginiai turi strateginę ar svarbią reikšmę Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui. Tokių objektų baigtinis sąrašas pateikiamas Lietuvos Respublikos Strateginę reikšmę nacionaliniam saugumui turinčių įmonių ir įrenginių bei kitų nacionaliniam

³⁵³ Jiyoung, C. Comparison and Analysis of Korea and Japan Status of Forces Agreements and their implications for Iraq's SOFA // *Cardozo Journal of International and Comparative Law*. 2010, Vol. 18, p. 487–526.

³⁵⁴ Steigiamosios sutartys. Europos Sąjungos Sutartis (1992) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11992M/word/11992M.doc>.

³⁵⁵ Europos Sąjungos Sutartis (Maastrichtas, 1992 m. vasario 7 d. paskutinį kartą keista 2003 m. Stojimo sutartimi) Suvestinė redakcija (2004 m. gegužės 1 d.) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: http://www.univie.ac.at/RI/eur/20040401/LT_EU_Treaty_Vienna.pdf.

³⁵⁶ The Schengen acquis – Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 <..> [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42000A0922\(02\):en:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42000A0922(02):en:HTML).

³⁵⁷ Convention on mutual assistance and cooperation between customs administrations (Naples II) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: http://europa.eu/legislation_summaries/customs/l33051_en.htm.

saugumui užtikrinti svarbių įmonių įstatymo pakeitimo įstatymo 3–5 str.³⁵⁸ Šio įstatymo 9 str. tiesiogiai įpareigoja nustatyti tokių objektų fizinės saugos reikalavimus. Tai leidžia teigti, kad nustatomas specialus teisinis režimas patekimui į teritoriją, kurioje randasi strateginis ar svarbią reikšmę šalies nacionaliniam saugumui turintis objektas. Strateginių ūkio objektų nustatymo ir atitinkamo lygio apsaugos priemonių komplekso taikymo teisinis pagrindas yra Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas ir kiti teisės aktai. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos branduolinės energijos įstatymo 48–51 str. nustato branduolinės energetikos objekto teritorijos apsaugos zonas ir apsaugos sąlygas, t. y. nustato patekimo į tokią teritoriją specialų teisinį režimą.³⁵⁹ Prie objektų, kuriuose gali būti taikomas specialus teisinis režimas yra priskirtini karinės paskirties objektai, turintys svarbią reikšmę šalies nacionaliniam saugumui, karinėms pratyboms naudojamos teritorijos, pasienio juosta ir ruožas ties ES išorine siena. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2008 m. balandžio 4 d. įsakymu Nr. V-264 patvirtintose lankymosi kariniuose poligonuose ir karinio mokymo, taip pat pavojingose teritorijose taisyklėse reglamentuota lankymosi pavojingose teritorijose tvarka.³⁶⁰ Pagal Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymą (toliau – VSAĮ) skiriamos pasienio juosta ir pasienio ruožas, kur galioja skirtingi pasienio teisiniai režimai. VSAĮ 17 str. 5 d. draudžia asmens buvimą pasienio ruožo teritorijoje be asmens tapatybę patvirtinančių dokumentų, o šio įstatymo 21 str. 3 d. draudžia asmenims ir transporto priemonėms vykti į pasienio juostą be valstybės sienos apsaugos tarnybos leidimo.³⁶¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2002-04-30 nutarimu Nr. 598 patvirtino Lietuvos Respublikos pasienio teisinio režimo taisykles, kurios reglamentuoja patekimo į pasienio teritorijas tvarką, numato pasekmes šios tvarkos nesilaikantiems asmenims. Kyla klausimas, ar galima slapta sekti asmenį specialaus teisinio režimo teritorijoje, nes galima įžvelgti formalų prieštaravimą tarp pareigos numatytos Lietuvos Respublikos BPK 1 str. atskleisti nusikalstamą veiką ir valstybės siekio apsaugoti svarbią ar strateginę reikšmę turintį objektą ar pasienio teritoriją. Autoriaus nuomone, minimos kolizijos atveju pirmenybė turėtų būti teikiama Lietuvos Respublikos BPK, kurio nuostatos nenumato proceso veiksmų atlikimo specifikos analizuojamu atveju, išskyrus

³⁵⁸ Lietuvos Respublikos strateginę reikšmę nacionaliniam saugumui turinčių įmonių ir įrenginių bei kitų nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių įmonių įstatymo pakeitimo įstatymas // *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 93-3968.

³⁵⁹ Lietuvos Respublikos branduolinės energijos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.litlex.lt/scripts/sarastas.dll?Tekstas=1&Id=20721>.

³⁶⁰ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2008 m. balandžio 4 d. įsakymas Nr. V-264 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=318848.

³⁶¹ Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=101063.

Lietuvos Respublikos BPK 150 str. reglamentuojantį kratos ir poëmio diplomatiuø atstovybiø patalpose atlikimo tvarkà ir sąlygas. Atliekant slaptà sekimà strateginës reikšmës ūkio subjekto ar pasienio teritorijoje, būtinas glaudus veiksmø koordinavimas su institucija atsakinga už tokiø objektø apsaugà (pvz., Valstybës saugumo departamentas), o pasienio teritorijoje, kurioje taikomas leidimø režimas, su Valstybës sienos apsaugos tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalø ministerijos. Slapto sekimo teritorija gana dažnai apibrëžiama teismo nutartyje, nurodant konkreçią vietovę, pvz., slapta stebint privaçias gyvenamàsias ir negyvenamàsias patalpas, nurodomas jų buvimo vietos registracinis adresas, apimantis žemës valdà ant kurios stovi pastatai. Pavyzdžiui, teismø praktikai reikšminga dėl slapto sekimo teritorijos apibrëžimo yra 2011 m. birželio 28 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2011, kurioje kasatorius skunde nurodë, kad Vilniaus rajono apylinkës teismo nutartimi slaptà sekimà buvo leista atlikti užkardos tarnybinëse patalpose, o veiksmai buvo atlikti pasienio kontrolës punkte. Teismas, atmesdamas kasacinį skundà, nurodë, kad „iš Vilniaus rajono apylinkës teismo 2008 m. gegužës 30 d. nutarties matyti, kad užkarda yra nurodyta ne kaip konkreti vieta, o kaip Valstybës sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalø ministerijos Vilniaus rinktinës struktūrinis padalinys. Į užkardos struktūrą savo ruožtu patenka jos teritorijoje esantys pasienio kontrolës punkta, todėl leidimas tam tikrus veiksmus atlikti užkardeje reiškia leidimà tuos veiksmus atlikti bet kuriame tos užkardos struktūriniame padalinyje.“³⁶²

Apibendrinant galima teigti, slapto sekimo taikymo ribos sutampa su valstybës sienos ribomis apibrëžta teritorija, jeigu kitaip nenumatyta tarptautinëse sutartyse ar valstybës vidaus teisës aktuose.

Autoriaus nuomone, siūlytina pakeisti Lietuvos Respublikos Oro erdvës naudojimo įstatymo 3 str. 1 d. papildant jà žodžiais: „100 km. aukštyje“ ir išdëstyti šią dalį taip:

„1. Lietuvos Respublikai priklauso išimtinës teisës į oro erdvę, esançią virš jos teritorijos 100 kilometrø aukštyje.“

³⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-06-28 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2011 [interaktyvus] [žiūrëta 2013 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetà: <http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>.

5. SLAPTO SEKIMO SKYRIMO IR TAIKYMO TURINYS

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras pasirenka slaptus informacijos rinkimo būdus, tarp jų ir slaptą sekimą, tirdamas nusikalstamas veikas. Tinkamas slapto sekimo taikymas yra sudėtingas bylai nagrinėti ir išspręsti informacijos (duomenų) rinkimo procesas, todėl atliktas tyrimas dėl slapto sekimo skyrimo ir taikymo tikslo, būtinumo, tinkamumo, sąlygų, faktinio pagrindo prisidės tobulinant demokratinės teisinės valstybės kūrimą pagarbos žmogaus teisių ir laisvių linkme.

5.1. Tikslas, būtinumas ir tinkamumas

Atliekant kiekvieną tyrimą yra sprendžiami iškelti uždaviniai ir siekiama užsibrėžto tikslo. Pavyzdžiui, kaip nurodyta Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo 8 str.³⁶⁴ Minimas straipsnis aiškiai nurodo, kad kriminalinės žvalgybos tyrimas atliekamas siekiant atskleisti nusikalstamą veiką arba užkirsti kelią kitų šalių žvalgybos institucijų veiklai nukreiptai prieš Lietuvos Respublikos nacionalinį saugumą, t. y. teisėsaugos arba žvalgybiniais tikslais. Ikiteisminio tyrimo tikslas yra gana aiškiai apibrėžtas Lietuvos Respublikos BPK 1 str. – atskleisti nusikalstamas veikas. Tiek kriminalinės žvalgybos, tiek ikiteisminis tyrimas turi vieną bendrą tikslą – išaiškinti nusikalstamas veikas ir jas padariusius asmenis. Vis dėlto pagrindinis ikiteisminio tyrimo tikslas yra atskleisti daromas ar padarytas nusikalstamas veikas atskleidimas, o pagrindinis kriminalinės žvalgybos tyrimo tikslas – ne tik atskleisti daromas ar padarytas nusikalstamas veikas, bet ir išspręsti daugiau uždavinių kriminalinės žvalgybos tyrimo metu. Atliekant ikiteisminį tyrimą, renkama informacija (duomenys) apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes. Informacijai rinkti taikomi tyrimo veiksmai skiriasi įsikišimo į žmogaus privatų gyvenimą intensyvumu, asmens laisvės suvaržymo laipsniu, skyrimo sąlygomis, pagrindais ir pan. Visgi kiekvieno tyrimo veiksmo, neatsižvelgiant į tai ar apklausa, ar krata, ar poėmis, ar slaptas sekimas svarbiausias tikslas yra nusikalstamos veikos atskleidimas ir ją padariusių asmenų nustatymas. Taigi ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui iškyla dilema, kuriuos tyrimo veiksmus pasirinkti, kurie iš jų bus veiksmingiausi konkrečioje ikiteisminio tyrimo byloje, t. y. padės surinkti kuo išsamesnę informaciją (duomenis) apie daromas ar

³⁶³ Lot. Nedera piktnaudžiauti įstatymais.

³⁶⁴ Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=7&item=doc&AktId=160534&LoggedIn=1#Xa7ae2dbb41c444d99c34e7e63860e563>.

padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes. Kita vertus, slapto sekimo tikslas gali būti ir apsaugoti sekimo objektą nuo nusikalstamų veikų.

Kitas klausimas yra sietinas su įsikišimo į privatų žmogaus gyvenimą, kuris yra lydimas žmogaus teisių bei pagrindinių laisvių suvaržymais, kurių apsaugai tarptautinė bendruomenė, įstatymų leidėjas skiria didelį dėmesį. 1948 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 str. skelbia, kad „*niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo privatumą, šeimos gyvenimą, buitį ar susirašinėjimą arba kėsಿನimosi į jo garbę ir reputaciją.*“³⁶⁵ Šiame straipsnyje pabrėžiamas žmogaus privatumas, į kurį įsibrauti galima tik įstatymo numatytais atvejais ir tvarka. Analogiška nuostata įtvirtinta Konvencijos 8 str. 1 ir 2 d. skelbiančiose, kad kiekvienas asmuo turi teisę į tai, jog būtų gerbiamas privatus jo ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susižinojimo slaptumas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 str. 6 p. skelbia, kad „*tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.*“³⁶⁶ Bet kokia informacija (duomenys) apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik esant pagrįstam teismo sprendimui ir laikantis įstatymu nustatytos tvarkos. Valstybinės institucijos neturi teisės riboti žmogaus teisių bei laisvių, išskyrus atvejus tiksliai apibrėžtus įstatymu ir kai tai yra būtina demokratinėje visuomenėje, siekiant užtikrinti visuomenės saugumą, apsaugoti šalies ekonominės gerovės interesus, užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikalstamoms veikoms, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę arba kitų asmenų teises bei laisves. Taikyti slaptą sekimą galima tik įstatyme numatytais atvejais ir siekiant teisėto tikslo. Teleologiniu metodu aiškinant įstatymą, remiamasi įstatymo leidėjo siekiamu tikslu dažniausiai įtvirtintu įstatyme, apibrėžiant kaip, ką, ko siekiant įstatymas priimtas, t. y. tikslas paprastai yra siejamas su koku nors visuomeninio santykio subjektu (fiziniu, juridiniu), kuris jo siekia. Tikslo sąvoka vartojama Lietuvos, užsienio šalių teisės šaltiniuose. Pavyzdžiui, 2004 m. Sutarties dėl Konstitucijos Europai Pirmosios dalies pirmosios antraštės 3 str. nurodomi Europos Sąjungos tikslai.³⁶⁷ Tačiau ar pakankamai aiškiai yra išreiškiamas tikslas teisės akte? Pvz., skaitydami įstatymus, pastebime, kad tikslo sąvokos formalizavimas nėra pateikiamas taip tiksliai, kaip tikimasi. Pvz., Lietuvos Respublikos BK 1 str. tikslas išreiškiamas sąvoka „paskirtis“ ir šio įstatymo 1 str. 1 d. skelbia, kad „*Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas yra vientisas baudžiamasis įstatymas, kurio paskirtis – baudžiamosios teisės priemonėmis ginti*

³⁶⁵ Jungtinių Tautų Organizacijos Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.

³⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.

³⁶⁷ Treaty establishing a Constitution for Europe [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/constitution_29.10.04/part_I_EN.pdf.

*žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo musikalstamų veikų.*³⁶⁸ Atitinkamai Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 2 str. nurodyta, jog „civilinio proceso tikslai – ginti asmenų, kurių materialinės subjekcinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdam, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti bei plėtoti teisę.“³⁶⁹ Kaip matome iš pateiktų pavyzdžių, egzistuoja tikslo sampratos teisėje formalizavimo problematika, o vartojami terminai „tikslas“, „paskirtis“ neformaliame samprotavime gali būti laikomi sinonimais. Kaip matome pateiktuose pavyzdžiuose, viename iš pirmųjų įstatymo straipsnių yra nusakoma teisės akto paskirtis. Kaip nurodyta prof. hab. dr. A. Vaišvilos „Teisės teorijos“ vadovėlyje „teisės socialinė paskirtis – tai tas tikslas, kuriam teisė kuriama ir dėl kurio egzistuoja. Tiesioginė jos (teisės) priedermė – organizuotai, vienodo veiksmingumo priemonėmis saugoti visų visuomenės narių teises ir lemti jų įgyvendinimą.“³⁷⁰ Kaip matome terminai „paskirtis“ ir „tikslas“ vartojami greta, bet ar šie žodžiai iš tikrųjų tapatūs? Atsakymo pradėdame ieškoti teisės aktų rengimą reguliuojančiuose teisės normų aktuose. Lietuvos Respublikos Įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymo (šis įstatymas 2012 m. buvo pakeistas Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymu) 8 str. apibrėžiančiame įstatymo struktūra 8 d. skelbiama, kad „įstatymo pradžioje paprastai nurodoma šio akto paskirtis ir kitos bendrosios nuostatos.“³⁷¹

Apžvelgus teisės aktus, mokslinius straipsnius tikslo tematika, matyti, kad tikslo samprata yra skirtinga, priklausomai nuo lygmens, apie kurį kalbame, pvz., nuomos sutarties tikslas, priimto naujo įstatymo tikslas, konkrečiu tyrimo veiksmu siekiamas tikslas. Skirtingus lygmenis suponuoja sąvokos „*teisė*“ daugiareikšmiškumas, o tai savo ruožtu sąlygoja teisės sampratos skirtingą aiškinimą, vėliau persiduodanti ir kitoms teisės kategorijoms tarp jų ir tikslo kategorijai. Nesigilinant į teisės sampratų įvairovę, autoriaus mano, jog tikslo teisės kategorija talpina savyje būseną, kuri, esant tam tikroms aplinkybėms, gali būti aktyvuota, pereinant iš pasyvumo į aktyvumo fazę žmogaus valinių veiksmų dėka. Trumpiau tariant, tai galima apibrėžti fizikos, chemijos moksle fizikinius reiškinius apibūdinančiomis kategorijomis „*būseną*“, „*procesas*“ ir tikslą atitinkamai nusakyti „*tikslas-būseną*“, „*tikslas-procesas*“ kategorijomis. Pavyzdžiui, valstybė per baudžiamąją atsakomybę siekia apginti teisės saugomą vertybę nuo neteisėto, priešingo teisei elgesio ir auklėti visuomeninių santykių

³⁶⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 20 d.]. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=111555&Condition2=>.

³⁶⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=284330&p_query=&p_tr2=.

³⁷⁰ Vaišvila A. Teisės teorija. vadovėlis. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004, p. 137.

³⁷¹ Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289646.

subjektus gerbti teisę. Baudžiamosios teisinės atsakomybės tikslo realizavimas vyksta per baudžiamąją procesą. Pirmiausiai, turi įvykti socialinis reiškinys – nusikalstama veika, ir tik tada „tikslas-būsena“ suaktyvuojamas, pereina į „budėjimo režimą“, nes nusikalstamos veikos atskleidimui būtina surinkti informaciją (duomenis), atliekant pasirinktus, įstatymo leidžiamus tyrimo veiksmus. Pavyzdžiui, jei bus pasirinktas slaptas sekimas ir remiantis įstatymo nustatyta tvarka bus leista jį taikyti, tai slapto sekimo „tikslas-būsena“ pereis į „tikslą-procesą“. Šis perėjimas iš vienos būsenos į kitą bus siejamas su žmogaus atliekamu valiniu veiksmu.

Iš to išplaukia, kad tikslai, skiriant ir taikant tyrimo veiksmus ikiteisminiame tyrime, gali būti klasifikuojami remiantis valinio veiksmo aktyvacijos laipsniu į: 1) tikslas-būsena, 2) tikslas-procesas. Esti kitų tikslų klasifikavimo kriterijų. Pvz., filosofas Q. Smith tikslus klasifikuoja remiantis valinių veiksmų siekių kriterijumi į tris tipus: 1) baigtis (angl. *end*); 2) tikslas (angl. *goal*); 3) ketinimas (angl. *purpose*). Q. Smith teigia, kad baigtis – tai valinio veiksmo tiesioginis, betarpiškas siekis. Tikslas – tai konkretus siekis, ketinimas, pvz., įsigyti butą. Ketinimas – tai nekonkretizuotas, universalus siekis.³⁷²

Taigi slapto sekimo tikslas priklausomai nuo žmogaus valinio veiksmo aktyvacijos laipsnio ir ketinimo konkretumo esti tarp dviejų žmogaus valinių veiksmų skalių „tikslas-būsena“ ir „tikslas-procesas“.

Būtinumas ar prievolė? Būtinumas ar laisvas pasirinkimas? Šie klausimai iškyla prokurorui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui renkantis slaptą sekimą informacijai (duomenims) rinkti. Prokuroras yra savarankiškas baudžiamojo proceso dalyvis ir privalo vadovautis tik įstatymu, turi sukaupęs gyvenimišką patirtį, padedančią apsispręsti dėl būtinumo taikyti slaptą sekimą, privalo ne tik parinkti veiksmingiausias tyrimo veiksmus, bet ir prisiimti atsakomybę už šių veiksmų netinkamo taikymo metu sukeltus padarinius. Tarptautinių žodžių žodyne sąvokos „būtinumas“ reikšmė aiškinama taip: „1. *reikalingumas, buvimas būtino*. 2. *fil. objektyvių ryšių rūšis – tai, kas dėsningai, neišvengiamai turi būti*.“³⁷³ Tai leidžia teigti, kad būtinumas yra laisvo pasirinkimo priešingybė ir kartu yra glaudžiai susijęs su ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro teise pasirinkti konkretų tyrimo veiksmą ir jį taikyti remiantis įstatymu. Nenuneigiama minėtų pareigūnų teisė pasirinkti konkrečius tyrimo veiksmus tiriant nusikalstamą veiką – praeities įvykį, kuriam atskleisti tenka dažnai apriboti žmogaus teises bei laisves. Taigi baudžiamajame procese būtinumas laikytinas vertinamąja kategorija, kuria remiantis pasirenkamas ir taikomas konkretus tyrimo veiksmas. Būtinumas kaip vertinamoji kategorija tiesiogiai įtvirtintas Konvencijos 8 str. 2 d., skelbiančioje, jog „*valdžios pareigūnai*

³⁷² Smith Q. Four Teleological orders of Humans action // Philosophical Topics. Vol. 12, issue 3, 1981, p. 213–214.

³⁷³ Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.klase.lt/zodynas/zodis/terminu-zodynas/B/butinumas>.

neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti.³⁷⁴ Tad sprendžiant slapto sekimo taikymo būtinumą demokratinėje visuomenėje, reikia nustatyti, ar minimas tyrimo veiksmas atitinka primygtinį socialinį poreikį, ar jis proporcingas siekiamam teisėtam tikslui. Tai rodo, kad būtinumas šiuo požiūriu yra glaudžiai susijęs su proporcingumo principu. Remiantis Konvencijos nuostatomis, būtinumas yra siejamas su tyrimo veiksmais renkant informaciją (duomenis) teisėsaugos tikslais, t. y. siekiant apginti valstybės nacionalinio saugumo interesus, visuomenės saugumą, valstybės ekonomikos gerovę, asmenų teises ir laisves nuo nusikaltimų. Konvencijoje, kituose tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintos žmogaus teisės yra įvairaus pobūdžio ir apima įvairias žmogaus gyvenimo sritis, yra lygios, nedalomos ir saugomos. Teisės doktrinoje žmogaus teisės klasifikuojamos remiantis įvairiais kriterijais. Pvz., teisės mokslo krypties mokslininkas I. D. Seidermanas Konvencijoje įtvirtintas žmogaus teises skirsto į dvi grupes: teises, nuo kurių draudžiama nukrypti net karo ar nepaprastosios padėties atveju (angl. *non-derogable rights*) ir teises, nuo kurių galima nukrypti (angl. *derogable rights*).³⁷⁵ Pavyzdžiui, pirmajai grupei yra priskiriama teisė į gyvybę. Minėtų (angl. *non-derogable*) žmogaus teisių apsaugos lygis yra didesnis nei kitų žmogaus teisių (angl. *derogable*) išvardytų Konvencijoje. Tai pabrėžė 2006 m. Europos Žmogaus Teisių Teismas sprendime byloje *Ramirez Sanchez v. France* (para 115).³⁷⁶ Valstybės Konvencijos dalyvės, nustatydamos nacionaliniuose įstatymuose įsikišimo į šias teises tvarką, gali nežymiai nukrypti tik nuo antrajai grupei (angl. *derogable*) priskirtų žmogaus teisių.

Taigi pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamą praktiką valstybės Konvencijos dalyvės turi tam tikrą laisvę vertinti žmogaus teisių apribojimo būtinumą.

EŽTT nuosekliai pabrėžia, kad tam tikruose Konvencijos straipsniuose nustatytos išimtys dėl žmogaus teisių apribojimo privalo būti aiškinamos išsamiai, trumpai ir aiškiai. Būtinumas pažeisti įstatymu saugomas (angl. *derogable*) žmogaus teises konkrečioje byloje turi būti pagrįstas įtikinamais, protingais teisiniais argumentais. EŽTT praktikoje nekvestionuojamas būtinumas, esant tam tikroms aplinkybėms ir įstatymo apibrėžtomis sąlygoms ir pagrindams,

³⁷⁴ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=19841&Condition2=>

³⁷⁵ Seiderman, I. D. *Hierarchy in International Law: the Human Rights Dimension*. Antwerpen: Intersentia, 2001.

³⁷⁶ Case *Ramirez Sanchez v. France* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=5&portal=hbkm&action=html&highlight=terrorism&sessionid=83730116&skin=hudoc-en>.

taikyti slaptą sekimą. Būtinumas kaip vertinamoji kategorija suteikia imperatyvioms baudžiamojo proceso teisės normoms savotiško lankstumo, prisitaikymo prie vis kitokių situacijų.

Lietuvos teisės doktrinoje nurodoma, jog „būtinumą apibūdina manymas, kad neatlikus kai kurių proceso veiksmų baudžiamosios bylos tyrimas būtų labai komplikuotas.“³⁷⁷ Konvencija, kiti žmogaus teisių bei laisvių apsaugos standartus nustatantys tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai nepateikia būtinumo apibrėžimo. Tad jo tenka ieškoti teisės doktrinoje, Europos Žmogaus Teisių Teismo, nacionalinių teismų praktikoje. EŽTT aiškino būtinumo teisinę kategoriją bylose, siekdamas nustatyti, ar žmogaus teisių suvaržymas buvo būtinas demokratinėje valstybėje. Pavyzdžiui, 1979 m. EŽTT byloje *Sunday Times v. The United Kingdom* atliko sąvokos „būtinumas“ analizę ir nurodė, jog nors būdvardis „būtinus“ Konvencijos 10 str. 2 d. prasme nėra žodžio „privalomas“ sinonimas atitikmuo, nepasižymi tokiu lankstumu kaip „priimtinas“, „iprastas“, „naudingas“, „pagrįstas“ ar „pageidaujamas“, tačiau jis turi „primygtinio socialinio poreikio“ prasmę (59 para).³⁷⁸ EŽTT, taikydamas „primygtinio socialinio poreikio“ patikrinimo testą, vertina ar buvo būtina suvaržyti žmogaus teises, ar suvaržymas buvo proporcingas siekiamam teisėtam tikslui, ar nacionalinės valdžios institucijų pateikti argumentai dėl žmogaus teisių suvaržymo buvo pakankami ir svarūs.³⁷⁹ Iš to seka išvada, kad Konvencija suteikia ją pasirašiusiems ir įstatymo nustatyta tvarka ratifikavusioms valstybėms plačią būtinumo kaip vertinamosios kategorijos taikymo diskreciją dėl žmogaus teisių priskirimų antrajai grupei (angl. *derogable*) suvaržymo.

1976 m. EŽTT, atlikęs žodžių junginio „būtina demokratinėje visuomenėje“ išsamią analizę bylos *Handyside v. The United Kingdom* sprendime (48–57 paras) konstatavo, kad aiškinant minėtą frazę turi būti atsižvelgiama į esamus skirtumus tarp valstybių. Nacionalinės teisminės institucijos dėl tiesioginio, nepertraukiamo ryšio su savo valstybių vidaus gyvenimu turi geresnes galimybes įvertinti būtinumą taikyti žmogaus teisių apribojimus nei tarptautinis teisėjas.³⁸⁰ EŽTT jurisprudencijoje būtinumas yra siejamas su aiškiu ir realiu pavojumi

³⁷⁷ Jurka. R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A. Baudžiamojo proceso principai. Vilnius: Eugrimas, 2009. p. 157.

³⁷⁸ ECHR judgment *Sunday Times v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Sunday%20%7C%20Times%20%7C%20v%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionId=83628123&skin=hudoc-en>.

³⁷⁹ Žr. 384, paras 62–65.

³⁸⁰ ECHR judgment *Handyside v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą:

visuomeniniams interesams. Tad būtinumą varžyti žmogaus teises visada lemia konkrečios faktinės bylos aplinkybės. 2002 m. EŽTT bylos *N. C. v. Italy* sprendime dar kartą pabrėžė, jog „nepakanka, kad laisvės atėmimas yra vykdomas pagal nacionalinę teisę; jis turi būti būtinas tomis aplinkybėmis.“³⁸¹

Profesorius dr. S. Trechseli, analizuodamas žmogaus teisių ir procesinių prievartos priemonių santykį, iškėlė klausimą dėl pastarųjų taikymo būtinumo, kuris yra aktualus slaptam sekimui. Ar sulaukymas atitinkantis nacionalinę materialinę ir procesinę teisę, siekiant vieno iš Konvencijos 5 str. 1 d. numatytų tikslų gali būti savavališkas? Į šį klausimą jis pats atsakė teigiamai. „Taip, tai gali atsitikti, jeigu laisvės atėmimas neatitinka būtinumo kriterijaus.“³⁸² Visa tai rodo, kad procesinės prievartos priemonės negali būti taikomos pažintiniais, prevenciniais tikslais, net jeigu jų taikymas ir atitinka valstybės materialinę, procesinę teisę, tačiau nebuvo būtinumo ją taikyti. Vadovaudamiesi EŽTT pavyzdžiu, Lietuvos teismai pradėjo formuoti būtinumo kaip vertinamosios kategorijos taikymo teisminę praktiką. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas 2011 m. lapkričio 11 d. nutartyje Nr. 1S-315/2011 dėl suimtojo skundo konstatavo, kad „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimo Nr. 50 „Dėl teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą“ 8 punkte išaiškinta, jog BPK 122 straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodytu pagrindu skiriant suėmimą, būtina atsižvelgti į visas BPK 122 straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes.“³⁸³ Kitame sprendime Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus trijų teisėjų kolegija bylos dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo 2007 m. spalio 9 d. nutartyje Nr. 3K-3-388/2007 konstatavo būtinumo svarbą taikant procesinę prievartos priemonę ir nurodė, jog „Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažįsta, kad suėmimo pagrindas yra pagrįstas įtarimas, kuris suprantamas kaip esantys (paaiškėję) faktai ar informacija, kurie pakankami objektyviam stebėtojų susidaryti nuomonę, jog įtariamasis gali būti padaręs nusikalstamą veiką <...>. Vis dėlto, besitęsiant suėmimui, tik pagrįsto įtarimo griežčiausiai procesinės prievartos priemonei taikyti nepakanka, nes turi būti kiti pagrindai suėmimui taikyti. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, kad suėmimo ir jo termino pagrindai turi būti reikšmingi ir

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Handyside%20%7C%20v.%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=83628123&skin=hudoc-en>.

³⁸¹ ECHR judgment *N. C. v. Italy* paras 35-38 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=N.C.%20%7C%20v.%20%7C%20Italy&sessionid=83630530&skin=hudoc-en>.

³⁸² Trechsel, S. *Human rights in Criminal proceedings*. Oxford: Oxford university press. 2005, p. 436.

³⁸³ Lietuvos apeliacinio teismo 2011-11-11 nutartis Nr. 1S-315/2011 baudžiamojoje byloje [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/262711>.

pakankami, bet ne bendri ir abstraktūs. <...> Skirdamas suėmimą ir jį pratęsdamas, teismas turi įvertinti kiekvienos bylos konkrečias aplinkybes, apsvarstyti visus argumentus už ir prieš asmens laisvės apribojimą bei suimti asmenį ar pratęsti suėmimo terminą tik įsitikinęs, kad tai būtina viešajam interesui apsaugoti (žr. bylos Morkūnas v. Lietuva sprendimą). Teismas turi taip pat išsiaiškinti, ar kompetentingos nacionalinės institucijos parodė „ypatingą stropumą“, organizuodamos procesą (žr. sprendimą Smirnova v. Rusija).“³⁸⁴

Šio tyrimo autorius atliko 20 baudžiamųjų bylų tirtų, nagrinėtų 2006–2010 m. laikotarpiu Kauno apygardos prokuratūroje ir įvairiuose Lietuvos apygardos teismuose analizę būtinumo taikyti slaptą sekimą aspektu. Tyrimo medžiagai buvo pasirinkti procesiniai dokumentai, parengti įvairių Lietuvos Respublikos teisėsaugos institucijų pareigūnų ir teisėjų: 7 ikiteisminio tyrimo pareigūno tarnybiniai pranešimai dėl slapto sekimo taikymo, 18 prokuroro prašymų dėl leidimo slapta sekti asmenį ar transporto priemonę ir 18 ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarčių leidžiančių taikyti slaptą sekimą. Nustatyta, kad tik 9 prokuroro prašymuose ir 11 ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarčių buvo paminėtas žodis „būtinumas.“ Jis buvo siejamas tik su įvykdytos nusikalstamos veikos faktu.

Minėto tyrimo rezultatai atskleidžia, kad prokurorai, sprenddami dėl slaptų tyrimo veiksmų taikymo būtinumo, teismai, nagrinėdami gautus prokurorų prašymus dėl leidimo taikyti slaptus tyrimo veiksmus, proceso dalyvių skundus dėl procesinių prievartos priemonių taikymo ar jų pratęsimo ir nagrinėdami baudžiamąsias bylas, skiria nepakankamai dėmesio būtinumui kaip vertinimo kategorijai pagrįsti.

Taigi būtinumas yra vertinamoji kategorija, leidžianti objektyviam stebėtoju iš surinktų byloje informacijos (duomenų) susidaryti pagrįstą nuomonę apie aiškų ir realų pavojų visuomeniniam interesui, ir leidžianti manyti, kad, jeigu per trumpiausią laikotarpį laikantis įstatymu nustatytos tvarkos nebus parinktas proceso veiksmas nusikalstamai veikai atskleisti, tai pasiekti tyrimo tikslą gali tapti pernelyg sudėtinga arba visai neįmanoma.

Su būtinumu yra glaudžiai susijusi kita vertinamoji kategorija – tinkamumas. Ar slaptas sekimas yra tinkama priemonė įsibrauti į privatų žmogaus gyvenimą, siekiant atskleisti nusikalstamą veiką? Ar tyrimo tikslas gali būti pasiektas kitais proceso veiksmais, mažiau pažeidžiančiais žmogaus teisę į privatų gyvenimą? Mokslinė šių klausimų analizė padės atskleisti tinkamumo kaip vertinamosios kategorijos taikant slaptą sekimą esmę. Pirmiausia pasakytina, kad būdvardis

³⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007-10-09 nutartis Nr. 3K-3-388/2007 civilinėje byloje [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/81307>.

„tinkamas“ lingvistų apibrėžiamas kaip „atitinkantis reikalavimus, geras.“³⁸⁵ Tinkamumas kaip vertinamoji kategorija taikant slaptą sekimą ir kitus proceso veiksmus teisės doktrinoje, EŽTT praktikoje suprantamas kaip mažiausiai varžančios priemonės testas, kuris paliekamas pačios valstybės kompetencijai, remiantis subsidiarumo principu, t. y. valstybių Konvencijos dalyvių veikimo laisve. EŽTT tai pabrėžė 2006 m. bylų *Scordino v. Italy* (153–154 paras),³⁸⁶ *Cocchiarella v. Italy* (para 79)³⁸⁷ sprendimuose. Teisės doktrinoje mažiausiai žmogaus teises varžanti priemonė suprantama kaip mažiausias įsikišimas žmogaus teisių bei laisvių sritį, siekiant teisėto tikslo. Pritartina J. Christofferseno nuomonei, kad jeigu įmanoma, turi būti taikomos mažiau žmogaus teises ir laisves varžančios prievartinio pobūdžio procesinės priemonės, net jeigu jų sąnaudos yra didelės ar jos yra ne tokios patogios procesines prievartos priemonės taikantiems subjektams.³⁸⁸ Gana dažnai EŽTT, nagrinėdamas bylas susijusias su kardomųjų priemonių skyrimu, kelia klausimą, ar, prieš skiriant konkrečią prievartinio pobūdžio priemonę, buvo kitos, ne taip žmogaus teises ir laisves ribojančios priemonės, leidžiančios pasiekti tą patį tyrimo tikslą. Dėl EŽTT jurisprudencijos įtakos Lietuvos bendrosios kompetencijos teismai ėmė aktyviai taikyti mažiausiai varžančios priemonės testą skiriant ir pratęsiant procesines prievartos priemonių taikymą. Pavyzdžiui, 2011 m. spalio 10 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis byloje skelbia, kad „byloje nėra jokių duomenų apie tai, kad A. L. praeityje būtų ėmęsis neleistinų veiksmų ar ketina jų imtis siekdamas trukdyti procesui, todėl suėmimo paskyrimas šiuo pagrindu būtų galimas tik esant labai patikimai informacijai apie A. L. ketinimus kenkti procesui ateityje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad proceso eigoje, rizika, jog įtariamasis gali trukdyti įtvirtinti bylai reikšmingus duomenis, nuolat mažėja, todėl ilga suėmimo trukmė šiuo pagrindu neturėtų būti grindžiama.“³⁸⁹

Autoriaus nuomone, tinkamumas turi būti sietinas būtinumu. Šios dvi vertinamosios kategorijos yra glaudžiai tarpusavyje susijusios ir negali būti nagrinėjamos atskirai viena nuo kitos. Taigi sprendžiant klausimą dėl konkrečios procesinės prievartos priemonės taikymo konkrečiomis

³⁸⁵ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt/search/>.

³⁸⁶ *Case of Scordino v. Italy* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=principle%20%7C%20of%20%7C%20subsidiarity&sessionId=83778177&skin=hudoc-en>.

³⁸⁷ *Case of Cocchiarella v. Italy* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=principle%20%7C%20of%20%7C%20subsidiarity&sessionId=83778177&skin=hudoc-en>.

³⁸⁸ Christoffersen, J. Fair balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 112.

³⁸⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2011-10-10 nutartis Nr. 1S-292/2011 baudžiamojoje byloje [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/227135>.

aplinkybėmis, turi būti remiamasi tiek būtinumu, tiek tinkamumu, besiremiančio mažiausiai varžančios priemonės doktrina, kurią nagrinėdamas G. Goda pabrėžė, kad, nusprendus naudoti procesines prievartos priemones, siekiant proceso tikslų, pirmiausia turi būti pradedama svarstyti nuo švelniausių, mažiausiai žmogaus teises ir laisves apribojančių priemonių taikymo galimybės ir ištiktinus, jog nepavyks pasiekti iškeltų tikslų, nuosekliai pereiti prie griežtesnių priemonių taikymo galimybių svarstymo.³⁹⁰ Tai gali būti laikytina tinkamumo kaip vertinamosios kategorijos buvimu proporcingumo principo sudėtine dalimi. Pritartina E. Losio nuomonei, kad procesinės prievartos priemonės tinkamumas užsibrėžtam tyrimo tikslui pasiekti turi būti vertinamas nustatant tiesioginį ryšį tarp priemonės ir jos taikymo rezultato. Pradedant procesinės prievartos priemonės taikymo procedūras nebūna iš anksto žinomas rezultatas, todėl priemonės taikymo subjektas, prieš priimdamas individualų procesinį sprendimą dėl priemonės taikymo, atlieka mąstymo operacijas, vadovaudamasis byloje esančia informacija (duomenimis) ir remdamasis sukauptą profesinės veiklos metu patirtimi.

Apibendrinant galima teigti, kad slapto sekimo būtinumas – tai vertinamoji kategorija, leidžianti iš surinktų byloje duomenų susidaryti nuomonę apie aiškų ir realų pavojų visuomeniniam interesui ir pasirinkti slapto sekimo veiksmą tuo atveju, jei siekiamo tikslo pasiekimas gali tapti komplikuoatas arba visai neįgyvendinamas pasirinkus kitus tyrimo veiksmus.

Slapto sekimo tinkamumas – tai vertinamoji kategorija, leidžianti iš surinktos byloje duomenų manyti ar taikant pasirinktą tyrimo veiksmą gali būti pasiektas laukiamas rezultatas.

5.2. Slapto sekimo sąlygos ir pagrindai

5.2.1. Sąlygos

Slaptas sekimas gali būti taikomas pirmiausia esant tam tikroms sąlygoms, t. y. turi būti atsiradę teisiniai santykiai reguliuojami teisės normų. Sąlygos sietinos su konkretaus proceso veiksmo atlikimo galimybe, jeigu aplinkybės atitinka teisės akte apibrėžtą elgesio standartą. Tai išeities taškas svarstant slapto sekimo taikymo ateityje galimybę. Specifinėje teisminių institucijų veikloje – nusikalstamų veikų tyrimuose teisinius santykius reguliuoja baudžiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymai, nustatantys teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pabaigą. Pagal tai, ar sąlygos taikytinos bet kuriam, ar konkrečiam proceso veiksmui, atliekant ikiteisminį tyrimą, galima išskirti būtinas bendrąsias ir konkrečiąsias proceso veiksmo taikymo sąlygas. Sutinkamai su baudžiamosios teisės doktrina, proceso veiksmas atliekamas tiriant teisės pažeidimą, už kurį baudžiamasis įstatymas

³⁹⁰ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. Baudžiamojo proceso teisė. vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 55.

numato sankciją, t. y. kriminalinę bausmę, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio, priverčiamąsias medicinos priemones už nusikalstamą, priešingą teisei veiką. Lietuvos Respublikoje išsamus baigtinis teisės pažeidimų, už kuriuos numatytos baudžiamosios sankcijos sąrašas pateiktas 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Tai galima laikyti bendraja bet kurio proceso veiksmo taikymo sąlyga baudžiamojo įstatymo kontekste.

Kita svarbi sąlyga yra baudžiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymų galiojimas tiriant nusikalstamą veiką. 1994 m. kovo 16 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nutarime, aiškindamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 str. 2 d. nuostatą, konstatavo, kad „įstatymo ar kito teisės akto galia nukreipiama į ateitį.“³⁹¹ Lietuvos Respublikos BPK 4 str. 1 d. skelbia „Proceso tvarką nustato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, galiojantis proceso veiksmų atlikimo metu.“³⁹² Tai yra bendrosios bet kurio proceso veiksmo reglamentuoto baudžiamojo proceso įstatyme taikymo sąlygos iš baudžiamojo įstatymo perspektyvos. Pats nusikalstamos veikos padarymo faktas, jos tyrimas dar turi būti įvilkti į baudžiamojo proceso įstatymo drabužį. Kitaip tariant, turi būti bendroji procesinė sąlyga – pradėtas ikiteisminis tyrimas. Kiekvieno ikiteisminio tyrimo pradžios pagrindas yra faktinių ir procesinių prielaidų visuma: 1) tikėtinos informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką buvimas; 2) aplinkybių, dėl kurių procesas yra negalimas, nebuvimas. Į tai aiškiai nurodo ir teismų praktika. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 17 d. nutartyje Nr. 2K-123/2009 skelbiama, jog „kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl asmens, transporto priemonės ar objekto sekimo paskyrimo reikia tik tada, kai šiuos veiksmus norima atlikti pradėjus ikiteisminį tyrimą.“³⁹³

Bendrųjų sąlygų įtvirtinimas baudžiamajame ir baudžiamojo proceso įstatymuose dar nesuteikia ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui teisės tiesiogiai taikyti slaptą sekimą. Tai tik suformuoja prielaidą, leidžiančią pagrįstai tikėtis, kad slaptas sekimas gali būti taikomas ikiteisminiame tyrime. Dar privalo būti specialiosios sąlygos, įtvirtintos baudžiamojo proceso įstatyme, kurios suteiktų ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui teisę pasirinkti slaptą sekimą informacijai (duomenims) apie nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes rinkti. Tam,

³⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994-03-16 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. lapkričio 23 d. nutarimo Nr. 872 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. spalio 16 d. nutarimo Nr. 773 dalinio pakeitimo“ atitikimo [monių įstatymo 14 straipsnio 2 daliai ir įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1994/n410316a.html>.

³⁹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

³⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-03-17 nutartis Nr. 2K-123/2009 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/114990>.

kad būtų galima taikyti slaptą sekimą ikiteisminiame tyrime, jis privalo būti reglamentuotas įstatymu. Lietuvos Respublikoje slapto sekimo skyrimo ir taikymo tvarka reglamentuota Lietuvos Respublikos BPK 160 str. Slaptas sekimas gali būti taikomas tiriant visas nusikalstamas veikas, kurių išsamus baigtinis sąrašas pateikiamas baudžiamajame įstatyme. Pvz., 2010 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje byloje Nr. 2K-385/2010 nurodė, kad „Lietuvos Respublikos BPK 160 str. numatyta procesinė prievartos priemonė gali būti taikoma tiriant bet kokią nusikalstamą veiką.“³⁹⁴

Taigi esant bendrųjų ir specialiųjų būtinų sąlygų visetui, įtvirtintam baudžiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymuose, ikiteisminio tyrimo teisėjas, o išimtiniais atvejais ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras įgyja santykinai diskrečią teisę priimti procesinį sprendimą dėl slapto sekimo taikymo.

Apibendrinant galima teigti, kad slapto sekimo taikymo sąlygos: bendrosios (padaryta nusikalstama veika, pradėtas ikiteisminis tyrimas) ir specialiosios (pats tyrimo veiksmo įtvirtintas įstatymu, jo trukmė, kokias nusikalstamas veikas leidžiama tirti, sankcionavimo būdai). Slapto sekimo taikymo sąlygos – objektyvioji kategorija, suteikianti teisę formaliai spręsti klausimą ar konkrečiu atveju yra būtina ir tikslinga taikyti slapto sekimo veiksmą.

5.2.2. Tyrimo veiksmų taikymo faktinis pagrindas Lietuvos Respublikos BPK kontekste

Proceso veiksmo atlikimui yra būtini faktinis ir teisinis pagrindai. Faktinio pagrindo struktūros formavimui juristai juridinės technikos pagalba kurdavo procesines teisės normas, faktinį pagrindą išreiškdami žodžių junginiais, kurie tapo savotišku orientyru sprendžiant ar pakanka informacijos (duomenų) priimti procesinį sprendimą. Tad kuriant teisės normą, kuri reglamentuos prievartinio pobūdžio procesinių priemonių taikymą įskaitant slaptą sekimą vienas iš svarbiausių uždavinių yra pusiausvyros tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą nustatymas. Tai pasiekti padeda teisinio diskurso doktrina, kuri suformulavo ir pagrindė procedūras, siekiant įvairių interesų suderinamumo loginės ir kalbinės technikos pagalba. Teisės normoje įtvirtinto elgesio modelio turinio atskleidimas teisinių tekstų aiškinimo būdais ir teismų suformuota praktika padės geriau suvokti faktinį pagrindą, kuris sukuria, pakeičia ar pabaigia teisinį santykį, atskleis ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo (ikiteisminio tyrimo teisėjo) teisinio argumentavimo standartus praktinėje veikloje skiriant ir taikant procesines prievartos priemones. Teisinio argumentavimo standartai tiesiogiai susiję su teismų sprendimų teisiniu apibrėžtumu. Vis dėlto tik aukštesnių teismų sprendimai sudaro precedentą, kaip teisinio apibrėžtumo (angl. *legal certainty*) padarinį. Kuo didesnis teisinio

³⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-09-21 nutartis Nr. 2K-385/2010 baudžiamojoje byloje.

apibrėžtumo lygis šalies teisinėje sistemoje, tuo ši sistema efektyviau funkcionuoja ir geriau subalansuoja skirtingų interesų konkurenciją. Formuojant teisinį apibrėžtumą procesinių prievartos priemonių taikytojai turėtų vadovautis sveiku protu arba protingumu (angl. *reasonable*) teisiškai argumentuodami teisės normose įtvirtintą faktinį pagrindą. Visgi nereikia pamiršti, kad aukštesniuose teismuose dirbantys teisėjai atstovauja skirtingus visuomenės sluoksnius, taiko skirtingus teisinio teksto aiškinimo būdus. Nepaisant teisės teorijų įvairovės, nuomonių pliuralizmo teisės normų aktų praktiniame taikyme, pritartina E. Spruogio nuomonei, kad bet kuri teisė taikanti ir kartu aiškinanti institucija privalo nusistatyti taikytinus teisės principus ir normas.³⁹⁵

Profesorius dr. R. Dworkin, teorijos, kad kiekviena teisinė problema turi tik vieną teisingą sprendimą, šalininkas teigia, kad esama geresnių ir blogesnių teismo sprendimų.³⁹⁶ Teisėjų, iš dalies prokurorų teisinio argumentavimo pasirinkimo laisvės šaltinis yra teisinis neapibrėžtumas, sąlygotas teisinės kalbos neapibrėžtumo, netinkamos terminijos panaudojimo, teisinio teksto kūrėjo neprofesionalumo ir nesugebėjimo numatyti sukurto teisės akto gyvybingumo ateityje ir kt. veiksnių. Vis dėlto tai nereiškia, kad klesti savivalė aiškinant ir taikant teisės normas. Ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, teisėjų teisinio argumentavimo laisvė yra ribojama konstitucinių pamatinių idėjų, pvz., proporcingumo, teisinės valstybės, teisingumo, nešališkumo principų. Teisės normoje įtvirtintas elgesio modelis yra skirtas reguliuoti teisinį santykį teisės normos išleidimo metu. Visgi socialinė tikrovė kinta, atsiranda naujos grėsmės, todėl teisės norma turi būti lanksti, reaguoti į vairius socialinio gyvenimo pokyčius. Visa tai įgyvendina įstatymo įgalioti subjektai, kurie taikydami slaptą sekimą turi lanksčiai reaguoti į socialinius pokyčius. Didžiausia atsakomybės našta tinkamai aiškinti ir teisingai taikyti teisės normas, varžančias žmogaus teises ir laisves tenka teisėjams. Dar senovės žydų tekstai teisėjams primena „*jūs manote, kad suteikiu jums galią? Tai vergovė, kurią aš jums duodu.*“³⁹⁷ Taigi kuriant teisės normoje įtvirtintą elgesio taisyklę svarbu vartoti tinkamas juridines konstrukcijas, o aiškinant sukurtas teisės normas pasirinkti tinkamus aiškinimo būdus. Pritartina profesoriaus Aharon Barak nuostatai, kad „*visos aiškinimo sistemos turi nustatyti teksto ir konteksto, teksto „žodžio“ (lot. verba) ir jo „dvasios“ (lot. voluntas) santykį.*“³⁹⁸ Pirmasis žingsnis, kurį privalo daryti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas prieš pradėdamas taikyti teisę, privalo išsiaiškinti jos esmę,

³⁹⁵ Spruogis, E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai // *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 8 (86), p. 58.

³⁹⁶ Dworkin, R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.

³⁹⁷ Barak, A. Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje // *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2006, Nr. 1, p. 296.

³⁹⁸ Barak, A. Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje // *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. 2006, Nr. 1, p. 300.

suvokti faktinį pagrindą, kuris yra savotiškas orientyras priimant sprendimą dėl žmogaus teisių bei laisvių suvaržymo baudžiamajame procese.

Pradedant analizuoti faktinį pagrindą, būtina atskleisti teisės normos struktūrą. Teisės normos turi reguliavimo funkciją baudžiamajame procese, rečiau sankcijos nustatymo funkciją. Teisės literatūroje laikomasi nuomonės, kad teisės normos struktūra nulemta teisės funkcijų specifikos.³⁹⁹ Teisės teorija teigia, kad reguliavimo funkcijos struktūrą sudaro dvi techninės operacijos apimančios: juridinių faktų nurodymą, kurių pagrindu atsiranda, pasikeičia ar pasibaigia teisiniai santykiai ir elgesio taisyklės suformulavimą. Kuriant teisės normą šios dvi techninės operacijos perkeliamos į konkrečią baudžiamojo proceso teisės normą ir virsta šios normos dvinare struktūra susidedančia iš hipotezės ir dispozicijos, tiesiogiai suformuluota normos tekste. Tokios tekstinės dvinarės teisės normos pavyzdys yra didžioji dauguma baudžiamojo proceso teisės normų. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 160 str. numato, kad „*ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro prašymą, gali paskirti asmens ar transporto priemonės arba objekto sekimą.*“⁴⁰⁰ Šios normos hipotezė yra išreikšta žodine konstrukcija „*ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro prašymą,*“⁴⁰¹ o dispozicija – „*gali paskirti asmens ar transporto priemonės arba objekto sekimą.*“⁴⁰² Arba kitas pavyzdys, Lietuvos Respublikos BPK 145 str. normos dispozicija yra išreikšta žodine konstrukcija „*kai yra pagrindas manyti, kad kokioje nors patalpoje ar kitokioje vietoje yra nusikalstamos veikos įrankių, nusikalstamu būdu gautų ar įgytų daiktų bei vertybių, taip pat daiktų ar dokumentų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti, arba kad koks nors asmuo jų turi,*“⁴⁰³ dispozicija – „*ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras jiems surasti ir paimti gali daryti kratą.*“⁴⁰⁴ Dauguma procesinės teisės normų nenumato jokių sankcijų už jų nevykdymą, o tiesiog įtvirtina elgesio taisykles. Priešingai, Lietuvos Respublikos BPK 163 str. kaip ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso tekstinė struktūra yra trinarė, be hipotezės, dispozicijos numato dar ir sankciją, pavyzdžiui, „*gali būti*

³⁹⁹ Vaišvila, A. Teisės teorija. vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009, 542 p.

⁴⁰⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=163482.

⁴⁰¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=163482.

⁴⁰² Ten pat.

⁴⁰³ Ten pat.

⁴⁰⁴ Ten pat.

*nubaustas iki trisdešimties minimalių gyvenimo lygių (MGL) dydžio bauda, o šiame Kodekse numatytais atvejais – areštu iki vieno mėnesio.*⁴⁰⁵

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, hipotezė yra pradinis taškas atsirasti, pasikeisti ir pasibaigti teisiniams santykiams. Lietuvos Respublikos BPK 145 str. hipotezė pradedama žodžių junginiu „*kai yra pagrindas manyti*.“ Būtent kalbinis aspektas parodo kaip kalbine prasme yra suformuluotas faktinis pagrindas baudžiamojo proceso įstatyme dėl žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo prievartinio pobūdžio procesinėmis priemonėmis. Be tekstinės normos struktūros dar yra loginė, kuri suvokiama abstrakčiu mąstymu ir apima tekstinę teisės normos struktūrą, jos sąveiką su kitomis teisės normomis. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BK 160 str. reglamentuoja slaptą sekimą. Loginė normos struktūra dar nukreipia į Lietuvos Respublikos BPK 164–177 str. normas, nustatančias ikiteisminio tyrimo bendrąsias nuostatas.

Visa tai leidžia teigti, kad loginė teisės normos struktūra yra žymiai platesnė nei tekstinė teisės normos struktūra ir apima kelias ar keliolika to paties teisės normos aktus arba kelis atskirus teisės normų aktus. Tuo pačiu tai sąlygoja teisės normos hipotezėje įtvirtinto faktinio pagrindo turinio, išreikšto teisei kalbai būdingais žodžių junginiais (teisinės technikos pagalba sukurtos juridinės konstrukcijos) aiškinimo ribas ir tinkamą taikymą. Aiškinant faktinį pagrindą negali būti apsiribojama tik teisės norma, kurioje teisinių santykių pradžia, pasikeitimas, pasibaigimas apibrėžiami juridine konstrukcija. Turi būti analizuojama ne tik vartojamų faktinio pagrindo išreiškimui žodžių gramatinė reikšmė teisės normoje, bet ir juridinės konstrukcijos pagalba išreikšto faktinio pagrindo ryšiai su kitomis to paties įstatymo ar tai pačiai teisės šakai arba kitoms teisės šakomis priskirtomis teisės normomis, bendros ir specialios kompetencijos teismų jurisprudencija, teisės doktrina. Kalbine prasme faktinis pagrindas reiškia faktais pagrįstą teisinį argumentą teisės normos centruotoje išraiškoje, kurio pagrindu atsiranda, pasikeičia ir pasibaigia teisinis santykis. Faktinio pagrindo turinio atskleidimui nepakanka tik kalbinio (lingvistinio) teisės normos aiškinimo metodo (atskleisti faktinio pagrindo turinį tik kalbiniu aspektu), t. y. aiškinimas negali būti determinuotas tik vien tik kalbiniu metodu. Būtina ir kitų teisės normos aiškinimo metodų: lyginamojo, sisteminio pagalba tiriant užsienio šalių ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose įtvirtintą faktinį pagrindą.

Analizuojant Lietuvos Respublikos BPK vartojamus žodžių junginius faktiniam pagrindui teisės normoje išreikšti: BPK 76 str. 3 d. „*kai pagrįstai manoma, kad*“, BPK 78 str. „*šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino*“, BPK 86 str. 2 d. „*ekspertas atsisako pateikti išvadą, jeigu jam pateiktos medžiagos nepakanka išvadai padaryti*“, BPK 121 str. 2 d. „*kardomosios priemonės gali būti skiriamos tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad*

⁴⁰⁵ Ten pat.

įtariamasis padarė nusikalstamą veiką“, BPK 132¹ str. 1 d. *„įtariamasis gali būti įpareigojamas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, jeigu pagrįstai manoma“*, BPK 140 str. 1 d. *„kai yra pagrindas manyti, kad tas asmuo gali pabėgti“*, BPK 145 str. 1 d. *„kai yra pagrindas manyti, kad“*, BPK 154 str. 1 d. *„jei yra pagrindas manyti, kad tokiu būdu galima gauti duomenis apie“*, BPK 158 str. 2 d. *„kai yra pakankamai duomenų apie asmens, dėl kurio atliekamas tyrimas, nusikalstamą veiką“*, BPK 212 str. 2 p. *„kai ikiteisminio tyrimo metu nesurenkama pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę“*, BPK 218 str. 1 d. *„įsitikinęs, jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę“* akivaizdu, kad procesinių prievartos priemonių, reglamentuotų Lietuvos Respublikos BPK 121, 140, 145, 154 str. faktinis pagrindas išreikštas aiškiau ir tiksliau lyginant su BPK 160 str. Išvardintose teisės normose loginiai veiksmai, išreikšti žodžiais *„kai...<...>...kad“* (BPK 140, 145 str.), *„tik tuo atveju...<...>, kai“* (BPK 121 str.), *„jei...<...>, kad“* (BPK 154 str.)⁴⁰⁶ atskleidžia teisės normos ir joje įtvirtinto faktinio pagrindo esmę. Pavyzdžiui, žodžiu *„kai“* konstatuojamas faktinio pagrindo buvimas, o žodžiu *„kad“* nurodoma, kad tyrimo veiksmis jau surinkta patikimos informacijos (duomenų) ir taikant naują tyrimo veiksmą gali būti gauta papildomos informacijos (duomenų) susijusios su tiriamos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybėmis.

Iš to seka išvada, kad norint pradėti ikiteisminį tyrimą, kai yra tikėtina informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, turi būti faktinis pagrindas. Pats sąvokos *„tikėtina“* vartojimas rodo, kad ikiteisminiame tyrime remiamasi santykinės tiesos teoriniu pagrindu

Pradėjus ikiteisminį tyrimą, esant faktiniam pagrindui atliekami tyrimo veiksmai, pvz., Lietuvos Respublikos BPK 145 str. skelbia, kad *„kai yra pagrindas manyti, kad kokioje nors patalpoje ar kitokioje vietoje yra nusikalstamos veikos įrankių, nusikalstamu būdu gautų ar įgytų daiktų bei vertybių, taip pat daiktų ar dokumentų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti, arba kad koks nors asmuo jų turi, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras jiems surasti ir paimti gali daryti krata“*.⁴⁰⁷ Iš to išplaukia, kad norint atlikti krata, faktinis pagrindas išreikštas žodžių junginiais teisės normos dispozicijoje turi būti paremtas informacija (duomenimis), kurie savaime patys iš niekur neatsiranda, juos reikia surasti, gauti iš informacijos nešiotojų, nes baudžiamojo proceso metu atkuriamos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės. Kiekviena nusikalstama veika palieka informaciją aplinkoje, pavyzdžiui, asmuo matė nusikalstamą veiką, įsiminė ją ir gali suteikti informaciją. Tad ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui sprendžiant dėl pasirinktos procesinės

⁴⁰⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

⁴⁰⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

prievartos priemonės taikymo byloje, turi būti pateiktas tam tikras informacijos kiekis, kuris įvardintinas kaip duomenų pakankamumas, patalpintas teisės normoje žodžių junginiu išreiškiančiame faktinį pagrindą. Visgi kiek turi būti duomenų, kad jų pakaktų baudžiamojo proceso įstatymas nepateikia atsakymo. Tai vertinamasis kriterijus, į kurį kiekvienu atveju konkrečioje byloje remdamasis susiformavusia ikiteisminio tyrimo ir teismo praktika, protingumo, proporcingumo ir kitais baudžiamojo proceso principais, nusprendžia ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas priimdamas sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo.

Tai leidžia daryti išvadą, kad tarp informacijos (duomenų) pakankamumo ir faktinio pagrindo juridinės technikos pagalba išreikšto žodžių junginiu yra glaudus ryšis. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, atsižvelgdami į jau surinktą informaciją (duomenis) apie tiriamą nusikalstamą veiklą, kurios kokybinė ir kiekybinė dimensija įkūnyta tekstine išraiška faktiniame pagrinde, turi būti įsitikinę, kad pasirinktas informacijos rinkimo būdas padės sėkmingai atsakyti į ikiteisminio tyrimo metu iškilusius klausimus, priima procesinį sprendimą dėl konkrečių tyrimo veiksmų skyrimo. Visa tai parodo, kokia svarbią reikšmę turi tinkamas faktinio pagrindo suformulavimas teisės normoje.

Slaptą sekimą reglamentuojančiame Lietuvos Respublikos BPK 160 str. faktinis pagrindas nėra aiškiai išreikštas kalbine prasme. Norint suvokti, ar yra pagrindas teisinio santykio atsiradimui, pasikeitimui, pasibaigimui reikia neapsiriboti vien tik kalbinio metodo taikymu, aiškinant teisės normų akto esmę, o būtina pasitelkti loginį metodą, kuris padės geriau suvokti Lietuvos Respublikos BPK 160 str. įtvirtintą elgesio taisyklę, taip pat analizuoti kitas baudžiamojo proceso įstatymo normas. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 154 str. teisės normoje įtvirtintas faktinis pagrindas išreikštas žodžių junginiu „yra pagrindas manyti“ susideda iš informacijos (duomenų), surinktų ikiteisminio tyrimo metu. Autoriaus nuomone, vertinant, ar pakanka informacijos (duomenų) skirti slaptą sekimą, turi būti taip pat remiamasi įrodinėjimo dalyku, įrodinėjimo ribomis konkrečioje byloje. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas, remdamasis įstatymu ir vidiniu įsitikinimu vertina informacijos (duomenų) pakankumą, atlikdamas logines operacijas mąstymo procese. Vienu atveju, surinktų informacijos (duomenų) visetas byloje bus pakankamas tik iškelti tyrimo versiją, kitu – pareikšti įtarimą asmeniui, trečiu – priimti galutinį procesinį sprendimą byloje vienoje iš baudžiamojo proceso stadijų, pvz., nutraukti ikiteisminį tyrimą.

Autorius, taikydamas gramatinį teisės normų akto turinio aiškinimo būdą, tikslinės atrankos būdu atsirinko ir atliko 2010–2013 m. laikotarpio bylose esančių 28 procesinių sprendimų analizę žodžių junginių slauto sekimo faktiniam pagrindui išreikšti šiame kontekste:

16 Kauno apygardos prokuratūros prokurorų prašymų ir 12 Kauno miesto apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėjų nutarčių.

Susisteminius ir apibendrinus tyrimo rezultatus, nustatyta, kad prokurorai ir teisėjai gana dažnai procesiniuose dokumentuose slapto sekimo skyrimo faktiniam pagrindui išreikšti vartoja žodžių junginius „yra duomenų, leidžiančių manyti“ arba „tikslinga taikyti.“ Palyginus su Lietuvos Respublikos BPK 160 str. teisės normų akte hipotezėje vartojamomis juridinėmis konstrukcijomis, tampa akivaizdu, kad nacionalinis įstatymų leidėjas nevartoja žodžių junginių „yra duomenų, leidžiančių manyti“ arba „tikslinga taikyti“ faktiniam pagrindui išreikšti. Teisminės institucijos, formuluodamos faktinio pagrindo išraišką žodžių junginiais procesiniuose sprendimuose dėl slapto sekimo taikymo, užpildė faktinio pagrindo vakuumą Lietuvos Respublikos BPK 160 str. normos hipotezėje.

Toliau tęsdamas empirinį tyrimą dėl faktinio pagrindo formulavimo procesiniuose dokumentuose autorius, taikydamas gramatinę teisės normų akto turinio aiškinimo būdą, tikslinės atrankos būdu pasirinko Kauno apygardos prokuratūros veiklos teritorijoje 2010-11-01–2013-03-01 laikotarpiu ikiteisminio tyrimo pareigūnų tarnybinius pranešimus prokurorui dėl slaptų tyrimo veiksmų taikymo, prokurorų prašymus adresuotus ikiteisminio tyrimo teisėjui leisti taikyti slaptus tyrimo veiksmus ir ikiteisminio tyrimo teisėjų priimtas nutartis, išimtiniais atvejais ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų nutarimus leisti taikyti slaptus tyrimo veiksmus – viso 70 procesinių dokumentų.

Apibendrinus tyrimo rezultatus, nustatyta, kad pagrindžiant slaptų tyrimo veiksmų taikymo faktinį pagrindą yra vartojami šie žodžių junginiai: „yra duomenų, leidžiančių manyti“, „yra duomenų, leidžiančių pagrįstai manyti“, „pakankamas pagrindas manyti“, „yra pagrindas manyti“ (BPK 154 str. 1 d.), „yra pakankamai duomenų“ (BPK 158 str. 2 d.), „yra duomenų, leidžiančių manyti“ arba „tikslinga taikyti“ (BPK 160 str.).

Atliktų empirinių tyrimų rezultatai dėl tekstinės išraiškos skiriant slaptą sekimą, leidžia teigti, kad norint skirti minėtą informacijos rinkimo būdą pakanka turėti tiek informacijos (duomenų), kad teisėjui, o neatidėliotinais atvejais ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui nekiltų didelių abejonių dėl žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo būtinumo, pasirinktos priemonės tinkamumo. Surinktos informacijos (duomenų) pakankamumas faktinio pagrindo konstatavimui vertinamas per protingo žmogaus patirtį, t. y. duomenų yra pakankamai sprendimui priimti, kai yra tikimybė, kuri priimtina kiekvienam protingam žmogui.

Taigi galima teigti, kad tyrimas dėl faktinio pagrindo tekstinės išraiškos proceso veiksmus reguliuojančiose teisės normos aktuose leido nustatyti ryšį tarp proceso veiksmo poveikio žmogaus teisėms bei laisvėms ir žodžių junginių, vartojamų proceso veiksmo faktinio pagrindo išreiškimui kokybinių charakteristikų. Kuo daugiau proceso veiksmas varžo žmogaus teisę į privatumą, tuo

aukštesnės kokybinės charakteristikos keliamos faktinio pagrindo tekstinei išraiškai, tuo pačiu ir reikalavimai informacijos (duomenų) pakankamumui, patikimumui.

Iš to išplaukia, kad ikiteisminio tyrimo stadijoje informacijos (duomenų) pakankamumo išraiška teisės normų akte faktiniame pagrinde remiasi tikimybių teorija. Faktas gali būti pripažintas įrodytu, jeigu proceso šalies (prokuroro, gynėjo) pateikta informacija (duomenys) leidžia daryti labiau tikėtiną išvadą fakto buvimu nei jo nebuvimu. Pavyzdžiui, JAV Aukščiausiojo Teismo bylos *Wong Sun v. United States* sprendime skelbiama, kad „*duomenų, kurių pakanka asmeniui apriboti laisvę – suimant jį, gali nepakakti pripažinti jį kaltu nusikaltimo padarymu*“, dėl duomenų pakankamumo sprendžiama kiekvienoje byloje atskirai.^{408, 409} Panašios pozicijos laikosi Vokietijos Federacinės Respublikos Aukščiausiasis Teismas, pabrėždamas, kad pakankamas įtarimas „*išreiškiamas faktais, kurie rodo kaltinamojo teismo nuteisimo galimybę grindžiant ją nepriekaištingais įrodymais*“.⁴¹⁰

5.2.2.1. Faktinis pagrindas ir tikimybės laipsnis

Slaptų tyrimo veiksmų reglamentuotų Lietuvos Respublikos BPK 148, 154, 158–160 str. faktinį pagrindą išreiškiantys žodžių junginiai talpina savyje skirtingus informacijos (duomenų) visetus, kurių pakankamumas pagal tikėtinumo laipsnį išreiškiančias žodines konstrukcijas gali būti suskirstytas į grupes, pradedant nuo mažai tikėtinų iki itin tikinamų, išreikštų atitinkamai šiais žodžių junginiais:

1) „*pagrindu, leidžiančiu manyti, kad duomenų pakanka*“;

2) „*pagrindu leidžiančiu pagrįstai manyti, kad duomenų pakanka*“.

Tarp tikėtinumo laipsnio ir informacijos (duomenų) patikimum yra tiesioginis priežastiniame ryšys, nes, kuo matematiškai matuojama tikimybė didesnė, tuo informacija (duomenys) yra labiau patikimi, t. y. yra arčiau tiesos byloje. F. A. Brockhaus ir I. A. Efron enciklopediniame žodyne žodžio „*tikimybė*“ reikšmė aiškinama taip „*1) filosof., didesnis artumas tiesai, o ne klydimui, kuris yra sąlygojamas tuo, kad teigiamų faktorių skaičius nagrinėjamo įvykio pasirodymo galimybės naudai viršija neigiamų faktorių skaičių*“.⁴¹¹ Tikimybės buvimas teisės normoje minimas ir Lietuvos teismų jurisprudencijoje. Pavyzdžiui, 2004-12-30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimo Nr. 51 „Dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ 3 p.

⁴⁰⁸ Israel, J. H.; LaFave, W. R.; King, N. J. Criminal procedure. 3rd edition. St. Paul, Minn. USA. 2000.

⁴⁰⁹ LaFave, W. R. Search and seizure. A treatise on the fourth amendment. 2nd edition. St. Paul, Minn. USA. 1987

⁴¹⁰ Ancelis, P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius: Saulelė, 2006, p. 144.

⁴¹¹ Januškevičius, R.; Januškevičienė, O. Elementarusis statistikos ir tikimybių kursas informatikams. I dalis. Tikimybių teorijos elementai. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006, p. 3–4.

skelbiama, kad „ar tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku egzistavo arba neegzistavo, teismas sprendžia remdamasis tikimybių pusiausvyros principu. Jeigu pateikti įrodymai leidžia padaryti išvadą, kad yra didesnė tikimybė, jog tam tikri faktai egzistavo, negu neegzistavo, teismas pripažįsta tuos faktus nustatytais.“⁴¹² Taigi norint, kad teiginiai būtų teisingi, o jų pagrindu padarytos išvados atitiktų nustatytas faktines aplinkybes, priimtu sprendimu (nuosprendžiu) būtų nustatyta tiesa byloje, būtina apibrėžti tiesos kriterijus. Objektvios, absoliučios ar atitikimo tiesos teorija teigia, kad tiesa yra teiginio ir faktų atitikimas.⁴¹³ Pasak filosofo K. R. Popper, „išskelti teiginį apie tikimybę tai pasiūlyti hipotezę. Tai hipotezė apie dažnumus įvykių sekoje. Keldami šią hipotezę galime naudotis visokiausiais dalykais – ankstesniu patyrimu arba įkvėpimu: taigi nesvarbu, kaip ją gauname, svarbu kaip ją tikriname.“⁴¹⁴ Vėliau atskiros tikimybių teorijos nuostatos buvo perkeltos į įrodymų teisę civiliniame procese. Pavyzdžiui, jau minėtas 2004-12-30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 51.

Filosofo Alberto Skurvydo nuomone geri teisingumo (tiesos) kriterijai yra šie:

- „a) galimybė teiginio teisingumą patikrinti empiriniais faktais ir logika;
- b) galimybė teiginio teisingumą paneigti empiriniais faktais ir logika.

Prie mažiau patikimų tiesos nustatymo kriterijų priklauso teiginių nuoseklumas ir rišlumas (teiginys gali būti rišlus ir nuoseklus, bet neteisingas).⁴¹⁵

Iš to seka išvada, kad faktinio pagrindo konstravimui naudojami žodžiai, jų junginiai turi būti griežtai parenkami, laikantis teisėkūros suformuotų principų, saugomo teisinio gėrio vertingumą, įsikišimo į žmogaus privatų gyvenimą intensyvumą tiesiogiai susiejant su informacijos (duomenų) tikimumo laipsnio tekstine išraiška faktiniame pagrinde.

Baudžiamojo proceso teisės moksle išskiriamos dvi tiesos teorijos: 1) absoliučios; 2) santykinės.⁴¹⁶ Remiantis absoliučios tiesos teorija, įrodytu galima pripažinti tik akivaizdų faktą, nekeltantį teismui jokių abejonių. Šis principas visai pagrįstai taikomas baudžiamajame procese, kur turi būti įrodinėjama tol, kol teisėjui nebelieka nė mažiausios abejonės dėl fakto buvimo. Santykinės tiesos doktrinos požiūriu faktas laikytinas įrodytu, kai teisėjas labiau tiki,

⁴¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2004-12-30 nutarimas Nr. 51 „Dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=28523>.

⁴¹³ Nekrašas, E. Filosofijos įvadas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.

⁴¹⁴ Popper, K. R. Rinktinė. Vilnius: Pradai, 2001, p. 264.

⁴¹⁵ Skurvydas, A. Senasis ir naujasis mokslas. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2008, p. 34.

⁴¹⁶ Arlauskaitė-Rinkevičienė, U. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai // *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 11 (89), p. 70–77.

negu netiki fakto tikrumu. Tai taikoma civiliniame procese, tam tikrais atvejais vienoje – ikiteisminio tyrimo – baudžiamojo proceso stadijų.

Tyrimo veiksmo, procesinio sprendimo skyrimo faktinio pagrindo išraiškai vartojamų žodžių junginių ir byloje surinktos informacijos (duomenų) patikimumo santykis tikimybės laipsnio aspektu paliestas JAV profesoriaus Christopher Slobogin suformuluotoje faktinio pagrindo tekstinės išraiškos gradacijoje, susidedančioje iš penkių pakopų, kiekvienai pakopai priskiriant tam tikrą tikimybės laipsnį nusikaltimo atskleidime, išreikšta procentais. Pasak Ch. Slobogin, skiriamos šios faktinio pagrindo pakopos (aut. vadinamas žodžiu „standartas“) tekstinės išraiškos procentinė išraiška:

- 1) nėra jokio faktinio pagrindo;
- 2) relevantiškas (egzistuoja 5 procentų tikimybė, kad nusikaltimas gali būti atskleistas);
- 3) pagrįstas įtarimas (angl. *reasonable suspicion*) (apie 30 procentų);
- 4) tikėtinas pagrindas (angl. *probably cause*) (apie 50 procentų);
- 5) aiškus ir įtikinamas (angl. *clear and convincing*) (75 procentai).⁴¹⁷

Autoriaus nuomone, pateikta prof. Ch. Slobogin santykio tarp faktinio pagrindo tekstinės išraiškos ir informacijos (duomenų) patikimumo procentine išraiška doktrina galėtų būti svarstyta Lietuvos teisės teoretikų ir praktikų dėl slaptų tyrimo veiksmų optimalaus reguliavimo modelio.

5.2.2.2. Faktinio pagrindo tekstinė išraiška užsienio šalių teisės aktuose (lyginamasis tyrimas)

Su globalizacija atkeliavusi terorizmo grėsmė paskatino atskiras valstybes priimti teisės aktus atskirai reguliuojančius tyrimą dėl prievartos priemonių varžančių žmogaus teises ir laisves taikymo asmenų, įtariamų terorizmu, atžvilgiu. Tad užsienio šalių teisės aktuose įtvirtinto procesinių prievartos priemonių faktinio pagrindo, išreikšto juridinių konstrukcijų pagalba, žodžių junginiuose apžvalga ir analizė pasitarnaus tobulinant slaptų tyrimo veiksmų teisinį reguliavimą Lietuvos Respublikos BPK.

2001 m. Jungtinėje Karalystėje priimtame Antiterorizmo, nusikaltimų ir saugumo akte (įstatyme) (angl. *Anti-terrorism, Crime and Security Act*) akcentuojamas šio įstatymo atitikimas Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatoms. Kaip nurodoma Jungtinės Karalystės 2001 m. Antiterorizmo, nusikaltimų ir saugumo įstatymo 21 str. (1) asmens, įtariamo priklausymu tarptautinėms teroristinėms organizacijoms ir keliančio

⁴¹⁷ Slobogin, Ch. *Privacy at risk: The new government surveillance and the fourth amendment*. Chicago: Chicago university press, 2007, p. 31–41.

grėsmę Jungtinės Karalystės nacionaliniam saugumui, patikrinimui faktinis pagrindas išreiškiamas juridinės konstrukcijos „*pagrįstai tikėti*“ (angl. *reasonably believes*)⁴¹⁸ pagalba. Jungtinės Karalystės 2000 m. Tyrimo įgaliojimų akte (angl. *Regulation of Investigatory Powers Act*) 3 str. nurodoma, kad galima vykdyti bet kokio asmens susižinojimo perėmimą, jei yra pagrįstas pagrindas tikėti.⁴¹⁹

JAV 1978 m. Užsienio žvalgybos stebėjimo akte (kodifikuoto JAV federalinių įstatymų (statuto) sąvado 50 antraštinės dalies 36 skirsnio 1805 sk. (a) (2) elektroniniam sekimui taikyti faktinis pagrindas išreiškiamas žodžių junginių „*tikėtinas pagrindas manyti*“ (angl. *probable cause to believe*).⁴²⁰ JAV federalinio įstatymo dėl Privatumo apsaugos elektroninėje komunikacijoje akte (kodifikuotas JAV federalinių įstatymų (statutų) sąvado 18 antraštinės dalies 2518 sk. (1) (d)) asmens elektroninio, telefoninio, žodinio susižinojimo slapto pasiklausymo faktinis pagrindas išreiškiamas žodžių junginiu „*tikėtinas pagrindas manyti*“ (angl. *probable cause to believe*).⁴²¹

Lyginant Jungtinės Karalystės Tyrimo įgaliojimų akte ir JAV Federalinį Užsienio žvalgybos stebėjimo ir privatumo apsaugos elektroninėje komunikacijoje akte įtvirtintus atitinkamai faktinių pagrindų tekstines išraiškas „*pagrįstas pagrindas tikėti*“ ir „*tikėtinas pagrindas manyti*“ pastebėta, kad abiejų valstybių įstatymų leidėjai vartoja skirtingus terminus faktiniam pagrindui išreikšti. Vartojami žodžių junginiai turi skirtingas reikšmes, kurie suteikia faktiniam pagrindui skirtingus „svorius“ teisinio argumentavimo kontekste. Trumpiau tariant, žodžių junginiu „*pagrįstas pagrindas*“ yra išreiškiamas daugiau pasvertas teisinis argumentas nei žodžių junginiu „*tikėtinas pagrindas*“, t. y. keliami skirtingi reikalavimai norint taikyti tą patį slapto tyrimo veiksmą skirtingose šalyse.

Kodifikuoto Kanados baudžiamojo kodekso VI d. 184 str. susižinojimo perėmimo taikymo faktinis pagrindas išreiškiamas žodžių junginiu „*pagrįstas manymas, leidžiantis tikėti*“

⁴¹⁸ Anti-terrorism, Crime and Security Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/24/section/21/enacted>.

⁴¹⁹ Regulation of Investigatory Powers Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/section/3>.

⁴²⁰ Foreign Intelligence and Surveillance Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode50/usc_sec_50_00001805----000-.html.

⁴²¹ U. S. Code Title 18 Part I Chapter 119 2518 [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode18/usc_sec_18_00002518----000-.html.

(angl. *believes on reasonable grounds*), kad bus gauta informacija, padėsianti užkardyti nusikaltimą arba jį atskleisti.⁴²²

Armėnijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 239 str. dėl korespondencijos, pašto, telegrafo ir kitų pranešimų turinio kontrolės (elektroninio sekimo) faktiniam pagrindui išreikšti vartojama juridinė konstrukcija „*pakankamas pagrindas manyti*“ (angl. *sufficient grounds to believe*).⁴²³

2001 m. Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodekso 186 str. dėl pokalbių turinio kontrolės ir įrašymo faktiniam pagrindui išreikšti vartojamas žodžių junginys „*esant pakankamam pagrindui manyti*“.⁴²⁴

Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 222–224 str. reglamentuojančiuose slaptus tyrimo veiksmus faktinis pagrindas išreiškiamas žodžių junginiu „*pagrindas tikėjimui*“ (angl. *grounds for believing*).⁴²⁵

Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 110 str. įtvirtinančiame bendrąsias slaptų tyrimo veiksmų taikymo nuostatas teisės normos hipotezėje, faktinis pagrindas neišreiškiamas jokių žodžių junginiu, bet yra siejamas su įrodymų rinkimo sudėtingumu ir nusikalstamos veikos sunkumu. Pvz., Estijos Respublikos BPK 110 str. 1 d. skelbia, kad „*slapti tyrimo veiksmai gali būti taikomi baudžiamajame procese, jeigu kitais proceso veiksmais įrodymų rinkimui yra kliūtys arba įrodymų rinkimas tampa komplikuoatas ir jeigu tyrimo objektas yra nusikaltimai, apibrėžti šiame straipsnyje*“.⁴²⁶ Faktinis pagrindas teisiniam santykiui, reguliuojamam Estijos Respublikos BPK 110–122 str. atsirasti yra tas, kai įprastais, neslaptais proceso veiksmais įrodymų rinkimas yra komplikuoatas arba neįmanomas arba kai tyrimo objektas yra nusikaltimas, kurio požymiai pateikti Estijos Respublikos BPK 110 str. 1 d.

⁴²² Canadian Criminal Code (R. S. C., 1985) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/page-83.html#h-63>.

⁴²³ Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą:

<http://legislationline.org/download/action/download/id/1656/file/7b41931f4d887e18084d413f1a27.htm/preview>.

⁴²⁴ Criminal Procedural Code of the Russian Federation [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą:

<http://legislationline.org/download/action/download/id/1698/file/3a4a5e98a67c25d4fe5eb5170513.htm/preview>.

⁴²⁵ Criminal Procedure Code of Latvia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

⁴²⁶ Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą:

<http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>.

Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 100 str. a–g p). reglamentuojant slaptus tyrimo veiksmus faktiniam pagrindui apibrėžti vartojamas žodžių junginys „*neabesotini (tvirti) faktai keliantys įtarimą*“ (angl. *certain facts give rise to the suspicion*).⁴²⁷

Prancūzijos Respublikos BPK 100 str. 1–7 reglamentuoja susižinojimo telekomunikacinių ryšių priemonėmis perėmimo tvarką. Minėtos teisės normos faktinis pagrindas išreiškiamas žodžių junginiu „*tyrimo poreikiams reikalaujant*“⁴²⁸ hipotezėje.

Norvegijos Karalystės BPK 216 (a) ir 216 (l) str. reglamentuojančiuose susižinojimo kontrolę įvairių priemonių pagalba faktinio pagrindo išreiškimui vartojamas žodžių junginys „*teisėtas pagrindas įtarti*“.⁴²⁹

Atliktas skirtingų užsienio valstybių, priskirtinų skirtingoms teisinėms sistemoms, teisinei kultūrai teisės normų aktų, reglamentuojančių slaptus tyrimo veiksmus faktinio pagrindo tekstinių išraiškų tyrimas atskleidžia, kad skirtingų šalių įstatymų leidėjai suteikia faktinio pagrindo tekstinei išraiškai skirtingą prasmę ir teisinio argumento svorį priklausomai nuo proceso veiksmo invazijos intensyvumo į įstatymais ginamas žmogaus teises, šalies papročių, tradicijų ir daugelio kitų veiksnių.

Apžvelgus ir išanalizavus Lietuvos, Latvijos, Estijos teisės aktus reguliuojančius slaptus tyrimo veiksmus, nei viename iš jų įstatymų leidėjai nepateikė faktinio pagrindo sampratos, palikdami tai užpildyti teismų kuriamai precedentinei teisei. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2010 m. lapkričio 29 d. nutarime konstatavo, jog „*teisės spraga, inter alia legislatyvinė omisija, visuomet reiškia, kad atitinkamų visuomeninių santykių teisinis reguliavimas apskritai nei eksplicitiškai, nei implicitiškai nėra nustatytas nei tam tikrame teisės akte (jo dalyje), nei kuriuose nors kituose teisės aktuose, tačiau poreikis tuos visuomeninius santykius teisiškai sureguliuoti yra, o legislatyvinės omisijos atveju tas teisinis reguliavimas turi būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), nes to reikalauja kuris nors aukštesnės galios teisės aktas, inter alia pati Konstitucija. <...>*“⁴³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

⁴²⁷ Criminal Procedure Code of the Federal Republic of Germany [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

⁴²⁸ Criminal Procedure Code of the French Republic [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview>.

⁴²⁹ Criminal Procedure Code of the Kingdom of Norway [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

⁴³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010-11-29 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“, Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams

2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime yra konstatavęs, kad „*teisės spragų (neišskiriant nei legislatyvinės omisijos) pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas. <...> galutinai pašalinti teisės spragas galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus. Tačiau vien tai, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tam tikrų santykių laiku nereguliuoja teisiškai arba juos teisiškai sureguliuoja nepakankamai, nereiškia, kad teismams negali ir neturi vykdyti teisingumo. Tokiais atvejais nepaneigiama galimybė teismams tam tikru mastu teisės spragas užpildyti ad hoc ir taikant teisę (inter alia naudojantis teisės analogija, taikant bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją). Kita vertus, minėta teismų galimybė užpildyti teisės spragas ad hoc nereiškia, kad įstatymų leidėjas neturi pareigos per protingą laiką, paisydamas Konstitucijos, įstatymų nustatyti deramą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą.*“⁴³¹

Iš to seka išvada, kad faktinio pagrindo abstrakti formuluotė teisės normų aktuose nelaikytina teisės spraga. Visa tai suteikia teismui daug lanksčiau reaguoti į pasikeitimus visuomeniniuose santykiuose, iškilusias grėsmes visuomenei.

5.2.2.3. Faktinis pagrindas teismų praktikoje

Konvencijos 5 str. 1 d. c) p. faktinis pagrindas išreikštas žodžių junginiu „*pagrįstai įtariant*“ (angl. *reasonable suspicion*) padarius nusikaltimą ar kai „*pagrįstai manoma*“ (angl. *reasonable grounds*) *jog būtina užkirsti kelią padaryti nusikaltimą, arba manoma, kad jis gali pabėgti jį padaręs.*“⁴³² Konvencijoje vartojamas žodžių junginys „*pagrįstai manoma*“ laikytinas tiesiogine nuoroda, pabrėžiančia, kad pagrindas taikyti proceso veiksmą yra siejamas su mąstymo operacijomis, kurios atliekamos prieš priimant individualų procesinį sprendimą. Teisės normos hipotezėje įtvirtintas faktinis pagrindas dar nesukuria teisinio santykio, nėra imperatyvus nurodymas elgtis taip, kaip įtvirtinta elgesio modelyje. Tai tik sąlyga, sudaranti teisės subjektui pasirinkimo laisvę – taikyti proceso veiksmą ar ne. Konvencija nepateikia faktinio pagrindo išreikšto žodžių junginiais „*pagrįstai įtariant*“, „*pagrįstai manoma*“ išaiškinimo, palikdama tai EŽTT praktikai.

režimams, teisių atkūrimo įstatymo (1998 m. kovo 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą (1992 m. balandžio 9 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2010/n101129.html>.

⁴³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006-08-08 sprendimas byloje Nr. 34/03 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/s060808.htm>

⁴³² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841.

EŽTT sprendimai 1990 m. rugpjūčio 30 d. byloje *Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom* (32 para), 1994 m. spalio 28 d. byloje *Murray v. The United Kingdom* (51para),⁴³³ 2000 m. balandžio 6 d. byloje *Labita v. Italy* (155para),⁴³⁴ aiškinant Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 str. 1 d. c) punktą, kitus Konvencijos straipsnius turi didelę įtaką Lietuvos Respublikos baudiamojo ir baudiamojo proceso teisei, padeda suvokti tiek teisės taikytojui, tiek žmogaus teisių bei laisvių suvaržymus patiriančiam subjektui faktinio pagrindo esmę. EŽTT atskleidė faktinio pagrindo išreiškimui vartojamo žodžių junginio „pagrįstas įtarimas“ reikšmę. „Pagrįstą įtarimą suponuoja faktų ar informacijos buvimas, kuris įtikintų objektyvų stebėtoją, kad asmuo gali būti padaręs teisės pažeidimą. Kas gali būti pripažinta kaip „pagrįstu“ priklauso nuo daugelio aplinkybių.“⁴³⁵

EŽTT bylų *Labita v. Italy*, *Erdagoz v. Turkey*, *Bannikova v. Russia*, *Brogan and others v. United Kingdom* sprendimuose, analizuodamas informacijos (duomenų) pakankamumą, nenurodė privalomo informacijos (duomenų) kiekio taikant prievartinio pobūdžio procesines priemones. 2010 m. lapkričio 4 d. EŽTT sprendime byloje *Bannikova v. Russia* (40 para) nustatė minimalius reikalavimus dėl informacijos (duomenų) kokybės, nurodydamas, kad „bet kokia preliminarini informacija sietina su išankstiniu nusikalstamu ketinimu privalo būti patikrinama.“⁴³⁶ Tai apima tyrimą, kai nusikaltimas padarytas arba kai „prisijungiama“ prie jau daromo nusikaltimo. 2008 m. vasario 5 d. EŽTT bylos *Ramanauskas v. Lithuania* sprendime (67 para) pabrėžė, kad negali būti laikoma informacija patikima, jeigu ji gauta iš nuogirdų (gandų).⁴³⁷ 2008 m. liepos 17 d. teismas bylos *NA v. The United Kingdom* (118-122) sprendime

⁴³³ *Case of Murray v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=reasonable%20%7C%20grounds&sessionid=76076749&skin=hudoc-en>.

⁴³⁴ *Case of Labita v. Italy* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Labita%20%7C%20v.%20%7C%20Italy&sessionid=84135400&skin=hudoc-en>.

⁴³⁵ *Case of Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=campbell%20%7C%20Hartley%20%7C%20v.&sessionid=84124998&skin=hudoc-en>.

⁴³⁶ *Case of Bannikova v. Russia* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Vanyan%20%7C%20v.%20%7C%20Russia&sessionid=84135400&skin=hudoc-en>.

⁴³⁷ *Case of Ramanauskas v. Lithuania* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Vanyan%20%7C%20v.%20%7C%20Russia&sessionid=84135400&skin=hudoc-en>.

pabrėžė informacijos objektyvumo kriterijų.⁴³⁸ Sekdamas EŽTT pavyzdžiu, 2007 m. spalio 9 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas bylos Nr. 3K-3-388/2007 nutartyje, pasisakydamas dėl suėmimo ir jo termino pagrįstumo, pabrėžė, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas yra nurodęs, kad įvertinti, ar sprendimui dėl suėmimo priimti buvo pateikta pakankamai įrodymų, pirmiausia turi nacionalinės valdžios institucijos, būtent teismai (žr. 1999 m. kovo 2 d. sprendimą dėl priimtino *Graužinis v. Lietuva*, pareiškimo Nr. 37975/97). Suėmimo pagrindas yra pagrįstas įtarimas, kuris suprantamas kaip esantys (paaiškėję) faktai ar informacija, kurie yra pakankami objektyviai stebėtoju susidaryti nuomone, jog įtariamasis gali būti padaręs nusikalstamą veiką (žr. 1994 m. spalio 28 d. sprendimą byloje *Murray v. Jungtinė Karalystė*, Nr. 14310/88).⁴³⁹

EŽTT nenustato orientyrų dėl informacijos kiekio, kurio pakaktų faktinio pagrindo konstatavimui, t. y. informacijos pakankamumo klausimą palieka spręsti nacionaliniam teismui protingo žmogaus kontekste, atsižvelgiant į kiekvienos konkrečios bylos aplinkybes, bet nurodo reikalavimus informacijai, o būtent: patikimumas, objektyvumas ir draudimas remtis nuogirdomis, gandaiis, t. y. nežinomu informacijos šaltiniu.

Iš atliktos Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos dėl duomenų pakankamumo skiriant ir taikant prievartinio pobūdžio procesines priemones analizės matyti, kad tyrimo metu turi būti surinkta tiek informacijos (duomenų), kuri įtikintų objektyvų stebėtoją, kad esamomis aplinkybėmis gali būti taikomas pasirinktas tyrimo veiksmas.

Anglosaksų teisinės sistemos šalių teismų praktikos analizė, atskleidžiant faktinio pagrindo išreikšto žodžių junginiais esmę, irgi turėtų pasitarnauti nagrinėjant slapto sekimo taikymo ypatumus Lietuvoje. Tad autorius, siekdamas nustatyti žodžių junginių „*pagrįstas įtarimas*“, „*pagrįstas pagrindas*“ reikšmes, vartojamas faktiniam pagrindui išreikšti teisės akte, išanalizavo bei apibendrino JAV ir Kanados Aukščiausiųjų Teismų praktiką.

1972 m. JAV Aukščiausiasis Teismas bylos *Adams v. Williams* sprendime pabrėžė, kad pagrįstas įtarimas yra mažiau reiklus standartas negu pagrįstas pagrindas ne tik tuo aspektu, kad pagrįstam įtarimui reikiama informacija skiriasi kokybės ir turinio prasmėmis nuo informacijos būtinos pagrįstam pagrindui, bet ir tuo, kad pagrįstam įtarimui atsirasti informacija yra mažiau patikima negu tai būtina atsirasti pagrįstam pagrindui.⁴⁴⁰ JAV Aukščiausiojo Teismo bylos

⁴³⁸ *Case of NA v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=sufficiency%20%7C%20of%20%7C%20information&sessionid=84135400&skin=hudoc-en>.

⁴³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007-10-09 nutartis 3K-3-388/2007 civilinėje byloje [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lai.lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>.

⁴⁴⁰ U.S. Supreme Court *Adams v. Williams*, 407 U.S. 143 (1972) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://supreme.justia.com/us/407/143/case.html>.

Wong Sun v. United States sprendime nurodyta, jog „duomenų, kurių pakanka asmeniui apriboti laisvę – suimant jį, gali nepakakti pripažinti jį kaltu nusikaltimo padarymu. Dėl duomenų pakankamumo sprendžiama kiekvienoje byloje atskirai.“⁴⁴¹ Nuo faktinio pagrindo išreikšto vienokiu ar kitokiu žodžių junginiu priklauso reikalavimai informacijos kokybei ir kiekybei. Į tai atkreipė dėmesį 1983 m. JAV Aukščiausiasis Teismas bylos *Illinois v. Gates* sprendime, analizuodamas žodžių junginius „pagrįstas įtarimas“, „pagrįstas pagrindas“, akcentavo informacijos (duomenų) turinio ir jų patikimumo svarbą, priimant procesinius sprendimus suvaržyti žmogaus teises ir laisves. „Pagrįsto įtarimo“ ar „pagrįsto pagrindo“ standartai priklauso nuo policijos turimos informacijos turinio, jos patikimumo.⁴⁴²

1986 m. Kanados Aukščiausiasis Teismas bylos *R. (Regina – Her Majesty The Queen) v. Debot* sprendime akcentavo, kad faktinio pagrindo išreiškimui vartojamų žodžių junginių (standartų) „pagrįstas pagrindas tikėti“ ir „tikėtina priežastis“ reikšmės yra identiškos ir negali būti prilygintos žodžių junginio „abejonių nekeliantys faktai“ reikšmei. Standartas turi atitikti vieną iš pagrįstų tikimybių.⁴⁴³

Taigi JAV ir Kanados įstatymų leidėjų vartojami žodžių junginiai „pagrįstas įtarimas“, „pagrįstas pagrindas“ faktiniam pagrindui išreikšti teisės akte turi skirtingas reikšmes. „Pagrįstas įtarimas“ yra žemesnio standarto nei „pagrįstas pagrindas“. Aukštesnio lygmens faktinis pagrindas išreikštas žodžių junginiu „pagrįstas pagrindas“ kelia aukštesnius reikalavimus informacijai kokybine ir kiekybine prasmėmis, įskaitant informacijos šaltinio patikimumui.

Tad darytina išvada, kad kuo aukštesnio lygmens faktinis pagrindas išreikštas žodžių junginiu teisės normų akte, tuo aukštesni reikalavimai keliami informacijai kokybine ir kiekybine prasmėmis, įskaitant informacijos šaltinio patikimumui.

Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojama praktika dėl slaptų tyrimo veiksmų taikymo tvarkos daro įtaką visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą įgyvendinimui praktikoje.

⁴⁴¹ Israel, J. H.; LaFave, W. R.; King N. J. Criminal procedure. 3rd edition. St. Paul.Minn.: West Group Publisher, 2000, p. 1309.

⁴⁴² U. S. Supreme Court *Illinois v. Gates*, 462 U.S. 213 (1983) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://supreme.justia.com/us/462/213/case.html>.

⁴⁴³ *Supreme Court of Canada R. V. Debot* (1989) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://ca.vlex.com/vid/r-v-debot-37666122>.

5.2.2.4. Žmogiškojo faktoriaus įtaka faktiniam pagrindui

JAV, Kanados, Australijos Federacijos federaliniai teismai nemažai dėmesio skiria žmogiškojo faktoriaus analizei taikant prievartinio pobūdžio procesines priemones baudžiamajame procese.

Pavyzdžiui, JAV Aukščiausiasis Teismas 1959 m. sausio 26 d. bylos *Draper v. United States* sprendime pabrėžė, jog „*nepakanka vien tik įtarimo, privalo būti pateikti faktai pareigūnams, suvokiami sveiku protu ir pakankamai pagrįsti sąžiningu įsitikinimu, kad kaltinamasis pažeidė įstatymą*“.⁴⁴⁴ Australijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas 1990 m. bylos *George v. Rocket* sprendime paaiškino frazės „*pagrįstas pagrindas*“ (angl. *reasonable grounds*) reikšmę taip: „*pagrįstas pagrindas apima dvasinę/psichinę būseną įskaitant – įtarimą ir įsitikinimą – reikalaujantį faktų egzistavimo, kurie yra pakankami įtikinti protingo asmens dvasinę/psichinę būseną*“.⁴⁴⁵ 1990 m. Kanados Aukščiausiasis Teismas bylos *Her Majesty The Queen v. Ronald Percy Storrey* sprendime pabrėžė, jog policijos pareigūnas privalo turėti subjektyviai pagrįstus ir tikėtinus pagrindus, prieš priimdamas sprendimą taikyti areštą. Be to, šie pagrindai privalo būti pateisinami objektyvumo požiūriu, o būtent, kad asmuo pats būdamas policijos pareigūno vietoje, remdamasis bendra protingo žmogaus patirtimi, galėtų padaryti išvadą, kad iš tikrųjų buvo pagrįsti ir patikimi pagrindai areštui. Kita vertus, policijos pareigūnui tereikia pademonstruoti tik pagrįstą ir patikimą pagrindą.⁴⁴⁶

Kitas svarbus veiksnys taikant minėtą faktinio pagrindo patikrinimą, yra pareigūno asmeninė patirtis, kvalifikacija. Tai, kas nepatyrusiam pareigūnui nesukėlė įtarimo, patyrusiam pareigūnui priešingai – sukels pagrįstą pagrindą manyti, kad yra daromas nusikaltimas. Į pareigūno patirties veiksnį, kurio įtakoje suvaržymomos žmogaus teisės ir laisvės taikant prievartinio pobūdžio procesines priemones atkreipė dėmesį 1998 m. Kanados Albertos provincijos apeliacinis teismas bylos *Her Majesty The Queen v. William Marshal Smith* sprendime (30 para) akcentavo, jog pareigūnas gali pritaikyti savo įgytą kvalifikaciją, žinias ir patirtį sąlygotą objektyvaus protingumo. Pavyzdžiui, tai, kas vieniems gali atrodyti kaip niekuo dėtas, nekaltas objektas viešoje vietoje, tai patyrusiam pareigūnui gali turėti visai skirtingą prasmę. Objektyvus vertinimo matas „*būnant vietoj policijos pareigūno*“ interpretuojamas turint

⁴⁴⁴ U.S. Supreme Court *Draper v. United States*, 358 U.S. 307 (1959) page 358 U.S. 324 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://supreme.justia.com/us/358/307/case.html>.

⁴⁴⁵ *High Court of Australia George v. Rockett* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/cases/cth/HCA/1990/26.html?stem=0&synonyms=0&query=reasonable%20grounds>.

⁴⁴⁶ Judgement of the Supreme Court of Canada *Her Majesty the Queen v. Ronald Percy Storrey* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://scc.lexum.org/en/1990/1990scr1-241/1990scr1-241.html>.

omenyje policijos pareigūno patirtį ir įgytas žinias, kvalifikaciją.⁴⁴⁷ Į įtariamojo asmens elgesio faktorių priimant procesinį sprendimą dėl procesinės prievartos taikymo atkreipė dėmesį 1963 m. JAV Aukščiausiasis Teismas bylos *Wong Sun v. United States* (474–479 paras) sprendime, pabrėždamas, jog vien tik įtariamojo bandymas pasislėpti, pabėgti dar nesudaro pakankamai pagrįsto pagrindo areštui, nesant jokios kitos informacijos.⁴⁴⁸

Pildant procesinius dokumentus dėl prievartinio pobūdžio procesinių prievartos taikymo, JAV, Kanadoje privalomai reikalaujama suteikti žinias apie pildančiojo procesinį dokumentą policijos pareigūno, prokuroro patirtį tiriant tam tikro pobūdžio nusikaltimus, darbo stažą. Pavyzdžiui, JAV policijos pareigūnas privalo pateikti informaciją apie savo profesinę patirtį, kreipdamasis raštu dėl leidimo atlikti kratą. Minėtą informaciją pareigūnas pateikia kreipimosi (specialios formos blanko) dalyje pavadintoje „Rašytiniai parodymai“ (angl. *affidavit*)^{449, 450}.

Apžvelgus anglosaksų teisinės sistemos šalių teismų sprendimus susijusius su faktiniu pagrindu taikant procesines prievartos priemones, darytina išvada, kad faktinio pagrindo turinį sudaro dviejų sluoksnių informacija (duomenys). Pirmąjį sluoksnį sudaro informacija (duomenys) surinkta atliekant tyrimo veiksmus, o antrąjį – neprocesinio pobūdžio informacija (duomenys) apie policijos pareigūno, prokuroro, teisėjo patirtį tiriant tam tikros rūšies nusikaltimus, jų kvalifikaciją, erudiciją, pastabumą, įtariamojo elgesį tyrimo metu ir pan.

Visa tai leidžia faktinį pagrindą apibrėžti kaip tyrimui reikšmingos informacijos (duomenų) visetą, kurį sudaro dviejų sluoksnių procesinio ir neprocesinio-psichologinio pobūdžio informacija (duomenys) juridinės technikos pagalba išreikšta žodžių junginiais teisės akte ir sietina su įrodinėtinomis tiriamo praeities įvykio (nusikalstamos veikos) aplinkybėmis bei tuo pačiu esanti procesinio teisinio santykio atsiradimo, pasikeitimo ir pasibaigimo pagrindu.

Europos Žmogaus Teisių Teismo, užsienio šalių ir nacionalinių bendrosios kompetencijos teismų jurisprudencijos analizė autoriui leido suformuluoti prievartinio pobūdžio procesinių priemonių taikymo koncepciją grindžiamą koreliacijos koeficientu tarp dviejų

⁴⁴⁷ *The Court of Appeal of Alberta (Canada) Her Majesty The Queen v. William Marshall Smith*, 1998 ABCA 418 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą:

<http://www.canlii.org/en/ab/abca/doc/1998/1998abca418/1998abca418.html>.

⁴⁴⁸ *Wong Sun v. United States*, 371, U.S. 471 (1963) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://supreme.justia.com/us/371/471/case.html>.

⁴⁴⁹ US Attorneys USAM Title 9 Criminal resource manual 29 Electronic surveillance – Title III Affidavits [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą:

http://www.justice.gov/usao/eousa/foia_reading_room/usam/title9/crm00029.html.

⁴⁵⁰ *USA v. Sherman Martin Austin– Search Warrant and Affidavit* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://cryptome.org/usa-v-rtf-swa.html>.

kintamųjų: faktinio pagrindo išreikšto žodžių junginiu teisės akte ir žmogaus teisių bei laisvių suvaržymo laipsnio. Kuo daugiau faktinio pagrindo turinys talpina patikimos informacijos (duomenų), tuo žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo laipsnis yra didesnis, ir atvirkščiai, kuo mažiau faktinio pagrindo turinys talpina patikimos informacijos (duomenų), tuo žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo laipsnis mažesnis, t. y. faktinio pagrindo turinį sudarančios informacijos (duomenų) patikimumo laipsnis yra tiesiogiai proporcingas žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo laipsniui.

Apibendrinant galima teigti, kad slapto sekimo faktinis pagrindas, tai teisinė kategorija, kurios turinį sudaro surinktos informacijos (duomenų) visuma, kuri yra reikšminga, vertinant sąlygų taikyti slaptą sekimą (ne) buvimą ir sprendžiant klausimą dėl šio veiksmo atlikimo būtinumo, tinkamumo.

5.2.2.5. Slapto sekimo taikymo teisinis pagrindas

Pats faktinis pagrindas esantis teisės normų akte savaime nesukuria teisinių santykių. Tam reikalingas individualus teisės normos aktas konkrečioje byloje, priimamas įstatymo įgalioto pareigūno, t. y. teisinis pagrindas. Iš to seka, kad faktinis pagrindas glaudžiai susijęs su teisiniu pagrindu taip, kaip reiškinio turinys ir forma. Kadangi nusikalstamų veikų tyrimui būdingas dinamiškumas, apimantis ir faktinį pagrindą, kuris tyrimo eigoje gali tapti kito faktinio pagrindo turinio dalimi. Tai galima pailiustruoti pavyzdžiu iš ikiteisminio tyrimo praktikos. Gaunamas rašytinis pareiškimas apie meno kūrinių vagystę, atlikus preliminarų gautos informacijos patikrinimą priimamas procesinis sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą. Pradedamas informacijos (duomenų) rinkimas, atliekami proceso veiksmai – apžiūros, apklausos. Gauta informacija (duomenys) sudaro pakankamą pagrindą atlikti kratą pas šio nusikaltimo padarymu įtariamus asmenis, t. y. konstatuojama, kad kratos atlikimui faktinis pagrindas egzistuoja. Surinkta ir proceso įstatymo nustatyta tvarka užfiksuota informacija (duomenys) pateikiami teisėjui, kuris, atlikęs preliminarinį surinktos informacijos (duomenų) patikrinimą bei įsitikinęs faktinio pagrindo kratai buvimu, priima nutartį leisti atlikti kratą. Atsižvelgiant į tyrimo taktiką atliekama krata bei surandami tyrimui reikšmingi objektai. Tyrimo eigoje iškyla būtinumas atlikti kitus proceso veiksmus, reikalaujančius teisėjo leidimo. Gauta informacija (duomenys) tiek iki kratos atlikimo, tiek kratos metu, pateikiama teismui, ir veiksmų seka vėl pasikartoja: pateiktos informacijos (duomenų) preliminarinis patikrinimas, faktinio pagrindo nustatymas, įsitikinimas jo buvimu ir naujo procesinio sprendimo, kuris gali būti pagrindas kitam veiksmui atlikti, priėmimas. Pats procesinis sprendimas yra tyrinėjimo rezultatas. Tai kartojasi tol, kol prokuroras įsitikina, kad byloje pakanka duomenų kaltinamojo

akto ar kito ikiteisminio tyrimo stadiją užbaigiančio procesinio sprendimo priėmimui. Šis pavyzdys atskleidžia mąstymo eigą siekiant nustatyti tiesą byloje, surinktos informacijos (duomenų) patikimumo evoliuciją, parodo, kad faktiniai ir teisiniai pagrindai yra tarpusavyje susiję.

Tam, kad atsirastų teisinis santykis reguliuojantis slapta sekimą, slapto sekimo faktinis pagrindas turi būti įvilktas į teisinį rūbą, nustatant slapto sekimo taikymo tvarką: kas bus slapta sekamas, sekimo trukmė, kokios techninės priemonės bus naudojamos. Teisės doktrinoje faktinio pagrindo teisinė išraiška teisės normų akte įvardijama teisiniu pagrindu, t. y. individualia teisės norma. Slapto sekimo teisiniai pagrindai pakankamai aiškiai yra suformuluoti Lietuvos Respublikos BPK 160 str. ir jie turi dvi rašytines formas: nutarimą ir nutartį. Autoriaus nuomone, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo priimami teisės normų aktai dėl slapto sekimo atlikimo yra laikytini individualiais dėl šių priežasčių: taikomi konkrečiame ikiteisminiame tyrime, priimami procesinio įstatymo įgaliotų pareigūnų (nurodant jų asmeninius duomenis), nurodomas individualiais požymiais apibūdinamas slapto sekimo objektas. Kita vertus, individualiame teisės normų akte suformuluoti teisiniai nurodymai išreiškia valstybės valią, o ne pavienio pareigūno subjektyvią nuomonę ir privalo atitikti keliamus reikalavimus teisės normų aktui. Taigi teisinis nurodymas turi būti tikslus, aiškus, prieinamas kiekvienam suinteresuotam asmeniui susipažinti laikantis įstatymu nustatytos tvarkos. Į tai atkreipė dėmesį 2005-06-23 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas nutarime Nr. 53, pabrėždamas, kad „*teismo nustatytos bylos aplinkybės turi būti išdėstomos glaustai, tačiau pakankamai išsamiai, t. y. išdėstomos tiek, kad jų pakaktų juridiniam veikos įvertinimui.*“⁴⁵¹

Pirmoji rašytinė slapto sekimo teisinio pagrindo forma yra ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas, kurio reikšmė Lietuvos Respublikos BPK 30 str. aiškinama taip: „*nutarimas yra nusikalstamą veiką tiriančio ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro motyvuotas dokumentas, išskyrus kaltinamąjį aktą.*“⁴⁵² Antroji forma yra teisėjo ar teismo nutartis. Lietuvos Respublikos BPK 31 str. skelbiama, kad „*nutartis yra baudžiamojoje byloje priimtas teisėjo ar teismo sprendimas, išskyrus nuosprendį ir teismo baudžiamąjį įsakymą.*“⁴⁵³ Lyginant abu procesinius sprendimus, pastebėti nežymūs skirtumai. Nutarimu pripažįstamas ne bet koks, o tik motyvuotas procesinis

⁴⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-06-23 nutarimas Nr. 53 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reguliuojančias bylų procesą apeliacine tvarka“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/50504>.

⁴⁵² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

⁴⁵³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.

dokumentas, kuris priimamas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro dėl slapto sekimo taikymo esant neatidėliotinam atvejui. Ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo (teismo) priimami sprendimai privalo būti motyvuoti, tačiau apibūdinamas antrąją teisinio pagrindo formą – teisėjo nutartį, įstatymų leidėjas nevartoja žodžio „motyvuotas.“

Kiekvienas priimamas teisės aktas yra nevienodos struktūros, kuri dažnai priklauso nuo akto rūšies, jo reikšmės. Daugelis teisės aktų susideda iš šių pagrindinių dalių: įvadinės, dėstomosios ir baigiamosios. Įvadinėje dalyje privaloma nurodyti teisės akto rūšį (nutarimas, nutartis); teisės akto pavadinimas, pvz., dėl slapto sekimo; procesinio dokumento priėmimo vietą ir datą; duomenis apie aktą priėmusią instituciją, pareigūną, ikiteisminio tyrimo bylos registracinį numerį ir bylos pavadinimą. Dėstomojoje dalyje pateikiama informacija apie ikiteisminio tyrimo pradžią, tiriamą nusikalstamą veiką, argumentai dėl būtinumo, tinkamumo, faktinių pagrindų taikyti slaptą sekimą ir šiuo veiksmu siekiamas tikslas; duomenys apie slapto sekimo objektą, sekimo trukmę ir pan. Į tai atkreipė dėmesį 2011 m. birželio 30 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-346/2011, nurodydamas, jog „nutartyje turi būti nurodytos visos aplinkybės apie asmenis, konkrečius veiksmus, jų trukmę, techninių priemonių panaudojimą fiksuojant veiksmus, taip pat nurodyti faktiniai pagrindai, pateisinantys atitinkamų priemonių taikymą, siekiant išsiaiškinti asmens, tikėtina, daromą konkrečią nusikalstamą veiką.“⁴⁵⁴ Teisės akto baigiamojoje dalyje turi būti nurodomas galutinis sprendimas dėl slapto sekimo taikymo. Priimtas nutarimas, nutartis privalo būti pasirašytas jį priėmusio pareigūno, o teismo nutartis dar privalo turėti dokumentų patvirtinimo ženklą - antspaūdą.

Autoriaus nuomone, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas priimdami procesinius sprendimus turi vadovautis 2003 m. birželio 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo Nr. 40 nuostatomis. Minėto nutarimo 1. 1. p. skelbiama, jog „savo forma ir turiniu nuosprendis turi atitikti Lietuvos Respublikos BPK 302–307 str. ir oficialiems dokumentams keliamus reikalavimus, surašomas taisyklinga kalba, tiksliai vartojant teisės terminus, turi būti įtikinamas, nekelti abejonių dėl jame padarytų išvadų pagrįstumo. Nuosprendis susideda iš įžanginės, aprašomosios ir rezoliucinės dalių. Visos jo dalys turi būti suderintos. Nusikalstamos veikos aplinkybės, įrodymai ir teismo išvados nuosprendyje išdėstomi nuosekliai, turi sudaryti logišką visumą.“⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-06-30 nutartis Nr. 2K-346/2011 baudžiamojoje byloje [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/215996>.

⁴⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003-06-20 nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/tp/35537>.

Autorius, siekdamas nustatyti priimtų ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo priimamų individualių teisės aktų atitikimą nustatytiems reikalavimams, tikslinės atrankos būdu pasirinko ir atliko 26 procesinių sprendimų, priimtų 2006–2010 m. laikotarpiu bylose, analizę: 12 Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato specializuotų padalinių ikiteisminio tyrimo pareigūnų bei Kauno apygardos prokuratūros prokurorų nutarimų, 14 Kauno miesto ir rajono apylinkės teismų teisėjų nutarčių leisti slapta sekti. Susisteminti ir apibendrinti tyrimo rezultatai atskleidė, kad nutarimai ir nutartys iš esmės atitinka bendrųjų teisės normų aktų struktūrai keliamus reikalavimus, išskyrus tai, kad teisėjų nutartys nėra įvardijamos, o ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų nutarimai neturi dokumentų patvirtinimo ženklo - antspaudo.

Tuo tarpu JAV ir Jungtinės Karalystėje teisėsaugos institucijos vartoja standartizuotus teisės normų aktų (procesinių dokumentų) blankus. Ten teisėsaugos institucijos pareigūnui tereikia užpildyti atskiras blanko dalis ir pažymėti pasirinktas frazes procesinio dokumento blanke.⁴⁵⁶ Tad, autoriaus nuomone, svarstytinas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimo blanko parengimas dėl prievartinio pobūdžio procesinių priemonių taikymo esant neatidėliotinam atvejui, prokuroro prašymo dėl leidimo taikyti procesines prievartos priemones adresuoto teismui blankas. Tai žymiai palengvintų teisėsaugos institucijų pareigūnų darbą materialinių, žmogiškųjų resursų aspektu, rengiant procesinius dokumentus.

⁴⁵⁶ Williams, V. *Surveillance and Intelligence Law. Handbook*. Oxford: Oxford university press, 2006, p. 343–355.

TYRIMO IŠVADOS

Dėl slapto sekimo sampratos

1. Stebėjimu renkant informaciją (duomenis), turinčią reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, yra įtraukiami visi trys pažinimo šaltiniai: patirtis, protas, intuicija. Stebimi tik aktyvūs, valiniai, teisiškai reikšmingi žmogaus (stebimojo) veiksmai nukreipti į kitus žmones ar (ir) į kitus objektus, kuriuose gali būti atliekami žmogaus (stebimojo) aktyvūs veiksmai.

2. Slaptas sekimas siaurąja prasme – tai kryptingai organizuotas, įstatymu reglamentuotas tyrimo veiksmas, kuris atliekamas valstybės teritorijos ribomis apibrėžtoje materialioje erdvėje tam tikrą laiko tarpą, naudojant teisės aktais leistinus fiksavimo būdus, slapta, vizualiai ar kitokiu būdu stebint sekimo objektą, siekiant surasti ir surinkti duomenis reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir (ar) nagrinėti.

3. Sekimas bendrąja prasme – tai įstatymo nustatyta tvarka, kryptingai vykdomi tyrimo veiksmai, kurie atliekami tam tikroje erdvėje (materialioje, elektroninėje/kibernetinėje) slapta stebint sekimo objektą, fiksuojant jo atliekamus veiksmus techninių priemonių pagalba.

Dėl slapto sekimo teisinio reguliavimo modelio

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse 160 straipsnyje įtvirtintas ir aprašytas slapto sekimo veiksmas ir jo struktūra nėra pakankamai aiškiai reglamentuotas.

2. Įtvirtinant slapto sekimo tyrimo veiksmą teisės akte, turėtų būti aiškiai įvardinta kaip ir kokių būdu fiksuojami duomenys gauti šio veiksmo taikymo metu.

3. Pagal įsiskverbimo į asmens privatų gyvenimą intensyvumą slaptas sekimas skirstytinas į: paprastąjį ir įsiskverbiantįjį.

3.1. Paprastasis slaptas sekimas – tai tyrimo veiksmas apimantis objekto stebėjimą, neperimant asmens pokalbių turinio, neįsiskverbiant per pastatus, kitus objektus į jų vidų techninių priemonių pagalba.

3.2. Įsiskverbiantysis slaptas sekimas – tai tyrimo veiksmas apimantis asmens pokalbių turinio perėmimą ir jų fiksavimą, įsiskverbimą per pastatus, kitus objektus į jų vidų techninių priemonių pagalba.

4. Tinkamas slapto sekimo struktūrinių elementų suderinimas teisės akte yra teisinė garantija, kurios pagalba įmanoma suderinti visuomenės teisę būti saugia ir asmens teisę į privataus gyvenimo apsaugą.

Dėl slapto sekimo veiksmo struktūrinių elementų:

1. Slapto sekimo struktūriniai elementai: subjektas, objektas, tyrimo veiksmo eigos ir rezultatų fiksavimas, erdvė.

1.1. Slaptas sekimas gali būti taikomas bet kurio fizinio asmens atžvilgiu nepriklausomai nuo jo biologinio amžiaus, veiksnio, procesinio statuso tyrime, išskyrus įstatymo numatytas išimtis dėl atskirų asmenų, kuriems būtinos veiklos garantijos, jiems vykdant įstatymu apibrėžtas specialias funkcijas valstybėje, visuomenėje.

1.2. Slapto sekimo objektas yra materialus dalykas: transporto priemonė, daiktas, kitas objektas.

1.3. Slapto sekimo eiga ir rezultatai fiksuojami tik vienu iš įstatymo leidžiamų fiksavimo būdų, kurių išsamus, baigtinis sąrašas pateikiamas Lietuvos Respublikos BPK 160 str.

1.4. Slapto sekimo taikymo vieta: materiali erdvė apibrėžta valstybės sienos ribomis, jeigu kitaip nenumatyta tarptautinėse sutartyse.

Dėl slapto sekimo taikymo būtinumo, tinkamumo, sąlygų ir faktinio pagrindo

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojama praktika dėl slaptų tyrimo veiksmų taikymo tvarkos turi įtakos visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą įgyvendinimui praktikoje.

2. Slapto sekimo būtinumas – tai vertinamoji kategorija, leidžianti iš surinktų byloje duomenų susidaryti nuomonę apie aiškų ir realų pavojų visuomeniniam interesui ir pasirinkti slapto sekimo veiksmą tuo atveju, jei tikslo pasiekimas gali tapti komplikuoatas arba visai neįgyvendinamas pasirinkus kitus tyrimo veiksmus.

3. Slapto sekimo tinkamumas – tai vertinamoji kategorija, leidžianti iš surinktų byloje duomenų susidaryti nuomonę, ar taikant pasirinktą tyrimo veiksmą gali būti pasiektas laukiamas rezultatas.

4. Slapto sekimo taikymo sąlygos: bendrosios (padaryta nusikalstama veika, pradėtas ikiteisminis tyrimas) ir specialiosios (pats tyrimo veiksmo įtvirtintas įstatymu, jo trukmė, nusikalstamų veikų rūšys, taikymo formos). Slapto sekimo taikymo sąlygos – objektyvioji kategorija, suteikianti teisę formaliai spręsti klausimą ar konkrečiu atveju yra būtina ir tikslinga taikyti slapto sekimo veiksmą.

5. Slapto sekimo faktinis pagrindas, tai teisinė kategorija, kurios turinį sudaro surinktos informacijos (duomenų) visuma ir kuri yra reikšminga, vertinant sąlygų taikyti slaptą sekimą (ne) buvimą ir sprendžiant klausimą dėl šio veiksmo atlikimo būtinumo ir tinkamumo.

PASIŪLYMAI

Atliktas tyrimas leidžia suformuluoti ir pateikti Lietuvos Respublikos BPK 18 straipsnio, 160 straipsnio atskirų dalių pakeitimų ir naujo Lietuvos Respublikos BPK 160² straipsnio papildymo projektus:

1. Pakeisti Lietuvos Respublikos BPK 18 straipsnį ir jį išdėstyti taip:

„Ikteisminio tyrimo pareigūnas yra ikiteisminio tyrimo įstaigoje dirbantis asmuo, kuris šios įstaigos ar jos padalinio vadovo pavedimu atlieka šio Kodekso numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus, o taip pat esančių tolimajame plaukiojime jūros laivų kapitonai – dėl laivo įgulos narių ir keleivių nusikalstamų veikų, padarytų tolimojo plaukiojimo metu, Kalėjimų departamento pareigūnai, areštinių, kardomojo kalinimo ir pataisos įstaigų direktoriai arba jų įgalioti pareigūnai – dėl šiose įstaigose padarytų nusikalstamų veikų, kiti šiuo įstatymu įgalioti asmenys, siekiant nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir tokios veikos aplinkybes.“

2. Pakeisti Lietuvos Respublikos BPK 160 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti taip:

“Kai yra pagrįstas įtarimas manyti, kad gali būti gauti duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro prašymą gali paskirti asmens, ar transporto priemonės arba kito objekto sekimą. Kai yra tikėtinas pagrindas manyti, kad duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti gali būti gauti perimant asmens pokalbių turinį ar kitokio asmenų susižinojimo turinį, ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro prašymą gali paskirti asmens, transporto priemonės arba kito objekto sekimą tiriant labai sunkius, sunkius ar apysunkius nusikaltimus. Ikteisminio tyrimo teisėjo nutartyje, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarime paskirti asmens, transporto priemonės arba kito objekto sekimą turi būti nurodyta:

- 1) asmuo, transporto priemonė arba kitas objektas, kuris bus sekamas;*
- 2) duomenys, pagrindžiantys būtinybę taikyti šią priemonę;*
- 3) slapto sekimo trukmė.“*

3. Pakeisti Lietuvos Respublikos BPK 160 straipsnio 2 dalį, ir ją išdėstyti taip:

„Jei slapto sekimo metu norima daryti vaizdo, garso įrašą, kitu būdu fiksuoti duomenis, tai turi būti numatyta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje, o neatidėliotinais atvejais prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarime.“

4. Pakeisti Lietuvos Respublikos BPK 160 straipsnio 4 dalį ir ją išdėstyti taip:

„Slaptą sekimą, atlikęs pareigūnas gali būti apklausiamas kaip liudytojas. Apklausa gali būti atliekama vadovaujantis šio Kodekso 203 ir 282 straipsniuose, o parodymas atpažinti ir akistata – šio Kodekso 204 straipsnyje nustatytomis taisyklėmis, jeigu tiesiogiai sekimą taikiusiems asmenims buvo suteiktas visiškasis arba dalinis anonimiškumas.“

5. Papildyti Lietuvos Respublikos BPK nauju 160² straipsniu „Techninių priemonių naudojimas“ ir jį išdėstyti taip:

„Fiksuoti tyrimo eigą arba nusikalstamos veikos tyrimui ir nagrinėjimui reikšmingus duomenis gali būti naudojamos techninės priemonės. Draudžiama naudoti technines priemones, jeigu jos keltų pavojų tyrimo veiksmo dalyvaujančių proceso dalyvių gyvybei ir sveikatai arba žemintų šių asmenų garbę ir (ar) orumą.“

NAUDOTŲ TYRIMO ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo. [interaktyvus] [žiūrėta: 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrs.lt/datos/kovo11/signatarai/aktas.html>.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai // *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 72-2493.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai // *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 141-5402.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai // *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai // *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 113-5742.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai // *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 145-7440.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai // *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 2-37.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai // *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 81-3965.
11. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89 – 2741.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimai // *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 38-1733.
13. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. vasario 20 d.]. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=111555&Condition2=>
14. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 26 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687
15. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 27 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/ta/23225>.
16. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 25 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=229789.
17. Lietuvos Respublikos asmens ir turto saugos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=238254.
18. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 31 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=92516&Logge dIn=1>.
19. Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=332317
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=246535.
20. Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 28 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437505.

21. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/ta/69717#X46cfd2d32104042a6012398cca6d5d0>.
22. Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 20 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289646.
23. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 26 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/ta/160534?nr=2#X88ad794d946a42d0bf135fd1ba77113b>.
24. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas su vėlesniais pakeitimais // *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 65-2633; 2002, Nr. 123-5515; 2003, Nr. 47-2063; 2009, Nr. 141-6202, Nr. 86-4521; 2011, Nr. 65-3047.
25. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas su vėlesniais pakeitimais // *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 90-2777; 2006, Nr. 60-2118; 2009, Nr. 130-5637.
26. Lietuvos Respublikos policijos rėmėjų įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 15 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=212206.
27. Lietuvos Respublikos prezidento įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2014 m. sausio 10 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289758&p_query=&p_tr2=
28. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 81-1514; 2003, Nr. 42-1919.
29. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/ta/159843>
30. Lietuvos Respublikos Seimo statutas // *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 15-249.
31. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/ta/63276:str1>.
32. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280580&p_query=&p_tr2=.
33. Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687.
34. Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 29 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323450
35. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003-04-11 įsakymo Nr. I-151 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo.“// *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1806.
36. Rekomendacijos dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 19 d.]. Prieiga internete: <http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>.
37. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008-03-27 įsakymas Nr. I-46 „Dėl ikiteisminio tyrimo organizavimo ir koordinavimo nepaprastosios padėties teritorijoje tvarkos aprašo patvirtinimo“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga internete: <http://www.prokuraturos.lt/Teisinėinformacija/Generalinioprokuroroįsakymai/Įsakymaiproc esoklausimais2008m/tabid/416/Default.aspx>.

Tarptautiniai ir Europos Bendrijų/Europos Sąjungos teisės aktai

1. Jungtinių Tautų Organizacijos Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.

2. Jungtinių Tautų konvencijos [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://www.urm.lt/index.php?3152480304>.
3. Jungtinių Tautų Organizacijos Konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta // *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 38-1004.
4. United Nations Convention against transnational organized crime and the protocols thereto [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>.
5. Vienos Konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 10 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=159769&p_query=&p_tr2=.
6. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841.
7. Europos Bendrijos steigimo sutartis (suvestinė redakcija) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 9 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9224.
8. Europos Komisijos Direktyva 2002/77 EB dėl konkurencijos ryšių tinklu ir paslaugų rinkose [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 28 d.]. Prieiga internete: http://www.transp.lt/lt/susisiekimo_sistema/elektroniniai_ryšiai/svarbiausi_sektorius_veikla_reglamentuojantys_teises_aktai.
9. Steigiamosios sutartys. Europos Sąjungos sutartis (1992) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11992M/word/11992M.doc>.
10. The Schengen acquis – Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42000A0922\(02\):en:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42000A0922(02):en:HTML).
11. Convention on mutual assistance and cooperation between customs administrations (Naples II) [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga internete: http://europa.eu/legislation_summaries/customs/133051_en.html.
12. Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai. Europos Sąjungos policijos ir muitinės bendradarbiavimo gerinimas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.]. Prieiga internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004DC0376:LT:HTML>.
13. Treaty establishing a Constitution for Europe [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga internete: http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/constitution_29.10.04/part_I_EN.pdf.

Užsienio šalių įstatymai ir kiti teisės aktai Jungtinės Amerikos Valstijos

1. Constitution of the United States of America [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_the_United_States_of_America
2. Communications assistance for law enforcement act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga internete: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sup_01_47_10_9_20_I.html.
3. Electronic Communication Privacy Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga internete: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sup_01_18_10_I_20_119.html.

4. Electronic Communication Privacy Act Stored communications Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga internete: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sup_01_18_10_I_20_121.html.
5. Foreign Intelligence Surveillance Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga internete: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sec_50_00001821----000-.html.
6. Federal Rules of Evidence [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. gruodžio 11 d.]. Prieiga internete: <http://www.uscourts.gov/uscourts/RulesAndPolicies/rules/2010%20Rules/Evidence.pdf>.
7. Federal Rules of Evidence (as amended to 1st of December, 2011) [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 25 d.]. Prieiga internete: <http://www.law.cornell.edu/rules/fre/>.
8. The USA Patriot Act of 2001 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]. Prieiga internete: http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=107_cong_public_laws&docid=f:publ056.107.pdf.
9. Pen Register Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 1 d.]. Prieiga internete: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sup_01_18_10_II_20_206.html.
10. U.S. Code Title 18 Part II Chapter 12 § 3261 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/3261>.
11. U. S. Code Title 18 Part I Chapter 119 2518 [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga internete: http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode18/usc_sec_18_00002518----000-.html
12. Recommendations and guidelines for the use of digital image processing in the criminal justice, forensic science communication [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.fbi.gov/about-us/lab/forensic-science-communications/fsc/jan2003/swgtdigital.html>.
13. U.S. Army regulation 381-10 military intelligence [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://www.fas.org/irp/doddir/army/ar381-10.pdf>.

Kanada

1. Criminal of Code Canada [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://laws.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf>.
2. National Defense Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/N-5.pdf>.
3. Canadian Security Intelligence Service Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://laws.justice.gc.ca/PDF/C-23.pdf>.
4. Anti-terrorism Act [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga internete: <http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/A-11.7.pdf>.
5. Guidelines for agents and peace officers designed by the ministry of PS [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.publicsafety.gc.ca/prg/le/gapo_psep-1-eng.aspx#sec7.
6. Personal Information Protection and Electronic Document Act [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga internete: <http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/P-8.6.pdf>.
7. Canada Evidence Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://laws.justice.gc.ca/eng/acts/C-5/>.

Australijos Federacija

1. Customs Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/ca1901124.txt.
2. Australian Crime Commission Amendments Regulations No. 3 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/legis/cth/num_reg/accar20063n219o2006588/sch1.html?stem=0&synonyms=0&query=surveillance.

3. Australian Federal Police Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/afpa1979225.txt.
4. Telecommunication (Interception and Access) Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/legis/cth/consol_act/taaa1979410/notes.html?stem=0&synonyms=0&query=interception.
5. Surveillance Devices Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/sda2004210.txt.
6. Western Australian Surveillance devices Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.austlii.com.au/legis/wa/consol_act/sda1998210.txt.
7. DFAT code of conduct for overseas service [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.dfat.gov.au/dept/code_of_conduct200598.html.

Jungtinė Karalystė

1. Anti-terrorism, Crime and Security Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga internete: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/24/section/21/enacted>.
2. The Regulation of Investigatory Powers Act [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga internete: http://www.bailii.org/uk/legis/num_act/2000/ukpga_20000023_en_1.html.
3. The Police Act 1997 [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 7 d.]. Prieiga internete: <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1997/1997050.html>
4. Police and Criminal Evidence Act [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 7 d.]. Prieiga internete: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/pdfs/ukpga_19840060_en.pdf.
5. Code of Practice Interception of Communication [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://www.homeoffice.gov.uk/publications/counter-terrorism/ripa-forms/interception-comms-code-practice?view=Binary>.
6. Covert Surveillance and Property Interference Revised Code of Practice [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://www.homeoffice.gov.uk/publications/counter-terrorism/ripa-forms/code-of-practice-covert?view=Binary>.
7. Good practice guide for computer-based electronic evidence [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: http://www.7safe.com/electronic_evidence/ACPO_guidelines_computer_evidence.pdf.
8. Practice advice on police use of digital images [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: http://www.acpo.police.uk/documents/crime/2011/20111014%20CBA%20practice_advice_police_use_digital_images_18x01x071.pdf.

Kitų užsienio šalių įstatymai ir teisės aktai

1. Criminal Procedure Code of the Republic of Latvia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
2. Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/>.
3. Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1656/file/7b41931f4d887e18084d413f1a27.htm/preview>.
4. Criminal Procedural Code of the Russian Federation [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1698/file/3a4a5e98a67c25d4fe5b5170513.htm/preview>.

5. The Germany Code of Criminal Procedure [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0739.
6. Investigatory Operations Law of the Republic of Latvia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 8 d.]. Prieiga internete: https://www.unodc.org/tldb/pdf/Latvia/LAT_Invest_Law_2009.pdf
7. Telecommunications Act (Telekommunikationsgesetz, TKG) (Germany) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 5 d.]. Prieiga internete: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/TKG.html>
8. Criminal Procedure Code of the Kingdom of Norway [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
9. The Criminal procedure Act with subsequent amendments the latest made by Act of 30 June 2006 No. 53. Oslo: Norwegian Ministry of Justice and the Police legislation department, 2006.
10. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://fr.wikisource.org/wiki/Déclaration_des_Droits_de_l'Homme_et_du_Citoyen
11. Code of Criminal Procedure (France) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: http://195.83.177.9/upl/pdf/code_34.pdf.
12. Loi N 91-646 du 10 juillet 1991 relative au secret des correspondances émises par la voie des communications électroniques (France) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006077781>.
13. Loi N 2004-204 du 9 mars 2004 portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité (France) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000249995>.
14. Surveillance Act of the Republic of Estonia [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>
15. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900295&p2={NRPA}>.
16. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Москва, 2008.
17. Закон Республики Беларусь Об оперативно-розыскной деятельности [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=h19900289&p2={NRPA}>.
18. Постановление министерства внутренних дел Республики Беларусь 29 сентября 2005 г. N 307 Об утверждении инструкции о порядке оформления и предоставления оперативными подразделениями органов внутренних дел материалов, полученных в ходе оперативно розыскной деятельности, для их использования в уголовном процессе. Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 06.04.2006, N 54, 8 /14151.
19. Закон Республики Азербайджан Об оперативно-розыскной деятельности [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 19 d.]. Prieiga internete: <http://www.azerights.info/index.php/ministerstva/59-ministerstva/mnb/zakony/466-zakon-azerbajdzhanskoj-respubliki-ob-operativno-rozysknoj-deyatelnosti>.
20. Закон о детективной деятельности (Латвия) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 14 d.]. Prieiga internete: <http://odin-detective.uaprom.net/a60014-zakon-detektivnoj-deyatelnosti.html>.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir išvados

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994-03-16 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. lapkričio 23 d. nutarimo Nr. 872 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. spalio 16 d. nutarimo Nr. 773 dalinio pakeitimo“ atitikimo Įmonių įstatymo 14 straipsnio 2 daliai ir įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1994/n410316a.html>.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994-11-18 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1994/n411118a.html>.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995-01-24 išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/i510124a.html>.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995-12-22 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių išlikusių nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 20 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/n511222a.html>.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997-02-13 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3, 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1997/n710213a.html>.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998-11-11 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1998/n81111a.html>.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998-12-09 nutarimas // *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-05-08 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000508.html>.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-09-19 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-12-06 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimo kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n001206.html>.

11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001-10-02 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 269 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2001/n011002.html>.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006-01-16 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies <...> atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 29 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/n060116.html>.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009-06-08 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 30 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2009/n090608.html>.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010-04-20 sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. lapkričio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimų ir 2009 m. sausio 15 d. sprendimo nuostatų išaiškinimo“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2010/s100420.html>.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010-11-29 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo“, Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymo (1998 m. kovo 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą (1992 m. balandžio 9 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2010/n101129.html>.

Lietuvos Respublikos bendrosios kompetencijos teismų sprendimai ir apžvalgos

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1998-06-11 apžvalga Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7 str., 7¹ str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/25560>.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003-04-14 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-485/2003 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 3 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/8811>.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003-06-20 nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/35537>.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003-12-16 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-720/2003.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2004-12-30 nutarimas Nr. 51 „Dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=28523>.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005-06-23 nutarimas Nr. 53 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reguliuojančias bylų procesą apeliacine tvarka“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/50504>.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007-10-09 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-388/2007 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/81307>.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007-12-01 Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 28 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/83588>.

9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-04-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-141/2008.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-08-14 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008 (S).
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-03-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-123/2009 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/114990>
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-11-24 nutartis byloje Nr. 2K-357/2009 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/141977>.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-03-15 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-144/2011 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 23 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/196640>.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-05-31 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-313/2010.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-09-21 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-385/2010.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2010-09-21 d. baudžiamojoje byloje Nr.2K-398/2010.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2011-06-28 baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2011.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-06-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-346/2011 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/215996>.
19. Lietuvos Apeliacinio Teismo nutartis 2010-06-04 baudžiamojoje byloje Nr. 1A-132/2010.
20. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2011-11-11 nutartis byloje Nr. 1S-315/2011 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga internete: <http://www.infolex.lt/tp/262711>.

Specializuotų teismų sprendimai

1. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2007-01-26 nutartis administracinėje byloje Nr. N¹⁵-159/2007.
2. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2008-01-10 nutartis administracinėje byloje Nr. N⁵⁷⁵-29-08.

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. *Amann v. Switzerland* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=halford&sessionId=86463634&skin=hudoc-en>.
2. *Bannikova v. Russia* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Van%20yan%20v.%20Russia&sessionId=84135400&skin=hudoc-en>.
3. *Beyeler v. Italy* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=8&portal=hbkm&action=html&highlight=balance&sessionId=83730116&skin=hudoc-en>.
4. *Brogan and others v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=terrorism&sessionId=83730116&skin=hudoc-en>.
5. *Cocchiarella v. Italy* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=principle%20of%20subsidiarity&sessionId=83778177&skin=hudoc-en>.
6. *Chapman v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=10&portal=hbkm&action=html&highlight=balance&sessionId=83730116&skin=hudoc-en>.
7. *Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=campbell%20Hartley%20v.&sessionId=84124998&skin=hudoc-en>.

8. *Halford v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 13 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Halford&sessionid=86463634&skin=hudoc-en>.
9. *Handyside v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Handyside%20%7C%20v.%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=83628123&skin=hudoc-en>.
10. *Jėčius v. Lithuania* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=jecius%20%7C%20v.%20%7C%20Lithuania&sessionid=83822331&skin=hudoc-en>.
11. *Labita v. Italy* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Labita%20%7C%20v.%20%7C%20Italy&sessionid=84135400&skin=hudoc-en>.
12. *Lawless v. Ireland* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=695395&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>.
13. *Lingens v. Austria* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 26 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Lingens%20%7C%20v.%20%7C%20Austria&sessionid=87218188&skin=hudoc-en>.
14. *Klass and others v. Federal Republic of Germany* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga internete: http://www.hrcr.org/safrica/limitations/klass_germany.html.
15. *Malone v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Malone%20%7C%20v.%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=83823762&skin=hudoc-en>.
16. *Murray v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=reasonable%20%7C%20grounds&sessionid=76076749&skin=hudoc-en>.
17. *NA v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=sufficiency%20%7C%20of%20%7C%20information&sessionid=84135400&skin=hudoc-en>.
18. *N. C. v. Italy* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. vasario 27 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=N.C.%20%7C%20v.%20%7C%20Italy&sessionid=83630530&skin=hudoc-en>.
19. *Ramirez Sanchez v. France* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=5&portal=hbkm&action=html&highlight=terrorism&sessionid=83730116&skin=hudoc-en>.
20. *Ramanauskas v. Lithuania* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Vanyan%20%7C%20v.%20%7C%20Russia&sessionid=84135400&skin=hudoc-en>.
21. *Sunday Times v. The United Kingdom* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Sunday%20%7C%20Times%20%7C%20v.%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=83628123&skin=hudoc-en>.
22. *Sporrong and Lönnroth v. Sweden* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Sporrong%20%7C%20Lonnroth%20%7C%20v.%20%7C%20Sweden&sessionid=83730116&skin=hudoc-en>.
23. *Scordino v. Italy* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 28 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=principle%20%7C%20of%20%7C%20subsidiarity&sessionid=83778177&skin=hudoc-en>.

24. *Tsavachidis v. Greece* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Allan%20%7C%20v%20%7C%20The%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=84508831&skin=hudoc-en>.
25. *Van Mechelen and others v. The Netherlands* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/d0cd2c2c444d8d94c12567c2002de990/601020c44586e18ec1256640004c32a2?OpenDocument>.

Europos Teisingumo Teismo sprendimai

1. *Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&numdoc=61970J0011&l=en.

Užsienio šalių teismų sprendimai JAV teismų sprendimai

1. *United States of America v. Nicholas L. Bianco* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga internete: <http://openjurist.org/998/f2d/1112/united-states-v-l-bianco-r-j-a-f-e-l>.
2. *United States of America v. Alfredo Gaytan* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga internete: <http://caselaw.findlaw.com/us-5th-circuit/1322669.html>.
3. *United States v. Enger* 472 F. Supp. 490 (1978) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga internete: http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?page=50&xmldoc=1978962472FSupp490_1874.xml&docbase=CSLWAR1-1950-1985&SizeDisp=7.
4. *United States v. Duggan* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga internete: <http://biotech.law.lsu.edu/cases/nat-sec/duggan.html>
5. *The United States of America v. George Olmstead* 8332 F. 2d. 642 [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 31 d.]. Prieiga internete: <http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/832/642/284182/>.
6. *United States of America v. Chris Petti* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga internete: <http://openjurist.org/973/f2d/1441/united-states-v-petti>.
7. *United States of America v. Osama Bin Laden* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.cwsl.edu/content/brooks/United_Bin_Laden.pdf.
8. *United States of America v. Truong Dinh Hung* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://openjurist.org/629/f2d/908/united-states-v-truong-dinh-hung>.
9. *USA v. Sherman Martin Austin – Search Warrant and Affidavit* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://cryptome.org/usa-v-rtf-swa.html>
10. *Adams v. Williams*, 407 U.S. 143 (1972) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://supreme.justia.com/us/407/143/case.html>.
11. *Bergman v. De Sieyes* 170 F. 2d 360 (1948) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga internete: http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?page=2&xmldoc=1948530170F2d360_1379.xml&docbase=CSLWAR1-1950-1985&SizeDisp=7.
12. *Bower v. State* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?page=8&xmldoc=19891656769SW2d887_11574.xml&docbase=CSLWAR2-1986-2006&SizeDisp=7
13. *Commonwealth vs. Geraldo Rivera Ortiz* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://masscases.com/cases/sjc/376/376mass349.html>
14. *Draper v. United States*, 358 U.S. 307 (1959) U.S. 324 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://supreme.justia.com/us/358/307/case.html>.

15. *Daniel Ellsberg, et al. v. John N. Mitchell, et al* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://openjurist.org/709/f2d/51/daniel-ellsberg-et-al-v-john-n-mitchell-et-al>.
16. *Frye v. United States* 54 App. D. C. 46, 293 F. 1013 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga internete: http://www.daubertontheweb.com/frye_opinion.htm.
17. *Katz v. United States*, 389 U.S. 347 (1967) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-bin/getcase.pl?court=US&vol=389&invol=347>.
18. *Kyllo v. United States* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/99-8508.ZS.html>
19. *Oliver v. United States*, 466 U.S. 170 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0466_0170_ZS.html.
20. *Illinois v. Gates*, 462 U.S. 213 (1983) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://supreme.justia.com/us/462/213/case.html>.
21. *Hester v. United States*, 265 U.S. 57 (1924) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://supreme.justia.com/us/265/57/case.html>.
22. *Ray v. The State*, 266 Ga, 896,471 S.E.2.d 887 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga internete: <http://supreme-court-georgia.vlex.com/vid/ray-v-the-state-20394863>.
23. *The People of the State of New York v. Lester Rodriguez* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga internete: <http://caselaw.findlaw.com/ny-supreme-court/1502855.html>.
24. *People v. Perez*, No. D039428, 2003 WL 22683442 (Cal. Ct. App. 2003) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga internete: <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/law-enforcement-bulletin/2005-pdfs/dec05leb.pdf>.
25. *State v. Hayden* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga internete: <http://caselaw.findlaw.com/wa-court-of-appeals/1189825.html>.
26. *Terry v. Ohio* (No 67) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 23 d.]. Prieiga internete: http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0392_0001_ZS.html
27. *Wong Sun v. United States*, 371, U.S. 471 (1963) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://supreme.justia.com/us/371/471/case.html>.

Kitų užsienio šalių teismų sprendimai

1. *Supreme Court of Canada R. V. Debot*, (1989) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://ca.vlex.com/vid/r-v-debot-37666122>.
2. *Supreme Court of Canada Her Majesty the Queen v. Ronald Percy Storrey* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://scc.lexum.org/en/1990/1990scr1-241/1990scr1-241.html>.
3. *The Court of Appeal of Alberta (Canada) Her Majesty The Queen v. William Marshall Smith*, 1998 ABCA 418 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.canlii.org/en/ab/abca/doc/1998/1998abca418/1998abca418.html>.
4. *High Court of Australia George v. Rockett* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 31 d.]. Prieiga internete: <http://www.austlii.edu.au/cgi-bin/sinodisp/au/cases/cth/HCA/1990/26.html?stem=0&synonyms=0&query=reasonable%20grounds>.
5. Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucinio Teismo 2008-03-11 sprendimas/ Order of the First Senate of 11 March 2008 – 1BvR 256/08 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 22 d.]. Prieiga internete: http://www.bundesverfassungsgericht.de/en/decisions/rs20080311_1bvr025608en.html.

Specialioji literatūra

Vadovėliai

1. Ancelis, P.; Aleksonis, G.; Bučiūnas, G.; Juškevičiūtė, J. et la Ikitėsminio tyrimo veiksmams baudžiamajame procese. vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
2. Andriulis, V.; Maksimaitis, M.; Pakalniškis, V.; Pečkaitis, J. S.; Senavičius, A. Lietuvos teisės istorija. vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2002.
3. Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. Baudžiamojo proceso teisė. vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
4. Kardelis, K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. vadovėlis. 2 asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas: Judex, 2002.
5. Kėvelaitis, E. Žmogaus fiziologija. vadovėlis. Antroji laida. Kaunas: Kauno medicinos universitetas, 2007.
6. Vansevičius, S. Valstybės ir teisės teorija. mokomoji priemonė. Vilnius: Justitia, 2000.
7. Vaišvila, A. Teisės teorija, vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2000.
8. Vaišvila, A. Teisės teorija. vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004.
9. Vaišvila, A. Teisės teorija. Trečiasis, pataisytas ir papildytas leidimas. vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009.

Monografijos, disertacijos, kiti mokslo darbai

1. Belevičius, L. Techninių priemonių naudojimo teoriniai pagrindai ir reglamentavimas. daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
2. Goda, G.; Kuconis, P.; Kazlauskas, M. Baudžiamojo proceso kodekso komentaras I–IV dalyse. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
3. Losis, E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese. daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
4. Merkevičius, R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008.
5. Milinis, A. Baudžiamoji atsakomybė už nužudymą be pavojingumą didinančių ir mažinančių aplinkybių (BK 129 str. 1 d.). daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.
6. Nevera, A. Valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principai. monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
7. Štarienė, L. Teisė į teisingą teisimą pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
8. Malcolm, S. N. International law. 6th edition. New York: Cambridge university press, 2008.
9. Van Neste, B. Cicero and St. Augustine's Just War Theory: classical influences on a Christian Idea. Graduate school theses and dissertations. A thesis submitted for degree of the Master of Arts. University of South Florida. 2006.
10. Sijansky, A.W. The significance of feudal law in thirteenth – century law codes. Thesis prepared for the degree of Master of Arts (History). University of North Texas. 2011.

Moksliniai straipsniai, kita literatūra

1. Ancelis, P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius: Saulelė, 2007.
2. Anušauskas, A. KGB Lietuvoje Slaptosios veiklos bruožai. Vilnius: Spaudos praktika, 2008.
3. Anušauskas, A. Lietuvos slaptosios tarnybos (1918–1940). Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mintis, 1998.

4. Aristotelis. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1990.
5. Anzenbacher, A. Filosofijos įvadas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992.
6. Bagdonas, A. Eksperimentinė dėmesio psichologija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1974.
7. Barak, A. Teisėjo vaidmuo demokratinėje valstybėje // *Konstitucinė jurisprudencija*. 2006, Nr. 1, p. 291–306.
8. Beinoravičius, D. Teisės ontologizavimo tendencijos Antikinio pasaulio ir Viduramžių pasaulėžiūroje // *Jurisprudencija*. 2002, t. 33 (25).
9. Beinoravičius, D. Socialinis kompromisas kaip teisinio įstatymo požymis // *Jurisprudencija*. 2002, t. 27 (19).
10. Bergman, H. J. Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis. Vilnius: Pradai, 1999.
11. Burda, R.; Kuklianskis, S. Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktika ir teorija). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
12. Bučiūnas, G.; Gruodytė, E. Ikiteisminis tyrimas Procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2009.
13. Bučiūnas, G. Slaptas sekimas Teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai. Vilnius: Registrų centras, 2012.
14. Chalmers, A. F. Kas yra mokslas. Vilnius: Apostrofa, 2005.
15. Danisevičius, P.; Liakas, A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1971.
16. Degutis, A. I. Kanto filosofijos profiliai. Vilnius: Mintis, 1988.
17. Dworkin, R. Rimas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
18. Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika. Vilnius: Mintis, 1977.
19. Filosofijos istorijos chrestomanija. Viduramžiai. Vilnius: Mintis, 1985.
20. Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji amžiai. Vilnius: Mintis, 1987.
21. Goda, G. Procesinės prievartos baudžiamajame procese ribos // *Teisė*. 1997, Nr. 31, p. 39–48.
22. Goda, G. Procesinės prievartos priemonės samprata // *Teisė*. 1998, Nr. 32, p. 54–69.
23. Goda, G. Procesinės prievartos priemonės Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys // *Teisė*. 2000, Nr. 35, p. 17–27.
24. Gudonienė, V. Įvadas į masines komunikacijos teorijas. Vilnius: Žara, 1998.
25. Gudavičius, E.; Lazutka, S.; Valikonytė, I. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius: Vaga, 2001.
26. Hėgelis, G. V. F. Teisės filosofijos apmatai, arba Prigimtinės teisės ir valstybės mokslo metmenys. Vilnius: Mintis, 2000.
27. Hėgelis, G. V. F. Istorijos filosofija. Vilnius: Mintis, 1990.
28. Hartmanas, N. Filosofijos įvadas. Vilnius: Pradai, 2001.
29. Hollis, M. Socialinių mokslų filosofija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.
30. Hume, D. Traktatas apie žmogaus prigimtį. Vilnius: Charibdė, 2007.
31. Japertas, M. Mokslo filosofija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2003.
32. Jaspersas, K. T. Filosofijos įvadas. 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Pradai. 1998.
33. Januškevičius, R.; Januškevičienė, O. Elementarusis statistikos ir tikimybių kursas informatikams. I dalis. Tikimybių teorijos elementai. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2006.
34. Jurka, R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A. Baudžiamojo proceso principai. Vilnius: Eugrimas, 2009.
35. Justickis, V. Bendroji ir teisės psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
36. Kantas, I. Grynojo proto kritika. 2-asis leidimas. Vilnius: Mintis, 1996.
37. Kant, I. Antropologija pragmatiniu požiūriu. Vilnius: Margi raštai, 2010.
38. Kelsen, H. Grynoji teisės teorija. Vilnius: Eugrimas, 2002.
39. Konfucijus. Apmąstymai ir pašnekesiai. Vilnius: Pradai, 1994.
40. Kuhn, T. S. Mokslo revoliucijų struktūra. Vilnius: Pradai, 2003.
41. Kūris, P.; Požarskas, M. Tarptautinės teisės apybraižos. Vilnius: Mintis, 1986.

42. Lastauskienė, G. Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus? // *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 8 (86).
43. Lekavičienė R.; Vasiliauskaitė Z.; Matulienė, G.; Antinienė, D.; Almonaitienė, J.; Jakštys, J.; Ausmanienė, N. *Psichologija šiandien: vadovėlis*, Kaunas: Technologija, 2007.
44. Lokas, Dž. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą (Antrasis traktatas apie valdžią)*. Vilnius: Mintis, 1992.
45. Losis, E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata // *Jurisprudencija*. 2008, Nr. 108, p. 76–81.
46. Leonas, P. *Teisės enciklopedijos paskaitos*. Kaunas, 1924.
47. Mančinskas, Č. *Lietuvos policija 1926–1932 m.* Vilnius, Lietuvos policijos akademija. *Mokslo darbai*, t. 2, p. 4.
48. Mančinskas, Č. *Policija Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius, Lietuvos policijos akademija. *mokymo leidinys*. 1998, p. 39–40.
49. Myers, D. *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008.
50. Nekrašas, E. *Filosofijos įvadas. Trečioji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.
51. Nekrašas, E. *Pozityvus protas Jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.
52. Paksas, A. *Diplomatinės atstovybės neliečiamybė ir jos užtikrinimo praktiniai aspektai* // *Jurisprudencija*. 2000, Nr. 17 (9), p. 98–107.
53. Panomariovas, A. *Žvalgybinė veikla ir žvalgybinės informacijos panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas: de lege lata-de lege forenda* // *Socialinių mokslų studijos*. 2009, Nr. 4 (4), p. 279–294.
54. Paškauskas, Žydrūnas. *Elektroninės informacijos saugos tarptautinio teisinio sureguliuavimo analizė: Lietuvos padėtis* // *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 5 (83), p. 82–89.
55. Petrauskas, Z.; Žalimas, D.; Žaltauskaitė-Žalimienė, S. *Diplomatinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
56. Popper, K. R. *Rinktinė*. Vilnius: Pradai, 2001.
57. Ramonienė, M.; Brazauskienė, J.; Burneikaitė, N.; Daugmaudytė, J.; Kontutytė, E.; Pribušauskaitė, J. *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2012.
58. Ruso, Ž. *Ž. Rinktiniai raštai*. Parengė Antanas Rybelis. Vilnius: Mintis, 1979.
59. Spruogis, E. *Teisės aiškinimo probleminiai aspektai* // *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 8 (86).
60. Skurvydas, A. *Senasis ir naujasis mokslas*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2008.
61. Sun Tzu. *Karo menas*. Vilnius: Obuolys, 2007.
62. Stanaitis, A.; Stanaitis, S. *Lietuvos gyventojų religijos ir jų paplitimas* // *Geografija*. Vilnius: Lietuvos Mokslų Akademijos leidykla, 2004, t. 40. Nr. 2, p. 26–30.
63. Tarasevičius, P. *Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis* // *Jurisprudencija*. 2003, Nr. 49 (41), p. 65–75.
64. Tatarikiewicz, W. *Filosofijos istorija. III tomas*. Vilnius: Alma litera, 2003
65. Thorson, T. L.; Sabine, G. H. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Margi raštai, 2008.
66. Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
67. Wessels, J. *Baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
68. Williams, B. *Etika ir filosofijos ribos*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 1993.
69. Allmer, T. *Critical surveillance studies in the information society* // *TipleC*. 2011. Vol. 9 (2).
70. Aristotle. *The Nicomacheans Ethics*. Translated by Peters F. H. London: Kegan Paul Trench, Truebner & Co. 1893.
71. Baker, Ch. D. *Tolerance of international espionage: a functional approach* // *American university international review*. 2003, Vol. 19, p. 1091–1113.
72. Berry, D. S. *Specialised topics in public international law (Law 2320)*. St. Augustine: The university of the West Indies press, 2009.

73. Boyce, R. N.; Perkins, R. M. Criminal law and procedure Cases and materials. 7th edition. New York: The Foundation press, 1989, p. 1153–1173.
74. Brownlie, I. Principles of public international law. 7th edition. Oxford: Oxford university press, 2008.
75. Brudner, A. A theory of necessity // *Oxford journal of legal studies*. 1987, Vol. 7, No. 2, p. 339–368.
76. Campbell, J. M. Evidentiary requirements for the admission of enhanced digital photographs // *Defense Counsel Journal*. 2007, Vol. 74.
77. Brian C. Spies (look) like us: the early use of business and civilian cases in covert operations // *International journal of intelligence and counterintelligence*. 2008, Vol. 21, No. 3, p. 530–564.
78. Craig A. L. Societies, networks, and transitions to 1500. Vol. I. 2nd edition. Boston: Cengage learning, 2009.
79. Crawshaw, R.; Cullen, S.; Williamson, T. Human rights and policing. 2nd revised edition. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2007.
80. Christoffersen, J. Fair balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
81. Danielson, M. E. A. Economic espionage: a framework for workable solution // *Minn. Journal of law, science and technology*. 2009, No. 10 (2), p. 503-548.
82. Denza, E. Diplomatic law: a commentary on the Vienna Convention on diplomatic relations. 2nd edition. Oxford: Oxford university press, 2004.
83. Durston, G. Evidence. Oxford: Oxford university press, 2008.
84. Eijkman, Q. A.; Weggemans, D. Visual surveillance and the prevention of terrorism: What about the checks and balances? // *International review of law computer and technology*. 2011, Vol. 25 (3), p. 143–150.
85. Elliott E. D. The evolutionary tradition in jurisprudence. *Yale law school faculty scholarship series*. 1985. Vol. 1, issue 1.
86. Fichte. Foundations of natural rights. Translated by Baur, M. Cambridge text in the history of philosophy. Cambridge: Cambridge university press, 2000.
87. Gageler, S. Fact and law // *Newcastle law review*. 2008–2009, Vol. 11, p. 1-30.
88. Gottschalk, P. Information sources in police intelligence // *The police journal*. 2009, Vol. 82, p. 149–170.
89. Goold, B. J.; Neyland, D. New directions in surveillance and privacy. Devon: Villan publishing, 2009.
90. Rudolf von Jhering. Law as a means to an end, 2 vol. (1877–83). Translated from the German by Husik, I. Boston: The Boston book company, 1913.
91. Rudolf von Jhering. The struggle for law. Translated from fifth German edition by Lalor, J. J. of the Chicago Bar. Chicago: Callaghan and company, 1915.
92. Hacking, I. Representing and interviewing. Cambridge: Cambridge university press, 1995.
93. Harfield, C; Harfield, K. Covert investigation. New York: Oxford university press, 2005.
94. Harman, G. The nature of morality. An introduction to ethics. New York: Oxford university press, 1977.
95. Hanson, N. R. Patterns of discovery. New York: Cambridge university press, 2010.
96. Herman, M. Diplomacy and intelligence // *Diplomacy and statecraft*. 1998, Vol. 9, No. 2, p. 1–22.
97. Kerr, O. S. An equilibrium-adjustment theory of the Fourth amendment law // *Harvard law review*. 2011, No. 125, p. 1–66.
98. Kong, L. Data protection and transborder data flow in the European and global context // *The European journal of international law*. 2010, Vol. 21, No. 2, p. 441–456.
99. Kruh, D. Review of spies of the Bible: Espionage in Israel from the Exodus to the Bar Kokhba Revolt by Rose Mary Sheldon // *Cryptologia*. 2009, No. 33, p. 104–105.

100. The laws of Plato. Translated by Pangle, T. L. Chicago: The university of Chicago press, 1988.
101. Legalism: anthropology and history. Edited by Dresch, P.; Skoda, H. Collection on anthropological and historical fieldwork in volume: Georgy Kantor. Ideas of law in Hellenistic and Roman legal practice. Oxford: Oxford university press, 2012.
102. Lyon, D. Facing the future: seeking ethics for everyday surveillance // *Ethics and information technology*. 2001, No. 3. p. 171–181.
103. Lyon, D. Surveillance studies An overview. Cambridge: Polity Press, 2007.
104. Michaelsen, Ch. The proportionality principle, counter-terrorism laws and human rights: a German-Australian comparison // *City university of Hong Kong Law review*. 2010, Vol. 2, No. 19 (43).
105. Simmons R. The new reality of search analysis: four trends created by new surveillance technologies // *Mississippi law journal*. 2012, Vol. 5. No. 5.
106. Smith, Q. Four Teleological orders of Humans action // *Philosophical Topics*. Vol. 12, issue 3, 1981.
107. Shleifer, A. Understanding regulation // *European financial management*. Vol. 11, No. 4, 2005.
108. Strate, L.; Gibson S. B.; Jacobson, R. L. Communication and cyberspace: social interaction in an electronic environment. 2nd edition. New York: Hampton Press, 2002.
109. Namikas, M. A. Up in smoke?: The last in time rule and Empresa Cubana Del Tabaco v. Culbro Corp // *St. John's journal of legal commentary*. 2002, Vol. 22 (3), p. 644–683.
110. Paris, E. The secret history of the jesuits. 1975.
111. Penney, S. Reasonable expectation of privacy and novel of search technologies: an economic approach // *Journal of criminal law and criminology*. 2007, Vol. 97, No. 2, p. 477–529.
112. Radsan, J. A. Espionage and International law // *Michigan journal of international law*. 2007, Vol. 75, p. 595–623.
113. Reimann, M.; Zekoll, J. Introduction to German Law. 2nd edition. The Haque: Kluwer Law International, 2005.
114. Roberts, P.; Hunter, J. Criminal evidence and human rights. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2012.
115. Reimann, M. Nineteenth century German legal science. *Boston College law review*. 1990, Vol. 31, issue 4, No. 4.
116. Malcolm, S. N. (Sir Robert Jennings). International law. 6th edition. New York: Cambridge university press, 2008.
117. Seiderman, I. D. Hierarchy in International Law: the human rights dimension. Antwerpen: Intersentia, 2001.
118. Slobogin, Ch. Privacy at risk: The new government surveillance and the fourth amendment. Chicago: Chicago university press, 2007.
119. Sheldon, M. R. Espionage in Ancient Rome // *Military History*. 2000, p. 28–33.
120. Swanson, Ch. R.; Chamelin, N. C.; Territo L. Criminal Investigation. 6th edition. New York: The McGraw-Hill Companies, 1996.
121. Ščerba, T. Electronic documents in legal practise // *Masaryk university journal of law and technology*. 2010, No. 4, p. 85–95.
122. Taruffo, M. Rethinking the standards of proof // *The American journal of comparative law*. 2003, Vol. 51, p. 659–678.
123. Taylor, N. State surveillance and the right to privacy // *Surveillance and society*. 2002, No. 1 (1), p. 66–85.
124. Trechsel, S. Human rights in Criminal proceedings. Oxford: Oxford university press, 2005.
125. Thaman, S. C. Comparative criminal procedure A casebook approach. Durham: Academic press, 2002, p. 21–79.

126. Varga, C. Goals and means in law, or Janus-faced abstract rights // *Jurisprudencija*. 2005, t. 68 (60), p. 5–10.
127. Vervaele, J. A. E. The anti-terrorist legislation in the US: criminal law for enemies? // *European journal of law reform*. 2007, vol. 8, No. 1, p. 137–171.
128. Wells, K. M.; Weston, P. B. *Criminal Investigation*. 5th edition. New Jersey: Prentice-Hall, 1990
129. Weinreb, L. L. *Criminal Process Cases, Comments, Questions*. 5th edition. New York: The Foundation Press, 1993.
130. Williams, V. *Surveillance and Intelligence Law Handbook*. Oxford: Oxford university press, 2006.
131. Williamson, T. *Investigative interviewing: rights, research, regulation*. Devon: Willan Publishing, 2009.
132. Peter, A. W. Online court records: balancing judicial accountability and privacy in an age of electronic information // *Washington Law Review*. 2004. Vol. 79.
133. Белкин, П. С. Курс советской криминалистики. Т. 1: Общая теория советской криминалистики. Москва: Академия МВД СССР, 1977.
134. Белкин, П. С. *Избранные труды*. Москва: Норма, 2010.
135. Быков, В. М. Фактические основания производства следственных действий по УПК РФ // *Журнал российского права*. 2005, № 6. с. 81-88.
136. Дубонос, Е. С. *Основы оперативно-розыскной деятельности*. Москва: Юрайт-Высшее образование, 2009.
137. Горянов, К. К.; Овчинский В. С.; Синилов, Г. К. et la. *Теория оперативно-розыскной деятельности*. Москва: Инфра-М, 2008.
138. Кальницкий, В. В. *Следственные действия: Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп.* Омск: Омская академия МВД России, 2003. с. 72.
139. Павличенко, Н. В. *Конспирация в оперативно-розыскной деятельности: вопросы теории*. Москва: Издательский дом Шумиловой И. И., 2008.
140. Чечетин, А. Е. *Актуальные проблемы теории оперативно-розыскных мероприятий. Монография*. Москва: Издательский дом Шумиловой И. И., 2006.
141. Ларин, А. М. *Расследование по уголовному делу: процессуальные функции*. Москва: Юрид. лит., 1986.
142. Лузгин, И. М. *Методологические проблемы расследования*. Москва: Юрид. лит., 1973.
143. Томин, В. Т. *Актуальные проблемы теории и практики*. Москва: Юрайт, 2009.
144. Владимиров, Л. Е. *Учение об уголовных доказательствах*. Тула: Автограф, 2000.
145. Соловьев, А. Б. *Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России. Научно-практическое пособие*. Москва: Юрлитинформ, 2002.
146. Шумилов, А. Ю. *Курс основ оперативно-розыскной деятельности. Учебник 3-е издание*. Москва: Издательский дом Шумиловой И. И., 2008.
147. Шейфер, С. А. *Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение*. Самара: Издательство Самарского государственного университета, 2004.
148. Осипов, Г. В. (ред.) *Социологический энциклопедический словарь*. Москва: Норма, 2000.

Kiti dokumentai

1. *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights* / edited by Mowbray A. London. 2001.
2. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno IV-asis leidimas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2000.

3. Katalikų Bažnyčios katekizmas. Išvertė į lietuvių kalbą Jontis, F. Pirmasis leidimas. Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, 1996.
4. Kasacinio teismo jurisprudencija. Baudžiamojo proceso teisė 2005–2008 (sudarytoja Randakevičienė, I.). Vilnius: Registrų centras, 2009.
5. Lietuvos Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais (sudarytojas M. Kavolis). Kaunas: Raidės spaustuvė, 1933.
6. Koranas. Literatūrinis prasiūmų vertimas. Vertė iš arabų kalbos muftijus Jakubauskas, R.; Geda, S. Patvirtintas Lietuvos musulmonų sunitų dvasinio centro-Muftiato. Vilnius: Kronta, 2010.
7. Lietuvos policija. 1918–1928 m. (red. Tamašauskas, I.). Kaunas. 1930.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras 1 dalis. Vilnius: Teisės institutas, 2000.
9. Naujasis testamentas. Poznanė: Zakład poligraficzny Księgarni Sw. Wojciecha, 1989.
10. Pažyma apie agentūrinio sekimo bylų, bylų-formuliatų ir slaptų bendradarbių skaičių Lietuvos SSR NKGB apskričių skyriuose 1941-05-15 d., *ibid.*, ap. 10, b.5, l. 317.
11. Tarptautinių žodžių žodynas (ats. redaktorius Kvietkauskas, V.). Vilnius: Mintis, 1985.
12. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. (sudarytojas Mališauskas, R.) Vilnius: Mintis, 1991.
13. A dictionary of law. Edited by Martin, E. A. 5th edition. London: Oxford university press, 2009.
14. Vocabulaire juridique. Edited by Cornu. G. 6th edition. Paris: Presses universitaires de France, 2004.

Elektroniniai šaltiniai

1. Iš plenarinių posėdžių [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 14 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4445&p_d=104335&p_k=1.
2. Lietuvos teisės istorija. vadovėlis [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.scribd.com/doc/44478030/Lietuvos-teises-istorija-vadovelis>.
3. Lietuvos Respublikos Seimas. Iš komitetų, komisijų [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 27 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_d=118141&p_k=1.
4. Iš Seimo valdybos [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4444&p_d=117100&p_k=1.
5. Nuteistas slaptą policijos informaciją draugui perdavęs pareigūnas [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 29 d.]. Prieiga internete: <http://www.delfi.lt/news/daily/law/nuteistas-slapta-policijos-informacija-draugui-perdaves-pareigunas.d?id=54827623>.
6. Privačių detektyvų biuras [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.detective.lt/pages/lt/spaudoje.php?lang=LT>.
7. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerio 1934 02 01 d. įsakymas Nr. 9, Lietuvos centrinis valstybinis archyvas, fondas R-377, aplankas 5, byla 267, b. l. 251–255.
8. Aristotle. Politics. Translated by Jawett, B [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 9 d.]. Prieiga internete: <http://classics.mit.edu/Aristotle/politics.html>.
9. Sir Francis Bacon. The advancement of learning. New York: Collier P. F. 1901 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1433>.
10. Sir Francis Bacon. Novum Organum. New York: Collier P. F. 1902. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1432>.
11. Bronitt, S. The law in undercover policing: a comparative study of entrapment and covert interviewing in Australia, Canada and Europe [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 23 d.]. Prieiga internete: <http://heinonline.org>.

12. Bennani, N.; Cordonnier, V.; Darsez, D.; Leconte, S. et. al. Digital photography and computer technology: a promising field of innovation [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. kovo 1 d.]. Prieiga internete: <http://membres-liglab.imag.fr/donsez/pub/publi/mdic99.pdf>.
13. Bentham, J. The Works of Jeremy Bentham, vol. 1 (Principles of Morals and Legislation, Fragment on Government, Civil Code, Penal Law). Chapter V. Forfeiture of condition [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=2009>.
14. Bentham, Jeremy. The Works of Jeremy Bentham, vol.2 (Judicial procedure, anarchical fallacies, works on taxation) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1921>.
15. Bentham, J. The Works of Jeremy Bentham, Vol. 4 (Panopticon, Constitution, Colonies, Codification) [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1925>.
16. Campbell, J. M. Evidentiary requirements for the admission of enhanced digital photographs [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 27 d.]. Prieiga internete: <http://heinonline.org>.
17. Carl Ludwig von Bar. A history of continental criminal law. Boston: Little Brown. 1916. p. 43 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <http://www.ebooksread.com/authors-eng/l-v-ludwig-von-bar/a-history-of-continental-criminal-law-lra/page-43-a-history-of-continental-criminal-law-lra.shtml>.
18. Chanakya [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga internete: <http://en.wikipedia.org/wiki/Chanakya/>.
19. The Continental legal history series. Vol. 5. A history of continental criminal procedure with special reference to France by Eisman, A.; Garraud, F.; Mittermaier C. J. A. Translated by Simpson, J. Boston: Little, Brown, and Company, 1913 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/cu31924017560065/cu31924017560065_djvu.txt.
20. Dicey, A. V. Introduction to the study of the law of the Constitution [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 18]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/introductiontos04dicegoog/introductiontos04dicegoog_djvu.txt.
21. Eisman, A.; Garraud, F.; Mittermaier, C. J. A. Translated by Simpson, J. The Continental legal history series. Vol. 5. A history of continental criminal procedure with special reference to France. Boston: Little, Brown and Company, 1913 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/cu31924017560065/cu31924017560065_djvu.txt.
22. Edwards, R. A. Stop and search, terrorism and the human rights deficit [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 13 d.]. Prieiga internete: <http://heinonline.org>.
23. Espionage and Intelligence early historical foundations [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga internete: <http://www.answers.com/topic/espionage-and-intelligence-early-historical-foundations>.
24. Gallup International Voice of the people 2004 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 21 d.]. Prieiga internete: http://www.angus-reid.com/wp-content/uploads/archived-pdf/Gallup_Intl_HRDay.pdf.
25. Gross, B. Notes on falsifying electronic (audio/visual) legal evidence [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga internete: <http://groups.csail.mit.edu/mac/projects/mac/cfp96/newsletter/tutorial-legal.html>.
26. Hageman, M. C. Espionage in the Civil War [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 18 d.]. Prieiga internete: <http://www.civilwarsignals.org/pages/spy/spy.html>.
27. Hali, S. M. Raw at war-genesis of secret agencies in ancient India [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga internete: <http://www.defencejournal.com/feb-mar99/raw-at-war.html>.

28. Hobbes, T. The English works. Vol. III (Leviathan) [1651] [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=585>
29. Hume, D. Enquiries concerning the human understanding and concerning the principles of moral [1777] [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=341>.
30. Introduction to public choice theory written by Felkins, L [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 24 d.]. Prieiga internete: <http://perspicuity.net/sd/pub-choice.html>.
31. Kant, I. Kant's principles of politics, including his essay on perpetual peace. A contribution to political science [1784]. Translated by Hastie, W. 1891 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=358>.
32. Kant, I. The philosophy of law: An exposition of the fundamental principles of jurisprudence as the science of right [1796]. Translated by Hastie, W. 1887 [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=359>.
33. Laws by Plato. Translated by Jowett, B [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 9 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/files/1750/1750-h/1750-h.html>.
34. Machiavelli, N. The art of war [1521]. Translated from Italian by Neville, H [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=984>
35. Machiavelli, N. The Historical, Political, and Diplomatic writings. Translated from Italian by Detmond Ch. E. 4 Volumes [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga internete: http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1866&Itemid=28.
36. Charles Louis de Secondat, Baron de Montesquieu. Complete Works. Vol. 1. The Spirit of Laws. [1748] [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=837>
37. Report 98 (2001) – Surveillance: An interim report [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 18 d.]. Prieiga internete: <http://www.scag.gov.au/lrc.nsf/pages/r98chp02>
38. Samuel von Pufendorf. Two books of the elements of universal jurisprudence. Translated by Oldfather W. A [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=2220>.
39. Samuel von Pufendorf. The whole duty of according to the law of nature. Translated by Tooke A [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=888>.
40. Saint Thomas, Aquinas. Summa Theologica. Part I-II. Translated by Fathers of the English Dominican Province [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/17897/pg17897.html>
41. Saint Thomas, Aquinas. Summa Theologica. Part II-II. Translated by Fathers of the English Dominican Province [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/18755/pg18755.html>.
42. Saint Thomas, Aquinas. Summa Theologica. Part III. Translated by Fathers of the English Dominican Province [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/>
43. Sheldon, R. M. Espionage in Ancient Rome [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gruodžio 28 d.]. Prieiga internete: <http://www.historynet.com/espionage-in-ancient-rome.htm/7>
44. Tamanaha, B. Z. The tension between legal instrumentalism and the rule of law. [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. sausio 13 d.]. Prieiga internete: <http://heinonline.org>.
45. Stanford Encyclopedia of philosophy Hugo Grotius [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 17 d.]. Prieiga internete: <http://plato.stanford.edu/entries/grotius/>.
46. Warren and Brandeis. The right to privacy [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. vasario 26 d.]. Prieiga internete: http://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warr2.html.

Internetinės svetainės

1. Azijos teisinės informacijos institutas. www.asianlii.org.
2. Australijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo internetinė svetainė. <http://www.hcourt.gov.au>.
3. Australijos Federacijos teisinės informacijos institutas. <http://www.austlii.edu.au/databases.html>
4. Britanijos ir Airijos teisinės informacijos institutas. <http://www.bailii.org/>.
5. Didžiosios Britanijos laikraščio „The Guardian“ internetinė svetainė. www.guardian.co.uk.
6. Didžiosios Britanijos žinių kanalo BBC (British Broadcast Channel) internetinė svetainė. www.bbc.co.uk.
7. Europos Sąjungos teismų praktika. <http://eur-lex.europa.eu/>.
8. Europos Sąjungos internetinė svetainė. <http://europa.eu/>.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismo internetinė svetainė. <http://echr.coe.int>.
10. Europos Teisingumo Teismo internetinė svetainė. <http://curia.europa.eu/>.
11. JAV teisingumo departamento internetinė svetainė. www.justice.gov.
12. JAV federalinio tyrimų biuro internetinė svetainė. www.fbi.gov.
13. JAV gynybos departamento internetinė svetainė. www.dod.gov.
14. JAV valstybės departamento internetinė svetainė. www.state.gov.
15. JAV įstatymai ir teismų praktika. www.findlaw.com/casecode/.
16. JAV Aukščiausiojo Teismo internetinė svetainė. <http://supremecourt.gov/>
17. JAV teisinės informacijos centras. <http://openjurist.org>.
18. JAV teisinės informacijos institutas-Cornell Universitetas. www.law.cornell.edu/
19. Jungtinės Karalystės Parlamento internetinė svetainė. www.parliament.uk.
20. Jungtinių Tautų Organizacijos internetinė svetainė. www.un.org.
21. Kanados teisės aktų internetinė svetainė. www.laws-lois.justice.gc.ca.
22. Kanados teisinės informacijos institutas. <http://canlii.org>.
23. Lietuvių kalbos žodynas. <http://lkzd.lki.lt/Zodynas/>.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo internetinė svetainė. www.lrkt.lt.
25. Lietuvos Respublikos Seimo internetinė svetainė. www.lrs.lt.
26. Lietuvos prokuratūros internetinė svetainė. <http://www.prokuraturos.lt>.
27. Lietuvos teismų internetinė svetainė. www.teismai.lt.
28. Lietuvos bibliotekų tinklo internetinė svetainė. <http://aleph.library.lt>.
29. Lietuviškoji Biblijos internetinė svetainė. www.biblija.lt.
30. Internetinis žodynas. <http://www.elook.org/dictionary>.
31. Prancūzijos Respublikos teisės aktų oficiali internetinė svetainė. www.legifrance.gouv.fr.
32. Saulėtekio informacinis centras. www.sic.vu.lt.
33. Socialinių mokslų tyrimo tinklo internetinė svetainė. <http://papers.ssrn.com>.
34. Tarptautinių žodžių žodynas. <http://www.tzz.lt>.
35. Teisinės informacijos duomenų bazė. www.infolex.lt.
36. Teisinės informacijos duomenų bazė. www.litlex.lt.
37. Teisinės informacijos duomenų bazė. www.westlaw.co.uk.
38. Teisinės informacijos duomenų bazė. <http://home.heinonline.org>.
39. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos internetinė svetainė. www.vlkk.lt/.
40. Wikižodyno internetinė svetainė. <http://lt.wiktionary.org/>.

PRIEDAS

Priedas Nr. 1

Tyrimo anketa

Siekiant ištirti, kokios techninės priemonės ir fiksavimo būdai naudojami atliekant tyrimo veiksmus, reglamentuotus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse, buvo sudaryta tyrimo anketa (klausimynas).

Klausimynas buvo papildytas klausimais apie respondento pareigas, jo įsitraukimą atliekant tyrimo veiksmus.

Laba diena,

Aš esu Gediminas Bučiūnas

Šiuo metu atlieku mokslinį tyrimą siekdamas išsiaiškinti, kokios techninės priemonės ir fiksavimo būdai naudojami atliekant tyrimo veiksmus, reglamentuotus Lietuvos Respublikos BPK.

Tyrimo bus apklausiami ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai. Jūsų atsakymai į anketos klausimus yra labai svarbūs tyrimui. Dalyvavimas tyrimo yra savanoriškas, todėl Jūs visada turite teisę atsisakyti dalyvauti apklausoje. Tyrimas yra anoniminis, tai reiškia, kad Jūsų atsakymai bus panaudoti tik apibendrintai analizei, klausimyne niekur nereikia rašyti savo vardo ar kitų asmens duomenų.

Jei iškilis klausimų ar nesupratimų, Jūs visada galite kreiptis šiuo e. pašto adresu gediminas1967@gmail.com.

Ačiū, kad dalyvaujate šiame tyrimo.

1. Pareigos

- Prokuroras/ė
- Ikitiesminio tyrimo įstaigos pareigūnas/ė

2. Įsitraukimas atliekant tyrimo veiksmus:

- Pats betarpiškai atlieku tyrimo veiksmą
- Dalyvauju vienokia ar kitokia forma atliekant tyrimo veiksmus

3. Kokios techninės priemonės yra naudojamos atliekant tyrimo veiksmą. Prašome įvardinti:

4. Kokie fiksavimo būdai naudojami atliekant tyrimo veiksmą:

- Vaizdo įrašymas
- Garso įrašymas
- Filmavimas
- Kiti (įvardinti)

5. Kokį tyrimo veiksmą atliekant naudojamas vienas iš klausime Nr. 4 išvardintų fiksavimo būdų:

- Lietuvos Respublikos BPK 154, 158–160 str.
- Kiti tyrimo veiksmai reglamentuoti Lietuvos Respublikos BPK.

Gediminas BUČIŪNAS

**SLAPTAS SEKIMAS –
TINKAMOS PUSIAUSVYROS PAIEŠKA
TARP VISUOMENĖS TEISĖS BŪTI SAUGIA
IR ASMENS TEISĖS Į PRIVATUMĄ**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos Leidybos skyrius

(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K14-070. Tiražas 15 egz. 2014 09 15.

Nemokamai.